

309-309

303

free

**BIBLIOTECA
CENTRALA A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI**

Nº Curent 67746 Format m

Nº Inventar A47012 Anul _____

Sectia Depozit Rastul _____

Inu.A.47.072

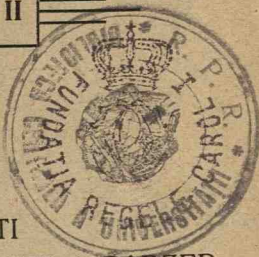
G. PANU

D. S. Fortuiescu-Lifor

AMINTIRI
DELA „JUNIMEA”
DIN IAȘI

188.H9

VOLUMUL II

BUCUREȘTI
NOUA TIPOGRAFIE BROZER & PARZER
STRADA PĂTRAȘCU-VODĂ No. 16

1910

Biblioteca Centr. Universitară

B. C. U. B. S. I.

C. C.

Inventar:

67745
C64387

CONTROL 1955

1956

B.C.U. Bucuresti

C64387

AMINTIRI DELA „JUNIMEA“ DIN IAȘI

PARTEA I.

Întâia mea scriere la „Junimea“

I

Abia intrasem la *Junimea*, de șase luni, când m'am și prezentat într'o seară cu un rulou voluminos de hârtie; era întâia mea lucrare intitulată: *Studii asupra atârnărei sau neatârnărei Românilor în diferite secole*. Titlul era lung și greoiu, pe lângă aceasta el nu corespundea exact conținutului, dar trebuie să fiu drept pentru mine. În genere cărțile cuprind mai puțin de cât titlul promite. În studiul meu titlul conținea mai puțin de cât cuprinsul.

Am intrat la *Junimea* în acea seară, fără nici o emoțiune, se știa deja că am să aduc un studiu relativ la Români. Asemenea materie era o noutate la *Junimea*, unde lipseau scriitorii pentru istoria Românilor și unde se știa, că numai doi membri, Lambrior și cu mine ne ocupam cu asemenea chestii.

Când junimiștii văzură ruloul voluminos, începură în glumă a protesta, iar d. Pogor cu spiritul său glumeț mă întrebă:

— Toate aceste pagine sunt privitoare numai la istoria Românilor?

— Desigur, răspunsei râzând.

— Curios, replică el, nu-mi puteam închipui că se poate scrie atâta despre istoria Românilor.

! Din contră, d. Negruți se uita cu aviditate la ma-

nuscript, pe urmă l'a luat în mână, l'a cântărit, și a rămas satisfăcut, căci după socoteală imparțială, lucrarea putea să intre în trei numere a *Convorbirelor*, umplând mai mult de a patra parte din revistă.

Cum ajunsesem să scriu acest studiu? Desigur că nu în cele șase luni de când intrasem la *Ju-nimea*. Lucrarea fără să aibă valoare, presupunea prea multe studii prealabile, prea multe cercetări chiar grăbite, ca să se poată admite lucrul acela.

Cu doi ani înainte, adică în 1870, când aveam abia 20 de ani, studiul istoriei naționale mă atrăsese în mod irezistibil și iată cum: îmi căzuse în mână istoria Românilor de Heliade și citind-o, fusesem așa de surprins de o mulțime de insanități asupra lucrurilor pe care le învățasem în liceu, în cât mi-am zis: ia să citesc și alți istorici de ai noștri și ei sunt tot ca Heliade? Și notați că Heliade era un magistru, cu o reputație universală aproape necontestată. Am început pe urmă a citi scrierile d-lui Ureche, care nu m'au mulțumit de asemenea de loc. În istoria lătrâ-nului Laurian, erudiții, acte și documente, erau multe, dar direcțiunea spiritului autorului era așa de neadmisibilă, în cât tema nu era de admis. Odată pe această cale, m'am apucat de citit tot ce scriau contemporanii și anume d-nii Misail, Tocilescu, Teodorescu, Sion, etc. Printre aceștia era unul singur care făcea excepții prin vastele lui cunoștinți istorice, prin știința limbei slavone, cheea cu care deschidea enigma ce pentru noi conținea documentele Domnilor noștri și printr'o inteligență vie și pătrunzătoare. În fața d-lui Hăjdău și a marelor sale calități, am rămas întâi fascinat, el relua platforma istorică așa cum fusese pusă de ceilalți scriitori, aducea un material vast și variat, așa că pentru mine, băiet care trebuia

să am o călăuză, cel puțin dacă nu o călăuză, o indicație, d. Hăjdău reprezenta știința istorică documentară. De aceea, la început, m'am oprit înaintea lui neîndrăznind ca să mă ating. Este drept că cu toată admirația pe care o aveam pentru d. Hăjdău, felul său de argumentație, modul de a tălmăci și de a exploata numeroasele izvoare istorice de care se servea, concluziile pe care le trăgea, nu mă mulțumeau; simțeam că este ceva forțat și exagerat dacă nu denaturat în surprinzătoarele sale studii.

Imi ziceam în mine, că ori sunt mărginit la minte, ori în caz contrar eu ași fi făcut o altă întrebuintare și ași fi ajuns la alte concluzii de cât acele ale d-lui Hăjdău. Dar încă odată repet, aceste reflecții le păstram pentru mine, însă în acelaș timp m'am hotărât ca să mă ocup cu chestiile, pe care ceilalți istorici cunoscuți le tratau în mod curent.

* * *

Un lucru mă izbea în cărțile istoricilor noștrii: cele mai multe fapte afirmate pe lângă că nu erau motivate, dar chiar nici nu se spunea origina de unde ele erau luate, afirmări, simple afirmări, pe care trebuia să le crezi pe cuvânt și pe care să le transmiți și tu altora.

Și atunci mi-am zis: ia să caut, ia să văd, de unde sunt ele luate? Poate ele au o origină întemeiată? Iată cum am ajuns să mă ocup de istoria Românilor în izvoarele ei cele mai vechi. Am început prin urmare a citi cronicarii Moldoveni și Munteni, pe toți fără deosebire și această citire a fost pentru mine o adevărată petrecere sufletească; mai ales cronicarii Moldoveni cu mult mai învățați și superiori celor Munteni. M'am afundat în cronicile bătrânului Ureche, ale lui Miron Costin, Neculcea și ceilalți. Dimitrie Cantemir nu-mi plăcea, mi-a făcut efectul nedocu-

mentat, pretențios, inventând fapte și obiceiuri. Cantemir scrie cu pretenție de istoric, fapte și obiceiuri. Am citit cronicarii Munteni, până și pe Dionisie Clisiarcul, apoi m'am suit încet la cei întâi istorici Români, dela sfârșitul veacului al 18-lea și începutul celui al 19-lea, la Petru Maior, la Samuel Clain, și în fine la Șincai, această vastă și informă colecție de fapte, notițe, documente, în care te pierzi dacă nu ai un fir conducător, dar în care găsești lucruri prețioase și adevărate, alătura cu altele de fantazie. Astfel că într'un moment dat eram stăpân pe tot ce se scrisese ca istorie română, începând dela cei mai vechi cronicari și până la Misail și Sion. Se înțelege că nu neglijasem de loc toate colecțiile de documente și hrisoave. Așa *Magazinul istoric* al d-lui Bălcescu, foarte prețios; *Tezaurul de monumente istorice* a d-lui Papiu Ilarian; *Uricarul* d-lui Codrescu și *Archiva istorică* mai cu seamă, a d-lui Hăjdău, erau răsfoite zilnic de mine.

O paranteză. O reputație absolut meritată este a lui Bălcescu. Bălcescu pentru mine este întemeietorul criticei în istoria noastră și acel care a știut să se ridice ca să concretizeze fenomene sociale la noi, cu o lărgime de vederi și cu o pătrundere, care îl fac să aibă un loc deosebit printre istoricii noștri. Studiile sale publicate în *Magazinul istoric*, privitoare la armata Românilor în decursul veacurilor, la chestiile sociale economice cu privire la țărani, istoria lui Mihai Viteazu și altele, caracteriză pe acest mare scriitor, care era în acelaș timp un om cu judecată absolut sigură. La Bălcescu poți astăzi găsi erori numai unde n'a posedat întregul material și n'a avut la dispoziție toate documentele care s'au descoperit mai târziu, dar de câte ori Bălcescu a avut tot materialul asupra unei chestii, judecata lui rămâne și astăzi nezdruncinată.

Aceasta numesc istorie și pe asemenea oameni îi numesc istorici, iar nu pe toți cei care stăpâniți de o idee de multe ori absurdă, caută să documenteze cu izvoare care nu au nici o legătură.

Inchid parantezul.

Iată-mă deci în curent cu tot ce se scrisese relativ la istoria noastră. Era aceasta de ajuns? În afară chiar de tinerețea mea, care și ea trebuie luată în considerație, desigur că am simțit alte lipsuri chiar dela început. Nu știam limba slavonă și fără dânsa îmi era imposibil să întreprind orice lucrare mai serioasă; necunoștinței acestei limbi atribuiam, chiar și atunci, toate greșele și lacunile din istoricii noștri, precum și necunoștinței izvoarelor în limba latină, italiană și alte limbi aflate în arhivele neexplorate a diferitelor țări vecine. Ceva mai mult, mai era și necunoștința istoriei Turcilor, care atâtea veacuri fusese în strânse legături cu a noastră.

Am căutat cu slabele mijloace de care dispuneam, să-mi procur tot ce puteam; așa mi-am adus istoria *Imperiului Otoman*, colecția cea mare. Apoi m'am confundat în istoria bizantină, în istoria Rușilor și a Polonilor, dar toate acestea erau insuficiente. Nu știam limba slavonă. Documentele noastre, înainte de veacul al XVII-lea, erau ieroglife pentru mine. Așteptam cu nerăbdare să-mi sosească *Arhiva istorică* a d-lui Hăjdău pentru ca cu lăcomie să citesc traducerea a vre-o câteva hrisoave făcute de d. Hăjdău. Iar acele documente îmi sugerau tot felul de idei de cercetare și tot felul de ipoteze istorice, pe care nu puteam ca să le verific sau să le tratez, fiindcă eram la discreția d-lui Hăjdău, care mă pusese pe mine flămândul, la o porțiune modestă, de câte-va documente traduse la fiecare două săptămâni.

Și dacă voiți ca să îmi știți părerea mea intimă : una din cauzele care m'a făcut mai târziu să părăsesc cercetările istorice și studiarea trecutului nostru, a fost de sigur și aceea că nu cunoșteam limba slavonă.

Și acum îmi aduc aminte câte scrupule mi-a tulburat liniștea și mă puneă în stânjineală, dacă trebuie să scriu ceea ce începusem a gândi. Este o curioasă stare sufletească ca cea în care eram în 1872. Să scriu, îmi ziceam, adevărul asupra atârnării sau neatârnării Românilor? Asupra acestui lucru, ideile susținute de toți istoricii fără deosebire, chiar și de Hăjdău erau următoarele: Românii după retragerea legiunilor în Mesia, de către împăratul Aurelian rămaseră în Dacia; în timpul multelor și variatelor năvăliri, ei se retraseră la munți și în văile Carpaților duseră o viață de păstori, fără să fie în contact cu popoarele barbare năvălitoare. În munții noștri deci, coloniștii Români se dezvoltară, acolo își păstrară limba, moravurile, datele juridice, departe de orice contact și orice amestec; barbarii nu străbăteau până în munți căci nu aveau ce căuta. Din când în când un toiu de năvălitori dispăreau, Românii se scoborau din munți și voiau să facă un stat politic, dar alți barbari năvălitori îi sileau să se retragă. Așa s'a petrecut 12 veacuri. În fine ultima năvălire a fost aceea a Tătarilor din veacul al XII-lea și poate cea mai teribilă, căci ea a năpustit totul. În fine Tătarii se retraseră la începutul veacului al XIII-lea din aceste țări. Românii văzând că au scăpat și de acest puhoiu de dușmani, începură cu timiditate a ieși din văile munților, a stabili sate și orașe în câmpii, a se constitui în asociații, ducate, republice, atât în Muntenia cât și în Moldova. În fine iată că Radu Negru vine din Făgăraș, și Bogdan Dragoș din Maramureș și înființează cele două state Moldova și Valahia.

Aceasta era istoria înainte de descălicare.

De aici înainte, lucrurile erau încă și mai simple. Radu Negru înființează un stat independent ca și Bogdan Dragoș, state puternice care resping cu indignare pretențiile Ungurilor și a Polonilor de a-i face să le cunoască suzeranitatea, în special Domnii Valahiei trec în Transilvania și cuceresc Almașul și Făgărașul, iar pe Poloni Domnii noștrii îi țin în frâu. Aceasta, până când sosim în veacul al XIV-lea, unde istoria devine sigură și necontestată.

* * *

Față cu aceste date categorice, eram pus, o repet, în mare încurcătură. Imi procurasem mai mulți autori Unguri și Poloni precum și mă abonasem la o revistă a istoriei orașului Lemberg, vechiul Löw. În istoricii străini am găsit date și acte, din care rezulta, în ce privește începutul statelor noastre moderne, că acel început a fost altfel decât istoricii noștrii îl arătau. Așa de acolo am văzut, cu surprindere că Moldova a fost totdeauna populată în partea ei dela câmp, iar orașe ca Galați, Bârladul, etc., având o vechime foarte adâncă; ba mai mult, am constatat că în Moldova fusese mai multe ducate cu principii, a căror nume precum și alte împrejurări, denotau o origină străină, ducate care atârnavu politicește de Galiția.

În Valahia, am citit atunci pentru prima oară faimosul hrisov a lui Bella al IV-lea, prin care dădea Valahia cavalerilor Teutoni ca s'o aperc în contra Tătarilor. Pe urmă, într'un fel de registru dela Lemberg, păstrat din vechi, necontestat ca autenticitate, am văzut că Domnii Moldoveni din timpurile dela începutul constituirei Moldovei ca stat, recunoscuse suzeranitatea regilor Poloni, fiind vasali în accepțiunea medievală a cuvântului. Așa la suirea fiecăruia pe tron, Dom-

nul trebuia să se ducă și să depue omagiu și jurământ de fidelitate regilor Poloniei. Legăturile de vasalitate erau aceleași care domneau încă în toată Europa; ei erau obligați ca la fiecare războiu al Poloniei, să dea un mic corp de armată suzeranului ca ajutor.

Mare decepție pentru mine; eu citisem în istoricii noștrii cum că regele Poloniei strâmtorat, ceruse dela Alexandru cel Bun ajutor, pe care Alexandru îi dădu. Acest mic corp de armată se distinse la bătălia dela Marienburg, lucru care a dat ocazie istoricilor noștrii ca să laude generozitatea lui Alexandru cel Bun și vitejia Românilor. Când colo ce să văd? Văd că Alexandru cel Bun ca vasal leal și fidel dăduse, conform regulilor feudale, ajutorul suzeranului său, regele Poloniei.

Acelaș lucru în cece privește Domnii Munteni cu regii Unguri. Supremația acestora asupra Munteniei în secolul al XII-lea eșia evidentă din toate actele și documentele pe care le studiasem. Un lucru mă tulbura mai mult, pentru ce Domnii Munteni se întitulau duci ai Almașului și al Făgărașului. Istoricii, împreună cu d. Hăjdău răspundeau, fiindcă acei Domni cucerise cu sabia Almașul și Făgărașul și se mențineau acolo cu puterea. Mie îmi era imposibil să admit acest lucru. Altă întrebare: de ce toți acei Domni se întitulau Domnii *Ungro-Vlahiei*? Istoricii noștri răspundeau că acest titlu constituia o umilință pentru Unguri, de vreme ce el arată că Domnii aveau stăpânire și în Ungaria.

Pentru mine, care vedeam limpede relațiile vechi de suzeranitate și vasalitate între Muntenia și regii Unguri, nu mă împăcau de loc aceste explicații și vă mărturisesc, câte nopți și câte zile am petrecut gândindu-mă, sucind și răsucind cărțile, cu toată buna-voință ce aveam de a fi de

aceeași părere cu istoricii noștrii și cu mare părere de rău, nu puteam ajunge la aceeași concluzie.

În serile când mă duceam la *Junimea*, comunicam prietenilor impresiile mele asupra acestor chestiuni; odăta chiar m'am adresat și d-lui Maiorescu, arătându-i încurcătura mea sufletească. D-sa îmi zise.

— Ești convins de ceea ce crezi?

— Da, răspunsei eu.

— Credința dumitale este bazată pe documente și acte sigure?

— Da adăogii eu.

— Apoi atunci te sfătuesc, să spui adevărul, așa cum îl știi și'l crezi, fără să te preocupi de ceea ce se va întâmpla, adevărul înainte de toate.

* * *

Dar dacă ar fi fost numai aceste dificultăți istorice, n'ar fi fost nimic; mai mult sau mai puțin, avem destule date ca să-le putem rezolva, e drept în mod foarte superficial, dar rezolva; dar spiritul meu neastâmpărat a alunecat, într'un domeniu mult mai complicat, în care lipsa de ori-ce documente făcea imposibilă ori și ce cercetare. Atunci am priceput acel neastâmpăr al creerului omului, observat la copii mici, până la metafisici, căci copiii sunt adevărați metafisici, de vreme ce ei pun părinților toate chestiunile fundamentale și nerezolvate încă, privitoare la lume, precum: cine a făcut pământul, ce este luna, cine a făcut luna etc. Zic că atunci am înțeles neastâmpărul metafisicilor și că întrebarea ce-și pun ei, asupra cauzelor primordiale și finale ale lumii, este născută în spiritul omului de a voi să știe ori-ce, și numai o disciplină mentală îl poate îngrădi.

În adevăr, istoria Românilor așa cum era admisă din veacul al III-lea până la al XII-lea

nu mă satisfăcea de loc. E ușor de zis, că Românii în cursul acestor veacuri au stat la munți în afară de orice contact cu cele șase sau șapte invaziuni, e ușor iarăși și comod de susținut că Românii venind în Dacia au nimicit pe toți locuitorii autohtoni și toate acestea pentru a trage concluzia că noi ne scoborâm din linie dreaptă de la Romani și că nici o influență sau contact străin nu ne-a contaminat.

Citind și recitind aceste lucruri îmi ziceam: foarte bine să le admit, fiindcă nu am documente contrare; dar dacă ar fi așa, atunci cum să explică că limba noastră cuprinde o mulțime de elemente slave, precum și de o altă origine într'o însemnată cantitate? Cum se explică, că noi avem foarte multe obiceiuri, datine, povești, tradiții în comun cu popoarele străine și mai ales cu cele slave? Cum se explică că numele de localități, chiar din munții unde se pretinde că am stat un șir de veacuri, sunt de origine străină și mai ales slavă? Cum se explică, cu un cuvânt o mulțime de lucruri neexplicabile, cu teoria simplistă a istoricilor noștri?

Fericeam pe unii autori cari văd dela început lucrurile care au de tratat foarte simplu, ei știură a înlătura dificultățile și de a nu fi tulburați de obiecțiunile pe care ar fi fost natural să și le facă ei însuși. Cu mine s'a întâmplat altfel; voiam să scriu ceva, aveam câteva idei fundamentale, dar nu eram pregătit pentru a le rezolva, iar numărul întrebărilor fără răspuns era mult mai mare decât acela la care puteam să dau unul.

Iată câteva îndoeli ce am avut atunci.

Teoria istoricilor noștri, cum că toți Românii s'au retras în munți, după ce barbarii au ocupat câmpiile, îmi era imposibil de admis. Cine știe modul cum se făceau năvălirile Goților, Pacina-

ților, etc., și cine cunoaște tenacitatea locuitorilor cultivatori de pământ, a suferi asemenea invazii fără să emigreze, își poate ușor explica șederea Românilor în Dacia și după părăsirea provinciei, de Romani, prin urmare susținerea istoricilor Români că noi am rămas în mare parte de a stânga Dunărei este întemeiată. De ce însă pretind ei că cu toții ne-am retras la munți ! Dintr'un punct de vedere de patriotism și de conservare națională, ei ziceau în mintea lor : că un popor de origina nobilă, ca cel român, nu e bine să mărturisim că el a fost amestecat cu diferite popoare năvălitoare, căci aceasta ar fi însemnat că el nu și-a putut păstra puritatea lui originală. Patrioții de atunci — și istoricii, nu erau decât patrioți — nu voiau să mărturisească acest lucru, nu o voiau în interesul ideii naționale, în interesul politicei noastre de stat modern ; iată de ce recurgeau la subterfugiul retragerii la munți. Aceste cuvinte, n'au, dacă le examinezi, nici măcar înțeles ; ce înseamnă retragerea la munți, de unde încep munții și unde sfârșesc ? Cine nu știe că munții noștri sunt mici și accesibili în toate părțile ; te duci la munte ca și cum te-ai duce în orice altă parte, văile fiind niște admirabile drumuri naturale. Munții nu conțin mijloace de apărare, dacă nu presupui că cineva nu se ascunde în pădurile impenetrabile.

Dar se poate închipui o populație cel puțin de câteva sute de mii de suflete, trăind în mijlocul pădurilor, fără nici o deschidere în spre văi, fără nici un mijloc de existență ?

Pe de altă parte, trebuie să ne închipuim pe năvălitori foarte timizi, dacă admitem că ei se opreau înaintea ori-cărui deal și nu îndrăzneau să se hazardeze pe cursul râurilor sau al pâraelor din cauza pădurilor înconjurătoare ! Cuvintele deci „retragerea la munți“, ziceam eu mai târziu

într'un studiu asupra istoricilor Români, este mai mult o metaforă, este mai mult o protestare în contra amestecului străin, decât un adevăr istoric.

Dar iată, că nici istoricii străini nu erau mai rezonabili decât ai noștrii și se înțelege foarte bine de ce; istoricii noștri de atunci făceau politică, politică de actualitate cu ocazia cercetării trecutului; istoricii Austriaci și mai cu seamă Unguri nu se lăsau mai pe jos și ei făceau în lucrările lor, așa numite de știință, tot politică. Reprezentantul acelei școli pe la 1873 și 1874, desigur că a fost Rössler, care a scris o carte, *Romenische Studien*.

Imediat mi-am procurat'o și fiindcă nu știam decât foarte puțin nemțește, am făcut apel la un prieten al meu Cernescu, Român din Bucovina, ca să-mi citească și să-mi traducă cartea. Era nostimă scena, și acum mi-o aduc aminte; Cernescu, venea la mine eu luam un creion și hârtie, el traducea liber sărind lucrurile mai neinteresante. Când era ceva mai însemnat traduceam împreună, cerându-i explicații, în acelaș timp notând toate ideile ce mă izbeau. Într'un moment sar în sus și îl întreb pe Cernescu:

- Li adevărat ce citești, nu'i vre-o greșală?
- Desigur că nu, îmi răspunse.
- Asta e o enormitate mai mare, decât susținerea istoricilor noștri cu retragerea la munți.

Ce era? Era că ajunsesem cu citirea la capitolul în care Rössler pretinde că Românii, toți Românii până la unul, s'au retras înaintea Goților, trecând Dunărea și stabilindu-se în Mesia. Cu alte cuvinte și profesorul mi se pare dela Universitatea din Viena, cădea într'o susținere absolut imposibilă.

Când mi-aduc aminte, îmi vine să mă mir de activitatea mea febrilă. Am luat imediat cataloagele diferitelor librării dela Paris și am înce-

put a căuta cărți privitoare la vechile invaziuni ale popoarelor asiatice, la emigrări de popoare, la năvălirile mari, care încep cu acea a Goților și orice carte ce am găsit, măcar tratând îndepărtat asemenea subiect mi le-am comandat telegrafic. Vroiam să-mi dau seama de modul cum se fac emigrările, de cauzele care împing pe popoare ca să emigreze în masă, de situația popoarelor peste care invadatorii năvălesc, etc., etc. Mi-aduc aminte că mai cu seamă un uvrăj a lui Thierry „*Histoire d'Atilla et ses successeurs*“ m'a luminat în această privință, asupra o mulțime de chestii. El arată admirabil, cum chiar când năvălitorii erau Hunii, populațiile locale continuau de a rămânea la locurile lor, fără ca să se gândească măcar, a emigra în masă.

Dar revin la Rössler. Eram curios să știu cum Rössler explică reîntoarcerea noastră dincoace de Dunăre în veacul al XIII-lea, căci dacă, îmi ziceam, Românii au trecut dincolo de Dunăre de frica Goților, ce motive puternice îi fac ca după ce stau acolo opt-nouă veacuri, apoi să le vină deodată pofta ca să se reîntoarcă în vechea Dacie. Și eram așa de impacient ca să știu acest lucru, încât l'am rugat pe Cernescu ca să treacă peste toată partea privitoare în care Rössler tratează despre Daci, despre Goți și să ajungă la ceea ce mă interesa.

Care n'a fost mirarea mea, când am văzut că faimosul profesor dă, pentru trecerea Dunărei din nou a Românilor, o explicație aproape copilărească; el pretinde pur și simplu că trecerea Românilor dincolo de Dunăre a fost provocată de altă năvălire, de venirea Turcilor în Europa.

Eram indignat și nu aveam destule cuvinte ca să-mi exprim indignarea mea; am închis cartea și l'am rugat pe Cernescu să-mi facă un rezumat, renunțând de a mai citi împreună cu dânsul.

Dar chestiile istorice ca chestiile istorice ; cu oarecare dialectică, procurându-ți pe principalii autori care au tratat despre istoria veacului de la cel al III-lea până la acel al XIII-lea a popoarelor din aceste părți, cineva poate să-și facă o teorie. Petru Maior a avut una, Șincai cam aceeași, d. Hăjdău mai pe urmă a stabilit o altă mai complectă ; d. Tocilescu are și d-sa una, și tot așa mai departe.

Ași fi putut și eu cu toate că dispuneam de slabe mijloace să-mi fac una, mai mult sau mai puțin de ocazie și să scriu un studiu asupra Românilor din Dacia, acelora din Mesia precum și raporturile lor fie cu Bizantinii, fie mai târziu cu Ungurii. Dar asemenea lucruri nu mă atrăgeau ; nu vedeam ce se poate câștiga din asemenea cercetări.

Alte chestiuni s'au impuseră curiozității și interesului meu, chestiuni din nefericire pentru care nu eram preparat și chiar pentru cei preparați, sunt în mare parte insolubile. Mi-am zis și îmi repetam foarte des următorul lucru : cu siguranță că istoria noastră are o colosală soluție de continuitate de vre-o opt-nouă veacuri. În adevăr, de prin veacul al III-lea și până în veacul al XII-lea istoricește, nu se știe cum am trăit, unde și ce am fost, afară de istoricii Bizantini care din când în când vorbesc de Românii de dincolo de Dunăre, în colo când e vorba de noi de dincoace, nici un cuvânt.

Nu e vorbă, eu știam ca orice Român patriot și cunoscător al literaturii istorice de atunci, că acea dificultate pentru mine insurmontabilă fusese foarte ușor rezolvită de istoricii noștri patrioți. Cred că știți cum ei acopereau golul acestei soluții de continuitate ; iată. În cursul acestor vre-o nouă veacuri diferiți istorici Bizantini, Romani și mai târziu Unguri, pomenesc în po-

vestirele lor despre diferite popoare ca stabilite în Dacia precum Auzoni, mai târziu Cumani etc. Istoricii noștri găsiră în aceste nume deslegarea enigmei existenței noastre naționale, de câte ori găseau numele de Auzoni, Cumani și alte popoare. Petru Maior, Șincai și alții traduc aceste cuvinte prin Români și chestia era rezolvită. Români au existat zic ei, însă sub numele de Auzoni, Cumani sau altfel; foarte simplu dar foarte puțin concludent.

Se înțelege că nu m'a convins o asemenea demonstrație și nu m'a sedus de loc o asemenea metodă; problema deci rămânea întregă: ce am devenit noi în curs a nouă veacuri? Care a fost istoria noastră? Cu cine am fost în contact și prin ce mijloace și metode s'ar putea dacă nu dezlega, cel puțin stabili oarecare indicații?

Problemă grea, o mai repet pentru orice om înarmat cu toate pregătirile prealabile, dar încă pentru mine un băet și un simplu începător.

Dar știți că tinerețea este îndrăzneată și ea nu se îndoiește de nimic.

M'am hotărât să întreprind asemenea studii. Acest proiect al meu l'am comunicat lui Cernescu și Lambrior. Lambrior care era un spirit prudent și împăciuitor, mi-a zis:

— Poți cerca această lucrare fiindcă ai toate calitățile de spirit pentru ea.

Notăți, că el vorbea numai de calitățile mele de spirit dar se păzea să vorbească și de cunoștințele mele.

Din contra, Cernescu, o natură mai naivă, a fost entusiasmă de idea mea și deja a început a o răspîndi la *Junimea* și chiar prin oraș, încât așa am avut multe plăceri din această cauză. Lucrurile au ajuns și până la urechile D-lui Maiorescu care într'o seară îmi zise:

— Ei, ei faimosul studiu.

I-am răspuns că de abia acuma adun material. D. Maiorescu a dat din cap ca semn de aprobare, încurajându-mă cu un aer protector. Alți colegi chiar glumeau pe această temă cu mine, întrebându-mă :

— Ei, când te citim ?

Ba chiar vestea ajungând prin oraș până la fracționiști, aceștia care mai aveau oarecare îndoială asupra junimistificării mele, începură a o pierde. Ba când auziră, care are să fie tema studiului meu, mă condamnară aproape mai de înainté. Vre-o doi profesori Barnuțiani, întâlnindu-mă îmi ziseră :

— Am auzit că are să iasă un studiu istoric, în care voești să dovedești că am fost vasalii Ungurilor și Polonilor și că limba noastră este un mozaic, unde se vede urmele tuturor barbarilor care au trecut prin Dacia.

Ce să răspund la aceasta ? Nimic, căci ori să răspunzi ceva, ori să taci, lucrul era același, pe fracționiști nu-i puteai convinge.

Material cum am spus deja, aveam adunat de mult, dar inform.

* * *

M'am pus pe lucru. Dar ce și cu ce ?

Aici era greutatea. Tema mea era următoarea : să caut a scoate din limba, moravurile, instituțiile, datinele, poveștile, legendele etc., ale poporului român, contactul și felul de viață care l'am avut înainte de epoca pentru noi preistorică, căutând să reconstituesc influențele determinate, care au contribuit la formarea naționalității noastre.

Așa-i că încercarea era *modestă* ? Capul meu era plin de reminiscențe proaspete a tot ce citisem în diferite direcții și citisem mult ; citisem Preistorie, Paleontologie, Sociologie, Filo-

logie, Numismatică, Povești populare a popoarelor, cântece populare, date și tradiții etc. etc.

Mă interesase foarte mult mai cu seamă cercetările paleontologice și geologice; văzusem cum după fosilele găsite în stratele geologice se poate reconstitui fauna și flora acelor mari epoce. Pe atunci lumea învățată specialistă se ocupa mai ales cu chestia: la care epocă geologică apare omul.

În special mă ocupasem cu Filologia comparată; lucrările lui Pictet, precum și a filologilor germani, Bopp, etc., mă pasionase. Pictet reconstitua viața popoarelor ariane sau indo-europeene și cu ajutorul metodei comparative, ajungea să stabilească că a fost un timp, în care toate aceste popoare au avut un strămoș comun, locuind împreună; numai locul primitiv nu era bine determinat.

64389
Și atunci eu îmi ziceam: apoi dacă cu ajutorul fosilelor găsite în păturile geologice poți reconstitui viața și istoria acelor straturi, dacă filologii comparând limba indiană, persană, greacă, latină, germană, slavă, pot să se scoboare în cursul veacurilor și să reconstituiască viața preistorică a autorilor comuni, dacă preistoria ajunge servindu-se de instrumentele și de locuințele omului primitiv ca să-i reconstituiască viața și civilizația, adică de ce eu, servindu-mă de limba, instituțiile, tradițiile, obiceiurile poporului românesc n'ași putea să reconstituiesc măcar în parte, viața lui recentă relativ, însă preistorică pentru noi, fiindcă ne lipsesc documentele scrise.

Raționamentul era logic, dar păcătuia prin baza lui. În adevăr, savanții au întreprins și au reușit în cea mai mare parte cu asemenea metodă, dar ei erau înarmați bine, plecând în asemenea întreprindere. Dar eu? Eu eram departe de a fi în asemenea situație. Mă apuca de multe ori furii

în contra puținelor resurse ce îmi dădea trecutul nostru național. Odată gândindu-mă la modul cum să rezolvesc chestia limbei slavone introdusă în biserica noastră, am eșit de acasă și m'am dus la Lambrior. Am intrat furios. Mă întreabă ce am de sunt așa de posomorât și rău dispus.

— Cum să nu fiu rău dispus, când la fiecare pas constat că poporul acesta românesc a trăit ca țigani și că nu poți da din veacul al XIV-lea încolo de nici o urmă a existenței lor. Afară de Tismana, zidită de Mircea în veacul al XIV-lea, în colo nu mai găsești nici o urmă, nici o biserică ceva mai veche. Ce, oamenii aceia nu erau creștini, creștinismul s'a introdus în veacul al XIV-lea? La ce să închinau ei? Cu ce cărți să serveau la liturghie? Când vezi în alte țări biserici grandioase existând de prin veacul al IX-lea, nu este o rușine ca noi să nu găsim una măcar din veacul al XIII-lea?

Lambrior deschide gura ca să-mi răspundă, dar eu nu-i las timpul și cu un potop de vorbe continuai :

— Știi că ai să-mi spui, cum că mănăstirea Tismana precum și alte mănăstiri erau mult mai vechi, însă zidite în lemn și din cauza aceasta ele nu au ajuns până la noi, dar nu este oare o rușine ca până la sfârșitul veacului al XVI-lea să nu-i vie în minte unui om ca să întrebuițeze piatra în clădirea bisericilor? Oare faptul că bisericile înainte se făceau în lemn, nu arată o stare inferioară de civilizație, un provizorat? Are dreptate Rössler când susține că suntem niște venetici pe acest pământ.

Toată această tiradă arată starea mea sufletească și anume neputința ce simțeam, voind să încep o lucrare cu un subiect serios.

Evident că nu eram preparat pentru asemenea

lucrare. Mai întâi cum am spus, nu cunoșteam limba slavonă veche și acest lucru era capital. Cum să arăți înrîurirea slavonă fără să știi asemenea limbă și această neștiință nu puteam să o repariez de azi până mâine. Al doilea, nu cunoșteam viața lunei slave cu care am venit și fusesem în contact. Nu știam viața juridică și economică a popoarelor care ne înconjurase. Nu știam cu un cuvânt mai nimic. Cum dar puteam eu să mă uit ca într'o oglindă în limba, instituțiile, obiceiurile noastre, pentru ca să văd în ele resfrânse influențele străine, care timp de 800 de ani le-a imprimat? Un lucru numai posedam, eram în curent cu toată literatura istorică de atunci, atât română cât și a istoricilor care se ocupase de noi. Dar cu acestea puteam—cel mult să rectific date istorice greșite sau să restabilesc faptele pe o bază mai solidă. Dar cum rămânea chestia înrâuririi slavone, germane, etc., scoase din trecutul vieții noastre sociale și economice?

* * *

Fără să mă descurajez, mi-am comandat tot felul de cărți, care am bănuir că pot să-mi servească și m'am pus pe lucru. Așa mi-am zis și cu drept cuvânt: este o epocă, aceea a evului mediu, în care Europa a avut aproape aceleași instituții comune, acelaș drept, aceleași principii de economie politică. În adevăr, medievalitatea a dominat aproape uniform cu civilizația ei, creată în urma căderii imperiului roman. Ia să caut a mă iniția în această viață medievală ca să văd ce profit ași putea trage cu privire la Români.

Mi-am mai zis de asemenea că în afară de civilizația uniformă medievală a popoarelor occidentale, pe noi a trebuit să ne influențeze viața grupului de popoare slavice, care nu s'a resimțit de cât puțin de influența occidentală.

Și atunci m'am afundat în studiul acestor două mari isvoare fără de care chiar ar fi fost ridicol să întreprind ceva, fără de care nu ași fi putut face nici măcar ipoteză.

Astăzi după 30 și mai bine de ani de atunci, am recitit faimosul meu studiu publicat în anul al VI-lea al *Convorbirelor* și voesc să dau cititorilor uvrajele la care m'am referit atunci și care sunt însemnate în josul paginilor; ele arată activitatea mea de atunci febrilă, la întâmplare fără nici o ordine. Iată o parte din acele uvraje de care m'am servit pentru aceasta; las de o parte bine înțeles pe autorii Români: Du-Cange cu faimosul lui glosar, *L'Europe au moyen âge*; Hallam, *L'Economie politique du moyen âge*, Cibrario, *Instituts de Justinien*, *Théorie du jury*. Qudot; *Akta Grodzkie i ziemskie z czasów Ryeczyposbitej Polskiej etc.* *L'Histoire de la Russie ancienne* par Clerq. *L'église primitive des deux rites chez les slaves*. Maciejovsky; *Les slaves, l'église officielle*. A. Misckievicz; *Les slaves de Turquie*. Cyprien Robert, *L'église officielle et le Messianisme*; Misckievicz, *Dlugossii Historia* etc. etc.

Recitind astăzi studiul meu am găsit lucruri interesante, foarte puține dovedite, cele mai multe nedovedite; dar în cecece privește metoda, pot să zic că este aceeași cu care m'am servit și pe urmă. Dacă ar fi ca să reîncep și să fiu bine înarmat, de sigur că tot cu o asemenea metodă ași urma și astăzi. Imi dădeam eu seamă atunci de lipsurile ce le semnalez? Evident, și dovada cea mai bună este următorul pasaj pe care îl reproduc cu oarecare mândrie.

În adevăr, sfârșind partea grea a acelu studiu și înainte de a intra în a doua parte istorică, iată cum mă exprimam:

„La începutul acestui capitol ne-am propus să

„vedem, dacă prin analizarea formelor noastre
„de viață, nu am străbate în veacuri mai departe
„decât acele cunoscute istoriei cu siguranță.
„Acum la sfârșit, fiecare poate vedea că am
„statornicit un punct însemnat în viața noastră,
„amestecul ce noi l'am avut cu Slavii și aceasta
„au reușit nu pe cale documentală pe care s'ar
„face mai greu, ci pe cea a cercetărilor, care
„am făcut'o noi. Dacă cercetările noastre păcă-
„tuesc prin ceva, de sigur că păcătuiesc prin
„neajunsurile și lacunele ce sunt în ele și pe
„care le recunoaștem noi cei întâi, nu însa prin
„felul, sau prin metoda care am întrebuițat'o.
„În adevăr, dacă oamenii competenți ar face
„cercetări nepărtinitoare asupra limbei, institu-
„țiilor și obiceiurilor, analizând și clasificând
„după un șir sistematic deosebitele elemente
„străine, însemnătatea lor, origina lor și chipul
„prin care s'au strecurat, atunci viața socială a
„poporului, atingerea lui cu celelalte, trecutul
„lui istoric, cu un cuvânt s'ar lumina de adevă-
„rată lumină științifică. Cercetările documentale
„ar statornici epocele în care s'au făcut acele
„lucruri, ar da amănunțimi și ar îndeplini ceea-
„ce prin generalitatea celorlalte cercetări ar
„lipsi“.

În timpul când eșea studiul meu în *Convorbiri*,
d. Maiorescu deja ajunsese cu *Direcția nouă* la
partea a doua, *Proză*. Într'o notiță la începutul
noului capitol, iată cum se exprimă în privința
studiului meu :

„Între scrierile științifice din direcția nouă, a-
„mintită în articolul precedent, trebuie însemnat
„și studiul istoric al d-lui Panu, din ultimele nu-
„mere ale *Convorbirelor*. Consultare conștiinci-
„oasă a izvoarelor și expunere sinceră a adevă-
„rului îl caracterisează. În contra lui am auzit
„iarăși obiectându-se că nu trebuie să se spună

„asemenea lucruri, chiar dacă sunt adevărate. Va
 „mai ținea oare mult timp închipuirea unor oa-
 „meni, că nașterea lucrării științifice într'un po-
 „por se poate întemeia pe ascunderea adevăru-
 „lui? Ceeace ne mângâie la privirea acestor pa-
 „trioți este încredințarea, că după gradul inteli-
 „genței și întinderii studiilor ce le au, nu vor
 „cădea niciodată în ispita de a spune un adevăr
 „științific descoperit de Dumnealor“.

Desigur, erau foarte mulți care nu știau acest detaliu, adică că și eu am făcut parte din *Direcția nouă*, ce e dreptul într'o notă, dar am făcut parte.

Cu studiul meu asupra *Atârnării sau neatâr-
 nării Românilor* mi s'a deșteptat gustul de a
 lucra și prin urmare și de a scri. Zic prin ur-
 mare, căci cine se ocupă și studiază, acela simte
 nevoia să scrie și cine scrie este irezistibil împins
 la tipărire. Aceste lucruri se leagă în mod natu-
 ral unele cu altele. O mică paranteză în această
 privință. Am auzit și aud ocazional cum că cu-
 tare X sau Y lucrează foarte mult, că este un
 savant de mare valoare. Și dacă întrebi pe acel
 ce-ți spune asemenea lucruri, care sunt scrierile
 lui X sau lui Y, el îți spune:

— X sau Y au lucrări foarte însemnate dar nu
 voesc a le publica.

Sau câte odată răspunsul este :

— Păcat că oamenii aceștia nu voesc să pună
 pe hârtie fructul cunoștințelor și studiilor lor.

Mărturisesc că sunt cam sceptic cu privire la
 oamenii care sunt plini ca un burduf de știință,
 dar care nu voesc să scrie nimic și sunt aproape
 tot așa de sceptic despre aceia care au manus-
 cripte de mare valoare dar care din modestie nu
 le publică.

Pentru ce? Pentru că psihologicește, acest
 lucru nu se poate explica și că toate faptele se

împotrivesc. În adevăr, un om care se ocupă, gândește și are de spus ceva, îi este cu neputință să nu pună pe hârtie activitatea creierului său, îndată ce perzistă într'un mod mai permanent în direcția unei anumite ocupații. Iar un om care pune pe hârtie ce gândește, acela fatal este adus la nevoia de a tipări. Ba eu zic ceva mai mult, eu zic că cel mai bun mijloc de a gândi și de a studia este acela de a scrie; eu nu pot concepe un mijloc mai potrivit de a gândi decât numai scriind. Scrisul pe lângă că-ți fixează ideile, dar el face mai mult, el ți le limpezește și dacă ar fi numai atâta încă ar fi destul. Scriind, ți se deșteaptă idei noi, care nu-ți venise în creier în minutul când te-ai pus la scris; dacă te gândești la o chestie fără să scrii, ci te mulțumești a învăța în creierul tău numai, poate să-ți vină și alte idei, dar îți este imposibil de a le dezvolta, căci inteligența nu are destule puncte de reperuri pentru ca să-și dezvolte activitatea, iar memoria este prea slabă ca să rețină tot ce creierul produce.

Să miră mulți de autorii de talent, uitându-se la numeroasele lor volume, iar naivii se întreabă adesea ori, cum a făcut Voltaire sau un altul de a scris atâta? Răspunsul, cu toate astea este foarte simplu: a scris mult, fiindcă a gândit mult iar scrisul i-a stimulat neconștient gândirea.

Să iau un exemplu dintre literații și savanții noștri cunoscuți; să-l iau pe d. Alexandru Xenopol, poate este autorul care a scris mai mult în cei 35 ani din urmă. Pentru ce a scris el atâtea volume? Pentru că toată viața a studiat și s'a ocupat și era cu neputință ca după atâtea activitate intelectuală, să nu iasă și un număr de volume corespondente.

A, dar îmi veți zice că sunt oameni cu mare știință și cu mare talent care n'au scris nimica,

sau aproape nimic. Aşa este, scrisul nu este o normă de a distinge pe cei cu talent, de cei fără talent; sunt o mulţime de oameni care ar putea să scrie şi nu scriu, şi alţii care n'ar trebui să scrie şi totuşi scriu. Pentru ce dar, acei pregătiţi pentru a scrie nu scriu? Este o chestie de psihologie intimă şi personală a cărei analiză m'ar duce prea departe. În genere asemenea oameni sunt foarte culţi şi foarte talentaţi, dar nu caută a sistematiza ideile, nici a-şi fixa idei personale asupra lucrurilor pe care le citesc sau le observă; ei trăesc cu cultura şi activitatea intelectuală de azi până mâine, fără şir, fără continuitate. Il interesează o chestie, ia o carte şi o citeşte, nu împărtăşeşte ideile autorului o aruncă; din contră, dacă le împărtăşeşte, le aprobă şi tot o aruncă fără a se gândi ceva mai mult şi fără a căuta să-şi facă o convingere mai adâncă. A doua zi alt subiect, altă chesie il izbeşte pentru care recurge la o altă carte şi aşa face toată viaţa.

Rezultatul? Rezultatul e că acel om devine în adevăr un om instruit şi cult. De ce nu se decide să scrie ceva? Fiindcă se mulţumeşte cu atâta, se mulţumeşte să aprobe sau să dezaprobe părerile altora, dar nu simte necesitatea de a le spune pe ale sale, nu simte această necesitate, fiindcă nimic personal nu se deşteaptă într'ânsul sau dacă se deşteaptă, ceea ce se întâmplă foarte des, felul său de ocupaţie şi modul zilnic de trai îl îndepărtează, împingându-l spre alte lucruri.

Rar mi s'a întâmplat să constat excepţii dela această regulă generală. Nu voesc să dau nici un nume dar faptele pot să le spun. De multe ori, mi s'a relatat că un X oarecare are lucrări de o mare valoare în saltarele sale şi mulţi m'au împins să mă duc să-i fac o vizită. M'am dus şi după multe insistenţe, acel X oare care a bine-voit să-mi

citească vre-o lucrare din multe ale sale, fie literară, fie istorică. Niciodată n'am dat peste un talent, niciodată n'am găsit o lucrare de seamă. Dat publicității, lucrarea ar fi fost apreciată în mod mediocru și dacă se fac legende în jurul unor scrieri tipărite, legende ce se pot distruge, dată fiind publicitatea, apoi desigur că sunt și legende în jurul unor manuscrite nepublicate, legende care se comunică dela amic la amic și care cu timpul se întăresc, neputându-se prin critică distruge.

Dar cred că parantezul este deja foarte mare și e timpul ca să-l închid.

* * *

Am scris și am tipărit în *Convorbiri* o parte din studiul asupra *Atârnării sau neatârnării Românilor*.

După patru, cinci articole, am înțeles că nu sunt pregătit pentru o lucrare așa de grea și am și părăsit-o neisprăvită. Mă gândisem, că de la înrâurirea slavonă, polonă, etc, să trec la alte două influențe capitale, la cea bizantină din veacurile trecute și la cea greacă sau fanariotă mai nouă, cu atât mai mult cu cât aveam oare-care lucruri bune de spus și pe care apoi nu le-am spus niciodată și care astăzi de abia îmi mai aduc aminte. Scrisesem chiar un capitol, în care începusem a trata influența bizantină.

Văzând însă că subiectul era prea vast și foarte dificil, m'am oprit.

Prin urmare, de voe de nevoe, am fost silit să renunț la un plan, care era cu atât mai îndrăzneț cu cât era mai grandios, plan pe care chiar astăzi, cu toate că avem istorici distinși, nu văd care l'ar putea executa, plan pe care l'ar fi putut executa un singur om, d. Hajdău, *dacă, dacă, dacă...* Poate îmi va veni ocazia ca să explic acești trei *dacă*.

II

Studiile mele critice

M'am aruncat în critica istorică. Și dacă vredată cuvintele „că este ușor a critica“ au fost mai potrivite, de sigur că a fost în capul meu. În adevăr, pentru un spirit de pătrundere analitică și cu o cultură suficientă în materie, era așa de lesne atunci a critica. N'aveam nevoie ca să am o dispoziție extraordinară în ale criticei, pentru ca să am succese, starea istoriei noastre de atunci era atât de deplorabilă, cei care se ocupase cu ea erau așa de naivi, naivi până la rea credință și susținările lor erau așa de copilărești în cât nu era nici un merit pentru un tânăr ca mine, pătruns de oare-care principii fundamentale, să arăt inanitatea și falșitatea acelor lucrări.

Aruncându-mă și eu în critica istorică, am început prin *Studiul istoriei la Români*

Ceea ce lipsea pe atunci în istorie ca și în toate, era metoda și spiritul critic desbrăcat de orice preocupare, mai cu seamă spiritul critic lipsea complet. Nu-și poate închipui cineva astăzi câtă copilărie exista în felul de argumentare.

În *Studiul istoriei la Români* mi-am propus să denunț naivitățile, greșelile și reaua credință de care erau pline cărțile noastre de istorie. Era și timpul, deja începuseră toți a se sătura de fabulele istoriei noastre, deja d. Hajdău scosese cea întâi fascicolă a *Istoriei sale critice*. Titlul istoriei sale de *Istorie critică* denota o tendință nouă căci până atunci se făcuse istorie dar absolut fără nici o critică. Un exemplu. De sigur că dela *Cronica Românilor* a lui Șincai nu s'a făcut o operă mai colosală ca adunare de material, de documente, de autori, etc.; această *Cronică a Românilor* este un imens dicționar de toate faptele în ordinea cronologică. Acolo am găsit eu lucruri minunat

de bune, izvoare prețioase. Șincai nu omite nimic, le înșiră pe toate cu grămada, dar când e vorba de a critica și a coordona faptele, este complet neputincios, căci spiritul de critică îi lipsește cu totul.

Trebue însă să fiu drept, lipsa de orice spirit de critică nu este totdeauna o insuficiență a culturai sau o lipsă de metodă, de multe ori o asemenea lipsă se explică. printr'o preocupare mai fundamentală, anume o preocupare de a spune ceea ce nu este și a ascunde ceea ce este. Aceasta este cazul tuturor istoricilor noștri începând dela Dimitrie Cantemir și până la Hajdău.

Cu Hajdău începe o altă fază istorică; nimic nu poate scăpa pătrunderii spiritului său ascuțit, totul îi este cunoscut acestui om cu așa de vastă știință, de cât după cum cititorii vor vedea, o nouă preocupare domnește în această fază reprezentată prin Hajdău. Această fază ași putea-o califica, că sub ea nu se ascunde nimic, nici nu se voește a se dovedi ceea ce nu este, *ci se caută a se dovedi mai mult decât este.*

Eșise deja în Convorbiri un articol din *Studiul la Români* și deja toți *bunii Români* din Iași se supăraseră pe mine. Mă întâlnesc cu un grup de profesori fracționiști, patrioți, foarte patrioți și Barnuțiani pe de-asupra.

— Foarte rău faci, Panule, că scrii asemenea lucruri.

— De ce, răspunsei eu, nu-i adevărat ceea ce scriu ?

— Aici nu este vorba de adevăr sau nu, îmi răspunse unul, este chestia dacă trebue un istoric Român să scrie sau nu asemenea lucruri. Nu e bine să ne batem joc de istoricii noștri, care au fost cuprinși scriind, de cele mai bune sentimente.

— Dar bine, le-am răspuns, copilăriile istorice

trebuie să se perpetueze și bieții copii să-și umple capul la școală cu tot felul de ineptii așa zise patriotice?

— Nu e treaba noastră să facem această operă, lasă s'o facă străinii?

— Ba să mă ertați, îi de o mie de ori mai preferabil s'o facem noi. Cum vă închipuiți că e mai potrivit ca străinii să arate gradul de copilarie a scriitorilor noștri?

O chestie care și astăzi rămâne încă o chestie, este: de când s'a introdus limba slavonă în biserica noastră, precum și literile slavone în scrierea noastră? Natural și logic, căci documentele ne lipsesc pentru a urmări istoricește faptul. Introdus-am noi limba slavonă în biserică odată cu creștinizarea noastră? Prin Slavi ne-am creștinizat? Sau ne-am creștinizat înainte de a veni în contact cu Slavii și numai pe urmă am adoptat și liturghia slavonă? În favoarea părerei întâi ar fi faptul că religiile se introduc cu limba oficială cu totul, dovadă limba latină la catolici. De altă parte e greu a admite că noi trăind în imperiul roman unde creștinismul se răspândise chiar din primul secol, am așteptat pe Slavi ca să ne creștineze.

Dar oricum ar fi lucrul, nu astfel se pune chestia acum 30 de ani ci alminterelea. Istoricii de atunci plecau dela ideia cum că limba slavonă în biserica noastră este introdusă relativ de curând prin veacul al XIV-lea și că noi, înaiate de ea, ne-am servit de limba latină și de literile latine, de aceea ei căutau să fixeze o dată de când limba slavonă s'a introdus tam-ni-sam în biserică și căutau și o explicație.

Dimitrie Cantemir a dat una cel întâi, explicație care pe urmă toți istoricii noștri au adoptat-o ca cuvânt de evanghelie. Știți ce pretinde Cantemir? Că mai înainte de soborul dela Flo-

rența Moldovenii aveau slove latinești, la acel sobor însă a luat parte și Mitropolitul Moldovei care înclina să se unească cu biserica apusană. Urmașul său Teoctist, pentru ca să curme legăturile Moldovenilor cu biserica apusană a scos literile latinești și probabil și limba din biserică și a introdus literile și limba slavonă.

O curată fantazie, pe a căreia temă s'a brodat și nu știu dacă nu se mai brodează și astăzi.

Câtă osteneală nu mi-am dat ca să dovedesc istoricește că faptele afirmate sunt greșite. Mai întâiu arătam în *Studiul istoric la Români* că sinodul dela Florența nu s'a ținut în timpul lui Alexandru cel Bun, ci la 1430 după moartea aceluia, apoi citam documente dela Mircea cel Bătrân scrise în limba slavonă mult înainte de așa numita introducere a limbei slavone la noi etc., etc. Aceste lucruri nu convingeau ci numai supărau.

Data introducerii limbei slavone în biserică și în actele noastre, am zis că e foarte greu de fixat, am să dau o dovadă proaspătă despre aceasta și anume: că până acuma era foarte greu de stabilit epoca când această limbă a fost scoasă definitiv din biserică noastră și înlocuită cu cea română? Abia acum de curând d. Ion Bianu, noul academician a stabilit cu acte și documente acel lucru.

* * *

Și fiindcă lucrul este foarte caracteristic, nu mă pot opri ca să nu dau câteva detalii. După cum spune foarte bine d. Bianu, până acum se știa numai că în timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu s'a introdus uzul limbei române în biserică în locul celei slavone întrebuintată până atunci. Acest lucru îl știam și eu, ca toată lumea. Ei bine, d. Bianu dovedește că limba slavonă din ce în ce mai puțin uzitată, s'a menți-

nut totuși până la 1736, adică până la o dată relativ foarte recentă, sau mai exact ea a trăit în cărțile noastre bisericești aproape 100 de ani mai mult decât să crede. În adevăr, noul academician în discursul său de recepție dovedește că cărțile bisericești traduse în românește de Matei Basarab sunt numa cărți de cetire, iar cărțile de slujbă, acel Domn le tipărește tot în limba slavonă; acelaș lucru face și Vasile Lupu în Moldova.

Cu alte cuvinte oricât de novatori sunt acești doi Domni, ei totuși nu îndrăznesc să scoată din slujba bisericești propriu zisă, o limbă consacrată de veacuri și cu care se confundă însuși serviciul dumnezeesc. Numai încetul cu încetul în curs de aproape 100 de ani diferiți Domni și Mitropoliți introduc câte o carte românească în slujba bisericească. Iar Domnul care a realizat complet această reformă știți cine este? Este bătrânul Brâncovanu.

Și cu toate acestea eu cred că mult timp se va mai susține cum că cei care au alungat limba slavonă din biserică sunt Matei Basarab și Vasile Lupu.

* * *

Iată cât este de greu de a desrădăcina unele lucruri stabilite. O singură deosebire este între atunci și astăzi: astăzi toată lumea este recunoscătoare d-lui Bianu de studiul său; măcar că a distrus o legendă, atunci toată lumea săria asupra acelor care îndrăzneau să se atingă de așa numitul patrimoniu național.

III

Situția literară în București

În București cercurile literare se făceau și se desfășeau la fiecare jumătate de an, iar cei care se dedau la literatură și critică o făceau aceasta întâmplător și pe apucatele. Așa regretatul Ureche, care era printre fruntași, avea tot felul de ocupații variate, ceea ce scria, scria în grabă, nu avea măcar timpul să controleze datele și citațiile, pe care le făcea. D. Maiorescu era nemilos în această privință, d-sa ale cărui lucrări erau conștiincioase, exacte și corecte nu putea să permită de a vedea la alții neglijență și erori, care cu puțină ocupație ar fi fost înlăturate. Așa când d. Ureche confunda pe arhitecții cu pictorii Renașterii și când punea moartea lui Ludovic al XIV-lea la o altă dată decât cea adevărată, d. Maiorescu releva asemenea erori, bălându-și joc de ele.

Mai era un literator la București, răposatul Pantazi Ghica, care nu era profesionist, mi se pare că era avocat, și care arunca pe hârtie lucruri nerumegate, scrise într'un stil de o neglijență deplorabilă.

Acest autor mai cu seamă, împreună cu Ureche a sugerat d-lui Maiorescu articolul *Beția de cuvinte* care a avut atâta succes.

Un luptător, mai era prietenul meu Petrache Grădișteanu, care a avut un real talent literar, cel mai desghetat și mai zglobiu din tabăra adversă, dar pe care ocupațiile lui multiple îl făcea să fie simplu amator în literatură, neavând timpul să se consacreze serios revistelor în care scria.

Mai era d. Tocilescu, astăzi cunoscutul și stimatul istoric, cu răposatul G. D. Teodorescu, cu Scurtul, aceștia buni adepți ai lui Hajdău, care ce e dreptul se consacrau numai studiului și

criticei, punând foarte multă inimă și câte odată chiar animozitate în polemicile cu noi.

În fine de-asupra tuturor plana Hajdău, de a căruia cunoștință și competență n'am avut nici odată nimic de zis, din contră; dar numeroasele sale întreprinderi de tot felul, literare, istorice, filosofice, științifice, limbistice, îl făceau să scrie repede și ușor lucruri care îl descopereau față cu noi, care stăteam la pândă gata de a releva greșelile și a lovi în adversari în încheieturile cuirasei. În special eu am avut o luptă mare, foarte mare cu Hajdău secondat de aghiotanții săi, luptă de care voiu vorbi mai târziu.

* * *

Ceea ce supăra pe toată lumea era că noi de la *Junimea* nu atacam individual pe un literat sau pe un om de știință, ci totdeauna generalizam, înglobând în criticele noastre pe mai mulți sintetizând și formulând teorii prin care condamnăm pe foarte mulți deodată.

Acest mod de a concepe critica îl inaugurase d. Maiorescu cel întâi, prin numeroase studii, precum *Poezia la Români*, *Contra școalei lui Barnuț*, *Direcția nouă*, etc.

Odată drumul făcut, cu toții ne-am vârat în el și cine și-ar da osteneala să foileteze colecția *Convorbirilor literare* ar vedea că este plină de studii de aceste generale, cuprinzând o pleiadă de oameni, o manifestație generală a spiritelor, etc.

Să dau câteva exemple. D. Theodor Rosetti a scris, am spus, un singur studiu în *Convorbiri*, *Despre direcția progresului nostru*. Ceea ce făcuse d. Maiorescu în studiile sale literare criticând vechea direcție, face d. Theodor Rosetti pe tărâmul social și economic, criticând iarăși totul.

Cititorii își aduc aminte că eu am debutat cu un studiu, în care voiam să înglobez opt veacuri din istoria Românilor, lucrare peste puterile mele.

Aș fi putut pe urmă să fac critici deosebite asupra activității cutărui sau cutărui istoric, dar cu aceasta m'ași fi abătut dela spiritul care domina în *Junimea*, de aceea al doilea studiu al meu a fost iar ceva mare și general *Studiul istoriei la Români*, care era împărțit în două părți: *Școala veche și Școala nouă*. În aceste două școli înglobam întreaga mișcare istorică și biciuiam pe toți istoricii noștri. Cum că făceam acest lucru cu drept sau nu, aceasta este altă chestie, ceea ce voesc să arăt e că noi toți dela *Junimea* procedam prin generalizare, mi se părea o lucrare minimă a ne lega numai de un om, era de forța noastră ca să atacăm pe mai mulți deodată.

Și când mai târziu m'am hotărât să fac critica unui autor și a unei cărți, atunci am ales *Istoria critică a Românilor* iar pe autor... pe Hajdău.

* * *

Studiile cu îndrumări generale se înțelege că au o însemnătate mai mare, întâi nu orice om cult poate generaliza, cu atât mai puțin poate scoate din analiză o sinteză: sunt spirite analitice, sunt și spirite sintetice fiecare cu defectele lor. Un spirit analitic devine inutil când se pierde în detalii mici, când preface în pulbere obiectul pe care îl analizează. Metoda sintezei este mai periculoasă, căci ea presupune o sumă mare bogată de fapte observate și o riguroasă logică deductivă pentru sintetizare. În genere *Junimea* a maniat destul de bine metoda generalizării; faptele pe care le observam și pe care ne bazam spre a generaliza erau așa de numeroase și așa de elocvente, în cât afară de exagerările aproape neînălăturabile în asemenea întreprinderi, generalizările noastre nu păcătuiesc prin falșitate, de aceea ele au prins în public, au făcut doctrină și au rămas.

Am zis că faptele observate se pretau la ge-

neralizări simple ; în adevăr acum 30 de ani manifestările activității noastre de popor erau foarte simple, nu erau multe curente care să se lovească și să te zăpăcească, istoricii scriau într'un fel și într'o singură direcție, literații compuneau pe aceiași teme întrebuițând aceleași mijloace, în societate, erau aproape aceleași forme reduse prin care se manifesta activitatea economică și socială și așa mai departe. Pentru un spirit ceva pătrunzător, generalizarea era o operație relativ ușoară fără riscuri de a cădea în concluzii false.

Aceasta era mai cu seamă distincția fundamentală între școala literară dela Iași și cea dela București. Noi cei dela Iași aveam o metodă sigură și puterea de a generaliza, cei dela București lucrau fără nici o metodă necălăuziți de principii solide, ocupați cu chestii mărunte. Noi eram observatorii, ei erau scriitorii la întâmplare.

IV

Lupta dintre Iași și București

Beția de cuvinte

Cea mai serioasă revistă literară din București pe atunci — afară de acele la care colabora d. Hajdău — și cea cu mai lungă durată, a fost de sigur *Revista Contemporană*, înființată în 1873; ea durează trei ani, adică 1873, 1874 și 1875. Imprejurul ei se grupase un foarte însemnat număr de tineri, 30 până la 40, număr de care d. Maiorescu își bate joc în *Beția de cuvinte*.

Iată tinerii cei mai cu vază grupați în jurul *Revistei Contemporane* : în fruntea lor era d. Petre Grădișteanu, apoi Gheorghe Danielopol, Anghel Dimitrescu, Constantin Exarcu, Pantazi Ghica, Tache Laurian, Ștefan Mihăilescu, Olănescu, Ciru Economu, Gheorghe Crețeanu, Constantin Nicu,

etc., etc., de care nu-mi mai aduc aminte. Aceștia erau prozatorii. Către acești tineri se unise ca colaboratori Gheorghe Sion și V. A. Urechă.

Poeții revistei erau: Vasile Alexandri, (poetul dela Mircești avea atunci o situație absolut preponderantă, revistele și-l disputau, mai ales de când *Convorbirile literare* aproape și-l acaparase. Lumea era indignată de îndrăzneala d-lui Maiorescu de a pune pe Alexandri în *Direcția nouă a Convorbirelor*, de acea revistele îi solicitau colaborarea ca o protestare în contra *Direcției noi*, iar Alexandri cu mărinimia unui Suveran, nu refuza pe nimeni). Poeții tineri erau: Gheorghe Crețeanu, Ciru Economu și Mihail Zamfirescu; acest din urmă juca la *Revista Contemporană* rolul lui Eminescu dela *Convorbiri*. A, uitasem pe unul, care după aceea a întors-o pe proză și n'a greșit de loc, din contră, uitasem pe poetul I. Luca Caragiale, care are în anul 1874 în acea revistă vre-o trei pagini de versuri întitulate tot *Versuri*, dedicate amicului C. D. Astăzi dacă ar cădea din nou în păcatul poeziei, tare greu ar putea să se știe după inițiale pe amicul d-lui Caragiale, fiindcă are foarte mulți, pe atunci probabil era mai ușor de ghicit. Încă un parantez. Recitind poezia *Versuri* mi-a venit să râd, întru atâta tonul, stilul, e cu totul deosebit de ceea ce este astăzi d. Caragiale. Zic, tonul și stilul fiindcă fondul, ideile, sunt aceleași; aceiași nemulțumire în contra contemporanilor, aceiași credință că literatura este persecutată, dar încă odată, tonul este declamator, pesimismul aproape funebru. Nu mă pot împedica ca să nu citez două strofe. Sunt sigur că dacă n'ași fi spus de mai înainte a cui sunt, ar fi fost cu neputință ca cineva să ghicească autorul.

Ce'mi spui de poezie, d'acea chimera tristă
Când lumea d'astăzi, rece și materialistă,
Își râde de chimere și de puterea lor ?

Credințele d'acuma condamnă poezia
 Ca rătăcirea, crima, păcatul, erezia
 Ce merită să poarte disprețul tuturilor.

Ascultă-mă și crede: de vei simți vre-o dată
 Că pieptul tău nutrește scânteia cea sacrată,
 Să știi că mizerabil vei trece pe pământ:
 În timpurile noastre, decât să cânți, mai bine
 De petre sparge-ți lira și-apoi sufocă'n tine
 Fugoasa-ți inspirație și-al tău nebun avânt.

Și așa continuă încă vre-o zece strofe.

Revista Contemporană, cu *Convorbirile* au avut o mare luptă. Ceeace pusese vârf, fusese am spus întâi *Direcția nouă* și apoi *Beția de cuvinte* de care voiu vorbi mai jos, provocată bine înțeleles de *Convorbiri*.

Am arătat deja lupta ce a avut loc cu ocazia *Direcției noi*. Am arătat farsa d-lui Hajdău cu Gablitz și voiu arăta și alta mai târziu tot a d-lui Hajdău cu P. C. Călescu, adică cu Păcălescu.

Trebue însă să adaug că poate niciodată d. Maiorescu nu a arătat pe atunci, mai multă vervă, mai mult sarcasm, mai mult spirit, mai multă cruzime ca în *Beția de cuvinte*. *Beția de cuvinte* este o mică capo-d'operă de umor, zeflema și spirit; ca fond însă era în parte nedreaptă, în tot cazul una din cele mai puțin drepte critice a maestrului dela *Convorbiri*. Din această cauză, adică fiindcă *Beția de cuvinte* era și nedreaptă și plină de vervă, exasperarea celor de la *Contemporană* nu a găsit margine. Dar răspunsurile multiple care i s'au dat nu au reușit, ele fiind lungi și cu desvoltări de argumente.

În ce consista articolul d-lui Maiorescu? Verva d-lui Maiorescu se exercita asupra articolelor lui Gheorghe Sion, V. A. Ureche, Pantazi Ghica și Tache Laurian, etc., arătând ridicolul ce ele conțineau, lucru foarte ușor, dar care nu era tocmai de *bonne guerre* în contra *Revistei Contemporane*,

d-nii Sion și Ureche fiind lipiți numai pe lângă acea revistă, având modul lor independent de a gândi și a scri, iar Pantazi Ghica nu putea pentru nimenea să concretizeze nici ideia nici spiritul unei reviste, în care erau foarte mulți tineri serioși, dacă nu de talent.

Ba mai mult, d. Maiorescu își bate joc cu mare nedreptate de tânărul Tache Laurian apropo de o critică teatrală. Dar dacă sarcasticul autor s'ar fi mărginit a lovi individual, critica ar fi mai mers, dar a îngloba pe cei 30-40 de colaboratori, din care unii scrisese, iar alții nu scrisese de loc și a-i pune în rândul d-lui Sion, aceasta putea fi o șarjă de spirit, dar nu o critică. *Beția de cuvinte* este mai mult un pamflet literar având toate calitățile clasice ale acestui ușor gen literar.

* * *

Mi-aduc aminte când d. Maiorescu a citit *Beția de cuvinte* la *Junimea*, era în primăvara anului 1873; *Junimea* se ținea la d. Pogor. Nu transpirase nimic asupra acestui articol, noi eram cu toții dispuși, făceam glume, râdeam, era o atmosferă minunată. Iată că d. Maiorescu scoate un manuscript și-i citește titlul: *Beția de cuvinte*. Deja titlul era atrăgător și sugestiv; noi ne pregătiam de răs, căci dela cele întâi rânduri cu teoria lui Darwin se vedea foarte bine unde autorul voește să ajungă. Și atunci timp de trei sferturi de ceas, cât timp d. Maiorescu a citit, n'a fost decât un continuu hohot de răs. Rar am văzut la *Junimea* un succes mai mare și o vervă mai drăcească. La urmă însă un sentiment de milă ne-a cuprins pentru Gheorghe Sion. Acest literat dintr'o altă epocă, cum am spus, era cunoscut prin felul lui de a scri, totdeauna a fost modest, fără pretenții literare, nu se vâra în nici o societate, nu se punea în vază, el era mulțumit să i se dea la vre-o revistă oare-care un colțișor,

unde să scrie. Când d. Maiorescu venea cu spiritul său sarcastic și cu logica sa inexorabilă și îl înșfăca pe bietul Gheorghe Sion ridiculizându-l până la extrem, un sentiment de compătimire te cuprindea, căci biciuitul nu merita nici atâta onoare dar nici atâta nedemnitate.

Era altceva cu V. A. Ureche. Acesta se punea veșnic în vază, făcea parte din toate societățile și din toate redacțiile, publica cu ostentație lucrări, își da aerul de savant profund, cu un cuvânt era printre frunțași. Prin urmare era dreptul d-lui Maiorescu ca să fie fără milă cum a și fost de altmintrelea.

Am să spun și o particularitate. *Beția de cuvinte* ne dezvoltase atât verva și ne dispusese până întru atâta, încât am stat la *Junimea* până după unu de noapte. Ieșind, timpul fiind foarte frumos și nefiindu-ne somn, ne-am hotărât să nu intrăm imediat pe la casele noastre. Ne-am dus la o cafenea la modă și am stat bând șampanii și cafele până în ziuă, sărbătorind succesul d-lui Maiorescu și înmormântarea *Contimporanului*.

Vestea *Beției de cuvinte* s'a răspândit a doua zi în oraș, fiecare dintre noi comunicând prietenilor pățaniile d-lui Ureche, căci necontestat d. Ureche o pățise din cauza maniei citațiilor de lungi șiruri de nume proprii, de istorici, filosofi, pictori, sculptori și pe care îi cam amesteca unii cu alții. Acest lucru s'a știut și la București imediat, așa că cei dela *Contimporanul* așteptau deja cu nerăbdare apariția *Convorbirilor* cu faimosul articol *Beția de cuvinte*.

Efectul produs de *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu în redacția revistei *Contimporanul* a fost teribil. Imi închipuesc pe colaboratorii adunați imediat, discutând cine să răspundă și cum să răspundă.

Aici deschid un parantez.

Se mai întâmplase și d-lui Hajdău de a fi atacat de *Convorbiri* dar d-sa cu spiritul său ineputabil nu luase în tragic atacurile foaiei literare din Iași. Când d. Carp criticându-i drama *Răzvan-Vodă*, îl sfătuește să părăsească acest gen și să scrie la *Aghiută* (o foaie umoristică), nu ia condeiul ca în mod serios și dogmatic să dovedească d-lui Carp că *Răzvan-Vodă* întrunește toate condițiile unei drame. D-sa și-a zis: a, faceți pe filosofii, pe esteticianii, creați o direcție nouă, ia să vă arăt eu că pot să-mi bat joc de voi și voi să mă luați la serios și atunci a trimis *Convorbirelor* faimoasa poezie farsă din Gablitz.

Inchid parantezul.

Așa ar fi trebuit să facă și cei dela *Contimporanul* față de *Beția de cuvinte*, cu atât mai mult că după cum am spus, *Beția de cuvinte* n'avea pretenție de critică. În loc să adopte felul d-lui Hajdău, mai mulți se reped la condeiu ca să răspundă, aproape toți, d. Grădișteanu însă îi oprește, având aerul a le zice: stați, este datoria mea ca prim-redactor să răspund pentru Pantazi Ghica, Malian și Tache Aurelian, cei atacați.

Iar d. Ureche cu un aer bărbătesc a trebuit să adauge: răspundeți voi la critice, eu mă însărcinez să atac *Convorbirile* în fond și pe criticul ei. De asemenea și d. Sion. O adevărată ridicare de scuturi.

— Nu, probabil că ziceau colaboratorii, *Beția de cuvinte* nu trebuie să rămâie fără răspuns.

Și în adevăr, în numărul imediat următor d. Grădișteanu publică un articol: *Convorbirile literare și Revista Contemporană*. Articolul era de vre-o 20 de pagini și... nenorocit.

Ce trebuia ca răspuns *Beției de cuvinte*? Ceva ușor, zeflemist, prin care revista să-și bată joc de *Convorbiri* și aceasta era foarte cu putință, căci

de, nici la *Convorbiri* cei care scriau nu erau toți genii. În loc de aceasta, d. Grădișteanu o ia pe tonul grav, sentențios, demn, păzindu-se să nu facă personalități, înfierând excesele de limbajiu ale d-lui Maiorescu și aceasta lung, lung, fără sare destulă. Pentru ca cititorii să-și facă o idee de modul cum d. Grădișteanu răspunde grav la o șarjă literară, îmi permit a reproduce începutul.

D. Maiorescu în articolul său zisese că această boală, *Beția de cuvinte*, slăbește intelectualitatea, atacând în bloc pe cei 40 de colaboratori, d. Grădișteanu răspunde :

„Nu relevez necuviința acestor expresiuni — „stilul e omul. Nu mă pot împedica însă de a „releva necuviința procedării. Cum ? Din acei „20, „30 sau 49 de colaboratori-redactori“ unii n'au „scris încă nimic, ei sunt cu desăvârșire necu- „noscuți d-lui Maiorescu, prin urmare nici poate „ști de ce sunt capabili ; alții au fost lăudați, „purtați în diverse ocaziuni de *Convorbiri* și de „d. Maiorescu până dincolo de nori, și cu toate „acestea toți — cunoscuți sau necunoscuți — toți „câți iau sau vor lua parte la redacțiunea *Revistei* „*Contemporane* sunt în stare de *slăbiciune a fa-* „*cultăților intelectuale* ! Asemenea atacuri, îndrep- „tate în așa termeni, fără discernământ, sunt mai „mult decât necuviincioase. Însă buna-cuviință este „o chestiune de educațiune, nu de *pură* literatură.

„Nu mă pun la spatele nici a necunoscuților „care sunt viitorul, nici a ilustrațiilor care sunt „gloria trecutului și a prezentului și care nu au „nevoie de vre'un brevet spre a trece la nemurire. „Sunt în dreptul meu de a mă întreba ce este „scrierea d-lui Maiorescu ? Este o critică ? Sunt „fundate imputările adresate *Revistei* ? Care este „scopul acestei *Beții de cuvinte etc. etc.*“.

Foarte grav, foarte demn, chiar foarte adevărat, dar cu aceasta nu se răspundea *Beției de cuvinte*.

Mai departe d. Grădișteanu începe a arăta care este rolul criticului, spunându-ne că după etimologia greacă a cuvântului, critica înseamnă arta de a judeca etc., etc.

Până aci mergea cum mergea, dar iată pe d. Grădișteanu că se înfundă și se încurcă căutând să apere proza d-lui Pantazi Ghica.

D. Maiorescu, ca exemplu de *beție de cuvinte* citase din nuvela d-lui Pantazi Ghica următorul pasaj: „Mihnea nu sfârșise încă aceste cuvinte, „când o mulțime de femei, copii, bătrâni, sânge-rânzi, palizi cu hainele rupte, sfâșiate, cu părul „smuls, cu mâinile rănite intrară în gloată, în „desordine, înspăimântați alergând în sala sfa-tului Domnesc. Din acea mulțime speriată exage-rată, două fete, două copile se asvârliră în „brațele Visternicului Căndescu“.

Și d. Maiorescu se mulțumise să adauge următoarele cuvinte: „Simțiți vă rog toată gingășia „logică a acestei îmbeșugări de cuvinte: mulți-meă intră în gloată și în desordine, ea este nu „numai înspăimântată, ci și speriată și exasperată, „ea are hainele nu numai rupte ci și sfâșiate. „Și atunci în brațele visternicului Căndescu se „asvîrlă două nu numai fete ci copile“.

Ce era de replicat la asemenea inexorabilă critică? Nimic, absolut nimic, bunul simț o arată. D. Grădișteanu trebuia prin urmare să treacă asupra acestor păcate a colaboratorului său, pur și simplu.

Ei bine, d-sa voește să facă exces de zel și să se încerce cum făcea cu atâta talent la tribu-nal să apere și în literatură cauzele pierdute.

De aceea cu un ton foarte serios și dogmatic intră în definițiunea nuanțelor cuvintelor, căutând să ne dovedească că cuvântul *speriat* are altă semnificație de cât cel *înspăimântat*, că cuvântul *rupt* nu este sinonim perfect cu *sfâșiat*, că a

intra în gloată nu înseamnă a *intra în desordine*, în sfârșit că o *fată* și o *copilă* este lucru deosebit. Această din urmă distincție este prea prețioasă pentru ca să nu o pot reproduce.

D. Grădișteanu zice: „Să reped două, nu „numai fete ci și copile. Ce găsește aici oare „de prisos și violent d. Maiorescu? A, nu știe „d-sa că toate *fetele nu sunt și copile*, și că din „nenorocire nici toate *copilele nu sunt fete*“.

Aici mărturisesc că argumentul prea mirose a Palatului justiției și sunt sigur că el n'a putut să convingă pe nimeni de puritatea și sobrietatea stilului lui Pantazi Ghica.

* * *

Dacă n'ași cunoaște foarte bine pe d. Grădișteanu care îmi este și amic, m'ași mira de cavalerismul cu care acum 30 de ani a luat asupra sa apărarea profusiunii de limbajiu a lui Pantazi Ghica, dar fiindcă îl știu, nu mă mir. De atunci încoace ori unde a fost o lovitură de dat și chiar de primit, a fost și d. Grădișteanu acolo. Unde a fost o cauză dreaptă de apărare, hop și d. Grădișteanu. Oriunde a fost o nedreptate pe cale de a triumfa d. Grădișteanu a fost de-a curmezișul, fără să se uite vre-o dată la condițiile în care dădea lupta nici la rezultatul ce va rezulta. În 1873 d. Grădișteanu s'a indignat în contra nedreptății *Beției de cuvinte*, în contra *Revistei Contemporană* și atunci iute, iute, a scos sabia ca să lovească. Inșă a uitat în precipitarea sa inimoasă, deosebirea între ceea ce era drept și ceea ce era nedrept în *Beția de cuvinte*. Era nedrept ca d. Maiorescu să ridiculizeze pe toți colaboratorii acelei reviste cu ocazia scrierilor d-lor Ureche și Pantazi Ghica, dar era foarte drept să-și bată joc de proza d-lui Pantazi Ghica și de cunoștințele estetico-artistice ale d-lui Ureche.

* * *

Dar era dat ca d. Grădișteanu să pățească cu această ocazie ceva mai grav și mai simțitor, căci așa se întâmplă când te angajezi pe o cale greșită de la început. Conform regulilor de critică literară, după ce d. Grădișteanu își apără colaboratorii, apoi vine la atac și atacă la rândul său pe colaboratorii *Convorbirelor*. Și pe cine credeți că atacă ca pe un poet fără talent și fără viitor? Pe Eminescu. D-sa începe critica lui Eminescu cu următoarele cuvinte: „N'avem de cât să luăm un număr oarecare din *Convorbiri*, de exemplu numărul din 1 Octombrie 1872, găsim aici o poezie de d. Eminescu, de genialul d. Eminescu, pe care *Dirrecția nouă* îl pune imediat acolo cu.... d. *Vasile Alexandri*..

Neșansa d-lui Grădișteanu aici este vădită.

Ce să zic de d. Grădișteanu care din spirit de polemică îl numește pe Eminescu în deriziune *genialul*?

Iată cum sfârșește critica lui Eminescu: „Dacă vre-o dată cuvintele au fost înșirate pentru plăcerea sonului lor și fără nici un respect pentru inteligență, de sigur că poezia d-lui Eminescu poate fi permiată în acest gen de elucubrațiuni“.

Eminescu alătura cu Pantazi Ghica!

Ceva mai mult, d. Grădișteanu trece la critica lui Bodnărescu și țată cum începe:

„D. Bodnărescu a publicat în *Convorbiri* un șir de mici bucăți de versuri nerimate intitulate *Epigrame*.

„*Epigrame*.... Cine nu scie că epigrama este o poezie mică de genul satiric cuprinzând o cugetare glumeață, mușcătoare și exprimată cu delicateță și precisiune. *Boileau* în *Arta sa poetică* definește ast-fel:

„L'epigramme plus libre, en son cours plus borné.

„N'est souvent qu'un bon mot de deux rimes orné!

„Nu avem de cât să citim câteva din *epigramele* d-lui Bodnărescu pentru ca să dovedim că „d-sa nici idee are de ce vrea să zică o epigramă“.

Scriind aceste cuvinte, d. Grădişteanu nu-şi dădea seamă că dă adversarilor săi o bună ocazie de a-l zeflemisi. În adevăr d-sa nu ştia de cât semnificaţia epigramei la moderni şi mai cu seamă în literatura franceză.

Imediat însă *Convorbirile literare* în numărul cel întâiu prin pana d-lui A. D. Xenopol publică un studiu *Despre epigrame*. D. Xenopol arată d-lui Grădişteanu că epigrama la origină la Greci avea cu totul altă însemnătate, că ea mai cu seamă avea de menire de a pune în forme scurte gândirile adânci omeneşti precum şi cele mai înalte închipuiri ale minţii şi cele mai dragi simţiri ale inimei.

Cum că d. Grădişteanu a avut lucruri bune în răspunsul său, aceasta nu mai încapă îndoială, întorcând şi el tema caută a-şi bate joc de poetul Bodnărescu şi de prozatorul d. Iacob Negruţi şi reuşeşte cu cel întâi şi'l cam ciupeşte şi pe cel al doilea, dar *Beţia de cuvinte* rămâne tot în picioare.

În adevăr ce voise d. Maiorescu să biciuiască în acel articol? Mania unor oarecare literaţi de a înşira fraze lângă fraze fără nici un rost, de a îngrămădi epitete şi calificative peste epitete şi calificative, de a ameţi pe cititor supt un potop de vorbe fără a spune nimic, acea literatură de foiletoane ca să zică aşa, unde situaţiile cele mai teribile şi oribile sunt descrise în termenii cei mai umflaţi, cu tendinţe de literatură impozantă şi groaznică.

D. Grădişteanu, luând la refect pe Eminescu, Bodnărescu şi pe d. Negruţi, dă o serie de exemple pentru a dovedi ce? Că d. Maiorescu putea

să găsească mai ușor la acești sciitori *beția de cuvinte* de cât la cei de la *Contimporanul*. Eroare, absolută eroare, cu aceasta simpaticul meu amic de astăzi arăta atunci că nu prea pătrunsese sensul articolelor din *Convorbiri*.

Critica d-lui Grădișteanu era în mare parte fondată cu privire la d-nii de mai sus, dar nu din punct de vedere al *beției de cuvinte*, care n'a existat niciodată la *Junimea*, nici la *Convorbiri*. Așa examinând poezia lui Eminescu, *Egiptul* arată o mulțime de incorectitudini de limbajiu, imagine greșite, rime fanteziste, etc. Așa e, Eminescu este poate poetul cel mai incorect dintre poeții noștri, la dânsul fraza e de multe ori strâmbă, chiar neisprăvită, expresia pe lângă lucruri de o plasticitate admirabilă mai e falșă sau forțată. Pentru ce? Pentru că Eminescu era un gânditor înainte de toate, un gânditor impetuos și pasionat, el are elocvența ideii și a simțirei nu a frazei. Pentru a expune ideea, de multe ori nu găsește expresia justă, cuvântul îl genează, fraza îl încurcă și atunci el sacrifică totul ideii, simțirei. În asemenea cazuri el diformează cu ciudă fraza, întrebuițează cuvântul cel mai apropiat ca sens, inventează chiar cuvinte și nu se gândește la gramatică și la sintaxă cum nu se gândește un om care are nevoie de un baston și care nu are înaintea lui de cât nuele. Poeziile lui Eminescu nu se analizează din punct de vedere gramatical și d. Grădișteanu le examina din acest punct de vedere. Dar dacă este un poet de parte de *beția de cuvinte*, de sigur că este Eminescu și d. Grădișteanu îi cita incorectitudinile, elisiunile, etc., și le arăta ca *beție de cuvinte*.

Am zis că cu Bodnărescu, d. Grădișteanu a fost mai fericit, dar iarăși nu din punct de vedere al *beției de cuvinte*. Bietul Bodnărescu o fi avut ca scriitor multe defecte, dar numai acela

al *beției de cuvinte* de sigur că nu la avut, din contra principalul său defect, obscuritatea, provinea tocmai din sobrietatea expresiei și concentrarea ideii. Cu toate acestea d. Grădișteanu citează o serie de epigrame, de care cetitorii își aduc aminte că și noi la *Junimea* făcusem haz de obscuritatea lor, pentru a exclama:

— Nu sunt aceste simptome manifeste ale *beției de cuvinte!*

Dar de loc simpatice Grădișteanu, erai în eroare. De exemplu d-sa cita următoarele două epigrame:

Sboară pământul din veacuri în veacuri și tot pe acea cale
Dar și scânteia divină în noi liberă fi-va ca dânsa?

și

Blăstem și soarte pe voi zei! blăstem pe oameni și fapte!
Mumă natură unică rămâe-mi! la tine afla-voiu
Milă, crutare. Tu dai totdeauna alini disperării!
Brudiu refugiu, al întâmplărei copile nevârsnic!

Și apoi încă odată exclama:

— Iată simptomele boalei d-lui Maiorescu!

Ajungând la d. Iacob Negruți criticul de la *Contemporanul* se ocupă de *Mihai Vereanu*, romanul care se publica atunci în *Convorbiri*, relevând erori în direcția arătată mai sus.

* * *

Să arăt acuma impresia care a făcut acest răspuns la *Junimea*. Dar mai întâi să deschid un parantez pentru lămurirea cititorului.

O acuzare care era formulată la fiecare pas în contra *Junimei* și pe care nici d. Grădișteanu, nici d. Ureche, nici toți dușmanii *Convorbirilor*, nu o lasă la fiecare ocazie de o parte, era aceea că *Junimea* era o societate de admirație mutuală. Nimic mai neexact de cât această învinuire. *Junimea* a fost una poate din societățile, rarile societăți literare, în care membri nu s'au admirat unii pe alții. La *Junimea* nimic și nimeni nu era

sacru, iar admirația ce aveam noi pentru șefii, d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, Alexandri, o învăluiam în atâtea rezerve mentale, în cât dacă ei ar fi știut aceasta nu ar fi fost de loc mulțumiți. Teribili mai eram noi tinerii și exemplu îl luam de la d-nii Pogor, Jac Negruți, Grigore Buicliu, Carp și ceilalți. Emancipați de orice prejudeții, afară de unele prejudeții literare și estetice, deprinși a cugeta liber și căuta și cerceta adevărul oricare ar fi el, trăind săptămânal în contact unii cu alții, prin urmare cunoscându-ne foarte bine cât prețuim fiecare, numai admirație mutuală nu putea să se nască din acest contact. La *Junimea* erau două păreri: părerea care se scria și părerea care se avea. Am arătat de atâtea ori în aceste amintiri ce idee rea noi aveam de Bodnărescu și cât haz am făcut de obscuritatea acelor epigrame, de care s'a legat pe urmă d. Grădișteanu. *Mihai Vereanu* a d-lui Negruți n'a fost citit întreg la *Junimea*, ci mi se pare numai cele întâii capitole. El fusese găsit slab; d. Pogor îl tratase cu cruzime, iar noi râdeam înădușit prin unghiere. Primit cu răceală, autorul nu mai aduce urmarea spre a fi cetită, ci se mulțumește a o publica direct în *Convorbiri* a căror redactor era. Adevărul este că a fost o epocă de vre-o 4—5 ani, în care d. Negruți a scris mult, prea mult, abordând toate genurile literare, afară de acela al tragediei; așa compunea poezii, scria nuvele, copii de pe natură, idile, proverbe, traducea din Schiller drame, din alți poeți germani poezii. Un singur lucru îi lipsea, să facă un roman, un roman de longue haleine și atunci a scris pe *Mihai Vereanu*. Acest roman pe cât îmi aduc aminte era un fel de roman à thèse, eroul având anume convingeri, în jurul cărora romanul se învârtește. Necontestat că după impresia care o am de pe atunci, *Mihai Vereanu* este o lucrare mediocră; în operele d-lui

Negruți se găsesc lucruri bune chiar unele de valoare.

Ziceam că era greșită credința că *Junimea* era o societate de admirație mutuală. Vai de capul autorului care venea cu vre-o scriere, numai admirație nu culegea! Iată de exemplu d. Nicu Gane, nuvelistul *Convorbirilor*, a cărui nuvele erau reproduse în toate revistele și care sunt reputate și astăzi printre cele mai bune ce posedăm în acest gen, d. Nicu Gane era un talent al *Convorbirilor*, singurul pe care *Revista Contemporană* îl recunoaște și regretă că s'a rătăcit la *Junimea*.

Ei bine, ce pătea d. Gane la *Junimea* când venea cu vre-o nuvelă, era ceva spăimântător! Se citea nuvela, se făcea pe ici pe colo, câteva observații, însă dacă observai bine, vedeai pe d. Pogor strâmbând din nas și pe mulți dintre *cârtitorii* și *clevetitorii* dela *Junimea* stând cu buzele strânse și cu sprâncenile încrețite. Printre aceștia erau în frunte d. Grigore Buicliu, Eminescu, Lambrior și eu.

Pe când d. Maiorescu își dădea tare, părerea oficială a *Junimei*, noi prin colțuri ne dădeam părerea reală sau desbrăcată de oficialitate, care de multe ori era alta decât cea oficială; autorul era încurajat cu demnitate de d. Maiorescu, iar noi făceam spirit pe socoteala lucrării aceluia. Fiind însă tineri, n'aveam curajul să spunem părerea tare, dar o spuneam prin colțuri și pe la urechea celorlalți. D. Pogor care nu avea nici un motiv să se jeneze, îl trata de d. Nicu Gane când aducea vre-o nuvelă de *Drăgănescu* și striga:

— Ce înseamnă aceste nuvele sentimentale? Este o literatură de apă cu zahăr.

Cum vedeți numai admirație nu era.

Dar îmi veți spune că concluzia acestor amănunte ar fi că *Junimea* avea o părere oficială,

care nu era tocmai sinceră iar d. Maiorescu nu-și exprima convingerile sale când scria. Și aceasta ar fi o eroare. D. Maiorescu a știut totdeauna să-și cumpănească cuvintele și frazele, căci talentul d-sale este un talent chibzuit, judecat și cumpănit, rar îl vei surprinde pe neașteptate. Ia citiți dacă aveți timp *Directia nouă*, această lucrare care a stârnit atâtea polemice și de care fiecare începător de pe atunci se credea dator să se agațe și veți vedea că afară de Alexandri, talent constată numai la Eminescu.

Prin urmare când adversarii, precum face și d. Grădișteanu, afirmă combătând pe d. Maiorescu că d-sa disprețuește întreaga literatură și nu crede ca oameni de talent și de valoare decât pe cei pe care îi designă *Directia nouă*, adversarii sunt nedrepti și uzează de felul neleal cunoscut și întrebuintat în polemici, căci nicăerea d. Maiorescu nu vorbește de cei din *Directia nouă*, decât ca plecați pe o îndrumare mai sănătoasă și mai corectă.

Inchid parantezul.

În seara întâi de *Junime* d. Maiorescu vine cu *Revista Contemporană* (răspunsul d-lui Grădișteanu, noi deja aveam cunoștință de acel răspuns căci ne procurasem *Contemporanul*). D. Maiorescu era vesel, d. Negruți căuta să fie vesel, în realitate criticele din *Contemporanul* probabil că-l afectase, era foarte susceptibil la critici. Eminescu râdea cu indiferență, auzise că în *Contemporanul* este atacat dar nu-și dăduse osteneala nu numai ca să citească, dar nici măcar să se intereseze ceva mai de aproape; Bodnărescu era senin, asta era caracteristica lui. El învățase dela d. Maiorescu cum că treaba poezilor este de a scri, aceea a criticilor de a critica, de altmintrelea el auzise cu ocazia citirei epigramelor sale în *Junimea* lucruri mult mai sărate și mai pipărate

decât i le spunea în *Contimporanul* d. Grădișteanu.

Curioasă natură era și cea a lui Bodnărescu ! Era resignarea și pasivitatea personificate. Bodnărescu nu era cel întâi venit, avea o cultură solidă germană, avea talent chiar, dar acest talent când se exprima lua o formă așa de greoaie și neobișnuită în cât îndepărta pe cititor ; poate din această cauză ca compensație l'a făcut pe d. Maiorescu să se ocupe mai de aproape de lucrările acelui scriitor.

Pe lângă d. Grădișteanu iată că și cei puși în cauză de d. Maiorescu intră în arenă și bătaia începe.

D. Ureche, unul din cei mai maltratați, publică o serie de studii asupra *Direcției nouă*. D. Pantazi Ghica socotește că publicarea *Revistei Contimporane* nu este destul de răspândită pentru a putea duce la auzul întregii țări oribilul și teribilul său răspuns, îi trebuia o revanșă și o revanșă care să aibă răsunet, care să închidă gura calomniatorului. De aceea pentru astă dată se adresează la un jurnal politic, la *Românul* pentru a-i răspândi prețioasa și prolixă sa proză.

Nici d. Dimitrie Laurian nu lasă atacul fără răspuns, dar de, d. Laurian este un om subțire, un filosof plăcut și un literat spiritual, răspunsul d-sale nu este kilometric nici grosolan, ci scurt și înțepător. Pe lângă acești combatanți, tineretul dela *Revista Contimporană* se adună și se concentrează spre a da o lovitură *Convorbirilor literare* pe cale umoristică, mijlocul întrebuintat de d. Hajdău. Cu acea lucrare umoristică este însărcinat poetul *Revistei Contimporane*, d. N. Zamfirescu. I se dă materialul, fiecare din colaboratorii revistei îi împrumută câte un cuvânt de spirit sau o situație burlescă și din această colaborare copioasă iese un pamflet *Muza dela*

Borta rece. Unde mai pui pe d. Hajdău cu discipolii lui d-nii Tocilescu, Teodorescu, care deși luptă contra *Convorbirelor* separați, însă au o acțiune paralelă ajutându-se cu bună voință unii pe alții în contra monstrului dela Iași.

Așa că într'un moment dat *Junimea* și cu organul ei *Convorbirele* se văd atacate, zeflemisite și lovite din toate părțile.

Nimeni nu e cruțat dela *Convorbiri*, mai întâi d. Bodnărescu, apoi Eminescu, pe urmă d-nii Maiorescu, Negruți, Xenopol, Nacu, Burlă, Culiانو, eu, etc. Dar despre aceasta voi vorbi mai târziu pe larg.

Dar nici noi dela *Junimea* nu ne lăsăm mai pe jos. *Junimea* își mobilizează toate forțele punându-le în campanie. D. Maiorescu publică un articol intitulat *Răspunsurile Contimporanului*, de astă dată lung și documentat. D. Negruți în rubrica *bibliografie* aruncă în fiecare lună săgeți înveninate în contra adversarilor. Eu eram încurcat până în gât într'o mare polemică cu d-nii Hajdău și Tocilescu, apropo de istoria critică a Românilor, care eșea în fascicule. Publicasem o critică, la care d. Hajdău pusese pe d. Tocilescu ca să-mi răspundă, nevoind să-mi facă onoarea unui răspuns direct. Este drept că pe la *errata*, *agenda* și *corigenda* publicate la finele volumului se ocupa de mine fără ca să-mi pronunțe numele. La acest răspuns al d-lui Tocilescu și la *agendele* și *corigendele* d-lui Hajdău am replicat din nou cu multă inimă, așa că la *Junimea* făceau mare haz de aceste răspunsuri și contra răspunsuri și cărora nu mai știam ce titluri să le mai dau. În adevăr, cartea d-lui Hajdău este știut că poartă numele de *Istoria critică a Românilor*, critica întâi care am făcut-o putea să fie intitulată *critica Istoriei critice a Românilor*. D. Tocilescu îmi răspunde. Lucrarea sa merita

să aibă titlul de : *Critica criticei a istoriei critice a Românilor*. Dar eu am replicat și la această critică și atunci replica mea putea să fie intitulată : *răspuns la critica criticei a istoriei critice a Românilor*.

De acest lucru mi-aduc aminte că făcea mare haz d. Iacob Negruți. În fine polemica înveninându-se tot mai tare, eu mă supăr cu desăvârșire și atunci fac un articol general : *Cum să scrie istoria la noi* în care pun pe toți adversarii mei, cu d. Hajdău în frunte, cu d. Ureche, Tocilescu la un loc, bătându-mi joc fără nici-o menajare.

În această luptă d. Maiorescu mai avea de luptător pe Vasile Tassu. În adevăr în *Contimporanul* d. Nacu publicase un studiu intitulat : *Principii elementare de dreptul privat Român*. Imediat Tassu, care era judecător la tribunal se agăță de articol criticându-l. Un alt colaborator dela *Revista Contimporană* d. Gheorghe Schina, publicase : *Studii asupra condiției femeii în dreptul vechiu și modern*. Imediat un junimist, d. Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casație îi răspunde bătându-și joc.

Despre toate aceste voiu vorbi mai la vale, căci sunt foarte interesante și caracterizează epoca de acum 30 de ani.

Vorbesc aici numai de fazele principale ale bătăliei între noi cei de la Iași și cei de la București, cât despre hărțueli, apoi acele erau la fiecare număr aproape.

Așa la *Revista Contimporană* d. Laurian era însărcinat cu tabletele bibliografice. Lovitura care i-o adusesse d. Maiorescu îl ustura încă, dar probabil că d. Laurian simțea de pe atunci dreptatea criticilor în fond a d-lui Maiorescu precum și sănătatea literară a direcției nouă. Apoi om cult și delicat cum era, nu putea să nu recunoască

meritele d-lui Maiorescu, mai ales că amândoi sunt de origină transilvăneană. De aceea d. Laurian nu ataca pe d. Maiorescu, în schimb își aruncă ponosul pe noi ceilalți mai mititei, pe care ne tratează ca vai de capul nostru. Așa într'un număr al revistei, o dare de seamă începe astfel. „In *Convorbirile literare* întâlnim pe lângă d-nii Negruți și Panu, *destul de bine cunoscuți cititorilor noștri*, un studiu asupra Maghiarilor de d. Slavici și traducerea unei bucăți presupusă din Virgil“.

Destul de bine cunoscuți cititorilor noștri! Era o ironie suverană la adresa d-lui Negruți și a mea. Ce voiți, eram în stare de război, la război totul este permis. Dar cum timpul aduce o mulțime de revirimente! Indată ce d. Maiorescu se strămută în București și deschide un cerc literar *Junimea de la București*, cine credeți că ia parte printre cei întâi? Simpaticul d. Laurian, ba mai mult, din junimist literar deveni junimist politic, unul din cei mai distinși și este și astăzi. Atunci însă notița bibliografică să ocupă de *Studiul asupra Maghiarilor* a d-lui Slavici pe care îl maltratează grozav. Apoi tot acolo găsim aluzii îndepărtate, să vorbește despre francmasoni și alte înțepături la adresa *Junimei*.

V

Răspunsul d-lui Ureche, la Beția de cuvinte

Acum să iau pe rând toate cele indicate mai sus, intrând în detaieri și să încep cu răspunsul d-lui Ureche intitulat *Noua direcție din Iași*.

Bietul d. Ureche era o natură foarte complexă, desigur că nu era lipsit de talent și desigur că a lăsat în urma sa lucruri foarte interesante și

foarte instructive, dar nu acele cărora el le dădea valoare, ci altora la care poate ca valoare nu le atribuia nici una.

Așa desigur cea mai însemnată lucrare a sa e publicația cu ocazia cursului ce făcea la Universitate a documentelor foarte numeroase din veacul al XVII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea. Din acele numeroase volume poți vedea ca într'o oglindă istoria economică, financiară, socială, culturală, etc., a Românilor. Până la Ureche lipsea toată această parte căci documentele publicate împrăștiate precum și acele din *Uricarul* lui Codrescu nu erau suficiente.

Dar când era vorba de a închea faptele, de a le critica și a-și da părerea, nu știu cum se face, dar totdeauna concluziile sale erau greșite. Ureche era un mare patriot, patriot în sensul himeric, utopic, fantastic. El voia să facă din Români poporul cel mai mare, cel mai victorios, cel mai cult, cel mai literat, cu trecutul cel mai strălucit și cu aspirațiile cele mai nemărginite. Nenorocirea că toate aceste năzuinți ale înflăcăratului său patriotism, avea pretenția ca să le documenteze, să le dovedească că sunt în realitate, că au existat, și atunci vă puteți închipui în ce situație se punea servindu-se de un material mic și modest pentru a dovedi lucruri mari, mai mult decât mari, grandioase. Acest defect capital în concepția ce-și face despre Români îi joacă tot felul de feste literare și istorice, de care cei dela *Convorbiri*, în frunte cu d. Maiorescu profitară pentru a-și bate joc. A, dacă d. Ureche ar fi fost poet lucrul s'ar fi schimbat, dacă el ar fi pus în poezii și poeme aspirațiile lui patriotice și ar fi spus în versuri ceea ce a scris ca istoric, nimeni n'ar fi avut de zis nimic, dar când pretinzi că faci istorie și în realitate faci fantazie, evident că lucrul nu merge.

Dar ia să mă ocup de răspunsul d-lui Ureche, *Noua direcție din Iași.*

D. Maiorescu în *Beția de cuvinte* dovedea lui Ureche că ceeace Pantazi Ghica făcea în nuvelele sale, cellalt făcea în istorie. Într'un studiu asupra lui Miron Costin, cronicarul nostru este comparat cu cei mai mari istorici moderni, cronicarii contimporani din alte țări nu se pot compara cu el. Iată un pasaj :

„Nu, oricât am putea supăra vre-unul din acele spirite — de care altă dată râdeam, pe care azi le deplângem — spirite pururea gata a deprecia ce este românesc — nu, repetim, Miron Costin nu este Willeharduin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olangro Morales, Zurita, Sarivay, Montaner, Mariana Moncada ; nu este asemenea autorul cronicelor de Neapoli, nici Villani ; „nu este a *fortiori*, asemenea ca catalogarii de „date și Domni ai Germaniei feudale... *Miron Costin* este în fond „istoric !”.

Beția de cuvinte era vădită.

D. Ureche avea o formă deosebită de a se manifesta, avea slăbiciunea de a cita șiruri întregi de nume proprii fără nici-o distincție potrivit sau nepotrivit, aruncând pe deasupra diferite aprecieri umflante patriotice. Era genul școalei vechi întrebuițat de Sion, Bolintineanu, Aricescu, etc., însă fiindcă Ureche era om cult, mult mai cult decât toți aceștia, apoi la dânsul se trăda slăbiciunea prin citare de nume proprii de autor.

Noi făceam mare haz la *Junimea* de aceasta slăbiciune a regretatului Ureche, de alminterelea mania citațiilor era pe atunci la ordinea zilei, era o adevărată boală, există și astăzi, însă într'o măsură mai moderată. Pe atunci un scriitor care n'ar fi citat într'un studiu măcar 20 de autori era

un ignorant, s'ar fi crezut compromis în ochii publicului. Și dacă citațiile erau făcute numai într'o singură limbă lucru era foarte jignitor. Un autor care se respecta trebuie să citeze cel puțin în trei limbi. Al' dacă el putea în patru sau în cinci era idealul. Cel care întrodusese întâi la modă citațiile a fost d. Hăjdău. Cunoscând mai multe limbi, el putea să citeze în patru sau în cinci, și-și plătea acest lux. În polemica pe care am avut'o cu d-sa, l'am urmărit de aproape și pe acest teren, se înțelege că nu l'am prins cu citații nepotrivite, cum d. Maiorescu se va vedea că-l prinsese pe Ureche, dar de multe ori constatam că citația din autori era de prisos, ea nespunând nimica concludent, prin urmare citația era numai ca să figureze în josul paginei un autor străin. Altă dată d. Hăjdău traducând, dădea un înțeles forțat textului pentru ca să îi serve susținerile sale.

De la d. Hăjdău s'a molipsit, cum spun, multă lume cu boala citațiilor după cum elevul său de pe atunci d. Tocilescu. Dar de, nu era tot una.

Dar să vin la citațiile lui Ureche. Cele mai multe erau deplorabile. Această manie este germană, dacă manie este, dar când o împrumuți, trebuie s'o împrumuți în întregimea ei. Apoi este cunoscut că savanții germani, precum de alminterelea toți savanții occidentali sunt de o scrupulozitate și acurateță rară în citațiile lor, cunosc perfect pe autorul care-l citează și nu se înșală nici asupra datei, nici asupra epocii, acest lucru este de alminterelea elementar. Ureche probabil, sau scria repede și nu avea timp să controleze, sau credea pe public absolut ignorant, incapabil de a-l controla la rândul său, căci alminterelea nu-mi explic citațiile pe dos și erorile. În tot cazul dovedea că niciodată n'a fost familiar cu autorii pe care-i cita, căci chiar din memorie nu i-ar fi citat pe dos. Așa mi se

întâmplă foarte des să am nevoie de părerea unui autor, nu l-am citit de mult și nu sunt sigur de părerea lui. În acest caz sau îl iau din nou dacă am vreme, sau când nu sunt sigur nu afirm, ci mă mărginesc a face rezerve în caz de neexactitate.

La Ureche lucrul nu era așa, și aceasta făcea ca acel om, care poseda foarte multe cunoștinți să se preteze la critică și câte odată la ridicol chiar. De multe ori la *Junimea* când ne adunam unul din noi venea cu o noutate, noutatea era un articol sau vre-o conferință a lui Ureche.

— Știi, striga el, am ceva nou.

— Ceva de Ureche? întrebam noi.

— Da, răspundea.

— Bravo, strigam cu toții în cor.

Eram foarte siguri că vom găsi ceva.

În *Beția de cuvinte* d. Maiorescu într'un articol scurt, *Miron Costin*, găsisse o mulțime de juveneruri. Așa Ureche cita apropo de curtea lui Atila pe Amianus Marcellinus.

Dacă Ureche ar fi căutat să controleze, înainte de a-și plăti luxul acelei citații, ar fi aflat că acel istoric murise de mult, mult înainte de domnia lui Atila, era o chestie de dicționar. Mai departe Ureche afirma că cu Voltaire se născu istoria cu caracter filosofic, abia în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. D. Maiorescu îi arată că la sfârșitul veacului al XVII-lea Voltaire era numai de 6 ani, lucru ce ar fi putut să știe și d. Ureche, deschizând un dicționar. Aceste lucruri aveți să-mi ziceți că sunt mici, neînsemnate; evident că da, dar când ele sunt scrise de un profesor de Universitate și încă un profesor de istorie, atunci bine înțeles că lucrul se schimbă și Ureche era profesor de istorie la Universitatea din București.

Mi-aduc aminte geneza criticei d-lui Maiorescu în această privință. Într'o seară vine d-sa la *Junimea* și așa tam-ni-sam ne întreabă pe toți:

— Când s'a născut Voltaire? Cine știe exact când s'a născut Voltaire.

I'am răspuns fie care aproximativ pe la sfârșitul veacului al XVII-lea, fără a știe natural exact menea anul. Atunci d. Pogor se scoală repede, aduce un dicționar, mi se pare marele dicționar de conversații, și precisează data de 1694.

— Dar de ce te interesezi îl întreabă d. Pogor?

— De nimic, răspunde.

— Dar Amian Marcelin când moare?

Aici se înțelege că era cu neputință să răspundem, atâta am putut pe din afară preciza noi istoricii că el a trăit în veacul al IV-lea.

D. Pogor caută din nou în dicționar și vede că acela a murit cam pe la 390.

D. Maiorescu zâmbea pieptănându-și barbișonul.

— Are ceva Titus, striga d. Pogor de face asemenea întrebări, mi-se pare că lucrul miroase a Ureche.

Aici d. Maiorescu începu să râdă, dar nu ne făcu nici o destăinuire. Numai când a venit săptămâna viitoare și ne-a citit *Beția de cuvinte*, numai atunci am înțeles sensul întrebărilor de mai sus.

Încă odată, foarte curios om era bietul Ureche. Să profiți de ocazia unui studiu asupra lui Miron Costin pentru ca să cauți a-ți desfășura erudiția și în loc să o arăți, să dovedești din contră că nu ești familiar cu autorii pe care îi citezi, este o aventură foarte, foarte displăcută. Așa, tot în acel studiu Ureche mai scria următoarele: „Miron Costin este deja istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, și la cauze le cunoaște o ordine, un sistem oarecare ca Vico, Leibnitz, Descartes, Rothech, Canton, Thierry.“

Ce o fi căutând, să întreabă d. Maiorescu, printre istorici Vico, Rothech, Canton și Thierry, filosofii Leibnitz și Descartes?

Și cum să nu facem haz noi la *Junimea* de asemenea lucruri ?

La publicarea *Beției de cuvinte* Ureche se supără foc și se hotărăște să răspundă. Răspunsul îl publică în mai multe fascicule din *Contimporanul* pe când el putea să fie redus la câteva pagini. Ce-i reproșa d. Maiorescu în critica sa ? Că nu știe ce spune, și anume: că Amian Marcellin era mort de mult, înainte de domnia lui Atila, că Voltaire nu putea să inaugureze istoria cu caracter filosofic în veacul al XVII, fiindcă la sfârșitul aceluia veac era numai de 6 ani, că este o glumă a-l face pe Miron Costin superior lui Commines și lui Froissart, lui Vilany. etc., etc., și că a-l face egalul lui Vico, Canton și Thierry, gluma întrece orice margini. Aceasta era tema discuției, cu aceasta trebuia să se ocupe în răspunsul său. Ei bine, Ureche în această privință nu răspunde nimic, absolut nimic, fiindcă n'avea de răspuns nimic, recunoștea prin aceasta că critica d-lui Maiorescu era dreaptă, recunoștea că s'a înșelat când făcea pe Amian Marcellin istoricul curței lui Atila, recunoștea chiar că Domnul de Voltaire, pe care numai toată lumea îl putea întrece în spirit, chiar el, nu putea să facă un tractat de filosofie istorică la vârsta de șase ani. Recunoștea în fine toate.

Apoi atunci la ce răspundea ? Răspundea pur și simplu ca să-l ia și el la răfuială pe d. Maiorescu.

În adevăr, în privința beției de cuvinte, zicea numai atâta că hohotul de râs dela *Junimea* provocat de articolul *Beția de cuvinte*, incalificabilă diatribă, a ajuns până la București pe aripa *ecoului intrigant* și apoi adăugia: „Să fie oare hohotul acesta al omului sincer convins de eroarea groaznică, care crede că a servit țara și națiunea continuând a umbla în calea în care

România a intrat dela 1821, sau este răsul nefericitului care nu-și poate da seamă de nimic și râde fiindcă vede răsând?”

Răspuns lamentabil, pe care noi la *Junimea* l'am exploatat din nou în defavorul lui Ureche, căci Ureche își mărturisea greșelile. El nu răspundea „nu am greșit“ dar el zicea că făcând erorile cu Amian Marcelin și cu Voltaire înțelege a-și servi țara și națiunea și când adăugia: „că pe calea în care România a intrat dela 1821“ însemna că face și el cum făcuse toți scriitorii dela 1821 încoace, oarecum amesteca pe toți afirmând că toți au făcut ca dânsul. Ceeace era și o eroare și o prezumție, căci cu privire la istorie rar vei găsi în cronologia lui Șincai erori grosolane, nu vei găsi aproape de loc în Bălcescu, nici în Laurian; cum am mai arătat toți aceștia erau adevărați savanți cu o erudiție foarte îngrijită și foarte meticuloasă. N'ai să prinzi pe vre-unul din aceștia cu citații neexacte sau strămutând pe oameni dintr'un veac în altul. Ceeace era greșit la aceia — exceptând pe Bălcescu — era concepția istorică, era modul de a comenta și interpreta faptele. Prin urmare Ureche nu avea dreptate când se punea la adăpostul predecesorilor săi.

Acest subiect a făcut la *Junimea*, știu foarte bine minte, obiectul discuției unei întregi serii. Mulți, între care d. Pogor, afirma că Ureche are dreptate, că el face ceeace făcuse toți înaintea lui, că reaua credință a domnit înainte și lipsa de orice critică. Aceste lucruri însă noi, cei trei Români, le-am contestat cu energie, adică Lambrior, Tasu și eu. Lambrior în special, care de natura lui era făcut, devenea foarte locace când ceva îl stimula, a luat o foarte vie parte la discuție.

— Nu confundați, zicea el, reaua credință în a interpreta faptele cu ignoranța faptelor, nu confundați lipsa de orice spirit critic cu pospăiala

de erudiți și cu citarea fantastică de nume de autor. Un Șincai, un Laurian, cunosc perfect faptele, datele și epocile; un Petre Maior știe când a trăit Amian Marcelin și nu-l confundă cu Priscus; Bălcescu are lucrări ireproșabile din punct de vedere al erudiției. Prin urmare când un farosor ca Ureche pretinde că lucrează în ogorul României cu elucrubațiile lui, este o îndrăzneală de a se pune în dosul oamenilor care au citit zi și noapte și care cunoșteau perfect lucrurile despre care vorbim.

VI

Un lung intermezzo

Dar înainte de a mă ocupa cum răspunde d. Ureche, sarcasmelor d-lui Maiorescu, simt nevoie de a așterne pe hârtie reflecții care îmi debordează creierul și inima. Cititorii să mă erte de acest lung intermezzo.

De această slăbiciune inherentă scrierii amintirilor, natural că nu pot scăpa nici eu și cu plăcere caut astăzi ca să iau o revanșă asupra oamenilor și lucrurilor pe care le-am văzut, de vreme ce atunci nu am putut să'mi spun totdeauna sau cu toată libertatea, părerea.

În adevăr, când am intrat la *Junimea* eram tânăr de tot, societatea era în plină înflorire, ea era dominată de oameni de valoare, care deja jucau un rol mare nu numai în literatură dar și în societate. Îmi aduc aminte cum la întâia ședință a *Junimei* am intrat modest și timid căutând să fac cât mai puțin zgomot cu pașii mei, să atrag cât mai puțin atenția societății unde intram.

Aerul liber, conversația zgomotoasă, tonul ze-

flemist, dialoguri vii și incisive, atmosfera obicinuită *Junimei* nu erau de loc încurajatoare pentru un debutant, pentru un neofit. Din contră, celui care venea întâiași dată la *Junimea*, când se vedea într'un mijloc așa de zgomotos și de liber, câțiva dominând pe ceilalți la care nu făceau nici atenție, impresia îi era displăcută, îi se părea că nu-i la locul lui și că o asemenea societate nu poate să fie serioasă, în tot cazul îl făcea mai timid de cât era și îl lipsea de puținul curaj cu care intrase. De aceea foarte mulți au venit, cum am spus, au fost introduși odată la *Junimea*, fără să mai revină a doua oară. La *Junimea* era un catalog pentru aceste persoane, el se compunea din un lung șir de nume, de oameni care veniseră numai o singură dată la o ședință și nu se mai reîntoarseră. Pentru ce? Pentru că societatea nu-i plăcuse de loc. Toți acești oameni își făcuseră de mai 'nainte o idee alta de *Junimea*. Când veneau însă și vedeau că e contrariul de ce își închipuiau, că operele care le citeau erau sfâșiate fără jenă, iar autorii lor zeflemisiți, când vedeau că nimeni nu se ocupă de persoana lor, că nimeni nu să adresează la ei măcar de politeță, că pot să se ducă fără ca cineva să-i oprească, că nu pot să se amestece în discuții, ele fiind tumultoase și cu un caracter de multe ori deasupra cunoștințelor lor, ei așteptau în mod penibil ora convenabilă spre a se putea retrage pentru a nu mai veni niciodată. Dintre aceștia mulți au devenit dușmanii *Junimei*, amorul lor propriu era rănit, mai întâiu pentru indiferența cu care fuseseră tratați și al doilea pentru neputința care o simțiseră de a se amesteca în discuțiile *Junimei*. De aceea când vedeam pe un nou venit, noi cei vechi îl observam și-l studiam iar după ce pleca apoi ne întrebam unul pe altul.

— Oare acesta are să mai vină ?

La care întrebare d-nu Iacob Negruzzi răspundea:

— Pe cât l'am văzut nu cred să mai vină. Am să-l pun și pe acesta desigur pe lista celor care vin la *Junimea* să încerce marea cu degetul. Se întâmpla însă ca noul venit să apară și la ședința a doua. Atunci toți zâbeam și ne ziceam încet :

— Acesta rămâne membru, acesta are să vină totdeauna.

Și în adevăr, cine venea la *Junimea* a doua oară, apoi venea regulat totdeauna. Rar se întâmpla ca cineva să vină de două ori și apoi să nu mai vină. Prima impresie decidea totul, din seara întâia noul venit se decidea.

Când am venit eu, în prima seară a fost o îndoială, — mi s'a spus pe urmă — dacă voiu mai veni și a doua oară. Eram cunoscut ca fracționist cu idei naționaliste, combătusem chiar *Junimea*. Situația mea a fost însă mai ușoară în prima seară, fiindcă cunoșteam mulți junimiști profesori, de aceea când am reapărut și la a doua ședință, d-l Iacob Negruzzi n'a putut să se împedice de a-mi spune:

— Va să zică ai să fi de ai noștri ?

Poți să vezi acum că *Junimea* nu este așa cum se vorbește de dânsa.

Jena însă naturală poziției mele și vârstei mele tinere, a continuat încă mult timp a-mi împedica activitatea și libera exprimare a gândirii. Tocmai peste vre-o doi ani am devenit bătrân junimist căci și aici era o tradiție: nu puteai să ai pretenția de a fi junimist serios dacă n-ai luat parte cel puțin într'un an la banchetul aniversării *Junimeii*, căci nu se putea concepe un junimist fără tradiție, și ce titluri putea să aibe cineva dacă nu asistase măcar la un banchet de aniversar ?

Și acum revin la observația care am făcut-o la

început. Ziceam că povestitorul își ia oare-cum o revanșă în contra oamenilor și lucrurilor cu ocazia povestirii. În adevăr, la început timid, veneam la *Junimea*, mă puneam într'un colț pe lângă membrii pe cari îi cunoșteam, tăceam și ascultam discuțiile fără să îndrăznesc a mă amesteca în ele, cel mult făceam în acel colț un alt mic cerc în care ne spuneam încet impresiile, combăteam la ureche pe cei ce discutau, criticam operele ce citeau dar nu îndrăzneam ca să ridicăm glasul. Câte odată d-l Pogor care ne observa ne zicea:

— Dar ce completează acolo cei trei Români?

Iar d-l Maiorescu foarte rar își întorcea fața spre colțul unde eram.

Înțelege ori cine însă că eu gândeam în mine, aveam păreri, criticam sau aprobam cele ce vedeam, de multe ori aveam mare dorință ca să mă amestec în discuție și să combat pe vorbitor, eram însă jenat și preferam să tac.

Ei bine, astăzi în aceste amintiri, îmi iau și eu revanșa. Multe lucruri am observat din colțișorul meu, acum le spun. Multe lucruri nu mi-au plăcut, multe teorii mi se păreau absurde, acum le critic. Este dreptul meu ca scriitor al amintirilor să usez de dânsul și usez cu plăcere căci fondul la acea societate a fost excelent și oamenii prețioși.

Mă întâlnesc cu mulți, cari citesc aceste amintiri și îmi vorbesc cu entusiasm de activitatea *Junimei* și de valoarea membrilor ei principali și 'mi adaugă:

— Ce timpuri frumoase, câtă activitate intelectuală, astăzi asemenea lucruri nu se mai pot, o a doua societate *Junimea* nu se mai poate înființa.

Au dreptate cei ce îmi vorbesc astfel, dar nu în sensul cum cred ei, ci într'un sens mai larg, mai complex, căruia e nevoie să mă explic. Evident, că o altă societate ca *Junimea* nu se mai

poate crea, dar pentru ce? Oare fiindcă oamenii care o compuneau, erau de așa mare valoare încât n'a mai fost pe urmă, nici nu vor mai fi? De loc? Mai întâi membrii principali ai *Junimei*, din fericire trăesc și azi, d-nii Maiorescu, Carp, Pogor, Iacob Negruzzi, Teodor Rosetti etc. etc. Alexandri a trăit și el până acum câțiva ani; singurele pierderi reale sunt: Eminescu, Conta, Lambrior. Pentru ce foștii junimiști care trăesc, s'au transformat în junimiști politici și au pus pe planul al doilea ocupațiile literare, iar unii au renunțat cu desăvârșire?

Adevărul este că împrejurările speciale a unei epoci crează situații literare, situații, care după ce acele împrejurări dispar sau se schimbă, numai pot continua nici ele, ci trebuie să se schimbe sau să dispară și ele.

Imprejurările în care s'a înființat *Junimea* erau cu totul speciale, speciale pentru atunci, și mai speciale încă pentru Iași. Iată un oraș care încețea de a fi capitala Moldovei, prin urmare încetează de a mai fi un centru de activitate febrilă politic. El nu voia, și cu drept cuvânt să renunțe la pretenția de a rămâne tot întâia capitală, din punct de vedere intelectual, și această pretenție era foarte întemeiată. În tot timpul Iașul a fost superior Bucureștilui prin cultura lui și printr'o clasă de boeri inteligenți și instruiți. Superioritatea istorică a Iașului față de Bucureștiul se poate ușor explica.

Este destul să spun că Bucureștiul era vecin cu Bulgarii și Turcii, iar la Nord în Moldova eram vecini cu Polonia, unul din cele mai culte popoare de pe atunci.

Astăzi literatura este mult mai răspândită; este un public cititor poate de douăzeci de ori mai numeros, decât cel de acum treizeci de ani, iar cei care se dau la cultul literilor și al artelor, se

poate evalua poate la de o sută de ori mai mare, de cât micul cenaclu literar, care constituia toată bogăția pe acest teren al țării. Și cu toate acestea, din această mișcare foarte onorabilă în care s'au distins mulți poeți de talent, nici unul n'a ajuns la înălțimile lui Eminescu, ba chiar a lui Alexandri, sau chiar Bolintineanu, cu toate că din aceștia unii au tot atât talent ca și Alexandri și desigur mai mult de cât Bolintineanu.

Care e cauza? Sunt două după mine, principale, întâia am amintit-o în treacăt mai sus: cu cât cultul literilor se răspândește mai mult, nivelul mijlociu evident că se ridică, fiindcă selecțiunea se face dintr'un număr mai mare de colaboratori, dar somitățile devin mai rare și o asemenea situație literară nu poate să țină comparația cu aceea a unei mișcări intensive, din care talentele mari se ridică la înălțimi uimitoare.

Mă explic. Când imperiul Roman este pătruns până în sânul lui de popoarele zise barbare, de Germani, Mongoli, Slavi, etc., civilizația romană, restrânsă relativ pe un foarte îngust spațiu, ajunsese la culmea perfecției, căci ea rezuma în sine și civilizația greacă. Ordinea politică și socială fu răsturnată din fundament, să creeară state nouă cu o organizație nouă socială și politică. Care a fost rezultatul acestei răsturnări sociale? Cultura și civilizația au câștigat în întindere, luate în mijlociu; toate acele popoare barbare, care înființară state, adoptară o civilizație, prin urmare după căderea imperiului Roman eră mai multă lume în care se infiltrasă vechea civilizație de cât sub cea mai strălucită epocă romană.

Perzând Iașul direcția politică, Ieșenii culți se baricadează în superioritatea lor intelectuală și culturală, de voe de nevoie privesc cu dispreț la noua fază socială, în care frământările politice așa de meschine, jucau rolul principal; ei se de-

dau culturai spiritului ca o protestare în contra ocupației vulgare politice.

Mai era ceva. Desigur că Iașul fusese rănit când se văzuse decapitat politicește. Mult timp Moldovenii nu pot uita lovirea; Ieșenii hrănesc în contra Bucureștenilor, un fel de indiferență superioară și un fel de dispreț intelectual pentru noua capitală.

Aceste împrejurări sunt proprii pentru înființarea unei societăți literare din care politica să fie exclusă și în care cultul literaturii, a artei și a științei să fie singura preocupare. Această societate atrage în mod natural toate spiritele de elită, toți studioșii, care în orașul mort politicește, chiar dacă ar fi voit, nu puteau să-și întrebuițeze timpul liber, la ceva mai cu folos.

La aceste împrejurări se datorește înființarea *Junimei* și aceasta este secretul succesului ei.

Aceasta cu privire la împrejurările sociale Iașului.

Să vedem cele cu privirea țarei.

În țară, alta era situația cultivării literaturii, mișcarea era mică și ca să zic așa, canalizată.

Afară de câțiva prozatori și poeți cunoscuți, încolo încercările erau rare și timide. Cultura nefiind răspândită cum este astăzi, era natural ca cei care căutau să se improviseze poeți, să fie tineri absolut fără nici-o pregătire, căci de... proverbul spune că poetul se naște. S'o fi născând poetul într'un cerc îngust de viață și într'un mijloc primitiv de traiu, dar e cam greu să te naști poet într'un oraș cult sau într'o țară cultă și s'ajungi la o reputație oarecare fără nici-o preparare tehnică și educativă.

Arătați-mi în ziua de astăzi un mare poet, un om născut poet, care să fi ajuns la celebritate, fără o cultură prealabilă? Acum 30 de ani, poeții și prozatorii, aș putea zice că se împărțeau

în două. O parte, oameni culți, în număr foarte restrâns, a căror lucrări însemna ceva, prin talent, și altă parte compusă din oameni incuți cu pretenții de poeți, a căror lucrări erau adevărate elucubrații copilărești.

Fiindcă mișcarea literară era restrânsă, era natural ca ea să atragă întreaga atenție publică.

Din ce se compunea publicul? Publicul se compunea și el dintr'o pătură de elită mărginită, care se interesa de mișcarea literară, dar se interesa serios, aproape cu pasiune.

Fiind deci, un cerc restrâns de literatori în țară și altul tot așa de restrâns de cititori, dela sine se înțelege că tot ce se scria era remarcat; orice polemică interesa acel public de elită, așa că o chestiune literară pe atunci, chiar de minimă importanță pasiona publicul, de care am vorbit, într'un mare, foarte mare grad. Așa se explică de ce *Convorbirile literare* erau căutate și citite, așa se explică de ce cele mai mici polemici capătă o proporție mare în ochii opiniei publice și chiar deveneau evenimente literare. Un exemplu: *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu a avut un efect mare. Este adevărat că în fond d. Maiorescu critica o întreagă școală literară, în fapt însă își bătea joc de trei sau patru colaboratori dela *Revista contemporană*. Așa, el prindea pe răposatul Ureche cu câteva inexactități de dată și îl arăta ca confundând pe pictori cu sculptori, și pe istorici cu filosofi; constata la Pantazi Ghica o bolnăvicioasă întrebuițare de non-sensuri, de adjective, de calificative ridicule și atâta tot. Aceste lucruri interesa pe atunci publicul; de aici începutul unei polemici care a durat trei ani.

Pe atunci când un profesor de Universitate scria „hunc munus“ în loc de „hoc munus“ era un răs general.

Astăzi asemenea lucruri trec aproape neobservate.

Când un deputat la tribună zice: „dați-mi domnilor, le quart d'heure de Rabelais în loc de, le quart d'heure de grâce“, lumea cel mult surâde. Când un gazetar într'un articol serios spune, că un mare om politic a zis: „eu sunt șeful lor, deci trebuie să-i urmez“ pe când cine nu știe că aceste cuvinte sunt o frază ironică într'o operă bufă, nimenia nu se scandalizează, cel mult o gazetă în care se găsesc literați, relevează această enormitate. Pentru ce? Pentru că astăzi mișcarea literară e mult mai mare, mult mai răspândită. La ea colaborează și chemați și nechemăți, dar judecată ca generalitate ea este mult superioară celei dela 1871 fără să atingă înălțimile rare ale unei personalități de atunci.

Acest lucru trebuie explicat. În epoca de care vorbesc, cultura literară era restrânsă dar intensivă; ași putea compara aceste două epoci cu cultura agricolă intensivă și extensivă. Frământată numai de un număr restrâns de spirite, ea nu a produs, în genere vorbind, mult, a produs chiar lucruri mediocre, sau cu totul inferioare, însă din cauza elitei intelectuale care când se dădea la asemenea îndeletnicire, când a produs ceva bun, apoi acest bun a mers până la perfecție, căci acea epocă de lucrare intensivă literară a dat naștere la oameni ca Alexandri, Bolintineanu, Eminescu, creând chiar și școli literare.

Dar dacă cultura și civilizația câștigă în întindere, ea însăș pierde în intensitate, căci nivelul ei vechiu căzu la o medie destul de joasă. Și sub barbari se scrisă și se creă artă, dar toate acestea erau departe de a se putea asemăna cu producțiile impecabile a câtorva artiști și scriitori din epoca de splendoare romană.

Aceasta este o lege socială absolut covârșitoare.

Extensitatea se face totdeauna pe socoteala intensității. De sigur că astăzi se scrie mai bine și mai frumos de cât acum treizeci de ani. Rămân totdeauna plăcut surprins, de câte ori citesc poeziile unui debutant sau nuvelele unui începător, dar când le examinezi mai de aproape, vezi foarte multă îngrijire de stil, foarte fericită alegere de cuvinte, mult talent de ordine inferioară, dar ca concepție, ca inspirație aproape numai imitație.

Care este păcatul literaturii actuale? Și ce îi trebuie ei să devină viguroasă și fecundă? Păcatul ei este că ea nu trăește din propriile ei resurse, ci din spiritul și inspirația celor din școala de acum trei-zeci de ani. Din generația tânără de poeți nici unul nu a avut o așa mare personalitate poetică, în cât să se desbrace de școala lui Eminescu pentru ca să creeze el una, eșită din originalitatea talentului.

Aceasta are ca consecvență o uniformitate aș putea zice o monotonie, când e vorba de concepție și execuția lucrării literare. De multe ori am luat în mână cu foarte multă bunăvoință, un volum al unui poet cu reputație. Citind am văzut multă osteneală, ba chiar mult talent, însă amândouă pe teme cunoscute, iar inspirația isvorând din proceduri poetice care au ilustrat vechea școală.

Multe talenturi, multă valoare reală se perde în imitația unui om, al unei școale, care și a făcut traiul, prin urmare nu se poate continua la nesfârșit. Acest adevăr ar trebui să-l înțeleagă literatorii noștri și să caute să se desbrace, cu violență chiar, de o mantie care pe umerile predecesorilor strălucia în fire de aur și în diamante, iar pentru imitatori este o grea mantie de plumb.

Ca să fiu drept, este o școală, școla poetului Macedonski, care singura se deosibește.

Aceste observații mă duc departe, mult mai

departe de cât ar trebui. Voiu căuta să mă mărginesc, totuși nu pot, fără ca să abordez o chestie de literatură și artă cu un caracter mai superior.

Sunt foarte mulți specialiști și cunoscători în materie, care au judecăți exclusive și absolute.

Așa, unii admiră și susțin că, sculptura a atins în Grecia antică culmea perfecțiunii și că de atunci încoace este în vădită decadență; alții, sunt partizanii picturii Renașterii, pentru care sunt în stare să sacrifice întreaga mișcare picturală modernă. Acelaș lucru cu arhitectura, ba chiar cu literatura. Pentru acești absoluțiști, argumentarea e foarte ușoară. Ei te întreabă: există astăzi un sculptor care să facă un *Venus de Milo*, sau un *gladiator combătând*, există un pictor care să refacă o *sfântă familie* a lui Raphael? Ei bine, tot ei răspund, nu; asemenea bucăți sunt neîntrecute, ele sunt perfecția însuși și neimitabile.

Ia să discutăm puțin această chestie. Evident, că nici un sculptor nu mai poate să producă un *Venus de Milo*, evident că orice pictor, cel mai genial modern, nu va putea să producă o *sfântă familie* a lui Raphael; imitații câte voești. *Venus de Milo* a fost refăcută ca simple copii în toate felurile, iar după tablourile lui Raphael s'a scos atâtea copii, în cât s'ar putea umplea cu dânsule galerii de kilometre și kilometre.

Dar chestia nu se pune așa, și mai cu seamă nu se poate trage concluzii, pusă chestia ast-fel. Nu urmează că dacă sculptura antică și pictura Renașterii au atins perfecțiunile artei, nu urmează zic, de aici că toată arta de atunci încoace este în decadență. În decadență a fost sculptura și pictura, dar știți cât timp? Cât timp pictorii și sculptorii au persistat în a vedea idealul în sculptura antică și în pictura din veacul al 16-lea și al 17-lea căutând exclusiv să imiteze acea artă și neputând concepe alt-fel arta, de cât sub formele artei anterioare.

Intr'o epocă, arta poate să ajungă la cele mai grandioase înălțimi. Ca lucrare artistică ea rămâne pentru totdeauna ca model, însă de imitație în cele mai multe cazuri nu. Ori ce ar face un sculptor modern, nici o dată nu va reuși ca să se pună în sufletul sculptorului care a creat pe *Venus de Milo*, căci îi despărțesc pe unul de altul, sutele ba chiar miile de ani și că îi va fi totdeauna imposibil să se desbrace de personalitatea sa modernă, de societatea în mijlocul căreia trăește, după cum îi va fi tot așa de imposibil ca să se pună în carnea și oasele unui cetățean grec, trăind într'o societate cu totul deosebită de a noastră. Acelaș lucru cu pictura, acelaș lucru cu ori-ce imitație.

Arta și literatura modernă au ajuns și ele la înălțimi vertiginoase, și ele au clasicii, și ele au înființat școli, când însă? Când oameni cu talent original au căutat să se inspire din propria lor personalitate, din mijlocul social în care trăesc, admirând pe predecesori, însă ferindu-se de a le imita școala.

Se înțelege că nu trebuie căzut în cealaltă extremitate. În artă trebuie să fie lucruri imitate. Aceasta, chiar fără de voia artistului care nu se poate desbrăca de influența școlii la care s'a format. Se înțelege că nu aprob căutarea originalității și a originalului cu orice preț, aceasta nu mai este originalitate, este afecțatie, silința cu orice preț de a te deosebi.

Vedeți ce se petrece în Paris, Berlin etc., cu școlile literare și artistice. S'adună un număr de tineri chiar talentați să hotărâsc să scrie, sau să picteze altmintererea de cât cum școala dominantă admite, căutând ca scrierile și lucrările lor de artă să nu semene de loc cu nimic care s'ar apropia de vre'o școală existentă. Resultatul?

Resultatul este că vedem întemeindu-se pe ase-

menea baze școli literare și artistice bizare care, înfruntă cu teoriile lor bunul simț, care profesează cultul absurdului, școli născute nu din individualitatea puternică a artistului, ci din răutate, invidie, din dorința de a ajunge, de a parveni repede.

• Și la noi există o școală literară, care cam se aseamănă cu acele de care vorbesc, din străinătate.

Ei bine, departe de mine de a sfătui pe literații noștri ca să creeze, să inoveze, să înființeze școli nouă numai pentru ca să nu se apropie de Eminescu sau Alexandri în compunerile lor. Dacă este să spun gândirea mea, apoi mai de grabă prefer să văd pe poeții noștri mergând pe urma predecesorilor lor, de cât să-i văd apucând câmpii.

Este o observație foarte adevărată: predecesorii apasă pe umerile succesorilor, așa de tare, în cât îi încovoiază. Un trecut bogat, este o sarăcie pentru cei care lucrează în prezent. Acea lucrare a spiritului care se numește comparație e teribilă pentru cei actuali, nu numai la teatru cu privire la doi actori pe cari îi compari în acelaș rol ci și în artă, în literatură, în politică, în toate. Se vor găsi totdeauna oameni pentru care un Alexandri va rămâne modelul perfect al poeziei, iar Eminescu geniul incarnat al profunzității poetice.

Eu însă nu mă gândesc la asemenea oameni. Actualii, când au talent, pot lupta în bune condiții cu predecesorii, li să cere ca să fie originali. Originalitatea de deosibește imediat nu numai de oameni mediocri, ci chiar de genii; ești tu nu altul. Acest lucru aș dori.

Dar cer cititorilor ertare de aceste lungi digresii.

VII

Răspunsul D-lui Ureche

Am spus cum *Beția de cuvinte*, articol scris cu mult umor, lucru care îi se întâmpla mai rar d-lui

Maiorescu, a ridicat o indignare generală în redacția *Revistei Contemporane* și în București.

Răposatul Ureche nu putea să nu răspundă, fusese prea maltratat.

Și aici o mică paranteză.

În genere atacul este mult mai ușor decât riposta. Când ataci, mai întâiu îți alegi tu singur terenul, și natural îți alegi terenul cel mai tare pentru tine și cauți să lovești în partea cea mai vulnerabilă a aceluia pe care-l ataci; procedeul nu este tocmai echitabil, dar în fine când e vorba de bătaie, echitatea rămâne pe planul din urmă. Așa când voești s'ataci un autor, 'ți alegi lucrarea lui nu cea mai bună, ci cea mai slabă.

În al doilea rând, îți dai tot timpul cât îl crezi de cuviință, pentru a premedita, prepara și efectua atacul. În aceste condiții adversarul se vede surprins, și de atacul neașteptat și de terenul pe care e nevoit să se pună, fiindcă tu'l aduci pe acel teren.

În fine, el ne evoit să răspundă imediat, sau cât se poate de repede, căci un răspuns peste câteva luni, sau un an, nu mai este un răspuns.

Prin urmare, în genere la ripostă se cunoaște tăria omului, acolo se vede promptitudinea și siguranța spiritului precum și tăria cunoștințelor.

Inchid parantezul.

Pe răposatul Ureche, d. Maiorescu în *Beția de cuvinte* îl pusese într'o poziție foarte inferioară, căci atacându'i ideile și discutându-le, 'l ridiculizase pur și simplu.

Era deci o chestie de văzut, cum Ureche va răspunde și pe ce teren se va pune.

Mărturisesc că noi de la *Junimea*, așteptam cu nerăbdare, să vedem cum adversarii d-lui Maiorescu îi vor replica.

Când a început a apărea răspunsul d-lui Ureche, (căci el a continuat în mai multe numere din

Revista Contimporană) efectul a fost deplorabil. D-nu Maiorescu avusese abilitatea și spiritul de strategie ca să condenseze tot ce avea de spus, într'un singur articol, fără urmare în numărul viitor. Era o bucată de granit care cădea instantaneu pe capul celor de la *Revista Contimporană*.

Răposatul Ureche n'a sesizat acest procedeu de luptă, de la adversari, ci răspunsul său conținea trei numere consecutive cu de două ori *va urma*.

Acum vă închipuiți efectul; un om îți dă o lovitură în cap de te culcă la pământ, tu te scoli, îți aranjezi părul și toaleta, și apoi din lună în lună îl înjuri, sau îl scuturi de mânecă când îl întâlnești.

Se potrivește?

Acest lucru face d. Ureche. D-sa ca să răspundă îl ia pe d-nu Maiorescu de la începutul activității sale literare, adică începe de la facerea lumii, când trebuia să o ia măcar de la potop, și încă în ce mod?

D. Maiorescu, pe când fusese director la liceul din Iași, publicase în *Anuarul* aceluși liceu la 1863, o *disertațiune asupra limbei latine*.

N'am citit acea disertațiune, dar după citațiile ce a făcut cu acea ocazie Ureche din ea, probabil că într'ânsa se afla multe lucruri bune dar și foarte multe mediocre sau contestabile.

Ureche are nenorocita inspirație ca să voiască a judeca pe d. Maiorescu din 1873, *cap de școală literară*, din punct de vedere al principiilor generale, pe care acela le stabilise în disertația sa de la 1863 cu privire la limba latină.

Era ceva copilăresc. Așa Ureche se întreba de la început: *un cap de școală trebuie să fie un caracter?* Da răspundea.

Ia să vedem, continua, *ce este un caracter?* Și ca răspuns, cita din *disertațiunea asupra limbei latinei*, definiția ce dădea d-nu Maiorescu,

despre caracter. Apoi, să mai întreba din nou: d-nul Maiorescu are un asemenea caracter? La care tot d-sa răspundea că, nu.

Și atunci, își făcea ultima întrebare sie-însuși: Ce fel de *cap de școală* este d-nu Maiorescu *care n'are caracter*, chiar după definiția d-sale?

Vă închipuiți că aceasta numai era o polemică, era o parodie.

Dar când vă voi spune felul cum bietul Ureche dovedea (?) că d-nu Maiorescu este *un om fără caracter!*

Ureche începe conform definiției adversarului să stabilească că *un caracter* înseamnă un om care nu-i *schimbăcios*.

În treacăt fie-zis, dacă definiția d-lui Maiorescu despre caracter era așa cum o arăta Ureche, era o definiție care lăsa mult de dorit, căci caracterul nu se definește după schimbările pe care ți-le impun împrejurările, ci el își imprimă stampila tuturor împrejurărilor.

Dar în fine aceasta este o chestie secundară. Ca să dovedească d-lui Maiorescu că n'are caracter, ne dădea un exemplu:

Dar chestia este prea nostimă ca să nu citez textual.

„Avem sub ochi *Anuarul*, ce a publicat în 1863,
 „—acum zece ani. În acest imprimat constatăm
 „opiniuni diametral opuse cu acele ce *Convorbirile*
 „și diversele scrieri ale d-lui T. L. Maiorescu, de
 „atunci în coace manifesta în respectul scrierei
 „române .D. T. L. Maiorescu în *Anuarul* sau este
 „pentru *u*, pentru *ti* în loc *ț*: *Importantia* studiului
 „etc. (pag. 18); pentru duplicațiunea consunan-
 „telor: pentru *ó* în loc de *oa*: pentru *ă* scris când
 „cu *ă*, când cu *e* etc; după derivațiune; pentru
 „*sunt* în loc de *sînt*; pentru recunoscînd, adecă
 „înlocuirea lui *i* cu *ê*, nu numai cu *i* etc; pentru
 „terminațiunea *iă*: *viă*; pentru terminațiunea *țiune*

„eră nu *fie*... etc. și în fine pentru limba cea mai „plină de neologism, până a deveni obscură Ro-mânului“.

Auziți! d-nul Maiorescu om *fără caracter*, prin urmare nu poate să fie *cap de școală*, pentru că la 1863 era pentru *u* scurt, iar zece ani după aceea nu mai împărtășea această părere.

Și așa mai departe.

Dar cu această ocazie se poate naște o întrebare, cu *caracter* general mult mai serios. Mulți citind aceste, pot să obiecteze că concluzia la care ajung, nu este dreaptă, de vreme ce, altceva este ironia și altceva seriosul. D. Maiorescu în *Beția de cuvinte*, maniașe arma ironiei, pe când d. Ureche în răspunsul său, frata chestia în mod serios, și se poate adăugi că ironia este trecătoare, dar un studiu serios rămâne. Cu alte cuvinte s'ar putea zice, că ironia nu probează nimic, de cât un lucru, că cel care o maniază are spirit, fără să aibe dreptate. Pe când zeflemisitul, cu toată dreptatea cauzei, fiind-că nu are spirit, poate să iasă invins dintr'o polemică.

VIII

Bustul poetului Șerbănescu

Sunt nevoit să schimb iar rândul cam deșirat a acestor amintiri de vreme ce în momentele în care scriu să inaugurează în grădina Ateneului bustul poetului Șerbănescu, de un grup de admiratori. Șerbănescu a fost colaboratorul de la început a *Convorbirilor*.

Unul din poezii cei mai fecunzi și care a publicat regulat timp de șapte ani gentilele sale poezii în *Convorbiri* a fost Șerbănescu. El ținea împreună cu Matilda-Cugler, recordul fecundității.

Nu-mi aduc aminte să fi văzut mai mult de

odată sau de două ori, pe Șerbănescu la *Junimea*, probabil că profesiunea lui de militar îl reținea în alte părți. Când începe a scrie sau mai bine când începe a publica, era căpitan. În fiecare an, la distanțe de câteva luni trimetea câte un pachet de poezii, rar trimetea una sau două consecutiv, ci cel mult de două ori pe an trimetea însă șapte sau opt.

Șerbănescu nu era gustat în mod deosebit de *Junimea*, fiindcă netrăind în acest cerc literar, vedeai îndată din poeziile sale, că nu este nici în tonul, nici în ideile junimiste. El era un junimist exotic și poeziile sale se resimțeau de acest exotism căci nici ca concepție, nici ca execuție, nu purtau pecetia specială a *Junimei*.

Era Șerbănescu poet? Desigur că da. El însă nu era un inovator, el a urmat tradiția veche românească în poezie, cântând amorul și iar amorul și aproape vecinic amorul.

Aș putea zice că el se trage în linie dreaptă din poetul *Conache* care a cântat atât de mult în felul timpului său iubirea. Șerbănescu este drăgălaș, totdeauna ușor, sentimentele lui sunt la suprafață, niciodată adânci.

Din acest punct ași putea zice că Șerbănescu este fără inspirație. Nicăeri nu vezi inspirație adâncă, convingere, căldura unui sentiment profund; el cântă vecinic un singur subiect, femeea.

Pentru dânsa, mai cu seamă pentru zâmbetul și ochii ei, găsește expresii nesfârșit de variate ca să-i admire. Afară de femeie nimic nu există în lume; orice durere, orice plăcere nu e mai tare de cât durerea și bucuria ce-ți inspiră o femeie. Aș mai putea zice că Șerbănescu este un poet *mignon*, care în versurile sale a curtenit, a lingușit, a exagerat admirația sa pentru femeie.

Procedeul lui poetic este variat și bogat; contrastul mai cu seamă este unul din mijloacele sale de a produce efect, comparațiile sunt nemă-

surat de exagerate. Când e vorba să-și exprime iubirea el găsește antiteze, el reduce lumea la un nimic față cu grandiositatea sentimentului său de iubire și față cu femeea în care se rezumă toate plăcerile și toate perfecțiunile naturei.

Ziceam mai sus că el e moștenitorul modernizat a lui *Conache*; aș putea poate cu mai multă dreptate, să spun că el este *Petrarca* român căci are în adevăr multe puncte de asemănare. *Petrarca* a cântat numai o singură femeie, pe *Laura*, cu infinite variații de ton, pe o singură coardă a amorului, cât *Laura* a trăit. Acest lucru îl face și Șerbănescu. Nu știu dacă a cântat o singură femeie; eu cred că nu a cântat pe nici una, ci a cântat femeea dar cu aceeași persistență.

Poeziile sale sunt manierate, efectele preparate, versurile cizelate, artificialul se simțește și cu toate aceste citite tare, ele sunt dulci la auz, dar autorul îți lasă o impresiune nu atâta de poet, cât de un artist fabricator de versuri drăgălașe.

Iată o poezie, una dintre cele d'ântâiu ale lui publicată în *Convorbiri literare* din 1869, care trădează de la început factura lui poetică și mijloacele care îi vor servi în întreaga lui carieră.

Lacrima

Ah, în ochiul tău cel negru, ca o noapte fără luă
Eu o lacrim'am zărit,
Și pe geana ta cea brună,
Lunecând ea s'a oprit.

Ce înseamnă, copilă jună, ca și o simțire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă
Semnul dorului amar?

Lacrima e o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor:
Bătrân, lacrima-i durere;
June, lacrima-i amor.

Tu ce jună ești ca raza, ce în faptul zilei luce
 Nu-mi mai spune al tău dor?
 Lacrima din ochi-ți dulce
 E un gingaș trădător.

Foarte gentil și drăguț, dar este o simplă compoziție poetică. Imi închipuesc câtă trudă și-a dat Șerbănescu ca să echilibreze acest mic giuvaer literar și cât a trebuit să șteargă, s'adauge și iar să șteargă, pentru ca proporțiile să fie armonice și perfecte.

Exagerația în comparații, iată de ce poeziile sale sunt artificiale. Aș putea zice încă ceva: Șerbănescu a pus în versuri toate exagerările pe care tinerii de mahala, le adresează prin viu graiu, și mai cu seamă prin scrisori fetelor.

Este drept că el a dat tuturor acestor exagerări de sentimente o formă literară fără de care poeziile sale ar fi ridicule din această pricină, dar nu mai puțin este adevărat, că nu tot ce un tânăr care voește să treacă drept amoretat debitează unei fete în intenția de a o seduce, nu toate aceste se pot pune în poezie, chiar când sunt bine puse.

Aș mai îndrăzni s'adaug încă ceva: în poeziile lui Șerbănescu zărești de departe pe ofițerul tânăr și romanțios care și varsă în diferite garnizoane flacăra sa de iubire trecătoare, în versuri, fiindcă natura îl dotase, în deosebire de alți camarazi cu talentul de poet.

la citiți aceasta poezie:

Portretul

La căpătâiul patului meu
 Icoane sante nu am eu
 Dar am iubită, portretul tău
 Și par-că am pe Dumnezeu.

De ori-ce pericol, de ori-ce vis rău
 De când l'am pus ferit sunt eu...
 Ah, de nu ești chiar Dumnezeu
 Ești cel mai bun inger al său.

Aceasta nu'ți aduce aminte de acele declarațiuni înflăcărate în care ofițerul de garnizoană numește pe iubita care locuiește la etagiul întâiu din strada cutare, în scrisorile lui: tu ești Dumnezeuul meu, tu ești îngerul meu!

Poeziile lui Șerbănescu tocmai din cauza că cântă vecinic amorul în versuri cizelate și cu imagini riscate, se pretează admirabil la muzică. De aceea multe din compozițiile sale au fost pușe în muzică și au făcut și fac încă deliciile tineretului.

Cine nu știe, cine nu cunoaște clasică în felul ei poezie: *Unde ești?* Și cine la o petrecere nu a auzit pe lăutarul cântăreț sfârșind cu un glas pe care voește să-l facă funebru: *Te-am perdut, te-am perdut!*

Muzica în genere aruncă pe planul al doilea poezia, sau mai drept din poezie reții numai cuvinte drăgălașe de iubire care'ți dau impresia sentimentului, încolo este armonie, adică armonie de cuvinte, armonia de sunete. La analiză însă poezia apare întreagă toată, cu frumusețile și imperfecțiunile ei și când citești în liniște

Unde ești? Unde ești?
Pe la cele patru vânturi
Eu de tine am întrebat.
Și prin lacrimi, și prin cânturi
Și prin dureros oftat, —
Însă ele au tăcut...
Te-am perdut! Te-am perdut!

atunci ți se pare cam naiv interesul poetului, întrebând de iubita lui pe cele patru vânturi, întrebare care o face prin lacrimi, prin cânturi și prin dureroase oftaturi!

E curios că acest militar n'a fost inspirat de profesia sa. Din contră, are o poezie: *Ecoul de război*, în care condamnă războiul, cu relele lui cunoscute, și pune în contrast pe bravii care cu

miile mor pe câmpul de bătae, pe văduvele care plâng amar, cu Regele care bea și serbează victoria.

* * *

Șerbănescu a avut admiratori și a meritat să aibe. Acești admiratori i-au ridicat un bust în grădina Ateneului; au făcut un act meritoriu, căci poetul care a cântat amorul și a găsit forme și imagini nouă, după ce mii de alți poeți, în mii de ani, au cântat acest sentiment, e vrednic ca să-și aibe bustul său, căci el înseamnă ceva în literatura noastră.

IX

Zeflemeaua și spiritul la „Junimea“

Societatea *Junimea* era zeflemistă. Ea a transmis partidului junimist această însușire. *Junimea* trecea în ochii dușmanilor ei, de o societate cu moravuri stricate, cu spirit depravat care nu avea nimic sfânt, care și bătea joc de toate, începând cu ideea națională și cu patriotismul.

Merita ea această reputație? De zeflemistă era, căci erau câți-va oameni de spirit și mulți care înțelegeau spiritul dacă nu puteau să-l facă.

Se râdea foarte mult de patrioți și de naționaliști ultra care și făceau o profesiune din acest sentiment.

Se zeflemisea lucrările literare care căutau ca să treacă patriotismul și tiradele naționale, drept întregul fond literar.

Niciodată însă nimeni la *Junimea* nu și-a bătut joc de naționalitate și de popor; este drept că *Junimea* era înclinată în spre un pronunțat pesimism, când era vorba de forțele și vitalitatea poporului precum și de viitorul lui.

În această privință, *Junimea* cădea și ea în extrema cealaltă. După cum naționaliștii găseau to-

tul bun și admirabil în țară, așa și *junimiștii* găseau mai tot rău.

Se făcea acolo o critică acerbă, asupra tuturor manifestațiilor câte odată din cele mai neofensive; politica se considera căzută în mâinile cele mai inepte, cu toate că era dusă de un Cogălniceanu, de un Brătianu, de un Lascar Catargiu. Dar ceea ce supăra și ustura mai tare, era zeflemeaua. De aceea aceasta a rămas ca caracteristică a *Junimei*.

Și cu aceste, mă întorc la întrebarea pe care am pus-o ceva mai sus, și anume: dacă *spiritul* reprezintă și *adevărul*, sau dacă adevărul trebuie să ia numai o singură formă, forma serioasă și demnă.

Aceasta este o chestie foarte interesantă. Deja am atins această chestie; simt nevoia să mai reviu asupra ei.

Sunt oameni care sunt numai de spirit.

Sunt alții care sunt numai serioși, n'au spirit.

În fine sunt alții care sunt și cu inteligență profundă și de spirit.

Este foarte curioasă de cercetat inteligența omului din aceste puncte de vedere. Iată un om care e plin de spirit, cu toate acestea nu are un fond de inteligență serioasă. Pentru ca să-ți faciă spirit și zeflemele este minunat, cum însă se pune chestia în mod serios, este incapabil să facă o observație mai de seamă. Pune-l la o treabă unde se cere atenție și studiu și vezi că este incapabil. Cunosco un număr de asemenea oameni, dar nu voesc să le pronunț numele, de aceea voi da de exemplu unul care este mort. Cine a cunoscut pe Costică Bobeică, știe că era un om plin de spirit. C. A. Rosetti, căruia îi plăceau oamenii de spirit, fiindcă și el era, căpătase o adevărată slăbiciune pentru Bobeică. Acesta făcea politică contra liberalilor, asta nu-l împedica să se ducă foarte des la bătrânul democrat, unde se

petrecea făcându-se și zicându-se tot felul de cuvinte de spirit.

Dacă însă l'ai fi pus pe Bobeică ca să scrie câteva rânduri, era incapabil sau scria ceva anost, fără sare, mai ales când voia să scrie ceva despre un subiect serios.

Iată deci un om de spirit care n'ar fi putut să zeflemisească pe un scriitor serios, chiar dacă scriitorul s'ar fi pretat la ridicul. De ce? Pentru că spiritul lui Bobeică era numai de suprafață și spre a-și bate joc de un scriitor serios nu se cere numai să ai spirit ci să ai și un fond de inteligență serioasă.

Sunt oameni inteligenți, foarte inteligenți, ași putea zice de geniu, și care n'au spirit.

Dar tot vorbesc de spirit fără să spun ce însemnează spirit. Deja am atins această chestie. Definiția este foarte grea. Dealtmintererea nici nu este nevoie de o definiție. Sunt lucruri așa de cunoscute, în cât nu e nevoie să le definești și cu cât sunt mai cunoscute, cu atâta definiția este mai grea. Un om de spirit, după mine, este acela care pune în evidență prin intuiție o părțică de adevăr sub formă de exagerare de raporturi, sau de contrast între două sau mai multe lucruri. Observația poate să aibă forma fantazistă, chiar nebunească și cu toate aceste sub această formă de fantazie și întrebuițând o exagerație de raporturi între lucruri, totuși se poate ca fondul să cuprindă o părțică de adevăr pe care poate chiar psihologii de profesiune încă nu l'au observat.

Spiritul mai are o calitate: este că el atinge un adevăr în câteva cuvinte fără dezvoltări, lucrul căruia unui savant, i-ar trebui dezvoltări lungi și poate fastidioase pentru a-l dovedi. Cu cât forma este mai scurtă și mai concisă cu atâta spiritul este mai ascuțit și mai săritor, de aceea cuvintele de spirit rămân și se propagă.

Să dau un exemplu, și nu voi să-l dau din cele clasice și cunoscute de toată lumea, ci un cuvânt nostim al lui Costică Bobeică.

Eram, e de mult de atunci, în Cameră cu Bobeică. Ministrul de interne era răposatul Chițu, un om de valoare, erudit și mare entuziast. Nu este un secret pentru nimenea, prin urmare pot s'o spun și eu, că Chițu trecea drept un om căreia îi cam plăcea băutura. Alt defect nu i se cunoștea acestui om cinstit.

Când ești ministru, se înțelege că opoziția caută să te lovească unde poate mai lesne. Acest lucru se întâmplă și cu răposatul. Bietul om venea câte odată la Cameră, poate chiar fără să fi dejunat și cu toate acestea, opoziția observându-l, jura că Chițu a dejunat copios.

Cine cunoaște ferocitatea fără de seamăn care are loc în luptele politice, va înțelege ușor pentru ce așa numita slăbiciune a lui Chițu, era des obiectul glumelor opoziției.

• Intr'o zi un deputat citește un proiect de lege din inițiativă parlamentară; prezidentul conform regulamentului întrebă pe guvern dacă și-l însușește. Pe banca ministerială era numai Chițu.

La întrebarea prezidentului, Chițu răspunde:

— Guvernul aderă.

Atunci s'aude nu glas, care replică tare:

— Maderă.

Era Bobeică care pronunțase acest cuvânt.

O ilaritate grozavă izbucnește în Cameră, chiar în rândurile majorității.

Iată un cuvânt de spirit.

Dacă analizezi lucrul, s'ar părea o prostie, s'ar părea mai mult un calambur. Dacă Ioan Brătianu ar fi rostit cuvintele lui Chițu.

— Guvernul aderă.

Și dacă Costică Bobeică ar fi replicat.

— Maderă.

Aceasta ar fi fost o prostie sau ceva fără înțeles. Dată fiind însă reputația, fundată sau nu, a lui Chițu, cuvântul *maderă*, în raport cu cuvântul ministrului *aderă*, era o apropiere fantazistă, o exagerare absolut de raporturi, o absurditate ca formă, dar ca fond exprima un adevăr admis convențional de toată lumea, rezumat într'un singur cuvânt, care exprima caracteristica unui om.

Cititorii nu-mi vor cere, ca să mă întind mai mult asupra ceea ce însemnează spirit, cu toate că subiectul fin, delicat, merită să fie tratat și desvoltat, căci el este aproape necunoscut în psihologie.

Va să zică, ziceam că sunt oameni foarte inteligenți, geniali, care nu au spirit. Cu ce îl înlocuesc ei? Cu profunditatea gândirei care te face ca să uiți lipsa spiritului.

De cât, această lipsă este reală chiar pentru asemenea oameni.

Să vorbesc de oamenii de la noi. Incep cu cei morți, îmi este mai ușor. Vasile Conta avea o inteligență adâncă dar nu avea spirit și cu toate aceste îi plăcea spiritul, pot zice că înnebunea după dânsul și se cerca să facă și el ba chiar ar fi preferat ca să treacă de om de spirit.

La *Junimea*, în discuțiile vii la care lua parte, totdeauna cuvântul lui era potrivit și așezat. Cum se cerca însă să facă spirit o scrânteă. Din silința sa eșea o nesărătură. Câte odată îi se întâmpla însă să reușească, — cine nu reușește să facă odată spirit — și atunci simțea o mare satisfacție. El se întorcea către mine și râzând îmi zicea:

— Ei, tu care îmi spui că spun prostii când voesc să fac spirit, ce mai zici acum? Ei, asta, așa că e bună?

— Bună, bună, dar nu abuza. Ai zis azi ceva de spirit, odihnește-te o bucată de timp, căci știi... *qui court après l'esprit...*

Conta ca om inteligent nu se supăra niciodată de glumele ce făceam pe socoteala lui, și avea o admirație pentru oamenii de spirit, măcar că el nu era și recunoștea acest lucru.

În cercul nostru literaro-petrecător de la cafeneaua Buch, unde ne adunam vre-o 10—12 la aceeași masă, printre noi era și răposatul pictorul Verusi, un băiet de talent și de spirit.

Vasile Conta făcea mult haz pe socoteala pânzelor aceluia, care erau mediocre, căci Verusi avea talent în toate afară de pictură, profesiunea sa. Verusi îl lăsa să vorbească și la un moment dat îi riposta cu o înțepătură spirituală. Conta făcea mare haz și îi răspundea :

— Mă Verusi, tu nu știi cât aș da eu sa fi zis eu cuvântul care l-ai zis tu.

Răposatul pictor era de spirit numai în intimitate, căci sunt naturi de aceste.

La *Junimea*, căci și Verusi făcea parte și ținea conferințe cu subiecte artistice, era timid, așa că-l luau peste picior, chiar unii din cei care nu străluceau nici prin inteligență, nici prin spirit.

Așa, printre cei cari îl zeflemiseau, era și Miron Pompilie, transilvănean greoi la gândire. —

Verusi tăcea, numai se roșea și uitându-se la dânsul avea aerul să-i zică :

— Ai noroc tu că ești aici, tare aș dori să încapi în mâna mea aiurea.

Noi, adică Conta, Lambrior, Tasu și cu mine, care cunoșteam valoarea lui Verusi, ne-am hotărât într'o seară ca să dăm aceluia o revanșă. Miron Pompilie se ducea de-adreptul acasă după ce eșea de la *Junimea*. Într'o seară ne-am concertat ca să-l atragem la cafeneaua Buch. Cu multă greutate l'am hotărât să vină. Verusi era deja instalat la masa noastră. Pompilie când îl vede simțeste cursa care îi o întinsesem însă era prea târziu ; era rușine să fugă. Și atunci Verusi

în vervă și la largul lui, l'a executat timp de o oră în râsetele tuturor și când zic executat, înțeleg că l-a luat ca să zic așa, în vârful biciului, ducându-l din ironie în ironie. În sfârșit Verusi se răzbunase.

De atunci Pompilie n'a mai venit pe la Buch de frica lui Verusi, chiar la *Junimea* nu se mai lega de acela, căci era destul să-l întrebăm :

— Mirune, Mirune (așa i se zicea la *Junimea*) nu mergi astă seară la Buch, este și Verusi... ca să stârnească un râs general, căci noi spusesem la *Junimea*, cecece pățise *Mirune* de la Verusi.

Ziceam mai sus că Conta regreta că nu avea și spirit. În adevăr spiritul este necesar chiar la un om inteligent, chiar unui erudit și învățat când are relații sociale sau vine în contact cu tot felul de lume. El nu e trebuincios la savanții cu numele terminat în *us*, care stau închiși în casă și nu văd pe nimeni ; în operele acestora de multe ori fastidioase, spiritul ar fi deplasat, iar în polemicele dintre ei, să știe cum sunt acele polemice, nu vezi decât înjurături grosiere sau înțepături bocănoase, unii adresând altora epitete ca, ignorant, mojiç, etc.

Spiritul este subțietatea inteligenței, pătura ușoară și vaporosă care la oamenii inteligenți este cu atât mai vie, cu cât substratul este mai profund și serios. Aș compara spiritul cu acele vinuri de șampanie ușoare și capitoase, care se numesc *tisană*, față cu vinurile reputate și de rezistență precum *Veuve-Clicot*.

La *Junimea* erau oameni de spirit nu în sensul lui Bobeică, ci în sensul celor inteligenți și de spirit.

În primul rang era d-nu Vasile Pogor, apoi d-nu Iacob Negruzzi, etc. Era însă un om de spirit, foarte de spirit, care își exercita verva prin unghere; rar îi auzea glasul în discuția generală.

Acela era d-nu Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casație.

Curioasă atitudine avea și d-nu Grigore Buicliu! D-sa nu era timid ca Verusi, funcția ce ocupa întâiu, procuror general la Curte, și mai târziu, avocat de prima ordine, îndepărta ideea de timiditate. Și cu toate aceste cel mai mult timp tăcea, iar când făcea vre-o observație o comunica vecinului. De ce? Nu știu. Căci observația era totdeauna și justă și spirituală; trebuia ca vecinul s-o comunice tare *Junimei* strigând:

— Iată ce a zis Buicliu!

Și, toată lumea făcea haz.

Eu cred că tăcerea d-lui Buicliu la *Junimea* pornea dintr'un amestec de sentimente: pe de o parte d-sa, ca om cuminte nu credea de cuvîntă să se amestice în discuții asupra subiectelor cu care nu era deplin familiar, iar pe de altă parte tăcea în subiecte mai comune, din cauza unui sentiment de superioritate desprețuitoare pentru vorbă multă care se făcea pentru nimic. Cam în acest spirit erau observațiile pe care le făcea vecinilor. La *Junimea* el trecea drept o natură ironică și sarcastică care este tot spirit, însă spirit de o natură deosebită, de care voiu vorbi mai pe urmă.

D. Titu Maiorescu trecea la *Junimea* drept om de spirit sau numai de inteligent? Trebuie pus în categoria numai a lui Conta sau în categoria aceluia și inteligenți și de spirit, de care voiu vorbi mai jos?

Impresia la *Junimea* era că d-nu Maiorescu nu avea spirit, și aveam motive serioase ca să credem acest lucru.

De multe ori se încerca să facă spirit fără să reușească totdeauna. Simțeau că este ceva forțat. Recunoaștea indirect acest lucru singur, de vreme ce făcea mare haz de cuvintele d-lui Pogor și ale d-lui Iacob Negruți; ba chiar odată ne a convins de

aceasta, când la o aniversare a *Junimei* a venit și d-sa cu o bucată literară cu pretenții de spirit. Am spus deja că a fost un adevărat fiasco.

Era d-nu Maiorescu numai inteligent, în felul lui Conta, adică lipsit de ori-ce fel de spirit ușor și plăcut? De sigur ca nu.

Căci dacă n'ar fi scris de cât *Beția de cuvinte*, încă acesta ar protesta în contra părerei. Dar cu aceste voiu continua.

În genere spiritul s'arată în conversații ușoare. În asemenea conversații spiritul scânteiază, provoacă râsul sau mulțumirea sufletească. La ast-fel de conversații și glume d-nu Maiorescu nu participa, iar când s'amesteca făcea reflexii mai mult serioase și când din întâmplare glumea și căuta să spună ceva de haz, de mai multe ori nu reușea decât reușea. Făcea însă foarte mult haz de spiritul altora, mai cu seamă de acela al d-lui Pogor.

În schimb, d-sa trecea drept spiritul cel mai mușcător și cel mai sarcastic de la *Junimea*. Această armă o mania cu o rară perfecțiune, mai ales se distingea în sarcasmul preparat și în mușcătura meditată.

Prins pe neașteptate, această armă o mania mai greu.

Această față a inteligenței omenești în care logica, raționamentul și critica adversarului este învelită în forma sarcasticului și mușcăturei, nu este propiu-zis spirit. În genere spiritul caracterizează o situație sau definește un lucru sub forma glumeață, dar el nu rănește, cel mult atinge epiderma, fără a lăsa urme mai durabile.

În urma unui cuvânt de spirit, toată lumea se înveselește, iar cel la adresa căruia e cuvântul, deși vizat nu se simțeste mortificat. Chiar ironia, o soră de aproape a sarcasmului și a mușcăturei, nu mortifică pe cel care îl are de obiect; este

mai mult de cât lovitura de spirit, însă mult mai puțin de cât sarcasmul.

Este drept, că sarcasmul și ironia conțin în sine spirit, căci nu poți mania aceasta armă fără ca să nu ai un fond spiritual; de cât acel fond nu se manifestează spontan, în cuvinte scurte și direct, ci împrumută forma raționamentului, a criticei și a deducțiunilor logice, adică forma sub care inteligența se manifestează.

Ironia s'apropie mai mult de spirit; nu se poate pricepe o ironie, dacă prin ea nu atingi pe adversar și nu deștepți surâsul de mulțumire al celor ce te ascultă. Aș putea zice că ironia este spiritul oratorilor care țin discursuri lungi și care trebuie să facă desvoltări mai întinse și raționamente mai complicate. Pe când spiritul, este cea isbucnire spontană, într'o conversație mai mult intimă, sau acel apropo pe care un discurs lung ce-l ascuți îți sugerează și pe care'l spui sub formă de întrerupere.

* * *

O nenorocire pentru societate sunt oamenii care n'au de loc spirit, care au chiar o inteligență mărginită și totuși voesc cu ori-ce chip să plaseze așa numite cuvinte de spirit. Să te ferească D-zeu de asemenea oameni!

Pe lângă că ei te plictisesc, pe lângă că te pun în situații delicate, căci te silesc să faci de politeță haz, dar nici nu-ți dau timp ca să te ocupi de alt-ceva.

Acești pseudo-spirituali, meditează ceva apoi cum te zărește te apucă și te ține în loc ca să-ți spună ceea ce au meditat, considerându-l de lucru de mare haz. În zadar ca să scapi de el zâmbești din vârful buzelor, aprobând cu capul și voind a trece înainte, omul crampon nu te lasă ci te întreabă:

— Ei ce zici, așa că e bună?

— Bună, răspunzi, și cauți să fugi.

— Nu zău, spune-mi serios, așa că e bună: mă adresez la d-ta fiind-că te știu că te cunoști în asemenea lucru?

Ce să zici bietului om? Ii afirmi fără convingere încă odată, că gluma e bună, el însă vede din atitudinea ta rezerva, așa că de multe ori aproape îți cere să afirmi pe onoare că gluma lui este bună.

La *Junimea* nu era nici unul din aceștia, era însă unul care făcea spirit tot timpul, fără să aibe nici cea mai mică scânteie: acela era Pavel Paicu, om foarte de treabă, profesor de limbă *română* și *latină*. De cum venea la *Junimea* și până ce pleca, — nu venea din fericire regulat — nu o ducea de cât în neconținute încercări din cele mai proaste și nesărate cuvinte, cu pretenții de spirit.

Junimea era deprinsă cu acest fel de nesărături, și nimeni nu se mai încerca ca să râdă de el, sau să-l facă să tacă. Convenisem cu toții, ca la toate elucubrațiile lui Paicu să-i răspundem în cor:

— Prost e Paicu, prost e Paicu.

Iar când el trecea măsură, spunând vre-una prea boacăna, atunci schimbam refrenul strigând:

— Afară Paicu, afară Paicu.

Cu, *prost e Paicu* și cu *afară Paicu*, căutam ca să scăpăm de glumele lui nesărate. Paicu nu se supăra de loc, din contra râdea de cuvintele *prost e Paicu*, și-l îndreptătea ca să spună lucruri din boacăne, mai boacăne.

Cel mai prost fel de spirit este de sigur *calambururile*, despre care cu drept cuvânt s'a zis, că cu cât sunt mai proaste, cu atât sunt mai de spirit. Paicu făcea cu zecile în fiecare seară. Nici nu putea ca să zică zece vorbe, fără ca în ele să nu fie două calambururi, calambururi oribile care

iritau pe d-nu Pogor până arunca cu cartea pe care o avea în mâini în Paicu, iar noi într'un cor formidabil strigam :

— Afară Paicu, afară Paicu.

Rămâne să vorbesc de oameni și inteligenți și de spirit, lucru care se găsește mai rar dar se găsește.

Dar mai înainte de aceasta ia să vorbesc de o categorie sau mai bine de două nuanțe. Sunt oameni care au un talent deosebit de a spune cu mult haz lucrurile ce au auzit sau ce au văzut. Chiar când fondul istorisirii rămâne exact, ei știu să pună în scenă cu haz, personajele și mai cu seamă reușesc a face apropouri nostime și reflexii foarte picante.

La *Junimea* -cel ce se deosibea în acest gen era d. Iacob Negrutzi. Am spus-o că din cauza modului hazliu cum povestea vre-o întâmplare la care asistase, căpătase la *Junimea* porecla de *carul cu minciunile*.

În genere asemenea oameni își cunosc talentul, de aceea să complac în a istorisi lucruri ce au văzut sau au auzit. D. Iacob Negrutzi a cărui povestiri și anecdote aveau mare haz, natural că căuta să-și pună acest talent cât se poate mai în relief, de aceea în cursul săptămânei îi se întâmpla sau nu ceva mai de râs, totuși Vineri seara când se aduna *Junimea* era obligat să istorisească ceva, să-și descarce *carul cu minciunile*. Dacă nu începea singur era somat de *Junimea* ca să-și facă raportul, în cât de multe ori inventa ceva numai pentru ca să satisfacă cererea generală.

Noi cunoșteam îndată că d. Negrutzi inventează. De pe ce? N'aș putea s'o spun, dar simțeam că era ceva forțat, ceva care nu curgea limpede și clar; d. Pogor îndată îl apostrofa.

— Aceasta e invenția ta, să știi că mâine am să întreb pe X sau pe Y dacă s'au întâlnit cu tine și ce au vorbit?

La aceste vorbe d. Negrutzi tușea de două, trei ori, râdea și schimba conversația.

Genul nostim de povestire de cele văzute și întâmplate, intră în definiția spiritului?

De sigur că da, toate glumele și reflexiile presărate, sunt producția spiritului povestitorului. In asemenea circumstanțe auditorii nu se interesează atâta de întâmplarea pe care o povestește naratorul, ci de lucrurile de haz și de reflexiile aceleia.

In această specialitate se distingea și răposatul Lambrior, dar acela avea o altă nuanță. D-nul Negrutzi istorisind, făcea și el haz de propriile lui glume; Lambrior avea gluma serioasă, adică el își păstra seriosul și făcea să râdă numai ascultătorii. Hazul nu rezulta atâta din reflexiile pe care le presăra ci din intonațiile, gestul și atitudinea, din care se degaja o sumă întreagă de înțeleșuri și subînțeleșuri.

Sunt oameni care nu pot povesti cu haz ce au văzut, chiar când lucrurile văzute sunt comice; în gura lor ele devin sarbede. Printre aceștia, la *Junimea* era și răposatul Tasu. De multe ori la *Junimea*, venea și spunea:

— Am văzut un lucru foarte nostim, însă fiindcă eu nu pot să-l spun cum trebuie, i l'am povestit lui Jac Negrutzi și l'am însărcinat pe dânsul ca să-l spună.

Ceea ce era nostim, era că la povestirea ce o făcea D-nul Negrutzi, Tasu râdea cu lacrimi... de propria lui anecdotă.

* * *

Sunt povestitori admirabili, însă de lucruri pe care le-au aflat sau le-au citit. Aceștia sunt propriu zis naratorii, spuitorii de povești. Ei nu pun nimic de la dâșșii, nu fac spirit, nu fac reflexii, nu dau de la dâșșii nimic original, dar însă sunt admirabili reproducători a tot felul de istorioare și anecdote culese din toate părțile. La dâșșii

memoria joacă rolul principal, dar o memorie ca că zic așa, locală, care reține nu numai sensul sau rezumatul, ci reține povestirea cu personagiile ei, cu vorbirea, cu expresia, cu întreaga culoare. Asemenea oameni cu cât se pun mai mult în rolul personajelor de care se ocupă, cu atât istorisirea lor este mai perfectă. Ori-ce amestec de a lor, ori-ce imixtiune a personalității lor, strică farmecul povestirii și micșorează valoarea ei.

Care este meritul acestora? Dacă un stenograf, sau un fonograf ar fi luat cuvânt cu cuvânt povestea, nu era meritul nimănui decât al povesteii. Când însă un om fără să recurgă la nici un mijloc de acelea, fără să ia note, ci numai din simplu auz ajunge a reproduce cu expresiile originale, și în cele mai mici detalii o poveste, eu cred că nu mai este o chestiune de simplă memorie, ci o dispoziție naturală extraordinară, pentru a reține bucăți din viața de literatură fie populară, fie de alt gen.

La *Junimea* erau doi povestitori admirabili, era Creangă, pentru poveștile noastre populare, anecdote, etc. și d. Ioan Caragiani pentru povești din vechia literatura greacă și de anecdote contemporane din lumea greco-otomană.

Anecdotele sunt un gen literar cu calități emnente, ele sunt scurte și au un punct culminant, care fac de multe ori mai mult de cât o istorisire întreagă.

La *Junimea* anecdota era în mare favoare, în mijlocul unei citiri, a unei discuții serioase, a unei tratări de subiect estetic sau artistic, ori cine avea dreptul, ca să ceară să spună o anecdotă.

De aceea la *Junimea* se zicea că *anecdota primează*. Vai, însă de acela care întrepucea o citire sau o discuție pentru a spune o anecdotă proastă. Era huiduit și rușinat.

Ziceam că Creangă și d. Caragiani erau anecdotiștii și povestitorii *Junimei*. Era o plăcere să îi auzi.

Când venea Creangă la *Junimea* — el nu venea regulat — toată lumea îl întreba :

— Creangă, ce ne-ai adus pentru astă seară ?

— N'am adus nimic, dar dacă voiți să vă spun o anecdotă.

Imediat toată lumea tăcea și atunci Creangă istorisea întâmplarea vre-unui țigan, vre-o năzdrăvanie de a lui *moș Nichifor coțcarul*, sau alt-ceva, toate aceste luate din popor și reproduse sroape textual, cum le auzise dela povestitorii țărani.

De multe ori îl întrebam :

— D-le Creangă, cum se face că le ții așa de bine minte, și te servești cu expresii aidoma populare ?

— Apoi cum să nu le știu pe de rost, dacă dela cinci ani, de când am început a înțelege, până când am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ori povestele pe care vi le povestesc și eu. De câte ori n'am stat nopți întregi ca să ascult pe moș Ion sau pe lelea Catinca, povestindu-mi povestea lui Făt-frumos și a Ileanei Consânzenei. Iarna în nopțile lungi, țăranul se culcă de vreme, dar nu adoarme îndată. La lumina opaițului, povestitorii satului spun tot felul de prujituri, iar eu culcat pe cuptor, ascultam cu amândouă urechile, și simțeam atât de mult interes și așa de mare emoție, în cât după ce povestitorul înceta, eu nu puteam să adorm încă ceasuri întregi.

Evident că Creangă era un povestitor fermecător, dar ceea ce noi iubeam într'ânsul erau povestele poporului, era intonația și expresia țăranelui, era spiritul popular, felul de glume, de decimilituri și prujituri.

La *Junimea*, spiritile absolut desfăcute de literatura populară, cum era de exemplu d. Pogor, nu iubea poveștile lui Creangă, numai amatorii

de literatură populară din preocupații, fie naționaliste, fie estetice gustau genul lui Creangă.

Erau membrii ca Lambrior, care își făcuse copilăria la țară care aproape plângea la poveștile duioase ale lui Creangă, și care cuprins de accesuri de iubire națională striga :

— Asta-i adevărata literatură, ce tot îmi umblați cu poesii nemțești sau cu combinații de a pantalonarilor dela oraș ?

Noi râdeam, căci luam asemenea apostrofări drept omagiu adus literaturii populare.

Evident că asemenea lucruri conțineau vădite exagerații. Poveștile populare au fost cât-va timp un fel de sport, ele au fost la modă și mi-aduc aminte, că grație cultului care s'a profesat cât-va timp la *Junimea*, Creangă a fost poftit la vre-o două case de bună societate, ca să citească povești sau să istorisească anecdote.

Dar asemenea încercări n'au reușit; bietul Creangă era nevoit să suprime tocmai părțile picante, așa că poveștile lui și mai cu seamă anecdotele perdeau din savoarea lor.

La *Junimea*, au fost mai mulți care s'au ocupat și au publicat povești populare. *Creangă* este unul din cei din urmă, căci el începe a publica poveștile sale în *Convorbiri* tocmai prin anul 1875. Înainte de dânsul specialiști în acest fel de literatură au fost Miron Pompiliu și Slavici, ba chiar și Eminescu încă din anul 1871 a publicat o poveste cu intenție de poveste populară.

Miron Pompiliu și d. Slavici, mai cu seamă acest din urmă, au multe povești, așa d. Slavici a publicat *Zâna Zorilor*, *Ileana cea șireată*, *Florița din codru*, etc. iar Pompiliu, *Ileana Cosinziana*, *Codreana Sânziana* etc.

Ba chiar noi ne deprinsesem cu felul reproducerii a acestor povestitori și le admiram genul.

Creangă, care era prieten intim cu Eminescu,

și cititor asiduu a *Convorbirilor literare*, o dată când Eminescu lăuda pe d. Slavici și Miron Pompiliu ca povestitori populari, îi zice :

— Și eu știu povești, și pot să te asigur că le pot scrie într'o limbă moldovenască întocmai așa cum o vorbesc țăranii din județul Neamț, din satul meu Humulești.

Eminescu îl îndeamnă ca să scrie vre-una și Creangă își așterne pe hârtie povestea „*Soacra cu trei nurori*“ pe care o și trimete într'o seară la *Junimea*, căci Creangă timid și cam sălbatic din natura lui, n'a voit să vină și el.

La *Junimea* a fost un adevărat entuziasm la citirea acelei povești, ni se releva un stil și o limbă pe care nu o auzisem acei care nu trăisem la țară.

D. Pogor, sceptic în tot ce privea poporul, admisesese până atunci după multe discuții furtunoase, că țăranii au o poezie populară și că afară de „*frunză verde și bate vântul*“ se găsesc și oarecare analize de sentiment ; încolo, când era vorba de poveștile populare, cu simțul lui delicat și cu un fel de intuiție mai mult estetică, nu aprecia poveștile d-lui Slavici și Miron Pompiliu ca țărănești, ci mai mult ca un fel de compoziții ale aceloră.

De multe ori când Miron Pompiliu citea una din poveștile sale, d. Pogor striga :

— Nu se poate ca un țăran, fie din Transilvania, fie din Bucovina, fie dela noi, să vorbească așa cum îi pune în gură Pompiliu vorbele. Dați-mi povești în care să văd stilul, vorbele, comparațiile, etc., ale țăranului și atunci voi zice, iată o poveste populară.

Este drept că fiecare din noi simțea că era ceva vădit artificial în felul cum reproduceau poveștile d. Slavici și Miron Pompiliu. Dintre acești doi, Pompiliu s'apropia mai mult de natură, dar

și acesta era departe de perfecțiunea în reproduceri. Am zis că Eminescu publicase o poveste „*Făt-frumos din lacrimă*“. În realitate Eminescu trata mai mult un subiect popular, iar nu scria o poveste. Ca să vadă cititorii că numai poveste în stil popular nu era, dau ca curiozitate începutul lui „*Făt-frumos din lacrimă*“.

„În vremea veche, pe când oamenii cum sunț azi, nu erau decât în germenii viitorului, pe când „Dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte, „pietroasele pustii ale pământului, — în vremea „veche trăia un împărat întunecat și gânditor ca „mează-noaptea și avea o împărăteasă tânără și „zâmbitoare ca miezul luminos al zilei“.

Evident că aceasta nu este un început de poveste și Eminescu nici nu putea să reușească în acest gen literar.

Cum am spus-o și altă dată, ceea ce caracterizează, ceea ce face farmecul unei povești populare, este limba, sunt expresiile, proverbele și zicătorile, comparațiile, etc., etc. Desigur că în caracteristica povestirii populare intră și imaginația naivă, precum și mijloacele primitive pe care autorul necunoscut le întrebuițează în desfășurarea intrigei. Un om cult, poate să împrumute intriga și să adopteze chiar mijloacele naive, dar el nu poate broda pe această temă decât cu expresiile, sentimentul și gândirea păturei superioare din care face parte. Așa de exemplu, ce este *Făt-frumos din lacrimă*, a lui Eminescu? O poveste populară scrisă într'un stil literar, străin țăranelui, cu toate că se vede o silință mare din partea lui Eminescu ca să imiteze stilul și gândirea populară.

Dar aceasta îi era peste putință. Nu știu dacă Eminescu a trăit vre-o dată la țară, nu știu dacă a știut vre-o dată să vorbească ca la țară, însă chiar dacă a trăit acolo și a cunoscut cum vor-

bește țaranul, el în momentul când a scris *Făt-frumos din lacrimă*, uitase și limbagiul și expresiile și natura rostului popular.

Eminescu știe atât dela țară, cât știi mai toți târgoveții, cât știi și cum știi autorii dramatici care tratează subiecte țărănești și care drept culoare locală, pun pe ici pe colo câte un *măi, fă, păi*, singurele semne după care în mod convențional cine-va trebuie să admită că personajele sunt țărănești și acțiunea se petrece la țară.

Cu d. Slavici și Miron Pompiliu lucrurile se schimbă. Evident că aceștia s'apropie în poveștile lor cu mult, de limba țaranului, s'apropie dar nu o ajunge.

Iată de exemplu începutul unei povești, a lui Miron Pompiliu: „*Codreana Sânziana*“.

„Era odată ca nici odată, că de n'ar fi fost „nu s'ar povesti. Pe când lupii cu oile în staul „se culca și ciobanii cu împărații și Craii la masă „verde ospăta. Pe când un soare apunea și altul „răsărea.

„Era, dragii mei oameni buni, un om. Omul „acela o fi fost acum, să nu mințesc, da zeu, o „fi fost de-o sută de ani, dacă nu și mai bine „cu vre-o douăzeci; femeea lui așijderea era bă- „trână, ca nu știi cine să spun; era ca sfânta „Vineri; și din tinereță până la adânci bătrânețe „ea nu făcuse nici un copil. Și cine știe ce-s „copii la casa omului, numai acela poate să pri- „ceapă întristarea cea nemolcomită a babei și a „moșneagului cel pustiu“.

Desigur că este ceva din vorba populară, dar e mai mult culoarea decât expresia; nu este exactă nici fraza țaranului, nici întorsătura vorbei lui. Citind povestea lui Pompiliu, simțești că acela cunoștea pe țaran și limba lui, trăise la țară, știuse poate odată să vorbească ca acolo, dar perduse familiaritatea acelu limbagiu, căci una

este să știi o limbă, și alta să fii familiar cu toate locuțiile, inversiunile, apropourile, etc., etc., ale ei.

Acelaș lucru și cu d. Slavici. Desigur că acest scriitor își dădea toate silințele ca să reproducă aveau poveștile care le știa, dar ia ascultați începutul poveștii, „*Florița din codru*“ și spuneți-mi dacă cunoașteți pe țăran în el:

„A fost, ce a fost; dacă n’ar fi fost, nici nu s’ar povesti.

„In mijlocul codrilor, lângă drumul cel mare, lângă drumul cel de țară, pe unde umblă și trece împăratul cu voinicii săi, era odinioară o crâșmă; la crâșma aceea era o crâșmăriță, crâșmărița avea o fată, și pre fată o chema *Florița*. — Fata asta nu era însă fiica crâșmăriței, și crâșmărița nu era mama fetei: fata era fată fără părinți, și crâșmărița maică de suflet a fetei...”

la ascultați acuma și pe Creangă în poveștile lui:

„Era odată o capră (zice el, *In capra cu trei ezi*) care avea trei ezi;edul cel mare și cel mijlociu dau prin băț de obrasnici ce erau, iar cel mic era harnic și cuminte. Vorba aceea: Sunt cinci degete la mână și ele nu seamănă unul cu altul“.

Deja te simți în atmosfera șezătoarei dela țară.

După ce capra dă povețele cuvenite ca ezii să nu deschidă ușa după plecarea ei, decât numai dacă o va auzi pe dânsa zicând:

Trei ezi cucueți,
Ușa mamei descueți,
Că mama v’aduce vouă:
Frunză în buză,
Lapte în țâțe
Drob de sare
In spinare,
Mălăeș
In călcăeș,
Smoc de flori
Pe sub-suori.

apoi povestitorul continuă.

„Apoi capra ese și se duce în treaba ei, iar

„ezii închid ușa după dânsa și trag zăvorul. Dar
 „vorba veche : „Pereții au urechi și ferestrele au
 „ochi ; un dușman de lup, chiar cumătrul caprei,
 „care de mult pândea vremea cu prilej ca să
 „pape ezii, trăgea cu urechea la peretele din do-
 „sul casei când vorbea capra cu dânsii“.

Așa înțeleg, iată o poveste.

Ia să vedeți cum Creangă (adică nu Creangă, ci țăranul care era în el), continuă mai departe, după ce descrie cum lupul înșeală pe cel mai mare care îi deschide ușa.

„Inșă cel mare se dă după ușă, și — să tragă
 „să nu tragă? In sfârșit trage zăvorul... Când
 „eacă... ce să vadă? Și apoi mai are când vedea?
 „căci lupului îi scăpărau ochii, și îi sfârâia gâtle-
 „jul, de flămând ce era. Și nici una, nici două,
 „haț! pe ed de gât, îi rătează capul pe loc și-l
 „mănâncă așa de iute, și cu așa poftă, de-ți pă-
 „rea că nici pe o măsea n'are ce pune. Apoi se
 „linge frumușel pe bot, și începe a se învârti prin
 „casă cu neastâmpăr, zicând :

„— Nu știi, părerea m'a amăgit, ori am auzit
 „mai multe glasuri? Dar ce Dumnezeu? Par-că
 „au intrat în pământ... Unde să fie, unde să fie?

„Se ițește el pe colo, se ițește pe dincolo,
 „dar pace bună! ezii nu-s nicăeri! Mă!...că mare
 „minune-i și asta!... ia să mai odihnesc o leacă
 „aste bătrânețe!

„Apoi se îndoae de șele cam cu greu, și se
 „pune pe chersin. Și când s'a pus pe chersin, nu
 „știi cum s'au făcut, că, ori chersinul a crăpat,
 „ori cumătrul a strănutat...” Atunciedul de sub
 „chersin, să nu tacă! — îl păștea păcatul și-l mân-
 „ca spinarea, sărăcuțul!

„Să-ți fie de bine, nănașule!“

S'a făcut mare vâlvă în jurul numelui lui Creangă, este o exagerație și o confușiune chiar. Cum că Creangă era un om inteligent și un scriitor

original, asta nu mai rămâne îndoială, însă aceste laude Creangă nu le merită personal ca povestitor ci ca scriitor al amintirilor lui, în care se vede în adevăr personalitatea lui.

Meritul lui Creangă ca culegător de povești se mărginește în acela de a fi reprodus aproape textual poveștile populare.

Așa eu când eram copil, am auzit de la soldați (tatăl meu era militar) și de la servitoare, unii și altele de la țară, un număr oarecare de povești. A trecut după aceea ani, și când am citit povestea „*Capra cu trei ezi*“, scrisă de Creangă, am rămas entusiasmât.

— Așa este, am exclamat, așa e întocmai cum am auzit-o când eram copil.

În adevăr citind povestea, „*Capra cu trei ezi*“, toate suvenirile memoriei locale mi s'au deșteptat. Am văzut că cuvânt cu cuvânt, Creangă a reprodus povestea așa cum o auzisem de atâtea și de atâtea ori.

Căci toată lumea știe, că literatura populară cu privire la povești nu este de loc vastă. Avem un număr de 20 sau 30 de povești clasice cu variantele lor; vorbesc de poveștile în adevăr bazate pe o imaginație plină de poezie fantastică. Repertoriul, ca să zic așa, fiind restrâns, un povestitor este silit a se repeta, de aceea eu în copilărie am auzit de zeci și de zeci de ori „*Capra cu trei ezi*“, „*Ileana Cosinzeana*“, „*Făt-frumos*“, și ceea ce e caracteristic la ascultătorii naivi de la țară sau la copii, e că ei nu se satură niciodată de a auzi aceeași poveste, ba din contra, când povestitorul voește să spună una nouă, copii strigă ca să le mai spună încă odată poveștile deja auzite și apoi încă odată și iar odată. E curios acest fenomen psihologic. S'ar părea că copiii își formează oare cum noțiunea frumosului, concepțiunea supra-naturalului și intriga povestii în niște ima-

gini anume definite peste care apoi nu voesc a mai trece, formându-și ast-fel un ideal care le mulțumește spiritul și ne mai voind să se aventureze cu mica lor fantazie în alte domenii necunoscute, ori cât ar fi ele de atrăgătoare și de frumoase.

Acest fenomen se observă și la adulți. Primele impresii, fie artistice, sunt cele mai tari, individul forțaminte rămâne la ele, exemplu: fie care amator rămâne în muzică la operele pe care le-a auzit întâiu, și care îi au plăcut. Acest număr este restrâns, el formează estetica muzicală, acele opere îi produc cele mai plăcute emoțiuni. Așa se explică cum foarte mulți au rămas statornici admiratori ai operei italiene, a lui Verdi sau a operilor lui Meyerbeer: *Trovatore*, *Rigoletto*, *Profetul*, *Hugenoții*, etc.

Dar muzica se schimbă, notați că nu zic nici progresează nici regresează. Muzica lui Wagner este încă la ordinea zilei (zic încă, fiind-că ea deja începe a fi în declin) muzica franceză are opere admirabile.

Cu toate aceste pentru oameni chiar culți și cu spirit deschis, tot operele lui Verdi sau a lui Meyerbeer sunt acele care îi distrează mai mult. Ei se duc să asculte muzica lui Wagner și de vreme ce toată lumea o laudă și o admiră, abondează în acest sens, însă îndată ce văd pe afiș că sosește o trupă italiană și care joacă „*Trovatore*” ei se grăbesc a se duce și ascultând cu religiozitate piesa, degustă deliciile muzicale de două ori prețioase și ca muzică și ca amintire.

Acelaș lucru și în literatură. Cineva se atașează la câți-va autori, ca să nu zic la un singur autor, și nimic nu-l mai poate face ca să renunțe la el.

Revenind la subiect, așa se explică pentru ce copiii dintr'un număr de povești, cer să li se povestească cu deosebire câte-va preferate și fiindcă li se repetă de atâtea ori, în mintea lor se imprimă

nu numai subiectul, dar frazele, cuvintele. Ei așteaptă cu emoțiune anticipată evenimentul care are să se întâmple eroului, și șavurează de mai 'nainte cum el are să facă față balaurului sau smeului.

Iată de ce poveștile se rețin și iată de ce eu citind povestea „*Capra cu trei ezi*“, mi-am adus perfect aminte aproape cuvânt cu cuvânt de toate, și am constatat că Creangă era un admirabil reproducător, aproape textual.

În adevăr, cum am zis, repertoriul literaturii de povești fiind restrâns, povestitorul este silit să se repete. De altă parte, auditorul naiv și doritor de aceleași emoții și el cere cu insistență repetarea. De aici urmează că povestitorii de profesiune — căci este o profesiune la țară povestea — spun o poveste de sute și sute de ori, așa că ajung ca ea să se cristalizeze până în cele mai mici detalii în mintea lor, în cât pot de zece ori în șir să povestească identic aceeași poveste; ea rămâne în memoria lor ca și cum ar fi scrisă pe hârtie. Dacă ei inventează vre'o variantă, acea variantă și ea devine clasică, și ea ia o formă stereotipă.

Numai așa se explică cum poveștile, fără să fie tipărite se transmit aproape intacte din om în om. Numai așa se explică existența la țară a povestitorilor de profesie, numai așa înțelegi cum povestitori deosebiți narează aproape identic aceeași poveste; numai așa se face că eu, care am auzit „*Capra cu trei ezi*“ de la țărani de pe malul Prutului, am găsit-o identică, scrisă de Creangă din munții Neamțului.

În urma acestora, cred că fie-care poate să vadă ce calitate se cere unui reproducător de povești populare.

Toate aceste constituie o digresie. La aceasta digresie un parantez.

Sunt culegători culți trăiți la oraș infiltrați de

literatura internațională care se duc la țară, pun pe un cunoscut povestitor să spună povești, iar ei copiază din cuvânt în cuvânt povestea. Printre aceștia, fie-care știe că a fost și Vasile Alexandri. Poesiile populare ale acestuia sunt ast-fel adunate, cam cioplite și mult modificate de dânsul. Această metodă o întrebuințează mulți dar un lucru se observă: reproducerea este, dar fizionomia originală de multe ori lipsește.

Este întocmai ca un stenograf care ia toate cuvintele oratorului, dar care nu poate să-i dea culoarea generală, fizionomia întreagă particulară.

Adevăratul culegător de povești este numai omul care a trăit primii cinci-spre-zece sau douăzeci de ani la țară, care s'a hrănit în atmosfera literaturii de acolo, care a vorbit limbajul țărânului, care a trăit traiul lui, care a ascultat de sute și de sute de ori aceeași poveste și care a povestit-o și el altora identic; numai așa ea se imprimă adânc în memorie din care foarte greu poate să fie scoasă.

Creangă era unul din acești rari, și iată de ce Creangă povestește mai bine de cât un om cult cum e d-nu Slavici.

Se mai cere o condiție: este ca omul crescut și trăit la țară și adăpat la cercul literaturii răs-trânse populare de povești, să nu-i fie mintea și memoria lui supusă la transformări radicale, să nu fie aruncat într'un cerc de preocupări, de gândiri, de studii de un ordin teoretic și abstract predominant, așa ca primele impresii și primul capital literar să fie slăbite sau amenințate de a fi șterse. În acest caz un om nou înlocuește pe cel din tinerețe, și ori cât de puternice sunt impresiunile copilăriei, ele sfârșesc prin a fi confuse dacă nu a fi șterse.

În asemenea caz, omul de și trăit și crescut la țară, nu mai poate fi un fidel povestitor.

Ei bine, Creangă nu a trecut prin această încercare, Creangă diacon și pe urmă modest institutor de clasele primare, cu studiile numai ale școlii normale pentru învățători, a rămas în fondul lui vecinic țăran.

Așa se explică și din acest punct de vedere, pentru ce este povestitorul popular clasic.

La *Junimea*, mai era încă un povestitor, d. Caragiani, profesor de limba și literatura elină la Universitatea din Iași.

Era tot așa de hazliu și de interesant ca și Creangă, cu toate că nu era nici o asemănare între acești doi. D-nu Caragiani, român din Macedonia, știa rău românește; accent, frază tot dovedea că nu eră născut, nici crescut în țară. Vorbea acel jargon amestecat românește, grecește și câte odată chiar turcește, cu un accent detestabil. Cu toate aceste când povestea, era hazliu și cum se întâmplă câte odată, tocmai necunostința limbei și al accentului interesa.

D-sa povestea istorioare, anecdote, întâmplări din viața orientală: turcii, grecii, bulgarii, sârbii, albanezii erau puși la contribuție, nu îi era nimic necunoscut din ceea ce caracterizează literatura populară a acestor popoare. Povestitorul ne iniția în viața omului oriental. Niciodată când îl rugai nu refuza sau nu puteai să-l găsești în defect, căci aș putea zice, că d. Caragiani avea totdeauna o anecdotă pe buze și alta care aștepta ca cea d'întâiu să-i facă și ei loc. La *Junimea* i se zicea, bine-hrănitul Caragiani; am spus deja de ce.

De multe ori în mijlocul unei citiri, d-nu Caragiani întrerupea.

— Asta se potrivește cu ceea ce îi s'a întâmplat, zicea, unui turc.

Imediat o clamoare de veselie se ridica, toată lumea strgând:

— Spune-o, spune-o.

Cititorul se oprea fără să se supere, căci la *Junimea*, am spus, era admis principiul că anecdota totdeauna primează. O anecdotă trebuie spus când îți vine în minte iar nu peste un ceas sau două.

Și atunci d-nu Caragiani își începea anecdota cu turcul, în care mai totdeauna Nastratin Hogeia juca un rol. Când sfârșea anecdota, atunci de odată fără tranziție:

— Acuma să vedeți ce îi s'a întâmplat unui bragagiu bulgar care trecea pe dinaintea palatului Sultanului...

O nouă clamoare de aprobare isbucnea, iar d-nu Caragiani zâmbind, —zâmbea totdeauna —începea:

— Un bulgar prost etc. etc.

Nu sfârșea bine anecdota cu bulgarul și continua ast-fel:

— Acuma să vedeți ce mi s'a întâmplat mie odată în Pera.

Junimiștii îi făceau și mai mare ovație, căci numai era vorba acuma de o anecdotă auzită, ci de ceva care i se întâmplase însuși povestitorului.

Și așa printr'un fel de înșiră-te mărgărite, ne trezeam la miezul nopții, ora despărțirii, când se auzea un glas plictisit și modest care zicea:

— Dar eu cum rămân cu nuvela mea.

Era nenorocitul autor și cititor care se oprise chipurile, ca să dea loc anecdotei d-lui Caragiani și care fusese uitat de *Junimea*, el cu manuscript cu tot, absolut uitat.

În asemenea împrejurări d-nu Pogor avea un cuvânt crud:

— Las-o, vom citi-o tipărită în *Convorbiri*.

În genere când d-nu Maiorescu era la ședință, ca om de ordine și foarte formalist, cu un aer serios, îndemna pe autor ca să-și continue citirea,

luând în față-i atitudinea gravă a unui ascultător atent.

Noi însă nu mai ascultam nimic, anecdotele pipărate a d-lui Caragiani ne distrase complet și în timpul continuării citirei, auzai râsuri prin colțuri și șoapte; junimiștii schimbau glume pe care anecdotele le sugerase, iar unii în vârful degetelor plecau frumușel.

D-nu Maiorescu însă cu o paciență rară, continua de a avea aerul că ascultă pe cititor. Zic că avea aerul, fiindcă de multe ori simțeau că se gândește la alt ceva. În fine autorul mântuia de citit nuvela.

D-nu Pogor impacient ca totdeauna striga:

— Acuma putem să plecăm acasă. Caragiani ne va mai spune vre-o poveste în drum.

Era condamnarea nuvelei.

— Pardon, pardon, obiecta d. Maiorescu grav, am câte-va observații de făcut asupra nuvelei d-lui Y. Și atunci începea o mică disertațiune mai mult sau mai puțin potrivită cu nuvela.

Noi știam că asemenea cuvinte reci, elogioase, sunt la d-nu Maiorescu genul discursurilor funebre cu care condamna o lucrare. De aceea nu ziceam nimic, era convenit că lucrurile trebuie să se petreacă ast-fel.

Când se întâmpla să fie și d-nu Carp la ședință, lucru rar, atunci d-sa ne fiind în curentul subtilităților zilnice a *Junimei*, de odată sărea de pe canapea:

— Mie mi se pare că Maiorescu se înșală când crede că, etc.

Și de odată în mijlocul plictiselei generale se încingea o discuție caldă la care se amesteca mai toți obicinuiții oratori, discuții care durau până pe la două ore ceea ce făcea pe d-nu Pogor, când ne luam pălăriile să plecăm, să strige:

— Al dracului și Carp acesta, numai paradoxe

susține și dacă ar avea glas ca toți oamenii! Când vorbește, parcă strică geamurile de la Mitropolie!

De altmintererea era cunoscut lucru că de câte ori d-nu Carp venea la *Junimea*, trebuia să stărnească discuții lungi și se explică de ce: Intre obicinuiții frecventatori a seratelor de la *Junimea*, sub influența mai cu seamă a d-lui Maiorescu, se stabilise un fel de principii de estetică sau de critică convenite, din punctul căroră de vedere se făcea critica lucrărilor literare ce se citeau. De exemplu: se citea o poezie; ce se cerea la *Junimea* pentru ca poezia să fie admisă? Intâiu, ca ea să aibă caracterul cam vag și nedefinit, punând o chestie metafizică dacă era posibil; al doilea ea trebuia să conțină comparații plastice, aceasta se numea la *Junimea*, a materializa gândirea abstractă; al treilea, autorul trebuia să se păzească de a trage vre-o concluzie, fiindcă regula era ca concluzia să o tragă cititorul iar nu să fie formulată de autor, etc. etc.

Erau de asemenea norme stabilite și pentru celelalte genuri literare precum nuvelă, dramă, tragedie, etc.

Așa epopeea era exclusă de la *Junimea*. Un autor care ar fi venit cu o epopee, ar fost dat pur și simplu afară. In adevăr se stabilise că de la Omer, care a ilustrat genul și pentru care timpurile de credință miraculoasă este indispensabil, acest gen nu-și mai avea rațiunea de a fi. Epopeea „*Ierusalimul liberat*“ al lui Tasso, precum și „*Orlando furios*“ a lui Ariosto, erau gustate mediocru, dar mai la urmă erau admise cu oare care toleranță. Cât despre epopeele moderne, la *Junimea* era un răs omeric de ele, precum de „*Hénriada*“ lui Voltaire și „*Mihaida*“, nu știu bine a cui, căci n'am timp a controla, mi se pare a lui Eliade Rădulescu.

„*Dumbrava Roșie*“ trecuse la *Junimea*, mai întâiu, fiindcă era a lui Alexandri, și al doilea nu ca epopee erocică, ci ca bucăți admirabile detașate unele de altele.

Junimea înțelegea alt-fel genul literar epigrama, nu cum se înțelege de obicinuit după definiția lui Boileau din „*Arta lui poetică*“. Cine ar fi venit la *Junimea* cu o epigramă în sensul clasicismului francez.

J'ai vu Agésilas

Helas!

J'ai vu Atilla

Hola!

ar fi fost dat afară.

Junimea își formase gustul în sensul genului epigramatic a lui Bodnărescu, cu toate că nu gustase nici nu înțelesese vre-odată epigramele aceluia.

Prin urmare critica la *Junimea*, după cei cinci, șase ani de discuții, până s'a stabilit principiile, era relativ ușoară și o putea face cu mai mult sau mai puțin succes ori-care inițiat în taina acelor principii. De multe ori când se citea o poezie, auzeam pe vre-unul din carașudă șoptind altei carașude:

— Nu văd în ea representații sensibile.

Sau la cetirea vre-unei tragedii, o altă carașudă adresându-se la un tovarăș de carașudărie:

— Acțiunea lăncezește.

De sigur că nu în capul lor se născuse asemenea observații, ci ei le luau din manualul regulilor critice stabilite, utilizându-le și ei după cum puteau.

Când d-nu Carp venea la *Junimea*, d-lui care cum am spus venea foarte rar, deși junimist fondator de baștină, din cauză că lipsea îndelungat, nu era în curentul principiilor convenționale admise, iar mintea sa perduse deprinderea felului

criticei dela *Junimea* de aceea, ceea ce se părea junimiștilor simplu și evident, d-sale îi se părea lucru cel puțin discutabil și iată de ce se întâmplau ciocniri de idei la fiecare pas.

De altmintererea această estetică dogmatică făcea pe foarte mulți doritori de a face parte din *Junimea* ca să nu se poată aclimatiza.

În adevăr, ia să ne punem în situația unuia care venea pentru prima oară la *Junimea*? Las d'o parte glumele și familiaritatea care'l isbeau la început, căci acest lucru era pentru un om deștept mai mult o atracție decât o repulsie. Auzea citindu-se o poezie, se aștepta să se încingă o discuție cu argumente pentru și contra, însă de cele mai multe ori asista la o schimbare de cuvinte care aveau aerul mai mult de decizii.

— Elementul plastic lipsește, zicea unul.

— Fondul este o temă patriotică care nu poate emoționa, ideea patriotică nefiind un material poetic.

— Poetul prea se analizează pe dânsul singur. Aceasta slăbește ideea generală.

Iar toată lumea fiind de acord asupra tuturor acestor păreri, condamnând sau aprobând pe autor.

Ce putea să înțeleagă noul venit din această discuție în care toți erau de acord asupra unor principii pe care el nu le știa și prin urmare nu putea să le înțeleagă? Pentru dânsul elementul plastic, materializarea gândirei, condamnarea ideilor abstracte, etc. etc., erau lucruri chinezești, în tot cazul îi se păreau dificultăți mari care puneau bariere între dânsul și *Junimea*.

Era un fel de blocus de teorii intransigente care înconjură cercul *Jnnimei* ca un brâu de submarine maritime; foarte greu era ca cineva să-l poată forța. Au fost câțiva însă care au forțat acel bloc. Așa mai întâiu Vasile Alexandri a intrat pe porțile mari deschise fără să fie pus la vre-o

încercare. Poetul n'a înțeles niciodată teoriile estetice ale *Junimei* și nici nu și-a dat osteneala să le înțeleagă. De câte ori l'am văzut la *Junimea*, niciodată nu s'a discutat înaintea lui teorii, ședința era plină numai de personalitatea poetului și de operele sale, care erau departe, foarte departe de a intra în calupurile literare ale *Junimei*.

Ba ceva mai mult, mi-aduc aminte că la *Junimea*, genul literar, pastelul, nu era în onoare, era considerat ca o încursiune a picturii asupra poeziei.

De câte ori n'am discutat noi chestia, dacă poezia descriptivă este în adevăr un gen literar și foarte mulți conchideau că nu. Rezultatul la care ajunseseam asupra acestei chestii era următorul: Descrierea naturii într'o serie continuă de versuri, care să arăte bucăți lângă bucăți a unui tablou al naturii, este o lucrare mediocră, pentru că descrierea prin cuvinte mai mult sau mai puțin plastice, nu-ți reprezintă natura așa cum ea există, prin urmare este cu neputință ca să îmbrățișez cu o singură privire tabloul pe care-l descrii. Așa în pastelul „*Rorica la Fântână*“, a lui Alexandri, prin forța lucrurilor trebuie să arăți întâiu cum Rorica se duce la fântână, cum scoate apă, cum un flăcău la întoarcere îi ese 'nainte etc. etc. Un tablou de ansamblu nu poți prin urmare avea, din contră, acest gen se pretează admirabil pentru pictură. Un pictor într'un cadru anumit de pânză uzând de perspectivă, de lumină, de colorit, etc., îți pune într'un mod saillant un subiect de pastel pe care-l poți îmbrățișa cu o singură privire și în care totul se leagă unele cu altele ca în natură. Pe pânză vezi în acelaș timp și pădurea și păsările, și fântâna, și pe Rorica și pe flăcău.

Evident că observația estetică este justă; ea

era luată de *Junimea* din dramaturgia lui *Lessing*.

Cu toate aceste, când venea Alexandri cu pastelurile sale, era o adevărată sărbătoare, toată lumea i-le ridica în nuori cu laudele și nici chiar d. Pogor, care era copilul teribil al *Junimei*, nu îndrăznea să facă critica genului. *Lessing* cu dramaturgia lui, *Junimea* cu teoriile ei, erau lăsate la o parte pentru a lăuda pe poetul pastelist.

Ba din contră, lașitatea se ducea mai departe, se inventa și se susținea cu timiditate o nouă teorie, aceea a legăturii între diferitele arte și aceea a continuității domeniului picturii cu domeniul literaturii. Am auzit susținându-se de ocazie că diviziunile în artă, ca aceea a sculpturii, picturii, arhitecturii și a literaturii sunt opera creierului nostru, sunt diviziuni artificiale stabilite de critici pentru o mai bună metodă. Ele sunt cum ar fi pentru învățați diviziunile de fizică, chimie, botanică, zoologie, etc., care n'au nici o ființă în realitate, de vreme ce fenomenele fizice, chimice în natură nu se prezintă separat, ci amestecate și legate între ele.

Și această sub-teorie conținea un mare adevăr. Ea era luată din Auguste Comte și Spencer mai cu seamă și între altele era împărtășită și formulată pentru întâia oară de mine, care pe atunci mă ocupam cu chestii sociologice și mă interesa foarte mult clasificarea științelor.

Toate aceste dovedeau un lucru și acesta era singurul adevăr complect. Este, că nu sunt genuri superioare și inferioare în literatură și pictură etc., totul atârând de talentul artistului.

De sigur că un pastel nu dă mult de muncă intelectuală unui poet. Ca să faci un pastel n'ai de cât să ei un pârâu, câți-va copaci, o privighetoare și o fată care se duce cu cofa la fântână. Iată toate elementele unui pastel; ba dacă

mai adaogi că în depărtare auzi un câne lătrând sau urlând și dacă scena se petrece în spre seară, dai tabloului o tinctură melancolică care mișcă inimile simțitoare.

Dar dacă ai toate elementele pastelului, nu înseamnă că ai făcut pastelul, căci el este opera artistului și lucrarea e bună sau rea, după valoarea aceluia. Iată de ce pastelurile lui Alexandri fiind bune, nu suscitau nici o critică și nimenea auzindu-le citite nu se gândea la teoriile estetice ale lui Lessing.

Indată însă ce un alt poet venea la *Junimea* cu pasteluri, atunci toți căpătau glas și teoriile *Junimei* asupra acestui gen recăpăta autoritate. Așa era un poet, el e mort de mult, Neculae Beldiceanu, care avea talent, un talent tulbure, nehotărât, dar talent. Beldiceanu aborda toate genurile literare și au rămas lucruri bune de la dânsul. Când venea el cu pasteluri, toată lumea striga. Mai întâiu striga că sunt imitate după cele ale lui Alexandri și era adevărat, căci genul era imitat după cum toți poeții până în momentul de față sunt imitatori a lui Alexandri, de vreme ce cel d'întâiu care a introdus acest gen în literatura română a fost poetul de la Mircești.

Mult haz mai făceam noi de supărarea și protestările indignate ale lui Beldiceanu față cu această acuzare. El se ridica cu violență și căuta să ne dovedească că nu le găsești la Alexandri. Pentru aceasta par-că'l văd și acum cum se repezea la bibliotecă, cum aducea *Convorbirile* și citea pastelurile lui Alexandri, apoi citind pe ale sale făcea comparații între ele zicând:

— În pastelul cutare a lui Alexandri, poetul vorbește de doi boi pe care țăranul îi aduce în curte după ce a brăzdat ogorul, iar eu vorbesc de vaca care se întoarce de la îmaș seara mugind cu glasul ei, care cuprinde întreaga gamă de la

notele cele mai ascuțite până la cele mai profunde, după vițelul pe care știe că-l va găsi în ocol. Unde vedeți asemănare și imitația, adăugea în mod victorios.

Iar noi râdeam și mai mult de acest fel de demonstrație a bietului Beldiceanu.

Căci Beldiceanu se apăra în această privință în modul în care toți imitatorii unui gen s'apară când sunt acuzați de imitație. În adevăr, eroarea tuturor acestora vine de acolo că ei confundă genul cu ceea ce au pus ei de la dânsii în calupul genului.

Sunt două feluri de imitație, unul este cel vulgar, care poartă numele de plagiat, prin care un poet plagiază subiectul, comparațiile, până și expresiile. Când cine-va este prins cu asemenea lucruri, discuții nu se mai încap, îl pui pur și simplu pe două coloane și totul e sfârșit.

Cu imitația genului nu e tot așa. Poetul își combină el, cu alte elemente, proprii ele lui, acțiunea. În lucrarea să nu găsești nimica care să aparțină în propriu altuia, dar genul, adică natura poeziei, felul de desfășurare, factura, fiind a altui poet, este imposibil ca să nu fii isbit de asemănarea genului și nu poți ca să nu zici poetului, că este un imitator.

Acest lucru nu voia să-l înțeleagă Beldiceanu, după cum n'au vroit să creadă și de la dânsul încoace o mulțime de alți poeți în *ogorul literaturii noastre*.

Această chestie este foarte delicată și complicată. S'ar putea face din tratarea ei un volum. Dar ca cititorul să vadă mai bine cum Beldiceanu n'avea dreptate în chestia pastelurilor sale (Beldiceanu însă are lucrări originale foarte drăgălașe), voi arăta cea ce a pățit d. Iacob Negruți cu un poet corespondent, foarte irascibil și foarte susceptibil asupra originalității sale.

D-nu Iacob Negruzzi pe timpul de care mă ocup, primește de la un corespondent, următorul sonet:

Sonetu

de G.

Vezi tu colo de-o parte,
Ca un vânt îngrozitor ;
Cum aruncă și străbate,
Țărâna unui muritor.

Și cum duce în depărtare,
Peste țărături, acel vânt,
Țărâna ce 'n spulberare
Desvălește un mormânt.

Vântu-i viața-mi rățăcită
Ș-acea țărână înegrită
E-al meu suflet amărât.

Ceasul ce mereu tot trece,
E mormântul trist și rece,
Ce ne-așteaptă la sfârșit.

Ca lucrare poetică merge, e mai presus de mediocru. Dacă autorul ar fi scos singur din capul lui acest sonet, ar fi fost ceva, și fiindcă în *Convorbiri*, ca în orice revistă, s'au publicat și lucruri mai mediocre chiar, sonetul d-lui G. putea să treacă și el.

Din nenorocire, acest sonet era un simplu pastiş, o simplă imitație servilă și școlărească de pe un alt sonet a poetului Sihleanu, mort tânăr. D. Iacob Negruzzi îi reproduce corespondentului, alături cu sonetul lui și acela al d-lui Sihleanu. Iată-l :

Sonetu

de Sihleanu

Peste țărături depărtate,
Vezi tu râul călător
Cum în valuri turburate
Se asvârle în izvor ?

P'a lui maluri singurate,
 Vezi cum vântul mugitor,
 Mișcă trestia ș'o bate
 Șuerând îngrozitor ?

Râu-i viața-mi sbuciumată
 Ș'acea trestie mișcată.
 E al meu suflet dureros ;

Viitorul ce m'așteaptă
 E pustia cea deșartă
 De pe malul nisipos. ♡

D. G. a fost furios de această paralelă și pentru aceasta a înjurat pe redactorul *Convorbirilor*. Probabil că nici astăzi acela nu e convins că d. Negruzzi avea dreptate.

De cât nu trebuie să generalizăm prea mult, ca în orice lucru. Nu urmează că dacă cine-va a inventat un gen literar, apoi nimenea numai poate după dânsul să se servească de el fără să fie imitator. Așa, este drept că Petrarca cel d'ântâiu cu succes a maniat sonetul, nu urmează de aici că toți care au scris sonete în timp de cinci sau șase sute de ani după dânsul, au făcut numai pastişe.

Acest lucru se poate aplica teatrului mai cu seamă. Evident că toate vaudevilurile s'aseamănă, precum și toate melodramele, dar vaudevilurile și melodramele scrise de autori originali se deosebesc îndată cât de colo.

* * *

Dar ia să mă întorc cam departe de unde plecasem. Cititorii care m'au urmărit, 'și aduc aduc aminte că începusem a vorbi despre oamenii de spirit dela *Junimea*, și de oamenii inteligenți dar fără spirit și m'am oprit în mijlocul drumului împins de deosebite digresiuni care se impun când cineva scrie amintirile sale. Am vorbit deja de categoria întâi și a doua. Imi rămâne de a vorbi de oamenii de a treia categorie, de

oameni inteligenți și de spirit în acelaș timp. Cititorii vor înțelege că nu pot vorbi și de a paira categorie, adică de cei și fără inteligență și fără spirit.

Sunt oameni dăruiți de natură, la care inteligența se poate manifesta sub toate formele posibile, ei pot aprofunda o chestie serioasă și a-și arăta vederi care rămân, dar în acelaș timp, ei pot să scoată din capul lor scânteii de spirit în chestiile cele mai aride, întocmai cum un fizician scoate scânteii dintr'o mașină electrică. Ei pot mania în vorbă și în scris toate calitățile spiritului, pe care în literatură le găsim separate și clasificate. Ei pot găsi forme neașteptate și agreabile surprinzătoare acolo unde un altul n'ar fi găsit de cât o singură notă, ei pot trage vederi nouă dintr'un subiect deja stors până la banalitate. Ei maniază cu ușurință argumentarea serioasă, ironia, persiflagiu, epigrama, notă dramatică apropo de orice subiect. Intr'un subiect care pare banal, ei găsesc ocazia unei observații profunde, ei știu ca dintr'o temă serioasă să scoată din când în când observații picante care să producă o atmosferă estetică, unde altul n'ar fi găsit de cât monotonie și plictiseală.

O întrebare: Spiritul strică seriozității unui subiect? Atârnă după împrejurări. Dacă tema e serioasă, evident că ea trebuie tratată ca fond în mod serios și numai înflorită prin trăsături de spirit. Nu poți trata chestia unui imposit, numai cu lucruri de spirit. Dar dacă tema este ușoară, atunci este o greșeală ca cine-va s'o trateze în mod cu totul serios, spiritul în acest caz se impune.

Dar spiritul nu este numai o jucărie a minții, o parte lucitoare, un caprițiu al inteligenței, el este o formă a gândirei, și sub forma cuvintelor de spirit se pot spune de multe ori lucruri foarte adânci.

Ar trebui să mă întind mult, foarte mult, ca să documentez acest lucru.

De altmintererea cititorul inteligent poate face el lucrarea.

Sunt lucruri de spirit care definesc o situație, asupra căreia un om serios trebuia să facă un lung discurs.

Am citat mai sus printre oamenii curat cu spirit, pe răposatul Bobeică. Acela avea însă cuvinte de spirit mai rar, care zugrăveau o situație și exprimau o profundă observație. Dar avea câteodată și de acestea.

Iată unul: Se știe că Bobeică era jucător de cărți, însă în ultimii ani șansa îl părăsise pe de o parte, iar pe de altă parte nu mai avea mijloace, nu dispunea de un capital pe care să-l riște. Poate din această cauză îl părăsise și norocul. Se mulțumea deci să joace pe sume mici, uzând mai mult de expediente la o bancă mare.

Pe de altă parte se știe, că în urma căderii lui Ioan Brătianu la 1888, Regele, într'un spirit de împăcaciune, chemase la guvern pe d-nii Teodor Rosetti și Carp, adică pe junimiști, un partid care nu avea legături pe atunci în țară.

Costică Bobeică era junimist, junimist vesel și sceptic. Intr'o zi la Cameră îl întâlnește d. Carp; iată deci față în față doi oameni de spirit, unul cu morgă și altul fără morgă.

D. Carp, cu oare-care cruzime (cruzimea nu e totdeauna un element al spiritului) îl întreabă pe Bobeică :

— Bine Bobeică, ia spune-mi cum faci că tu, fără parale, joci cărți?

— Apoi dă-mi voe excelență, replică imediat Bobeică, ca să te întreb și eu pe d-ta, cum faci de guvernezi țara fără partid?

D. Carp era vădit bătut. Răspunsul lui Bobeică nu era numai un cuvânt de spirit, era a-

devărul exprimat în câte-va cuvinte sub o formă glumeață și scânteietoare.

Cuvântul lui Bobeică a rămas, și adevărul crud care 'l exprimă îl urmărește pe d. Carp și partidul său până acuma. Cuvântul lui Bobeică a rămas și după 16 ani adevărat în oarecare parte; din fericire pentru junimiști într'o mică parte, dar încă a rămas.

Oamenii de spirit când sunt și inteligenți, sunt profunzi observatori. Oare-cum inteligența observă, iar partea cea veselă și scânteietoare găsește forma ușoară și plăcută pentru a exprima observația sau cugetarea.

Cine nu cunoaște comediile lui *Labiche*? Pentru mulți Labiche este un autor comic care a distrat mai multe generații. Criticii serioși însă îi dau un loc mai sus. Acela era în acelaș timp și un profund observator, de multe ori un adânc cugetător. Este unul dintre rarii autori, a căror piese ușoare și vesele ascund mai totdeauna o profundă observație psihologică, sau pun în evidență unul din acele infirmități sau imperfecțiuni a naturii omenești.

Cine n'a văzut piesa „*Le voyage de monsieur Perichon*“! Perichon, un burghez îmbogățit, înfumurat și grandoman, se simte umilit în amorul lui propriu că Alpii au o înălțime așa de covârșitoare față cu persoana lui. Aceasta-l supără, de aceea s'adresează la un pictor, pe care îl tratează ca pe un meseriaș, să-i facă un tablou în care să reprezinte un Perichon mare, foarte mare, privind la niște Alpi mici, foarte mici. Această fantazie spirituală, face cât o întreagă disertație asupra îngâmfarei de sine.

O altă observație. Toată lumea vorbește de recunoștință și de gratitudine și laudă pe cei care sunt recunoscători bine-făcătorilor lor. Ei bine, adevărul este că pentru mulți recunoștința

este o sarcină a conștiinței, ei sufăr de faptul că datoresc un bine pe care altul i-a făcut; este o față a egoismului naturei omului și ceeace e mai surprinzător, e că între un om care face bine și cel care primește binele, mulțumirea este mai mare la făcătorul de bine decât la acel căruia i s'a făcut binele. Este iarăși chestie de egoism și în treacăt vorbind aici morala, nu concordează tocmai, tocmai cu inima omenească; morala predică ca o datorie să faci binele, iar nu pentru satisfacția ta personală, iar recunoștința ca o obligație firească către bine-făcător. În realitate este aproape contrarul.

Labiche fără lungi disertații, pune prin personagiile sale în evidență acest mare adevăr psihologic.

Lui Perichon, îi scăpă viața un tânăr care face curte fiicei sale, oprindu-l pe marginea unei prăpastii. De a doua zi Perichon începe a trata pe tânăr cu răceală; de câte ori îl vede își aduce aminte că îi datorește ceva. Tânărul din această cauză riscă de a fi concediat și a pierde fata pe care o iubea. Atunci acela recurge la următoarea stratagemă: Intr'o ascensiune în munți, s'aranjează astfel încât simulează riscul de a cădea într'o prăpastie, pentru ca Perichon să pună mâna pe el și chipurile să'l scape, iar el să facă că grație acestei intervenții n'a căzut în fundul prăpastiei. În adevăr tânărul s'adresează cu lacrimi prefăcute de recunoștință zicându-i:

— D-le Perichon mi-ai scăpat viața.

Iar acest burghez ridicul de îngâmfat, nu mai voește să se despartă un minut de acela căruia el i-a scăpat viața, lucru pe care'l spune la toată lumea și pe care'l repetă tânărului la fiecare pas.

Pentru ca să se bucure în permanență de plăcerile actului său de salvare, Perichon acordă aceluia mâna fetei sale.

Aceste exemple arăta cum pe calea spiritului să pot spune lucruri adânci.

* * *

Genul care comportă desfășurarea și punerea în acțiune a spiritului, este comedia, căci în satiră se arată o altă față a spiritului. Comedia, pot zice că este opera oamenilor de spirit, de aceea în acest gen care este foarte răspândit, găsim piese relativ foarte puține care să întrunească calitățile cerute.

Ar fi mult de zis asupra diferitelor genuri literare, mai cu seamă asupra dramei în raport cu comedia. Mulți își închipuiesc că e mai ușor de făcut o comedie decât o dramă. Zău, nu știu dacă contrarul nu e mai adevărat. Dealtminte-relea nu poate cineva să afirme superioritatea unui gen asupra celuilalt fiindcă toate genurile sunt egale când operele respective sunt bune.

S'ar părea că drama care pune în mișcare marile sentimente, puține la număr, exploatând emoțiile zguduitoare ale sufletului, este mai ușor de lucrat de cât o comedie în care autorul nu lucrează cu sentimente mari și permanente, ci cu nuanțe de sentimente în care pune în mișcare acele clipe trecătoare pe care ca să le surprinzi la om, trebuie să fii un bun observator, prezentând publicului cu nimicuri situații absolut interesante și pline de adevăr.

În realitate și un gen și un altul sunt foarte grele, căci dacă în dramă iei din 'nainte de a gata un sentiment mare, de exemplu amorul, sau iubirea de mamă, sau răzbunarea, modul cum tratezi și analizezi aceste sentimente, face personalitatea autorului.

La *Junimea*, partea dramatică a fost poate cea mai slabă. *Junimea* avea poeți, romaniști, dar dramaturgi nu. Nici unul dela *Junimea* nu s'a deosebit în mod special în dramă sau în co-

medie. *Bodnărescu* a încercat genul tragic prin *Rienții*. Piesa dacă s'ar fi jucat, nu ar fi putut reuși, ea compunându-se din dialoguri cu așa numite ciocniri de sentimente, de o paliditate descurajătoare. Piese de teatru au scris mai mulți, așa căpitanul Bengescu, astăzi general în retragere și membru în marele partid Cantacuzinist, a scris: „*O palmă la bal mascat*“. Nu știu dacă această piesă s'a jucat pe vre-o scenă. Mi-aduc aminte însă, că conținutul piesei n'avea mare valoare, însă ca așezare scenică și ca mișcare, ea era lăudabilă, cunoșteai de pe atunci că autorul are temperamentul de teatru, iar viitorul a dovedit-o.

Dacă piesele d-lui Bengescu ar avea și calitatea conținutului, atunci de sigur că d-sa ar fi printre cei doi sau trei din autorii noștri dramatici.

Cel care a scris mai mult în acest gen la *Junimea*, este de sigur d-nu Iacob Negruzzi. Cu toate aceste d-nu Iacob Negruzzi n'a reușit în acest gen, comediile d-sale au o preocupare vădită literară, de loc scenică. Forma care le-o dă autorul, adică a versului, trădează această preocupare, ele sunt dialoguri de multe ori frumoase în care să arată idei și sentimente fără nici o realitate.

Și lucru curios, dacă era unul la *Junimea* care să fie mai propriu pentru comedii, de sigur că era d-nu Negruzzi. D-sa avea spirit, avea și simțul ridiculului și spiritul observației, dovadă că excela în scrierile satirice precum faimoasele sale „*Coopii de pe natură*“.

Dar se pare că pentru comedie, se cere încă ceva care îi lipsea d-lui Negruzzi, așa dacă ai lua tipurile sale arătate în „*Coopii de pe natură*“ și le-ai lega printr'o intrigă oarecare unele cu altele, ar eși comedii originale și cu haz. Ei bine,

acest lucru n'a putut d-nu Iacob Negruzzi să-l închiege niciodată, preocuparea sa 'nainte de toate literară, îi tăia aripile fantaziei și a humorului său cunoscut.

Se înțelege că tot Alexandri rămâne singurul dramaturg dela *Junimea*, venit iar nu creat. Alexandri a publicat multe piese în *Convorbiri* precum: *Ginerele lui Hagi-Petcu*, *Ciocoii*, *Drumul de fer*, *Harța Răzeșul*, etc. Necontestat că Alexandri avea temperamentul dramatic. Mai întâi de toate, Alexandri era un om de foarte mult spirit, conversația sa era totdeauna semănată cu trăsături hazlii, iar personagiile din piesele sale vecinic vesele, nostime, deși superficiale și câte odată chiar artificiale.

Alexandri știa să dea spirit tuturor personajilor sale, chiar prostiile pe care le pune în gura unora, provoacă hazul. Poetul dela Mircești, dacă nu strălucea printr'o mare putere de invenție, dar avea într'un grad deosebit puterea de asimilație. Alexandri crează pentru interesul cauzei un întreg repertoriu de mici piese într'un act, cântonete, proverbe, etc., și aceasta între 1858 și 1864. Unirea principatelor a fost un mare element de deșteptare a spiritului românesc în toate direcțiile. Acest eveniment mare politic trebuia exploatat, răspândit, trebuia să intre în mintea dacă nu în inima tuturor, de aici și necesitatea de reprezentații, de ceremonii, de spectacole, etc.

Așa la teatru, trebuiau piese de ocazie, care să întrețină ideea precum și sentimentul național. Dela divanul ad-hoc, în care pentru prima oară țărani sunt introduși în viața politică fiind aleși în acel divan, ei ajung la modă, începe a se vorbi de talpa țării. Alexandri face piese de ocazie în care scena se petrece la țară, în care țăranul și țărancă sunt poetizate precum și viața lor simplă.

De două rele sufereau satele: de crâșmarul evreu și arendașul grec. Alexandri îi pune pe scenă în „*Lipitorile satului*“ făcând din țărani poetizați, victimele aceluia, apoi cu „*Nunta țărănească*“ și cu alte piese precum „*Doi țărani și cinci cârlani*“, etc., el, împreună cu Costache Negruzzi și cu Petru Milo, creează un teatru național ușor și adecuat circumstanțelor.

Se mai întâmplă că găsesc și un muzicant de talent ca Flechtenmacher, care cu muzica lui ușoară și originală, dă pieselor scrise în grabă de Alexandri, Costache Negruzzi, Milo farmecul pe care muzica îl aduce totdeauna la orice spectacol.

Dar trebuie să sfârșesc odată cu oamenii de spirit.

Printre oamenii de spirit și inteligenți dela *Junimea*, erau d-nii Pogor, Grigore Buicliu, Iacob Negruzzi și... afară încă de câți-va, d. Carp.

D. Carp întrunea gama complectă a inteligenței, căci el putea mania cu aceeași facilitățe și seriosul și comicul, și gravul și ușorul. La *Junimea* el mergea câte odată până la paradox, el prezenta chestiile sub o formă nouă care provoca discuții. D. Carp nu era iubit la *Junimea*, era mai mult temut și respectat; temut pentru spiritul său sarcastic, respectat pentru fondul său de cunoștinți.

Și aici pun o întrebare: Spiritul servește unui om în vază de ex: unui om politic? S'ar părea că e o întrebare absurdă, căci toată lumea știe cât de mult înalță pe om acest giuvaer al inteligenței. Dar eu nu mă gândesc la aceasta când pun întrebarea, ci voesc să întreb: îi folosește sau îi strică unui om prea multul spirit, adică interesele sale nu sufăr de această exuberanță a inteligenței? Eu cred că pe cât îi folosește, pe atâta îi și strică și că, cântărite toate, mai că ași înclina a spune că mai mult îi strică decât îi folosește. Și exemplu este chiar d. Carp.

Fără spirit, d. Carp ar fi fost unul din oamenii recunoscuți de serioși de toți fără deosebire, răutatea nu s'ar fi putut exercita pe tema omului neresios cum s'a exercitat de multe ori, în acelaș timp nu și-ar fi creat o mulțime de dușmani care n'au contractat animosități decât din cauza spiritului său caustic sau a apropourilor sale cam răutăcioase.

Oamenii cu inteligență vulgară mai cu seamă, sunt dușmanii neîmpăcați a acelor cu spirit, pe care îi consideră sau se prefac că îi consideră, ca lipsiți de seriozitate.

De câte ori d. Carp n'a trebuit să sufere în viața sa de această calitate, care a trecut în fața multora drept un mare defect!

În schimb spiritul unui om, atrage naturile alese, subțiri, care își fac o adevărată plăcere ca să savureze finețele ateniene a unui om cu multe resurse intelectuale. De aceea d. Carp are și admiratori pe lângă detractori. Mai cu seamă pentru un om politic această însușire este necesară; eu nu prea am cunoscut-o la prea mulți oameni politici. Se spunea că Manolache Costache avea mult spirit, nu știu, nu l'am cunoscut. C. A. Rosetti avea de asemenea spirit, însă în intimitate nu la tribună; când vorbea în public vedeai că școala declamatorie și gravă dela 1848 se resimțea. Ion Brătianu avea spirit, dar spiritul său de multe ori consista mai mult în farmecul cum spunea un lucru și în simpatia care se degaja din persoana sa. El avea mai de grabă fineță, care e deosebită de spirit.

Fineța nu răsare dintr'o frază, dintr'o ripostă, ea nu isbește printr'un cuvânt la locul lui, fineța este acea subțietate a spiritului care face pe cineva ca să prezinte o chestie sub forma cea mai favorabilă pentru cei care ascultă și să eviteze fără a avea aerul, dificultățile și obstacolele. Un om fin,

înseamnă un om care din multe ce ar putea să spună, nu spune decât jumătate și acea jumătate satisface pe toată lumea, tocmai fiindcă fiecare simte că n'a spus tot ce avea de spus oratorul și că cu intenție a făcut omisiune sau a evitat de a aborda chestia întregă.

Ași putea zice că fineța este întrebuințarea spiritului în proceduri, iar spiritul este jocul liber și neînfrânat a fațetei lucitoare a inteligenței. În genere omul de spirit nu menajează, fără a lovi brutal. Sunt oameni de spirit care când le vine ideea în minte și cuvântul pe buze, nu se pot opri a nu le exprima, chiar dacă aceasta le-ar strica: este ceva mai tare decât dâșșii, este nevoia de a descărca pila inteligenței încărcată de electricitate.

Din contră, omul fin sacrifică orice pentru un rezultat la care tinde; îi vine în minte o idee nu o spune dacă ea ar putea să-i strice efectului ulterior la care tinde. Din această categorie de oameni făcea parte, o mai repet, Ioan Brătianu precum și C. A. Rosetti.

Un om brutal poate să aibă spirit? Desigur că da, însă spiritul la dânsul îmbracă aceiași scoarță grosieră. Bismarck era și inteligent și de spirit, însă cu natura lui autoritară și aspră, spiritul când îl făcea era brutal și ustura, el nu cunoștea acele nuanțe ateniene care caracterizează mai cu seamă spiritul francez și român.

* * *

Dar spiritul variază aproape dela om la om, așa putea zice că după cum nu sunt în natură două frunze absolut identice, așa nu poți găsi doi oameni cu calitate identică intelectuală.

Era la *Junimea* un om de mare valoare care în acelaș timp era și om de spirit: Alexandru Lambrior, care a lăsat după dânsul în filologie urme neșterse. Desigur că Lambrior era un om

de spirit, dar cu o turnură a țaranului român ; vorbesc de spiritul fin și apreciat dela țară. Lambrior era departe de a semăna cu Creangă. Spiritul lui Creangă era spiritul țaranului, spiritul lui Lambrior era spiritul lui propriu pus în calupul național. Și unul și altul se născuse și trăise la țară, chiar în acelaș județ, județul Neamțu. Dar dela o vârstă destinul îi separase. Creangă învățând la Socola și pe urmă la școala normală pedagogică, rămâne prin firea lui, prin limba și apropourile lui, țaran în toată puterea cuvântului. Lambrior face liceul, universitatea, merge la Paris și ese diplomatul școalei de „*Hautes études*“, devine om cult în toată puterea cuvântului. Ii rămâne însă ceva lui Lambrior : natura și gusturile copilăriei sale. El în vorbă nu mai întrebuițează limba țărănească subțiată ca Creangă, el vorbește ca ori și ce om cult, însă natura spiritului lui, cum am spus deja, păstrează întipărirea anilor de copilărie. Mai mult, când vrea el, vorbește ca la țară întocmai ca un țaran, decât aici este deosebirea lui de Creangă ; Creangă nu poate vorbi în limba și cugetarea unui om cult, pe când Lambrior vorbește și într'un fel și în altul după nevoie.

Pentru Lambrior, limba dela țară care îi devenise străină în uzurile de toate zilele, îi rămâne ca o limbă învățată și pe care nu o uită, este ca cum ar ști cineva două limbi deosebite pe care dacă le cunoaște bine, nu le amestecă și nu le confundă, ci se servă când de una, când de alta după voință. E un fenomen foarte curios pe nu l'am mai întâmpinat la altul.

Lambrior când voește a scrie în limba țaranului, scrie tot așa de pur ca și Creangă, ași putea zice mai remarcabil decât Creangă.

Dovadă, Lambrior naționalist înfocat, în curent cu toate obiceiurile, datinele, etc., dela țară, a

început în anul 1875 în *Convorbiri literare*, un studiu foarte interesant intitulat: „*Obiceiuri și credințe la Români*“. Studiul era împărțit în mai multe capitole și anume: *Cumetriile, Jocurile copiilor, Inmormântările*.

Din nefericire el a publicat numai două articole asupra acestor trei capitole, studiul însă a fost întrerupt din cauză că a plecat la Paris, așa că am fost lipsiți de urmarea acestor relații.

În capitolul *Cumetriile*, Lambrior, dă un specimen de cea ce se petrece între țărani la botezul unui copil: femeile vorbesc între dânsese, iar bărbații spun tot felul de prujituri și întâmplări. Iată un specimen de limba țărănească a lui Lambrior: este vorba de o întâmplare cu dihania de urs.

„Umblam, zice unul, după o găină sălbatică ce de multă vreme o auzisem codcodăcind „prin *smidă*¹⁾ când la capătul plaiului, colo, știi, „drept bradul cel pârlit... — he! he! răspunde „altul ce sta cu ochii țintă la povestitor, — nu „mai eacă o dihanie cătumiți-i namila stătea în „cărare par'că-mi aținea calea; aprind într'ânsa, „că Doamne îndămână-mi mai venea, ș'o chitesc „drept în frunte încât nici n'au mai mișcat.

„Era un urs birz țintat în frunte, pare-mi-se „că tocmai acela care astă primăvară mi-a luat „un cârlan de m'a durut în suflet, — știi cârlanul cel terțin.

— „Dar dumitale ți-a mers bine răspunde un „altul, că în loc de o zamă de găină, te-ai ales „cu o piele de urs, dar mie mi s'a sfetit mai „rău: era despre sară și mă dusesem să-mi aduc „boii; scobor pe *sghiabi*²⁾ când la capătul tar-

1) *Smida* este o pădure de brazi arși, în care au crescut tufe nouă.

2) *Sghiaburi* este o cărare prin valea dintre doi munți.

„niței¹⁾ eacă dihania de urs după ce-mi movi-
lise boul, și acum ședea nepăsător deasupra
pe *partamuri*²⁾; așa m'am aprins de mânie
văzându-mi boul pierdut, încât mi-am zis în
mine: de acum tot una mi-e, ori eu, ori
el; pun mâna pe o tesitură și strigând înfrico-
șat ca să-i iau apa de la moară, am și repezit
într'însul. N'a stat dihania de pricină, ci a rupt-o
de fugă“.

Această este limba țăranului pe care eu o aud
în fiecare vară vorbită la poalele Ceahlăului.

Lambrior era român în toată puterea cuvân-
tului, era un dicționar viu a cuvintelor de la
țară și un cunoscător perfect a datinelor și a
obiceiurilor țărănești. Studiul său început și din ne-
norocire nesfârșit, a obiceiurilor și credințelor la
Români, este o capo-d'operă în privința meticu-
lozității și a precisiunii. Așa de pildă, *Jocu-
rile la copii*; eu nu cunosc ceva analog în
limba românească. Pe lângă *Inelișul-învârticuș*
și *Baba oarbă*, apoi ne mai vorbește de un joc
numit *Dupii*, de care eu nici n'am auzit, pre-
cum de un altul numit *Halea-malea*. Lambrior
ne mai spune chiar în versuri cum se începe
jocul, cu următoarea formulă foarte curioasă și
neînțeleasă :

Unu-i malea,
Două-i calea;
Trei e rugul,
Ciuturugul
Hai du-te.

Sau :

Halea-malea,
Incotro-ți-e calea?

1) *Tarnița* este un drum bătut de oi sau de vite prin un
loc greu de umblat.

2) *Partamuri* se numesc bucățile dintr'o vită ruptă de urs,
pe care acesta le face grămadă și apoi se suie de-asupra
lor, fapt ce se numește „a movili“.

— Deschide porțile
 — A cui porți?
 A lui Basaraba
 Ce dai vama?
 — Un cățel
 Și un purcel
 Și pe cutare
 D'un picior.

Lambrior nu începuse să scrie acest studiu, așa fără nici un rost literar sau științific.

O mică introducere spune lucru. Dealtminte-relea acestea le auzeam la *Junimea* adesea dela Lambrior. Foarte nervos, poate din cauza boalei de care a și murit — oftica — el se înfură la *Junimea* de o furie de care noi făceam haz, măcar că în fond avea dreptate, dar făceam haz de forma exuberantă prin care și arăta indignarea. Foarte conservator din firea lui, Lambrior avea trei mari necazuri: avea necaz contra profesorilor de gramatică și a gramaticilor, în contra culegătorilor de obiceiuri, datine și credințe și în contre liberalilor.

Când îl puneai pe vre-una din aceste teme, el nu mai sfârșea și departe de a fi plictisitor, din contră înveselea pe ascultători și plăcea chiar celor care erau de o altă părere.

Pe gramatici îi ura, fiindcă el susținea și de multe ori cu foarte mare dreptate, că gramaticii schimonosesc limba și sub pretext de îndreptare o denaturează. Așa el se înfură când vedea într'o gramatică, că să nu zică cineva că a pus *căciula în cap*, fiindcă aceasta e un idiotism, și să zici *că ai pus căciula pe cap*, și adăugea: „auzi cățiva caraghioși cu logica lor îngustă să îndrăznească a critica logica de mii de ani a unui popor întreg“.

D'apoi când era vorba de colecții, de datine și obiceiuri populare! Cum eșea o carte de acest fel, o cumpăra și începea a o citi cu voracitate

și cu siguranța mai de 'nainte că are să găsească tot felul de năzdrăvănii.

Câte odată ducându-mă acasă la dânsul, îl găseam plimbându-se furios prin odaie :

— Ce mai este pe ziua de astăzi, îl întrebam.

— Auzi caraghiosul de... un culegător, după ce inventează obiceiuri pe care de când sunt eu nu le-am auzit că ar fi la țară, apoi le mai boțează pe urmă cu numele că sunt dela strămoșii noștri Romani.

Și pe tema aceasta făcea o diatribă vehementă în contra stricătorilor și falșificatorilor limbei și obiceiurilor.

Un parantez. Apropo de asta Lambrior avea mare dreptate. Nu-și poate închipui astăzi cineva, cum boala denaturării și a romanizării tuturor, era răspândită pe atunci și aceasta din cauza ignoranței colecționarilor în prima linie și numai în a doua linie venea reaua-credință.

Să dau un exemplu : Eu învățasem la școală, ca toți care au trecut prin ea, povestea cu *Răpirea Sabinelor*, așa se explica cum adunătura numai de bărbați la fondarea Romei, își găsi femei.

La țară la noi, este încă și acuma obiceiul la nuntă, că flăcăul înconjurat de mai mulți călări, vine la casa miresei simulând că o răpesc.

Atâta a trebui criticilor și adunătorilor de obiceiuri ! Imediat toți în cor începură a striga : Acest obicei datează de la răpirea Sabinelor la Romani și dovedește cum ne tragem în linie dreaptă de la aceia.

Mărturisesc că am avut totdeauna bănueli asupra afirmărilor patrioților noștri și mai cu seamă asupra științei lor. De multe ori îmi ziceam, cum se poate ca un asemenea obicei, găsit numai la Romani, s'a putut păstra prin atâtea peripectii ale veacurilor până la noi, și cum mai cu seamă

e cu putință ca să se prefacă în obiceiul la noi, o simplă întâmplare izolată ca aceea a răpirei Sabinelor, acuma aproape 2700 de ani!

Eu știam din cele ce citisem că obiceiurile deși să păstrează, dar se modifică și ele încetul cu timpul, precum limba, precum ori și ce este omenesc. Așa citisem *Obiceiurile la Români*, de Cantemir, la începutul veacului al opt-spre-zecelea și constatasem că este o deosebire între ele așa cum ni le arată Cantemir, și chiar între cele de astăzi, presupunând că Cantemir n'a înflorit lucrurile.

Intre multe alte ale mele obiecte de studiu și preocupării, a fost, am mai spus-o și altă dată și *preistoria* și în acest scop începusem a citi o mulțime de cărți, precum Lubock și alții.

Ei bine, pentru marea mea mirare în acele cărți care se ocupau și de moravurile și obiceiurile la popoarele primitive, atât europene precum *Baștii*, precum și triburile din Africa, populațiile din Asia, etc., am găsit că la foarte multe triburi și populații, căsătoria se face prin faptul că bărbatul se duce și răpește cu forța pe femeie, iar într'o stare mai superioară, se convine mai de 'nainte între părinții tânărului și a fetei căsătoria, iar răpirea cu forța este o simplă formalitate.

Cu alte cuvinte, constatăm că ceea ce patrioții noștri susțineau că numai la Romani a avut loc, episodul cu răpirea Sabinelor, această formă de a contracta căsătoria este obicinuită la mai multe popoare și atunci îmi puneam, precum îmi pun și acuma, întrebarea: Oare nu e mai rezonabil să explicăm obiceiul care încă este la Români ca o rămășiță luată dela cine știe care popoare din multele cu care au fost în contact, decât sărind veacuri, să ne transplantăm tocmai la fabula cu răpirea Sabinelor? Inchid parantezul.

Iată de ce furiile lui Lambrior în contra culegătorilor de datine și obiceiuri erau întemeiate, și fiindcă sunt pe tema aceasta, să mai zic încă ceva.

Când am citit întâiași dată, înainte de a intra la *Junimea*, colecția lui Alexandri de poezii populare, am rămas într'o admirație profundă, față cu acest popor românesc care a scos din creerul său atâtea neasemănate capo-d'opere. Eram într'un continuu extaz și comunicam acestea lui Lambrior care și el împărtășea perfect entuziasmul meu.

Mai târziu la *Junimea*, am ținut și eu o conferință chiar despre poezii populare, am început a studia lucrul mai cu sânge rece și fui izbit de oare-care modernisme de stil și de imagini aparținând mai mult poeziei culte decât celei dela țară, și cu foarte mare timiditate am zis odată lui Lambrior :

— Ascultă, oare nu cumva Alexandri a mai dres pe ici pe colo poeziile culese ? Oare, cutare imagine și oare-care turnură de vers, nu este a lui ? Păstrat-a el cu incorecțiunile naturale, versurilor care se perpetuează din gură în gură toată originalitatea lor ?

Lambrior care avea mare admirație pentru Alexandri și pentru cinstea lui de culegător, se supără și îmi zise :

— Cum îți vin prin cap asemenea lucruri ? Alexandri nu este un patriot strigător ca alții.

Cu toate acestea am rămas cu îndoiala și nu mai departe decât acum 4—5 ani, o revistă, îmi pare rău că nu-mi aduc aminte numele, a publicat restul de corespondență dintre Alexandri și Ioan Ghica și ce am citit acolo, mărturisit de însuși Alexandri ! Alexandri spune lămurit că în interesul stilului și a corectitudinii el a modificat multe versuri din poeziile culese dela țară !!! Se înțelege că cu toate modificările lui Alexandri

poeziile rămân tot ale poporului și admirația mea nu s'a schimbat. Am voit să arăt procedeu.

Am zis că Lambrior ura liberalismul și pe liberali. De ce? Dacă i-ai fi întrebat motivul politic, nu ți l'ar fi putut da, că nu-l avea, Lambrior nefăcând politică.

Ura lui provenea din alte cauze.

Lambrior era prin natura lui conservator. Cum se explică aceasta? Desigur că influența *Junimei* era și ea ceva în această, cum am spus-o altădată; toți corifeii junimiști erau conservatori. La *Junimea* nu auzeai decât ironii și zeflemele la adresa liberalilor și a liberalismului. Și fapt caracteristic, mulți, foarte mulți ani, n'a putut să vină și să se aclimatizeze un singur liberal. Numai când *Junimea* începuse a declina, cel puțin la Iași, adică pe la 1879—1880, a putut să vină Vasile Conta, care pe atunci nici el nu era tocmai liberal și era mai cu seamă antisemit, ceea ce intra perfect în nota d-lui Iacob Negruzzi, aceea a d-lui Maiorescu, etc., etc., afară de a d-lui Carp.

Dar nu influența acestui mediu făcuse din Lambrior un conservator îndârjit, ci predispoziția naturală a spiritului său și direcția care o dăduse culturei sale.

Mă explic. Lambrior iubea trecutul țării, era admirator al tradițiilor, a istoriei țării, așa nenorocită cum este; iubea pe țaran în felul lui, ținea la datinele, obiceiurile, zicătorile, la limba țaranului. Avea respect pentru clasa boerească căreia deși îi găsea defecte, dar totdeauna susținea cu mare înverșunare că dacă nu erau boerii, țările aceste n'ar fi putut exista. Această afirmare se poate susținea dacă se înțelege sub boeri, că orice expresie geografică cu o populație oare-care într'ânsa, trebuie să aibă o clasă guvernantă fără de care nu poate să fie continuitate și singura care duce diplomația și întreține relațiile cu țările străine.

Lambrior era istoric pe lângă filolog, dar ca istoric avea defectul de a se identifica cu epocile pe care le studia și a găsi aproape totul admirabil și perfect; iubirea de neam îl ducea până acolo.

Intre Eminescu și Lambrior era o perfectă asemănare din acest punct de vedere, de aceea ei erau amândoi conservatori, iubeau trecutul și urau inovațiile de tot felul.

Liberalismul se prezenta sub forma de reforme și inovații, sub acea de rupere a firului nostru istoric. Era destul acest lucru, ca să facă pe Lambrior și Eminescu să urască liberalismul.

Unul, Eminescu era înamorat de domnia lui Mircea cel Bătrân și a lui Alexandru cel Bun: erau cei doi Domni mari ai României. Celuidintâiu îi cântă bătălia dela Rovine, iar pe *Sărmanul Dionise*, adică pe dânsul singur îl pune trăind în timpul lui Alexandru cel Bun.

Pe Mihaiu Bravul, Eminescu nu-l iubea. De multe ori l'am auzit zicând că acel Domn a fost un fel de liberal gălăgios care căuta să schimbe așezarea țărilor din această parte, un fel de revoluționar a la C. A. Rosetti.

Lambrior din contră, iubea pe toți marii Domni, iubea, cum am spus, vechile instituții. De multe ori critica formele constituționale zicând:

— Ce umblați cu forme goale; cum adică Alexandru cel Bun cu sfetnicii lui guvernau mai rău țara de cât pantalonarii de astăzi și cei care și-au făcut viața prin cafenelele revoluționare de la 1848 în Paris?

Nu era chip să discuții pe această temă, și cea ce îl făcea mai îndârjit în asemenea chestii, erau persoanele de la Iași care întrupau principiile și ideile liberale. Acele persoane, afară de oarecare excepții, erau de o mediocritate într'adevăr deplorabilă. Ceea ce astăzi pe noi nu ne mai miră, stârnea la Lambrior furtuni de indignare.

Când vedea că la alegeri cădea d. Maiorescu sau d. Carp și s'alegea profesorul Lateș sau un altul atunci gura lui nu mai tăcea zile întregi. De aceea în genere nici nu vota; numai rugat de cei de la *Junimea* să ducea câteodată la vot.

Dealtmintererea este o observație mai generală de făcut, căci specialiștii sunt în foarte mare număr dispuși în spre conservatism, urând manifestările în public și aglomerațiile, lucruri esențiale în politica constituțională.

Savanții țin la meseria lor pe care n'o dau pentru nimic în schimb. Un filolog, însă numai filolog, nu are nici un motiv ca să se pasioneze pentru luptele și curentele populare cu care nu are mai nimic de împărțit. Din contră, cu cât știința lui este mai ignorată de masa cea mare, cu atâta și el 'și răzbună prin disprețul care îl manifestează pentru formele și instituțiile care aduc în fruntea guvernelor oameni cu desăvârșire lipsiți de o preparație științifică.

Dealtmintererea oamenii care trăesc cu capul în cercetări a trecutului, și numai în acele, e greu ca să'și dea seama de necesitatea de schimbare în instituțiile sociale.

La Lambrior ura în contra liberalilor să mai explica și prin aceea că liberalii reprezentau pentru dânsul stricarea limbei. Barnuț, Cipariu, Pumnu, și toți mititeii profesori de gramatică, fracționiști liberali, îl exasperau, de cât ca om cult știa să facă deosebirea.

— Vezi, înțeleg, zicea, pe Cipariu și chiar pe Barnuț. Cipariu e un savant, un om care vorbește în cunoștiință de cauză. Dar să vezi pe un Măcărescu — profesor de gramatică — și pe un ba-cal ca Dimitrie Gustea, regulând limba românească, asta nu o pot înțelege.

D. Maiorescu cu mirosul său înțelesese ce folos poate trage politicește din o natură ca aceea a lui Lambrior.

De aceea Lambrior era, și cu drept cuvânt, foarte călduros primit la *Junimea* și de sigur că era destinat ca să joace un rol în politica conservatoare junimistă. Din nefericire el a murit tânăr, n'avea de cât vre-o 36 de ani.

Dar să mă reîntorc la studiul lui Lambrior. Capitoul *Inmormântările din Obiceiurile și credințele la Români*, este de o exactitate și întipărit de un spirit de observație în adevăr remarcabil. Numai citindu-l astăzi din nou, îmi pot da seama de materialismul religiei așa cum este concepută și practică la țară. În felul cum se practică religia la țară vezi că ea nu are aproape nimic spiritual, ci este un fel de fetișism aproape grosolan.

În adevăr moartea la țară nu este un capăt al vieții, este un incident, iar cel mort continuă a trăi trupește sub o altă formă, dovadă că îngrijirile care îi se dau după, sunt întocmai ca pentru un om care pleacă într'o lungă călătorie. Așa îi se pune un ban în sicriu pentru ca să aibă de cheltuială și să plătească vămile, îi se pune pânză pentru ca întinzând-o să-i servească de poduri ca să treacă apele, și dacă nu i se dă și mâncare în sicriu, cum se obicinuește la popoarele primitive, cel puțin cei care se întorc de la înmormântare mănâncă și beau pentru dânsul.

Un lucru punea Lambrior în evidență: singura durere mare la moartea cuiva este a părinților, mai cu seamă a mamei și este singura inconsolabilă, celelalte toate trec, se uită. Arătând Lambrior cum bocesc femeile pe un mort, el spune că mamele care au pierdut și ele un copil, vin și-și unesc plânsul lor și bocesc pe mort în felul acesta:

„Te duci unde e copilașul meu; să-i spui că mare multă e arsă inima mamei după dânsul, zi-i să mi se arăte mai des în vis, dragul mamei liliac“.

Pe când, când e vorba de plânsul nevestelor după

bărbați, el nu e luat la serios de flăcăi mai cu seamă, de aceea spune Lambrior, pe când nevasta tânără se face că bocește, flăcăii mai departe cântă încetișor:

Ici e tină, ici e glod,
Ici mi-e bărbatul mort:
Nu știi stare-oiu să-l desgrop
Sau m'oiu duce la un crop.

Un cropul este petrecerea de a doua zi de nuntă.

X

Revenire asupra antagonismului literar dintre Iași și București

M'am depărtat mult dela acest subiect; revin din nou.

Am arătat deja că între aceste două capitale se încinsese o luptă. *Junimea* reprezenta în adevăr o școală; în București era mai mult o mișcare literară. Cu oarecare paradox, ași putea zice, *o lipsă de orice școală*. Cititorii vor înțelege îndată ceeace voesc să spun.

Ași putea deocamdată să calific *Junimea*, școală conservatoare, pe când cea dela București liberală.

În adevăr totul la *Junimea* transpira și denota fondul conservator. Oamenii care compuneau *Junimea*, nu ar fi putut intra în politica liberală. Liberalismul era antiteza mișcării literare junimiste. Așa în estetică, d. Maiorescu stabilise legi fixe și puține la număr, peste care nu se putea trece; în calupul acelor legi nu intrau toate genurile literare. Acele legi estetice ignorau mișcarea modernă, ele se bazau pe clasicismul grec și latin și pe mișcarea literară din Germania, iar cu privire la Români, *Junimea* nu recunoștea de cât pe prozatorii și poeții imediat înaintea înte-

meierei *Junimei*, reducându-i la doi, trei, cel mult patru.

Mi-aduc aminte că eram de față când s'a citit poezia lui Eminescu: *Epigonii*. Eminescu ca să scoată mai în evidență superioritatea trecutului asupra prezentului, citează nume din literatura după vremuri. Nu am poezia lui Eminescu înaintea mea; știu că acolo este citat și numele lui *Cichendel*.

D. Maiorescu după citire, imediat a relevat faptul: Cum e cu puțință ca un poet de așa talent, să aibă o admirație pentru Cichendel și să-l pună printre scriitorii țării?

Lucrul era explicabil la Eminescu, cum am spus-o deja. Ori-ce scriitor mai vechiu era la dânsul un mare scriitor, ori-ce scriitor nou, oricâtă valoare ar fi avut, era un decăzut.

În limbă, *Junimea* era iarăși conservatoare; d. Maiorescu era un novator foarte moderat, iar Lambrior cel mai distins în această materie era nu numai conservator dar chiar retrograd. În artă *Junimea* se mărginea a admira statuaria antică, și nu din toate epocile. Așa *Laocoon* acel admirabil grup care pentru mine reprezintă desvoltarea artei plastice într'un grad desăvârșit, era considerat la *Junimea* ca o operă de decadentă. Pentru-ce? Pentru că pe fața lui Laocoon se vede durerea, pe care șearpele care îl încolățăcește îi cauzează. Și arta ne spunea d. Maiorescu, trebuie să fie senină.

Treceam odată cu Ștefan Vârgolici pe dinaintea caselor din Iași, care au servit de palat lui Cuza. Balconul acelor case e susținut de două sau trei cariatide care reprezintă niște bărbați viguroși ce susțin în spete balconul și pe fața lor se vede silința și greutatea.

Vârgolici îmi arată cariatidele și îmi zice:

— Ce lipsă de gust estetic, te uiți cum acești

oameni sunt reprezentați ca suferind sub greutatea povarei?

— Dar cum voești să fie, îl întrebai eu.

— Figurile lor trebuiau să fie senine, căci arta e senină, îmi spuse el.

— Bine, îi replicai eu, dar atunci aceasta ar fi o artă convențională? Cum voești ca niște oameni care suportă o mare greutate, să păstreze o figură absolut senină pe care să nu se trădeze nici un efort?

De aici discuții între noi.

Ștefan Vârgolici era ecoul teoriilor estetice de la *Junimea*.

În chestii economice-sociologice, *Junimea* era de asemenea eminentă conservatoare; era cum s'a văzut pentru desvoltarea treptată, era în contra creării de școli superioare pe câtă vreme n'ai școli bune primare, era contra Academiei, contra școlii de Bele-arte, contra Conservatorului etc.

În politică, acelaș lucru; considera constituția ca o formă goală și când Bezede-Grigore-Sturza, voește să înființeze un partid conservator, propunând ca reforme între altele și pedeapsa cu moartea, d-nii Iacob Negruzți, Maiorescu și Pogor iscălesc apelul.

Superioritatea *Junimei* consta tocmai în faptul că era fonciarmintă conservatoare, și nu lăsa nimic hazardului, nu se aventura pe terenuri neexperimentate, nu întreprindea lucruri riscate. Răzămată pe o tradiție clasică, rezultatul literaturii celei mai strălucite a trecutului, ea putea ca să înfrunte și să combată cu succes încercările aventuroase a unor novatori și novici pe terenuri literare șovăitoare.

Din contra, mișcarea literară din București, reprezentată prin revista *Contimporanul*, denota un mare avânt, colosale iluzii, încercări hazardate în toate direcțiile, dar în acelaș timp nici o dis-

ciplină mentală, nici un principiu călăuzător. Mai toți tineri fără experiență, veniți toți proaspeți de la Paris sau de aiurea, cu lucruri nerumegate, cu studii superficiale, considerând scrierea într'o revistă ca un amuzament, poate chiar ca un fel de sport cu pretenții enorme, fără un fond literar solid, era natural ca această mișcare să fie ca rezultat inferioară, cantitatea coplesind calitatea.

Am înaintea mea colecția revistei *Contimporanul* și mă mir de varietatea subiectelor abordate. Iată câteva mostre: *Armele cu repetiție și armele încercându-se pe la culasă*, *Domnița Zoîța* (poezie). *Despre Amazoane*. În același număr vedem: *Phedra* (tragedie). *Despre cărbunii fosili*, și *Iluziile mele*. În alt număr: *Odă la statua lui Mihaiu-Viteazu*, *Reforma învățământului de d. Emanoil Porumbaru*, și *Lucrările publice ale Capitalei cu canalizarea Dâmboviței*.

În alt număr găsim: *Despre forma înscrisurilor*, de Grigore Puricescu, *O sărutare* (poezie). *Cura de ape minerale* și iarăși *Armele cu repetiții*.

Într'un alt număr: *Noțiuni istorice de economie politică*, *O invocație la lună* (poezie) și *Pietro Busenello*, documente inedite descoperite în arhivele Veneției.

Cum voiți ca în jurul revistei *Contimporanul*, să se fi putut închege vre-o doctrină oare-care, sau să dea spiritului cititorilor o direcție oare-care?

Revista *Contimporanul* de la București era o foaie unde fie oricine putea scrie ori-ce, pe răspunderea proprie: toate genurile, toate ideile erau primite egal. Era un fel de hotel literar unde fiecare putea ca să-și depună bagajul. Era ce-va tocmai contrar cu *Convorbirile literare* și cu societatea *Junimea*.

De altmintererea mișcarea literată de atunci dela București era dusă de tineri care după aceea

s'au dedat cu totul în alte direcții, părăsind aproape complet literatura. Așa cine astăzi mai știe că d. Ciru Economu, distinsul membru de la Inalta Curte de Casație, a scris și tradus o mulțime de poezii, cultivând muzele cu pasiune?

E drept că până mai acuma câți-va ani, d. Ciru Economu a cultivat terenul literar și ultima, mi se pare a sa scriere, „*Moartea lui Anastase*“, este un roman din viața împăraților bizantini; pe lângă că e plin de emoții, dar dovedește în acelaș timp și o mare erudiție.

Dar dacă revista *Contimporanul* n'avea direcție, aș putea zice că din ansamblu celor care scriau acolo, se *degaja o direcție, și aș putea zice o nouă direcție*, o direcție mai nouă de cât cea a *Convorbirilor*, fără însă a avea valoarea și fondul celei ieșane.

Este știut că liberalismul și inovația se prezintă mai totdeauna sub forme dezordonate, lipsite de un fond rezistent, și e curios lucru. Normal ar fi ca întâiu să ai un fond, și pe urmă să stabilești formele; așa a fost la popoarele care au născocit diferitele sisteme de guvernământ. În Anglia mult timp n'au fost catedre de economie politică, în Franța de estetică, pe când aceste două popoare, unul era impregmat de noțiunile economice, celalt respira prin toții porii lui gustul estetic. Când ai fondul, nu ai nevoie numai de cât de forma, te poți lipsi de ea.

Din contra, la popoarele împrumutătoare, ele întâiu împrumută formele, și se mulțumesc numai cu formele mult timp, căci fondul este greu de împrumutat.

Iată de ce cei grupați în jurul revistei *Contimporanul*, abordau toate subiectele, s'aventurau pe tot felul de terenuri, dar acestea erau de cele mai multe ori pură formă. Când căutai de de-subt găseai foarte puțin lucru.

Intre aceste două școli, așa de deosebite, cea de la Iași și cea de la București, trebuia să fie o ciocnire: era incompatibilitate de a înțelege și a trata literatura.

La Iași, la *Junimea*, erau oameni de mână a doua ca Vasile Burlă, Ștefan Vârgolici, Anton Naum, Bodnărescu, Miron Pompiliu, etc., care erau muncitori, și luau la serios munca și puneau toată îngrijirea ca ceea-ce scriau să fie serios și documentat. De aceea când citești și acum articolele filologice ale lui Burlă, studiile de literatură a lui Ștefan Vârgolici, sau traducerile poetice a d-lui Anton Naum, vezi onestitatea scriitorului și silința ce-și au dat în lucrarea lor.

Din contra, mișcarea literară din București era absolut superficială; nu simțeau, citind revista *Contimporanul*, pe scriitorul conștiincios care a studiat în fond chestiile pe care le tratează.

Scriind aceste amintiri, care au de scop de a caracteriza o bogată epocă literară critică, o chestiune mi se prezintă. Uitându-mă la puținii din atâția și atâția cari au scris în *Convorbiri*, *Revista contimporană*, etc. și care au rămas fideli mișcării literare sau critice, mă întreb: Este la noi o carieră de scriitor, de poet, de critic?

Înțeleg prin carieră un om care se devotează unor anume ocupațiuni exclusiv și care trăiește din produsul muncii pe acel teren. Desigur că nu.

La noi au fost numai oameni care s'au îndeltnicit cu literatura, pe care au considerat'o ca un lux, ca o recreație a spiritului sau ca un mijloc de a-și arăta talentul. Aceste impulsuni sunt trecătoare; ocupațiile, vârsta, împrejurările fac să pună asemenea veleități de scriitori pe planul al doilea și încetul cu încetul numele, se face rar în publicitate și pe urmă dispăre complet.

Acesta este cazul marei majorități din cei care au scris la *Convorbiri* și la celelalte reviste *contim-*

porane. Din acea epocă au rămas câți-va în adevăr cu însușiri reale și cu năzuințe irezistibile. Așa de la *Convorbiri* a rămas d. Maiorescu, care până astăzi, de și în timpul din urmă în mod mai intermitent, este un om de litere, de critică și de știință. Politica, pentru care eu susțin și acuma că nu era făcut, n'a avut atâta influență ca asupra altora ca să-l facă să părăsească câmpul literar. D-nu Maiorescu a întreținut aproape continuu relațiile literare, este om cu gustul literaturii și cu gust literar în același timp, pentru care este o plăcere și acuma a petrece un ceas într'un cerc de pure ocupații intelectuale.

Spiritul critic pe care îl întrebuința acuma treizeci și mai bine de ani asupra chestiunilor literare, l'a exercitat pe urmă cu mai puțin succes, însă tot cu succes, în chestiile politice.

Un altul; cu iarăși talent, și cu o mare putere de muncă și cu un colosal dor de a munci și de a se distinge, este d. Alexandru Xenopol. La acest bărbat scrisul și studiul au fost o adevărată vocație; nu-și poate închipui cine-va cât de mult a scris d. Alex. Xenopol în *Convorbiri*, și a scris de toate și în toate direcțiile.

Și aici un parantez. Noi la *Junimea* de sigur că făceam aprecieri unii asupra altora. D. Alex. I. Xenopol nu trecea, tânăr fiind, de scriitor de calitate, de pură calitate, dar nici de scriitor numai de cantitate.

Aveam convingerea că el va parcurge o carieră strălucită, dar dacă ne-ar fi întrebat cine-va să spunem în ce direcție d. Xenopol are a se specializa am fi fost foarte încurcați să răspundem. În tot cazul numai în direcția istoriei nu am fi putut să ne pronunțăm. De ce? Pentru că d. Xenopol arăta o lipsă de predilecție pentru ori ce ocupație cu caracter special: scria de toate cum am spus, îmbrățișa totul.

E drept că d. Xenopol a scris în *Convorbiri* și în ramura istoriei, dar numai generalități. Generalitățile erau atunci la ordinea zilei. Guizot mai înainte dăduse tonul, dar cel care făcuse să pasioneze spiritele pentru generalitățile istorice cu pretenție de sociologie a fost de sigur Buckle cu *Istoria civilizației*. Drapper îl urmăse de a aproape, așa că aceste lucrări făcuse o mare impresie asupra noastră a tuturilor.

Cel care răspândise gustul citirei uvrajelor lui Buckle fu d. Maiorescu. D-sa nu numai că a făcut mai multe prelegeri populare pe tema ideilor învățatului englez, dar a făcut chiar un curs la Universitate asupra lucrărilor lui Buckle, deși era profesor de logică și psihologie. Cursul cu oarecare bună voință intra în istoria filosofiei.

Lambrior și cu mine i-am inspirat d-lui Xenopol gustul istoriei Românilor.

În aceeași direcție, dacă cine-va m'ar fi judecat pe mine după natura scrierilor mele, de sigur că ar fi putut zice atunci că eu voiu deveni un istoric, și este drept că aveam un mare gust pentru asemenea studii, pot zice o pasiune. Câte nu voiam pe atunci să întreprind! Mi-aduc aminte că începusem a scrie un roman, dar nu pentru a face un roman, ci pentru a scrie și a mă ocupa tot de istorie. Intriga nici nu-mi aduc aminte acuma în ce consta ea, dar ea se petrecea în timpul lui Ștefan cel Mare, și cu această ocazie voiam ca să descriu — ce mare îndrăzneală — viața, moravurile, armele, arhitectura etc., a acelei epoci.

Am scris din acel roman vre-o 40 de pagini. Ce mă împinsese să încep asemenea lucrare? Două opere mi inspirase ideea: Mai întâiu eram indignat din punct de vedere istoric, de nuvela lui Eminescu, *Sărmanul Dionise*. Eminescu se știe că pune pe eroul său ca trăind în timpul lui A-

lexandru cel Bun, dar el nu cunoștea nimic din viața socială a aceluia veac, absolut nimic, așa că, când am ascultat citirea acelei nuvele, eu și cu Lămbrior ne-am indignat de anacronismele scandaloase ale autorului. Așa Eminescu descrie Iașul așa cum era acum 40 de ani, mai cu seamă partea din spre Galata și atunci mi-am zis în mine, ia să fac eu ceva care să fie mai conform cu realitatea istorică. Modelul care l'luasem era romanul *Ivanhoë* a lui Walter Scott. Să știe că acel roman este făcut cu pretenție de a respecta adevărul istoric al veacului, și în incumetarea mea mă gândeam să fac un roman românesc în felul aceluia a lui Walter Scott.

Judecați acuma îndrăzneala. Pentru epoca lui Ricard Inima de Leu, sunt sute și sute de izvoare istorice, este de asemenea o literatură întregă populară, pentru stabilirea Normanzilor în Anglia de asemenea; numai mănăstirile conțin tot felul de cronici ale timpului. Prin urmare era ușor relativ lui Walter Scott să scrie un roman istoric.

Dar eu, ce izvoare aveam la îndemână pentru felul de trai, pentru îmbrăcăminte, locuință, arme, viața economică, din timpul lui Ștefan cel Mare? Cronicarii noștri se mărginesc numai a arăta pe scurt întâmplările; relații a scriitorilor străini puține, numai în documente poți găsi urme a unei părți din viața noastră, și pe atunci erau foarte puține traduse în românește din limba slavonă. D. Hăjdeu traducea ce voia și ce-i convenea.

Ei bine, cum era cu puțință ca să scriu un asemenea roman, și cu toate acestea am avut curajul să scriu 40 de pagini.

Când însă am văzut că risc ca și Eminescu să cad sau în banalități sau în anacronisme, atunci am aruncat manuscriptul.

Astăzi un tânăr poet de talent publică în *Epoca* un roman istoric, *Cu Paloșul*.

Titlul și chiar factura romanului ne amintește geniul lui Senchievici, și în special romanul *Prin fer și prin foc*. Evident că nu putem cere tânărului autor exactitudine cât de îndepărtată istorică. Asemenea chestiuni sunt indifferente pentru mulți în materie pur literară. În adevăr, dacă ai căuta să critici romanurile și poemele din acest punct de vedere, ar trebui să surprimi jumătate din literatură începând cu *Dumbrava roșie* a lui Vasile Alexandri. Cu toate acestea nu mă pot opri de a zice, chiar admițând principiul de toleranță în asemenea materie, încă se cere ca autorul să aibe oare-care cunoștinți asupra epocii. De sigur că controlul este mai greu când autorul face ca intriga să se petreacă într'un veac foarte îndepărtat. Aceasta este poate adevărata explicație pentru ce unii scriitori fac romanuri a căror acțiune se petrece cu sute de ani în urmă, apoi pe lângă aceasta ei pot să facă să vorbească Domni, împărați, prinți, pot să se dedea la tot felul de țesături de intrigă tenebroasă.

Am spus cu altă ocazie, că faptul că nu știam limba slavonă m'a făcut să renunț la cariera istorică, căci aveam ambiția ca să nu mă mărginesc a scrie bazat pe puținele isvoare care pe atunci se aflau în românește, și să cercetez eu singur isvoarele.

După ocupațiile lui Lambrior, ai fi putut de pe atunci să spui că el va deveni istoric și filolog, dar mai mult istoric. Această prezicere s'a realizat în parte. Dacă nu s'a destinat și el istoriei, este tot din aceeași cauză, iar studiul limbilor romanice l'a împins ca să facă cercetări filologice asupra limbei noastre și numai cu privire la elementul latin.

Inchid parantezul.

Afară de d-nii Maiorescu și Xenopol, e greu ca să mai citez nume care au rămas și astăzi în câmpul ocupațiilor de atunci.

Este cazul d-lui Iacob Negruți. Iată un om care a scris mult, foarte mult, operele sale complete cuprind un respectabil număr de volume; de odată, și în plină maturitate a vârstei a încetat de a se mai ocupa pe acest teren. Trebuie să-i fie d-lui Iacob Negrutzi curios faptul că de ani întregi să uită la volumele sale puse la locul de onoare în bibliotecă sa fără ca să mai scrie un singur rând, cel puțin pentru publicitate. Cazul nu este special numai d-lui Iacob Negrutzi ci a o mulțime de oameni de talent. De sigur încetarea de a mai scrie a d-lui Iacob Negrutzi trebuie să-și aibă explicația cum își are explicație renunțarea mea la cariera de istoric.

Un caz curios este acela a lui Conta, de a cărui scriere încă nu m'am ocupat, dar mă voi ocupa la timp.

Iată un gânditor, căci Conta era un gânditor, care scrie în *Convorbiri* în 1875, o lucrare remarcabilă, *Teoria fatalismului*.

Când prezinții un sistem explicativ al fenomenelor sociale, să presupune că ai intrat în mișcarea filosofică a timpului, că te interesează tot ce se scrie în aceasta direcție și că nu poate să te oprească de a nu face prin scrieri ulterioare criticile sau observațiile tale.

Ei bine, Conta după ce scrie *Teoria fatalismului* se desinteresează și de teoria lui și se străinează de ori-ce ocupație în această direcție.

Spuneam că de la *Junimea* a rămas câștigat în mod definitiv pentru literatura și știința țării d-nii Maiorescu și Xenopol.

Să înțelege că prin aceasta nu am uitat pe Eminescu, omul care a avut după Alexandri cea mai mare influență în literatură în acești 20 de ani din urmă.

Cu Eminescu însă este alt-ceva; relativ el a scris puțin, foarte puțin, este o caracteristică a

oamenilor noștri de care voiu vorbi mai la vale. Dar la Eminescu se explică de ce uvrajele lui sunt puține.

Acest poet are aproape zece ani în viața lui de lucru, el se perde în mijlocul maturității talentului său. Deja de la 1884 teribila boală de care a murit 'l atinge ; Eminescu încetează de a mai fi Eminesu.

Dacă Eminescu ar fi fost sănătos, de sigur că l'am avea încă astăzi și am avea chiar volume de poezii, de nuvele.

Acest poet, din această cauză nu ni se prezintă în mod complect, de sigur el a scris desul pentru ca să fie definitiv judecat, talentul se manifestează în tinerețe și rămâne până la moarte, afară de complicații fizice.

Victor Hugo la 80 de ani a scris ca și în tinerețe, prin urmare Eminescu trăind și ajungând vârsta bătrâneții, ne-ar fi dat alte lucrări, alte capo-d'opere.

Și aici deschid iarăși un mic parantez.

Mulți vorbind de un om care a avut oare-care scrieri remarcabile, explică încetarea lui de a mai scrie prin faptul că omul este epuizat. Este o mare eroare. Talentul, adevăratul talent nu se epuizează nici odată, după cum un izvor intaribil curge neconținut. Cum că în timp de secetă debitul apei se împuținează, aceasta este adevărat, însă calitatea apei rămâne aceeași. Deosebite împrejurări pot face pe un om de talent să scrie mai puțin de cât altă dată, dar ceace scrie continuă a purta pecetia talentului și a puternicei sale individualități.

Eminescu era una din aceste naturi excepționale, dovadă că ori-ce scrie el poartă pecetia personalității sale.

Iată de exemplu pe Eminescu ziarist la *Timpul*, articolele lui au fost imediat remarcate ca și poe-

ziile lui. Tema pe care o susținea în acele articole era absurdă, el nu avea nici cel mai mic simț politic, articolele lui însă erau frumoase, pline de inspirație înflăcărată.

Atunci cum se explică că unii poeți sau scriitori să mărginesc la o foarte mică producție, bună dar mică ?

Explicația e greu de dat, în genere asemenea oameni n'au un talent real, n'au isvor, ei au o acumulare artificială de gândire și de studii pe care voesc s'o treacă publicului drept abundența unui isvor care nu seacă.

Vezi de exemplu curgând la o fântână apă curată și abondentă, îți închipui că ea vine cine știe de sub ce dealuri sau munți, de odată apa încetează de a curge, cauți să-ți explici de ce, și atunci constați că apa curgea d'intr-un mare rezervoriu artificial creat. Când rezervoriul seacă, e natural ca și apa de la fântână să înceteze de a curge. Sunt oameni de aceștia care oare cum înșeală publicul asupra naturei și întinderii talentului lor.

Dar la alții mai este și o altă explicație. Mulți din cauze diferite își condamnă talentul lor și să mărginesc la o mică cantitate de debit literar; ocupațiile, o direcție nouă croită în viața lui, îndepărtarea de un centru literar sau științific, fac câte odată pe un om de un real talent să înceteze de a mai scrie.

Inchid parantezul.

Ziceam că în genere în literatură și știința la noi, autorii produc puțin, în deosebire de generația imediat precedentă. Așa d. Vlăhuță produce puțin, d. Coșbuc ceva mai mult. Un poet care lucrează mult este d. Radu Rosetti.

În literatura dramatică aceeași sărăcie relativă. Caragiale are vre-o patru piese, și de aproape 20 de ani n'a mai scris alt-ceva de cât oare-care siluete și tipuri pentru *Universul*.

D. Haralamb Lecca, un scriitor de profesiune și de talent are un stoc literar ceva mai mărișor, dar nu suficient.

În genere un autor trebuie să scoată un volum în fie-care an, aceasta este ceea ce i se poate cere în mod convenabil. Un autor care scrie o piesă la doi, trei ani, sau un volum de nuvele la patru, cinci ani, acela nu poate trece drept autor fecund, acela 'și neglijează profesiunea sau vocațiunea.

În momentele aceste cel care caută a îndeplini această condiție este tot d. Radu Rosetti.

D. Ventura este pentru teatru un profesionist de cât cu intermitență, pe când pe d. Bengescu nu-l pot considera de cât ca amator.

Și cu toate că ar putea să se supere, dar nu-l pot considera altmintererea nici pe d. Caragiale, cel mult îl pot considera ca retras la pensie.

Cu poezii este alt-ceva. Nu poți cere unui poet în fie-care an un volum de poezii, mai ales poeziilor lirici; nu poate cine-va cânta în 300 de pagini pe fie-care an amorul și perfecțiunea femeii.

Fecunditatea din acest punct de vedere este fatalmente restrânsă. Iată un poet eminamente sentimental, Șerbănescu, care a cântat amorul ca nimeni altul în țară la noi. Forțăminte după un timp oare-care el a secat, căci nu poți la infinit, ori cât talent ai avea, ca să sucești și să răsucești un unic sentiment și nu poți cu un vocabular restrâns să găsești vecinic originalitatea în frază.

Poezii însă de talent, poezii *cu isvor*, remediază la această îngustime de orizont, ei abordează diferite alte genuri, precum poema, nuvela, romanul etc. etc., și găsesc totdeauna mijlocul de a fi originali și de a produce un volum cel puțin pe an.

Noi am avut în generația trecută oameni fecunzi; în frunte îl putem pune pe Vasile Alexandri și după el chiar pe Bolintineanu.

Alexandri a scris întâiu *Doine* și *Lăcrămioare*, poezii de tinerețe. Ce putea să facă mai mult în această direcție?

Să scrie încă un volum tot de *Doine* și *Lăcrămioare*? Al doilea volum n'ar mai fi mers, de aceea el s'aruncă în altă direcție, el călătorește, scrie impresiile sale de voiaj și cu această ocazie el compune poezii cu culoare locală. Dar cine-va nu voiajează tot timpul. Atunci s'aruncă în teatru, un gen inepuisabil și aici abordează toate speciile acestui gen: începe cu cântonețe și cu monologuri, trece la mici piese ușoare cu schița imitată din franțuzește, scrie mici vaudeviluri, apoi se ridică la comedie precum *Ciocoi* și *Boerii* etc., în sfârșit se înalță până la drama lirică *Fântâna Blanduziei*.

Nu neglijează nici alte genuri. În poezie crează la noi pastelul, apoi atacă epopea în *Dumbrava Roșie* etc.

Poezie, roman, nuvelă, poemă, teatru, etc., totul este abordat și tratat cu talent de Alexandri.

Este o carieră de poet literator deplină, așa cum a parcurs-o un Victor Hugo, un Musset și mai vechiu un Goethe, un Schiller.

Bolintineanu, parcurge și el cam aceeași carieră; poezii, piese de teatru, voiajuri, nuvele, scrieri istorice etc. etc.

Probabil că dacă Eminescu ar fi trăit s'ar fi aplicat tuturor genurilor. Deja el începuse a se sătura pe poezia propriu-zisă. Deja el abordase genul nuvelei cu *Sărmanul Dionise*, iar satirile es din cadrul genului poetic.

Poeții noștri contemporani sunt mai sfioși și mai puțin independenți; cu oare-care excepții ei preferă a făuri și a cisela versul cultivându-l aproape exclusiv.

D-l Vlăhuță a scris însă și proză printre care și un roman. Vadit că poeții să simțesc la străm-

toare numai cu această formă îngustă și puțin elastică a versului.

E curios să cauți să-ți dai seama, ce a putut împinge pe unii oameni care n'au publicat de cât tare puțin, ce a putut, o repet, să-i împingă ca să publice acele puține lucruri? De multe ori nu poți să-ți dai seama cu totul. Printre aceștia este și d. Petre Carp.

D. Petre Carp în lungul curs a apariției *Con-vorbirilor*, ca membru marcant al *Junimei*, timp de vre-o 15 ani, n'a publicat la cunoștința mea de cât trei lucruri: traducția câtorva scene din *Macbeth*, o critică a *O sută și una de fabule* de Gheorghe Sion și... *Despre stepe și pustiuri*, traducție din Humboldt.

Vorbeam mai sus de membrii de la *Junimea* care au rămas în cariera literară și științifică, și de productivitatea care este necesară pentru a face din cine-va un om de profesiune. Și iată tocmai când vroiam să continu cu tratarea subiectului, citesc că Jules Verne a murit.

Iată o carieră ilustră și bine îndeplinită. Jules Verne lasă în urmă aproape o sută de volume, el trece măsura pe care o fixasem rândul trecut pentru un autor productiv, adică un volum pe an, de multe ori el a dat publicității două pe fiecare an.

Dacă vorbesc în aceste amintiri de Jules Verne, este că el are oare-care legătură cu *Junimea*, cel puțin prin mine dacă nu prin alții.

Acest scriitor a avut o mare influență asupra ideilor mele estetice în tinerețe, idei pe care le-am apărat și susținut apoi la *Junimea*.

Chestia este destul de interesantă pentru a mă opri asupra ei.

Cum am spus altă dată, după multe îngăimeli între filosofia spiritualistă și cea materialistă reprezentate prin ilustrații scriitori în favoare în

1869-1875, felul meu de a gândi m'a împins a adopta pe cea pozitivistă pe care mi-a revelat-o uvrajul lui Auguste Comte. Filosofia lui Auguste Comte este ceva cu totul aparte, ea nu aparține nici sistemelor spiritualiste nici celor materialiste. Gândindu-mă aproape în fiec-care zi, am găsit soluțiuni, cu ajutorul lui Auguste Comte bine înțeles, a rezolvi problemele pe lângă cele filosofice și cele istorice, economice, politice.

Să nu creadă cititorii că, zicând că am găsit soluția, întrebuițez această expresie în sensul științific. Voesc să zic că puteam să dau oare-care explicație în diferite materii în sensul pozitivist.

Rămânea însă un punct obscur.

Aici eram foarte perplex. Prețuiam lucrările din câmpul literar și artistic mai mult fiindcă vedeam că toată lumea are admirație, dar în interiorul meu rămâneam sceptic. Felul banal de a concepe natura, chipul cum poezii priveau lucrurile dând explicație acelei naturi, comparațiile lor, etc., totul mă lăsa rece. De multe ori îmi ziceam: Evident că stelele și mai aproape de noi luna, sunt corpuri cerești aruncate în imensitatea spațiului; a face din lună o ființă drăgălașă, blondă, iar din stele ochii iubitei tale, a cânta vecinic florile ca și cum ar fi create ele pentru gustul tău, a descrie adierea vântului și freamătul frunzelor și aproape a nu mai eși din acest cerc îngust, mi să părea o sărăcie de imaginație. A da suflare tuturor obiectelor neînsufleteite și ca culme de imaginație a le face să vorbească, iar nu mi să părea ultimul cuvânt al fecundității imaginației și îmi repetam: Este cu putință ca un om care are noțiuni precise și exacte asupra lucrurilor, sub pretext de imaginație poetică să-și închipue acele lucruri alt-fe de cum el crede și să le facă să concureze în lucrarea sa pe niște baze care scandalizează bunul simț?

Dar toate aceste erau întrevederi vagi ale minții mele și nu puteam formula nimic hotărât.

Jules Verne este acela care prin romanurile sale m'a făcut să îmi limpezesc ideile confuze estetice, și să ajung acum 30 de ani la un fel de doctrină estetică pozitivistă.

Pe la 1870 îmi cade în mână cel d'întăiu roman a lui Jules Verne „*Cinq semaines en ballon*“.

A fost o adevărată revelație. Iată Africa parcursă de la răsărit la apus prin aer și aceasta nu cu ajutorul unui hipogrif, adică a unui cal cu aripi care zboară prin aer, ci cu ajutorul unui balon dirigeabil, pe care stăpânul îl poate ori-când scoborâ pe pământ sau înălța la ceruri.

Efectele pe care Jules Verne le trage în acel roman pe baza datelor științifice m'au impresionat adânc.

Indată am început a mă interesa de acest autor, am căutat prie cataloage de librării și mi-am comandat al doilea al său roman, faimosul, „*Le tour du monde en 80 jours*“.

În cel d'întăiu Jules Verne descoperia — lucru ce era descoperit sau pe jumătate descoperit — misterele continentului African, în cel d'al doilea el făcea înconjurul lumii fără să recurgă la nici un mijloc miraculos. Nici D-zeu, nici dracul, nici vre-o zână sau vre-o pajură nu venea în ajutorul lui Filias Fog. Acesta învinge toate dificultățile reale care să opun călătoriei sale; acele dificultăți nu sunt pe care le știm din poveste. Nici un geniu rău nu aruncă înaintea lui Fog o perie care să se transforme într'o impenetrabilă pădure: *Omul de ghiață* nu suflă ca totul să se transforme în ghiață, *Sfarâmă piatra* sau *Strâmbă lemne* nu uzează de puterea lor miraculoasă.

Încă odată, pedicile sunt reale iar Jules Verne găsește în imaginația lui hrănită cu material pozitiv, mijloace ca să învingă toate acele dificultăți.

Nici o zână nu-l face ca să peardă o zi de drum, așa ca să-l cufunde în disperare că a perdut pariul. Disperarea lui provine dintr'un calcul greșit, căci uită că în voiajul în jurul lumii el câstigase o zi fără să-și dea seama.

Iată ce legătură a avut Jules Verne cu *Junimea* prin persoana mea.

Inchid parantezul cu Jules Verne și continu iarăși amintirile.

Ziceam că din mișcarea remarcabilă a *Junimei* a rămas ca câștigați literaturii profesionale Eminescu, d. Maiorescu și d. Xenopol, cei-l-alți de și unii oameni de valoare s'au împrăștiat în diferite ocupații renunțând la cariera de scriitor iar unii au murit în floarea vârstei precum Alex. Lambrior care dacă ar fi trăit ar fi astăzi cel mai mare filolog al țării.

În câmpul literar dușman, acela din București, observăm aproape aceeași sărăcie de scriitori de profesiune. Așa necontestat că în jurul *Revistei Contemporane* precum și a ziarului *Columna lui Traian*, au fost grupați o pleiadă de tineri distinși și chiar de talent. Am arătat altă dată cum cea mai mare parte din acei tineri după ce s'au ocupat câți-va ani cu literatura, 'și-au ales apoi cariere mai productive precum avocatura, magistratura, etc., și au pus capăt avânturilor lor din tinerețe.

Profesioniști au rămas puțini: în frunte domină încă și astăzi ca un stejar bătrân d. Hășdeu, un om de o activitate și de o cunoștință extraordinară, ași putea să-l numesc Voltaire al României.

Cu alte însușiri, însă cu o activitate tot așa de extra-ordinară a fost Vasile Ureche, care și el a atins toate geniile literare și istorice dar nu era pregătit serios pentru nici unul.

Dar nu e timpul să fac aici un studiu nici asupra d-lui Hășdeu nici asupra d-lui Ureche.

Erau pe atunci în lupta dintre *Convorbiri literare* și *Revista Contemporană* câți-va combatanți la această din urmă revistă, care au rupt multe lănci în contra noastră celor dela Iași. Intre aceia dispăruți din literatură, precum d. Petrache Grădișteanu, este unul care n'a încetat un moment a-și neglija cariera sa de istoric, acela este d. Tocilescu. Mai erau vre-o doi, trei și anume d. Dimitrie Laurian, Mihăilescu, G. Dimitrie Teodorescu, care ne-a dat mult de lucru nouă celor de la *Convorbiri*. Aceștia au rămas profesioniști, doi care au murit, Mihăilescu și Teodorescu, iar unul cel mai distins, și astăzi în timpuri perdute tot nu lasă să i se ruginească agera sa până, acela este d. Dimitrie Laurian.

* * *

D-l Tocilescu fusese însărcinat în special de d. Hășdeu ca să mă combată pe mine și criticele mele istorice. D-l Hășdeu un uriaș, credea pe atunci o înjosire ca să se măsoare cu mine un pitic, un debutant. Situația era nostimă. Eu criticam *Istoria Românilor* a d-lui Hășdeu iar d. Tocilescu mă critica pe mine. D. Hășdeu numai din când în când bine voia să se scoboare din Olimp și să vorbească cu dispreț de un oare care Gheorghe Panu și aceasta prin notițe la rez-de-chaussée a cărților sale sau cel mult la Agenda et Corigenda de la sfârșitul volumelor sale.

Mare haz făceam chiar pe atunci de aceste proceduri de mare scriitor.

D. Hășdeu, *Istoria sa critică* i se publica în fascicule; această metodă grăbită, totdeauna poate strica totalității uvrajului, se pot tare ușor strecura erori în asemenea condițiuni. Un uvraj ca să iasă îngrijit și conștiincios trebuie să apară în volum pentru ca autorul să poată controla lucrarea toată, s'o coordoneze și să corijeze erorile scăpate din fuga condeiului.

Dar în jurul d-lui Hășdeu s'adunase și cu drept cuvânt, o sumă de admiratori și de discipoli care entuziasmați de cunoștințele și spiritul magistrului îl îndemneau să pună numai decât în lucrare vastul plan pe care maestrul 'l concepuse, a unui istorii care să înceapă înainte de colonizarea Daciei de Traian și să meargă până în zilele noastre. Dar pentru asemenea lucrare trebuia cel puțin zece ani, va să zică zece ani d. Hășdeu trebuia să lucreze în cabinetul său și să nu dea asupra acestei chestiuni nimic în publicitate. Era prea mult, atât pentru răbdarea d-lui Hășdeu, om viu ca mercurul, cât mai cu seamă pentru impaciența discipolilor care aveau nevoie să admire imediat lucrarea maestrului. Admirația este și ea impacientă, ea nu se mulțumește cu o satisfacție personală, ea are nevoie de aprobarea publicului, de un concert de laude în care ea să aibă nota dominantă.

Iată de ce cred că d. Hășdeu s'a hotărât ca să scoată în fascicule *Istoria critică a Românilor*.

Eu pândeam apariția acestor fascicule cu mare interes, observam și puneam în evidență incoherența, controlam datele și semnalam inexactitățile, aceste lucruri de detalii nu mă împiedicau ca să combat teoriile și ideile generale ale lucrării.

La aceasta ce răspundeau adversarii sau mai bine zis apărătorii lucrării d-lui Hășdeu? Asupra criticii teoriilor generale ei treceau ușor, afectând dispreț: nu se discută, ziceau ei, cu un agiamiu în istorie. Dar datele sunt date, documentele sunt documente, aceste sunt fapte materiale precise.

Foarte des l'am prins pe d. Hășdeu cu neexactități materiale de care făcea mare haz *Junimea*. Maestrul era pus prin urmare într'o situație delicată, omni-știutorul și marele istoric prins în defect de un obscur debutant.

Normal d. Hășdeu trebuia să recunoască aceste mici neexactități și să treacă înainte, dar cu acesta ar fi recunoscut implicit că *criticile mele* aveau oare care temei măcar în chestiuni de detail, iar școală istorică din București a d-lui Hășdeu nu vroia să recunoască cea mai mică eroare.

În asemenea situație d. Hășdeu a găsit un mijloc foarte ingenios. Eu de exemplu semnalasem oare care neexactități, (n'am vreme ca să dau exemple precise) în luna Iunie. Fascicola următoare a d-lui Hășdeu, să zicem că apărea în Septembrie, iar volumul eșea de sub presă tocmai anul viitor. Ce făcea d. Hășdeu?

În fascicula imediat următoare după critica mea căuta mijlocul de a reveni asupra chestiei și rectifică datele așa cum le stabilisem eu, cele de mai multe ori fără a pomeni iar câte odată punea câte o mică notă în care mă înjura atribuindu-mi chiar rea-credință. Făcea ceva mai mult. Când apărea volumul mult mai târziu, la sfârșit punea *Agenda et Corrigenda*. În această rubrică adăugea oare-care lucruri și corigea oare-care greșeli, printre acele greșeli rectifică și greșelele semnalate de mine dar să păzea de a le da ca atare, ci făcea asemenea rectificare ca observată de d-sa singur, fără să fie semnalată de un altul. Ast-fel că d. Hășdeu ținea seama de observațiile mele dar nu voia să-mi facă onoarea ca să-mi atribue acest mic merit.

Cu toate acestea nu se putea admite că d-sa sau discipolii d-sale nu citise *criticile mele*, căci d. Tocilescu îmi răspundea în *Columna lui Traian* punct cu punct la toate acele critici; era cu alte cuvinte un subterfugiu subtil care avea de rezultat că măcar că se ținea în parte seamă de observațiile mele, în aparență eu eram ignorat cu desăvârșire.

O dovadă că *criticile mele* cel puțin de detail

erau juste, este porecla pe care mi-o dăduse cei de la București.

În adevăr în faimoasa satiră „*Musa de la Bolta rece*“ de care voiu vorbi, eu figuram sub numirea de *Pan, Pan, chițibuș*.

Ce însemna chițibuș? Însemna că eu mă ocup de nimicuri, de detalii în criticile mele, ceea ce denota că măcar aceste critici de detalii îi usture pe cei de la *Columna lui Traian*.

Cât timp nu m'am legat de istoricii cu reputație pe atunci și mai cu seamă de d. Hășdeu, cariera mea de debutant în istorie a fost foarte plăcută. Primeam felicitări din toate părțile, iar d. Hășdeu mi-aduc aminte că mi-a trimis chiar o mică scrisorică foarte măgulitoare în care îmi ura o carieră strălucită. Aș fi putut continua fără să atac pe nimeni și să culeg, dacă nu laude, ci o bine-voitoare atenție, căci aceasta era starea criticei pe atunci. Este drept că d. Hășdeu cu spiritul său viu și mușcător zgâlțâise pe mulți, mai cu samă pe d. Ureche, dar acest însemnat savant când ataca pe cine-va, nu-l ataca numai pentru amorul științei ci trebuia să aibă și o chestie personală, altmintererea dacă era în buni termeni cu vre-un scriitor, putea acela să scrie toate enormitățile din lume, maestrul nu scria un rând de acela.

Vai însă de acela care s'ar fi legat cât de puțin de d. Hășdeu. Foarte susceptibil, d. Hășdeu nu primea nici un fel de critică și când era atacat devenea implacabil, atunci verva lui se exercita sub toate formele literare, răspundea în proză, compunea versuri, făcea satire, adică căuta ca să lovească pe adversar în toate chipurile. De aceea d. Hășdeu era temut, nimeni nu se lega de el, ast-fel că trona cu o autoritate justificată fără rivali, fără contestații.

Numai *Junimea*, cum s'a văzut, prin organul *Convorbirilor literare* nu s'a silit să-l atace.

Am arătat deja cum d. Hășdeu își răzbunase contra *Junimei* prin farsa cu poezia *Gablitz*; era deci foarte rău dispus pentru *Convorbiri literare...* când iacă viu și eu cu o serie de articole în care criticam opera sa principală, aceea care era menită în spiritul admiratorilor d-lui Hășdeu, să rămâe o operă neperitoare.

Criticile mele au pus vârf și au deslănțuit polemici violente, ele au fost ca picătura care face să debordeze apa dintr'un pahar. Polemica a ținut cât timp a durat *Revista Contemporană*, adică trei ani.

* * *

Iată un specimen de polemică între *Convorbiri* și *Revista contemporană*: d. Take Laurian făcea la acea revistă tabletele bibliografice și nu lipsea un număr în care să nu arunce săgeți la adresa *Convorbirilor* și colaboratorilor ei.

D. Laurian, toată lumea știe, că era un tânăr distins, instruit și subțire la minte și la gust, era înainte de toate un spirit critic, de aceea recenziunile sale cu priviri la *Convorbiri literare*, erau cele mai usturătoare. *Revista contemporană* nu avea alt critic. Așa bietul Ureche ca să răspundă la o pagină din *Convorbiri* trebuia să facă un studiu; d-nu Grădișteanu făcuse vre-o două răspunsuri literare, elegante dar nu cu caracter polemic, pe când d. Laurian știa ca ori-ce critic să exploateze slăbiciunile unei lucrări. Așa iau din întâmplare, numărul din Septembrie No. 1873 din *Revista Comparană*. Reproduc pasajul:

„De la Iași primirăm în lunele acestea *Convorbirile*, *Incerări literare* și fără de legea sântului Sinod.

„Coprinsul „*Convorbirilor*“ e umplut cu *Mihaiu Vereanu* al d-lui I. Negrutzi, cu o întâmpinare

„de mai bine trei-zeci de coloane a d-lui T. L. Maiorescu la răspunsul „*Revistei Contimporane*“, cu criticile istorice ale d-lui Panu, și cu poeziile traducerii ale d-lui Naum.

„Nu zicem nimic aci despre întâmpinarea criticului din „*Convorbiri*“. D-sa era în drept de a-i răspunde și cei de la „*Revista Contimporană*“.

„Nu zicem nimic nici despre criticile d-lui Panu. D-nu Tocilescu urmărește pas cu pas pe istoricul „*Nouei direcțiuni*“ și îi sfășie toate pretinsele sale argumente contra lui Hășdeu; lupta încă nu e terminată, și victoria pare-că n'a făcut cunoștință cu „*Convorbirile*“.

„Cât pentru traducerile d-lui Naum ele sunt unici în genul lor. Poate numai d. Chirculescu cel cu Tartiful, să'l fi egalat.

„Nu e destul batjocura ce păți bietul André Chenier, d. Naum se apucă să schilodească și pe sărmanul Alfred de Musset. Cum am protestat contra nedreptăței ce se făcu lui Molière, protestăm acum contra nedreptăților ce se fac lui Chenier și lui Musset.

„D. Naum se vede că uită, sau nu cunoaște ca mulți alții, condițiunile ce trebuie să însușiască cel care întreprinde a traduce în versuri producțiunile poetice ale străinilor. Ne mirăm cum d. Vârgolici nu și-a făcut milă cu colegul său și n'a încercat să-l pună pe calea cea bună“.

Observați nuanțele acestui pasaj. În câte-va rânduri d. Take Laurian cu dibăcie accentuează nuanțele de apreciere a conținutului *Convorbirilor*. Despre romanul *Mihaiu Vereanu* a d-lui Negruzzi nu zice nimic, îl trece cu tăcere cam disprețuitoare. Este drept un lucru, că romanul *Mihaiu Vereanu* a d-lui Negruzzi este una din cele mai slabe lucrări ale acestui autor. *Mihaiu Vereanu* fusese judecat defavorabil și la *Junimea*, și d. Pogor nu s'a sfiit să-i o spună verde d-lui Negruzzi.

În adevăr într'o seară îl întrebă:

— Mult ai să ne mai plictisești cu *Mihaiu Ve-reanu*? Eu nu deschid *Convorbirile* de frică să nu dau peste dânsul.

Iar d. Negruzzi, om de spirit, a știut să înlătore situația lui de autor lovit în amorul propriu, replicându-i adresându-se la noi.

— Pogor, e tot Pogor, el n'a citit sunt sigur, un rând din romanul meu, după cum nu citește niciodată *Convorbirile*, și mă critică. El nu știe decât numai ce aude citindu-se la *Junimea*, sunt sigur că de vre-o doi ani el n'a citit *Convorbirile*, doar să fi citit poezia lui dedicată lui *Albert Durer*.

Aluzia era bine întreptată. D. Pogor făcuse un voiaj, și în acel voiaj se oprise un moment la München, la muzău văzuse un tablou de Albert Durer și imediat a și făcut o poezie, plin de entuziasm pentru acest pictor german. Entuziasmul îi a ținut vre-o două săptămâni, după care într'o seară a zis cu convingere.

— Lăsați-mă cu Albert Durer, toți nemții sunt lipsiți de ori-ce sentiment de artă.

Iar d. Negruzzi în aceea seară ne zisese:

— Știți de ce Pogor acum e contra lui Albert Durer? Fiind-că a citit o nouă carte în care se condamnă arta germană.

* * *

Ați văzut că d. Laurian vorbește de o *întâmpinare* de mai bine de 30 de coloane la răspunsul D-lui T. Maiorescu în *Convorbiri literare*, și adaugă cu blândețe că d. Maiorescu era în drept să scrie, după cum sunt în drept și cei de la *Revista Contemporană*.

Patru luptători de la revista din urmă ridicaseră mânușa contra *Beției de cuvinte*.

D-nul Grădișteanu în răspunsurile d-sale ne califica pe noi de piticii din ortaua *Junimei*. Bietul

Ureche aruncând greșelele sale pe distracția zețarilor își permitea să scrie, „că unui zețar îi e permis să fie ignorant ca un redactor de la *Convorbiri*“ făcându-ne chiar și tâmpiți.

D-nul Pantazi Ghica îl numea pe d. Maiorescu în articolul din *Românul* un fel de farsor literar iar toată verva noastră zicea că ne-o scoatem dintre mai multe pahare de bere la *Bolta rece*.

Insuși d. Laurian, mergea în învăpăiala bătăliei ca să spună că stilul d-lui Maiorescu aduce mult cu stilul și buna-cuviință ce ar găsi cine-va în epistola unui comi-voiajor neguțătoresc.

D. Maiorescu tăcuse cu răbdare până ce adversarii își descărcaseră focul și argumentele și apoi cu metoda-i cunoscută s'a hotărât să dea un răspuns în bloc tuturor, ceea ce face printr'un lung articol care conține 20 de pagini.

La acest articol d. Laurian făcea aluziuni, având grija să nu răspundă nimic, măcar că în acel articol d-sa se ocupa și de redactorul tabletelor bibliografice.

Cu mine d. Laurian era mai crud: d-sa mă lăsa pe seama d-lui Tocilescu care deja îmi sfâșiasse preținsele mele argumente; lupta, zicea d-sa continuă încă, dar de victorie nici vorbă poate fi pentru mine.

Apoi d. Laurian s'arunca cu toată furia asupra d-lui Naum, a cărui poezii le forfecă cu deamănuntul.

Un parantez.

Nu știu cum făcea d. Iacob Negrutzi, dar în genere d-sa era menajat, cu toate aceste se expunea la atacuri, mai întâiu fiind-că scria mult, foarte mult, și al doilea fiind-că era directorul *Convorbirilor literare*. Totuși zic, era menajat. Așa d. Grădișteanu nu-și permitea de cât oarecare aluzii, numindu-l, *vechiul meu amic*. D. Laurian cum s'a văzut, nu zicea nici o vorbă de Mi-

haiu Vereanu, cel mult d. Ureche câte odată îi pomenea numele.

De sigur că relații personale pe care eu nu le cunosc explică această atitudine.

Tot prin legături de prietenie, cred că se poate explica de ce era menajat și Ștefan Vârgolici, chiar de d. Laurian, care trimetea în critica de care mă ocup pe d. Naum la Ștefan Vârgolici ca să îi dea lecții cum trebuie să traducă cine-va în versuri, și cu toate aceste Vârgolici criticase revista redactată de d. Laurian apărută cât-va timp cu numele de *Transacții literare*.

În această cruațare era dealtmintererea și o altă parte explicativă. Pe atunci oamenii cu titluri literare erau foarte rari, mai cu seamă de la Paris titrații literari erau puțini.

Ștefan Vârgolici era unul din acei puțini, și ceea ce era mai însemnat, e că Ștefan Vârgolici avea titlul de elev al școlii normale din Franța, școală care se bucura în țară de o mare reputație.

Se știe că în școala normală de la Paris străinii nu se primesc, ea având menirea, ca să scoată profesori de cursul superior pentru Franța.

Cu toate aceste, după intervenția lui Vodă-Cuza, ministerul de instrucție francez primise în acea școală pe Ștefan Vârgolici pentru partea literară, și mi se pare pe d. Constantin Climescu pentru științe.

Pe Ștefan Vârgolici îl precedase faima meritelor sale. Ceea ce izbea pe toți, era rezonamentul care în definitiv nu însemna mare lucru. Lumea zicea: Dacă Franța a făcut excepție pentru Ștefan Vârgolici, apoi de sigur că el trebuie să fie un om extra-ordinar.

În realitate am spus că intrarea lui Ștefan Vârgolici la școala normală se datorea bunelor relații dintre România și Franța pe atunci.

Ștefan Vârgolici răspuns-a la ideea ce-și făcea țara de dânsul?

În parte da, el a fost un foarte bun și foarte conștiincios profesor de universitate, dar de loc un distins spirit literar.

Inchid parantezul.

Revin la critica d-lui Laurian contra d-lui Naum.

Dar abia închid un parentez și sunt nevoit să mai deschid un al doilea.

Afară de Alexandri și Eminescu, *Convorbirile literare* s'au distins mai mult prin traduceri din poeți străini de cât prin lucrări poetice originale.

De sigur că *Convorbirile* au avut poeți de talent precum Șerbănescu, Petrino, Niculeanu, până la oare-care punct Matilda-Cugler, Veronica-Miclea, etc.

Dar acești poeți nu făceau fondul literar care atrăgea pe cititori.

Ceea ce a caracterizat în cei șase, șapte ani ai *Convorbirilor*, au fost traduceri din toate literaturile străine și din cei mai mari poeți.

Citez la întâmplare numărul celor care au contribuit în a face cunoscută literatura străină publicului român: Neculae Scheletti, Miron Pompiliu, Vasile Pogor, Naum, Ștefan Vârgolici, I. Caragiani, Matilda-Cugler, Strajan, Veronica-Miclea, P. V. Grigoriu etc. etc.

Un aprig și neobosit traducător era d. Naum. Nu era seară la *Junimea* în care d. Naum să n'aducă ceva; aducea și compoziții originale dar aducea mai cu seamă traducții.

D-lui Laurian îi veni poftă, după ce să incinge lupta între *Revista Contemporană* și *Convorbiri*, să ia la analizat traduceri d-lui Naum și pune în evidență lungimi, parafrazări neertate în acele traducții.

Fiindcă critica care o face ni s'a părut nouă și atunci dreaptă, îmi fac plăcerea de a reproduce întreaga parte ca să vadă cititorii cu câtă fineță d. Laurian a făcut critica.

„Este adevărat că pentru noi d. Naum n'a fost nici odată poet, pentru că îi lipsește com-
 „ plectamente imaginațiunea creatrice. Până as-
 „ tă-zi, cel puțin n'am cetit nici un fragment, care
 „ să ne facă a bănuî câte-va dramuri de fantazie
 „ poetică. Il credeam însă un versificator, care va
 „ face progres cu timpul. Ne-am înșelat. O măr-
 „ turisim aceasta cu *scrisoarea lui Musset către*
 „ *Lamartine*, în mână.

„Și ca să dăm lectorilor o probă de cât de
 „ mult ne-am înșelat asupra valorii traducătorului
 „ și versificatorului d. Naum, vom reproduce câte-
 „ va bucăți din *scrisoarea către Lamartine*.

„Primele trei versuri din Musset:

„Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne
 „ Et chercher sur les mers quelque plage lointaine,
 „ Où finir en héros son immortel ennui.

„sunt traduse de d. Naum.

„Când Marele Byron sta gata să pornească.
 „ Să plece din Ravennă cu gând ca să găsească
 „ Pe un țărm departe 'n lume, pe mare unde-va
 „ Un loc unde să poată ca un erou curma
 „ Dezgustul acel mare a sufletului său:

„ori cât de mare să fi fost *dezgustul acel al suf-*
 „ *letului* lui Byron, tot mai mare e *dezgustul*
 „ *cititorului* obligat de a ceti traducerile d-lui
 „ Naum. Dar până aci tot merge cum merge; mai
 „ jos traducătorul ne spune că Lamartine se încer-
 „ ca,, „pe un flaut duios lăcrămător“ pe când în
 „ origină găsim:

Vous veniez d'essayer pour la dernière fois
 Ce beau luth éploré, etc.

„Luth“ instrument cu coarde, de care se apro-
 „ pie mai mult gitara, este tradus „flaut“; de
 „ ce nu drâng“ (drâmbă) ori (naiu).

Imediat dăm peste altă nostimadă. Versurile.

La muse que le ciel vous avait fiancée
 Sur votre front reveur cherchait votre pensée
 Vierge craintive encore, amante des lauriers.

„sunt traduse :

Atunci a ta muză, cereasca ta *mireasă*,
Logodnica ta mândră și încă sfiicioasă;
Fecioară 'mpodobită, de lauri iubitoare,
Lua pe a ta frunte gândiri 'ncântătoare.

„Minunat mai e d. Naum! și curioasă muză
 „mai fu și a lui Lamartine. Antăiu *mireasă*, după
 „o secundă *logodnică mândră*, și în sfârșit *feci-*
 „*oară împodobită*, și știți pentru ce fecioara mă-
 „ritată s'a împodobit cu mândria de logodnică?
 „pentru ca să poată *lua pe fruntea* lui Lamartine,
 „*gândiri încântătoare....*

„In deșert veți alerga după traducere exactă,
 „după limbă românească, după cugetare. Nimic
 „nu veți găsi, toate sunt răsturnate sub maestrul
 „condeiu al poetului „Junimei“.

„Lăsăm la o parte, „*iubirea neprihănită*“ a ne-
 „prihănitului d. Naum pentru neprihănita de muză.
 „cântarea „cea maestră“ a nenorocitului maestru
 „pe care îl traduce poetul nostru indigen, nu putem
 „însă să nu dăm din umeri când vedem pe d.
 „Naum că încearcă să explice mai pe larg cuge-
 „tarea lui Musset. De exemplu cele două versuri;

„Et j'ai pris, devant moi, pour une nuit profonde
 „Mon ombre qui passait pleine de vanité

„sunt interpretate.

„Eu *umbra mea adâncă* ca noaptea am luat
 „Trecând pe dinainte-mi de navitate plină
 „Și *îmbrobodind în negru privirea mea senină*

„Așteptăm să ne spună d. Maiorescu, intole-
 „rantele judecător al pailor din ochii altora, de
 „câți stânjeni de *adânc e umbra* cântărețului din
 „*flaut* și cu ce fel de *basma* și a *îmbrobodit în*
 „*negru* d. Naum *privirea sa senină*?

„Mult trebuie să fi fost îmbrobodită cugetarea „poetului ieșan, când a alcătuit pe românește ăst „vers a cărui umbră nu se găsește în versurile „lui Musset“.

Lovitura era bună și dreaptă; în sfârșit cei de la *Revista Contemporană* și luară o revanșă, cel puțin în ceea ce privește pe poetul Naum.

O observație: Fiecare din noi a văzut că d. Laurian criticând just, întrebuinta la aceeași critică și aceleași apropieri și apropouri ale lui d. Maiorescu din *Beția de cuvinte*.

* * *

Se înțelege că d. Maiorescu în replica sa „*Răspunsuri revistei Contemporane*“ nu a căutat să apere pe d. Naum.

Dealtmintererea d. Maiorescu nici o dată în toate polemicile sale n'a vorbit de cât numai în numele său, apărându-se pe sine.

E întrebarea: Critica d-lui Laurian ne ridică nouă, celor de la *Junimea* o slăbiciune necunoscută în traducerea d-lui Naum?

De loc. De câte ori făcusem noi asemenea critici în serile de la *Junimea*, de câte ori noi nu semnalasem d-lui Naum defectul amplificăției în traducerea sa.

În adevăr, la traducerea unei poezii nu se cere să dai numai sensul, și nu trebuie ca pentru a reproduce exact pe poetul străin, să amplifici versurile și ceea ce poetul a exprimat în 2—3 versuri, tu traducător sa exprimi în 5, aceasta nu mai este traducere.

Marea dificultate și prin urmare marele merit al traducătorului este ca în limba lui să traducă nu numai cuvintele dar să se mențină exact în limitele și numărul versurilor poetului pe care 'l traduce.

Îndată ce nu face aceasta, atunci nu mai este traducere, ci este imitație sau traducere liberă.

Când d. Naum, traducea aceste trei versuri din Musset:

Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne
Et chercher sur les mers quelque plage lointaine
Où finir en héros son immortel ennui

prin următoarele 5 versuri:

Când marele Byron sta gata să pornească
Să plece din Ravennă cu gând ca să găsească
Pe un țărm departe în lume, pe mare unde-va
Un loc unde să poată ca un erou curma
Dezgustul acel mare a sufletului său.

evident că aceasta nu este o traducție propriu zis.

Poetul dovedește că nu ar fi putut pune pe românește exact forma simplă și lapidară a lui Musset, dacă n'ar fi recurs la două versuri de umplură.

În adevăr a traduce:

Où finir en héros son immortel ennui.

prin:

Un loc unde să poată ca un erou curma,
Dezgustul acel mare a sufletului său

este a nu traduce, căci unde traducătorul găsea toate aceste?

A traduce, o mai repet „son immortel ennui“.
prin.

Dezgustul acel mare a sufletului său

este o adevărată umplură.

Închipuiți-vă că o poezie s'ar compune în original din 100 de versuri; tradusă astfel în românește ea s'ar ridica la aproape 170 de versuri adică 70 la sută umplură.

Poți zice că mai este Musset?

Dar cu această ocazie s'a pus la *Junimea* o chestie, pe care d. Laurian o atinsese în critica sa.

Unii, mai cu seamă traducătorii de versuri pre-

cum Ștefan Vârgolici și alții luară apărarea d-lui Naum, pretinzând că limba română nu se pretează la concisiunea limbei latine sau celei franceze și că este cu neputință a traduce în românește, adică într'o limbă care nu are calupuri literare fixate, elocuții consacrate, versurile unui poet care scrie într'o limbă muncită și cizelată de sute de ani.

Observația era în parte fundată:

Apărătorii însă părerii contrară nu dezarmară; de aici discuția se încinse cu mare aprindere.

Lambrior lua apărarea limbei românești susținând că ea poate reproduce concis ori-ce idei, cum că aici nu este vorba de limbă ci de traducător, că și în limba română sunt poeți concisi și lapidari după cum sunt și alții care se servesc numai de umpluturi. Ca exemple el cită oare-care versuri din Conache, pe care le puse în comparație cu versuri din Sion exclamând:

— Nu vedeți că și Conache scrie românește și încă mai românește de cât Sion, de ce unul este concis iar versurile celuilalt sunt întocmai ca un *terciu de mămăligă*.

Terciu de mămăligă a stârnit un mare râs.

Această ilaritate a dat un nou având vervei lui Lambrior, căci cum am spus și altă-dată, Lambrior era o natură timidă, când se vedea încurajat verva lui era scânteietoare.

El continuă:

Știți de ce astă-zi limba română nu este concisă? Fiindcă neologismele îi au stricat natura. În timpul lui Conache limba era curată etc. etc.

Lambrior revenea asupra temei lui favorite.

Discuția deveni mai aprinsă.

D-nu Pogor care hotâra lucrurile în mod absolut zise:

— Spuneți că limba română nu e proprie pentru a traduce vers cu vers pe Musset? Foarte

bine, atunci de ce-l traduceți, traduceți-l atunci în proză. De cât o caricatură în versuri, e preferabil o bună traducere în proză. Ce ați zice de o reproducție oribilă a imaculatei concepție a lui Mullilo?

Ideea d-lui Pogor deșteptă o nouă chestie de discutat.

Poeții, precum Miron Pompiliu, Beldiceanu etc., protestau, ei nu înțelegeau cum un poet să fie tradus în proză, aceasta ar fi un sacrilegiu, poet trebuie să rămâe poet chiar când e tradus într'o limbă străină.

Atunci iau cuvântul și eu și recunosc că de multe ori un traducător nu poate să se ție literal de textul unui vers, și că după cum poetului îi e permis oare care licență în versificație în limbă, trebuie să-i permiți și oare care latitudine în traducție.

Intransigenții mă întrerupse zicându-mi:

— Dar atunci recunoști că traducerea lui Naum este bună?

— Nu, răspunsei, am zis că trebuie oare care limită.

— Care și câtă limită? mă întrebară.

Atunci eu nevoit să precizez, am zis:

— Eu aș permite unui traducător o toleranță de zece la sută.

Mare ilaritate.

Va să zică rămânea stabilit oare-cum pentru *Junimea*—d. Maiorescu nu asistase la acea ședință—că unui poet îi se poate permite cel mult o amplificație de zece versuri la o sută.

D. Naum însă în *Arta poetică* trecuse acest quantum, și îi se spusese aceasta.

Iată de ce d. Laurian în critica sa nu făcea fără să știe, de cât să releveze o slăbiciune a traducțiilor d-lui Naum deja semnalată în *Junimea*.

Dar ceea ce era mai grav, era că d. Naum tradusese „*luth*“ prin „*flaut*“. Era o simplă confuziune, căci d. Naum știa perfect franțuzește. Aceasta se poate întâmpla ori-cui, și cu toate acestea când cine-va îți relevează eroarea, ea s'ar părea de neertat și din ea poți să tragi concluzii care în fond nu sunt exacte.

Am zis că lucrul se poate întâmpla ori-cui, cel puțin mi s'a întâmplat mie. Așa ani întregi am crezut că un cuvânt franțuzesc înseamnă cutare lucru. De ce? Cine știe din ce cetire mi-am făcut această credință, și n'am mai controlat lucrul, mi-am câștigat o siguranță mare, căci era așa de natural dacă aș fi avut îndoială ca să deschid un dicționar să văd ce însemnează acel cuvânt. După mulți ani, căutând alt-ceva în dicționar, am dat din întâmplare de cuvântul în chestie și am rămas înmărmurit de semnificația lui reală.

Dacă aș fi avut de tradus și eu ceva, de sigur că aș fi căzut în eroare, întocmai ca și d. Naum, care traduse „*luth*“ un instrument cu coarde, prin „*flaut*“.

Și fiindcă vorbește de d. Laurian, să arăt și din partea *Junimei* un fel de critică nedreaptă și pătimașă.

În 1872 d. Laurian și Ștefan Mihăilescu, proaspeți veniți din străinătate, arzând de dorul de a lucra scot o revistă, *Transacții literare și științifice*, d. Laurian pentru partea literară și d. Mihăilescu, astăzi mort, pentru cea științifică, o revistă ca toate revistele, scoasă de tineri inteligenți și culți dar fără practica și experiența lucrului.

Știu că am citit un număr sau două dar nu-mi-aduc aminte ce impresie mi-a făcut ca fond, mi-aduc atât aminte că era scrisă cu o ortografie oribilă, ortografia Academiei de pe atunci, redactată într'o limbă plină de neologisme care pe a-

tunci păreau stranii, dar astăzi suntem deja de-prinși cu o parte din ele, de vreme ce ele au intrat în limba uzuală.

Vorbind drept, revista nu era nici de criticat nici de lăudat, era, o mai repet, o încercare a unor tineri doritori de a lucra.

Mai mult, ea nu reprezenta un curent sănătos sau periculos, ea nu conținea articole care să lovească bunul simț prin enormitatea greșelilor sau prin insuficiența cultivei; cel puțin nici alți nuni aduc aminte să fi relevat la cetire așa ceva.

Era natural deci ca la apariția acestei reviste, *Convorbirile literare* să zică două cuvinte de politeță banală, atâta și nimic mai mult.

Dar la *Junimea* erau și acolo tineri care se întorseseră proaspeți din străinătate, precum Ștefan Vârgolici cu titlul impunător de elev al școlii normale din Paris.

Ștefan Vârgolici era numai simplu colaborator, în cea mai mare parte traducător la *Convorbiri literare*, pe când d. Laurian conducea deja la București o revistă.

Aceasta nu putea conveni elevului școlii normale din Paris.

Pe lângă aceasta lupta era deja de mult angajată între eșeni și bucureșteni pe câmpul literar.

Eșenii bătuți pe terenul politic, decapitalizați, voiau să-și ia răzbunare cel puțin pe câmpul literar, de aceea cu oare-care invidie — mărturisesc — noi pândeam cu un ochiu bănuitor și prevenit ori-ce ne sosea din București, dispuși de a găsi în rău toate, și fericiți când puteam să facem o critică.

Probabil că în această situație să aflase Ștefan Vârgolici, de aceea la citirea *Transacțiilor*, într-o seară veni la *Junimea* și la întrebarea stereotipă a d-lui Pogor.

— Cine are astăzi seară ceva, să scoată?

Ștefan Vârgolici, înroșindu-se — se înroșea foarte ușor — răspunse :

— Am eu ceva.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, replică d. Pogor. Vârgolici scoate un rulou de hârtie.

— Ce este? întrebare mai mulți, despre ce e vorba?

Este o dare de seamă despre revista *Transacții literare și științifice*.

— Este o dare de seamă sau o critică? întrebă d. Negruzzi.

— Este mai mult o *critică*, răspunde Vârgolici.

— Apoi spune Romanule așa. Le-ai dat bine la cap? Dacă nu, să știi că arunc cu perna în tine.

Ștefan Vârgolici aducea o critica contra *Transacțiilor literare și științifice*.

După multă silință, o tăcere relativă se stabili, căci cum am spus și altădată societatea era foarte turbulentă și rebelă citirei unei lucrări mai lungi.

Autorul când era unul din noi, cei mai mărunți, era supus la oare care tortură de la început. Așa, îndată ce el scotea manuscriptul din buzunar, câți-va glumeți s'apropiau, luau manuscriptul îl cântăreau cu groază dacă era voluminos, se uitau la numărul celei din urmă pagină și dădeau din cap cu disperare dacă numărul era mare.

Era o glumă, dar ea tot nu convenea autorului, care de multe ori ascundea manuscriptul și scotea numai o parte din el.

Această stratagemă reușea pentru un moment, *Junimea* credea că e vorba de o lucrare scurtă. Când după 20 de minute de citire, autorul băgând mâna în buzunar scotea un nou teanc de foi, atunci protestări se ridicau din toate părțile.

— Este o trădare, apoi nu merge cu trădarea, exclamau.

— Mai ai, ori acesta este sfârșitul? întrebau pe autor.

Autorul șiret răspundea :

— Nu mai am de cât două file.

Liniștea se restabilea.

Când însă pentru a doua oară scotea un nou teanc de foi, atunci clamoarea devenea asurzitoare și protestările violente, iar glasul d-lui Pogor răsună.

— Nu mai citi sfârșitul, dă manuscriptul lui Jac.

Erau cu toate aceste și ascultători conștiincioși, cel întâiu era d. Iacob Negrutzi, care totdeauna în asemenea ocazii dojenea pe d. Pogor, autorul acestor scandaluri și omul, care asculta mai puțin la *Junimea*.

— Lăsați să citească omul, restul manuscriptului, striga d. Iacob Negrutzi. Nu vă potriviți lui Pogor, știți bine că el nu poate asculta nimic.

În fine după multe discuții d. Iacob Negrutzi era nevoit să ia manuscriptul ca să-l publice în *Convorbiri* fără ca să fie citit întreg la *Junimea*.

Acest lucru se întâmpla mai cu toate lucrările mai lungi chiar de valoare și interesante..

Așa bine înțeles, toate articolele filologice ale d-lui Burlă și polemicele sale cu d. Hășdeu, toate studiile istorice ale d-lui Xenopol, toate cercetările d-lui Slavici asupra maghiarilor, toate criticile mele și răspunsuri la critici relativ la *Istoria Românilor* a d-lui Hășdeu, la toate aceste numai începuturile erau citite la *Junimea*, restul se dădea direct d-lui Negrutzi spre publicare la *Convorbiri* fiindcă autorii știau de mai înainte ce soartă avea la *Junimea* încercarea de a fi citite.

Cum am spus, *Junimea* nu suporta de cât citirea de poezii scurte sau de lucrări care să nu comporte o dezvoltare prea mare de text.

Se făcea desigur și excepțiuni la această regulă, dar foarte puține și numai pentru oare-care persoane.

D. Maiorescu era mai iscusit cu manuscriptele

sale, ținea seama de temperamentul *Junimei* și evita de a fi tratat. ca și ceilalți cu toate că în tot cazul nu ar fi putut fi tratat astfel niciodată.

În adevăr, pe cât mi-aduc aminte, d-sa nu venea niciodată cu lucrarea completă ci numai cu o bucată din ea, așa că nu se punea în poziție de a provoca impaciența.

Cu toate acestea, am fost supuși la o mare încercare, unica la care d. Maiorescu ne-a supus, aceia când d-sa ne-a citit articolul *Răspunsul revistei Contimporane*. Era un răspuns care îl aducea la criticele contra *Beției de cuvinte*.

Cititorii deja știu despre ce e vorba.

D. Maiorescu om metodic, așteptă ca furtuna să treacă și apoi să răspundă.

Idea era bună, dar în asemenea condiții era imposibil ca răspunsul d-sale să nu fie lung, trebuia să răspundă la patru, cinci, deosebit și la fiecare din ei asupra mai multor puncte. De aceea articolul d-sale tipărit în *Convorbiri* cu Garmont, tot încă conținea 20 de pagini. Vă puteți închipui la citire cât trebuia să ne pară de lung.

Citirea a ținut vre-o oră jumătate, și cu toată buna noastră voință nu am putut scăpa de impaciența de care încetul cu încetul am fost cu toți aproape coprinși.

Dealtmintererea nu era vina noastră nici a d-lui Maiorescu.

Lucrările de contra-critică, pline de argumentări și de dezvoltări de detalii nu pot interesa. Pentru noi de la *Junimea* părerea era deja făcută prin *Beția de cuvinte*, restul devenea indiferent.

Cu toate aceste am avut curajul ca să ascultăm citirea până la urmă fiindcă... lucrarea era a d-lui Maiorescu, citită de d-sa însuși.

O, dacă lucrarea ar fi fost a altuia sau dacă măcar altul ar fi citit-o...

Revin la critica *Transacțiilor literare și științifice* de Ștefan Vârgolici. Critica nu era lungă dar ni s'a părut enorm de lungă, mai ales că Vârgolici citea foarte rău și avea un catar de piept vechiu care îl făcea să tușească strident la fie-care cinci minute.

Și aici iar un parantez, căci conform principiilor de la *Junimea*, anecdota totdeauna primează.

Multe îi făceam bietului Vârgolici din această cauză! Mai cu seamă Lambrior, Tasu și cu mine.

Vârgolici venea la *Junimea* și se așeza pe un scaun liber, de exemplu lângă mine. Alături de mine era de exemplu Lambrior, iar al treilea scaun îl ocupa Tasu.

Vârgolici începea a tuși. De sigur că nu era vina lui. Ce n'ar fi dat omul să nu tușească!

Eu, la cel întâiu acces de tuse, îmi astupam urechea din partea lui și făceam o figură enervată, zicându-i:

— Ce te-ai pus lângă mine ca să strici toate geamurile de la Mitropolie?

După câte-va minute omul iar tușea. Atunci eu mă ridicam și mă duceam tocmai în fundul salonului departe.

Rămânea un fotoliu gol între Vârgolici și Lambrior, prin urmare pe Lambrior nu putea să-l jeneze tusea cum mă jenase pe mine.

Cu toate acestea după vre-o 10 minute, în urmă unei tuse stridente a lui Vârgolici, Lambrior ținându-se cu mâinile de urechi părase și el locul refugiindu-se cu ostentație într'altă parte.

Ceea ce era mai nostim, e că după vre-o zece alte minute, Tasu care ocupa tocmai al treilea fotoliu, departe de Vârgolici, făcea aceeași mimică și fugea și el, ceea ce provoca râsul în *Junimea*, iar Vârgolici se mulțumea să ne zică:

— Sunteți niște caraghioși.

Reviu de astă dată definitiv la *Transacțiile literare* și la critica d-lui Ștefan Vârgolici.

Cu mare nerăbdare *Junimea* a ascultat proza lui Vârgolici, mai ales noi ceștelalți mai neastâmpărați; la fie-care pas o întrerupere sau o exclamație.

D. Maiorescu nu era la ședință, prin urmare lipsea pedagogul de care aveam frică și care menținea seriosul în timpul citirii la *Junimea*.

D. Iacob Negruzzi, în lipsa d-lui Maiorescu cerca să țină disciplina, dar spiritul lui viu și mobil nu era pentru asemenea treabă mai ales când lua figura unui om serios, fără să fie în realitate în acel moment serios, acea figură prefăcută era mai mult comică, ceea ce ne îndemna pe noi să persistăm în ghidușiile noastre.

Cât pentru d. Pogor, de dânsul nu ne sfiam de loc, pentru că el cel întâiu de multe ori dădea semnalul râselor sau a glumelor; temperament impacient, spirit glumeț, era imposibil să-și păstreze seriozitatea când îi se părea că lucrul nu e serios.

De aceea de multe ori d. Negruzzi voia să facă pe pedagogul, zicându-ne:

— Ei, cei trei Români, mai tăceți puțin, că nu se înțelege nimic.

Iar unul din noi întocmai ca școlarii, răspundeam:

— Apoi nu e vina noastră, d. Pogor ne face să râdem.

Atunci se încingea un dialog între acești doi domni spre marea noastră bucurie.

D. Negruzzi îi zicea:

— Pogor, ești om în vârstă și nu ești serios de loc, tu dai totdeauna semnalul scandalului.

— Par'că tu ești mai serios, îi răspundea. Dealtmintrelea tu crezi că a sta cu o mască impasibilă și a te gândi la cine știe ce alte lucruri, înseamnă a asculta? Tu ascuți când stai imobil?

— De sigur că da.

— Eu sunt sigur că nu, tu în momentul acesta te gândești la gheșeturile tale de la biroul de advocatură.

|| — Bine, dar eu cum rămân strigă disperat Vârgolici.

Tăcerea se restabilește, autorul continuă cu citirea, impresiile ne mulțumim a le comunica prin strămbături de gură sau ridicături de ochi în plafond.

* * *

Dar iată că iar sunt nevoit să-mi calc cuvântul și să fac încă o mică degresiune.

Era încă o regulă consacrată la *Junimea*, aceea de a nu întrerupe pe cititor cu observații sau critici până la sfârșit și numai la sfârșit avea fiecare dreptul ca să-și formuleze criticile sale, chiar critici de detail.

Această regulă n'a fost admisă și consacrată de cât în urma unei violente discuții timp de mai mulți ani.

Două păreri fusese în luptă, unii pretindeau că criticile de detail trebuiesc formulate în timpul citirii, fiind la locul lor acolo, iar nu în discuția generală de la urmă. Motivele pe care se bazau aceia, dintre care era și d. Pogor, erau destul de întemeiate.

— În adevăr ziceau ei: într'o poezie sau lucrare lungă, în timpul citirii te isbește un cuvânt nepotrivit, o comparație falșă, o inversiune de frază imposibilă, o licență poetică scandaloașă, este drept ca să atragi atenția imediat, altminterlea cum voești ca eu ascultător să țin minte toate observațiile de detail care mi se sugerează și să le formulez tocmai la urmă?

O poezie e frumoasă nu numai ca formă și idee generală ci și ca detail. D-stră, cei care sunteți de părerea contrară sacrificați detaliile generalității, căci vă provoc ca să fiți în stare la urmă

să relevați toate imperfecțiunile de stil, de formă, etc., pe care le-ați observat în timpul cetirei.

În fruntea partizanilor celeilalte idei era d. Maiorescu.

Ei răspundeau :

— Este imposibil ca să fie permis a se face critica la fie-care vers sau strofă, căci atunci nu se mai poate urmări ideea și dezvoltarea poetului, nici nu-ți poți face o idee de valoarea integrală a lucrării. Observațiile de detail în cursul cetirei strică efectul poeziei celei mai frumoase. Cât despre detaluri, ori o poezie e bună și atunci ai foarte puține observații de detail de făcut, ori dacă ai multe, aceasta înseamnă că poezia e mediocră și n'ai nevoie să le formulezi pe toate la urmă, poezia cade de la sine.

Bine înțeles că această părere din urmă a triumfat cu timpul și *Junimea* avea între altele o calitate: Indată ce se admitea un lucru ca consacrat, nimeni nu mai protesta în contra lui, putea să fie absurd, dar odată admis toată lumea se închina. Așa că societatea cea mai turbulentă — căci turbulentă era *Junimea* — o vedeai supusă și respectuoasă când era vorba de tradițiile ei.

De sigur că cei mai neastâmpărați șopteau prin unghere, dar nu întrerupeau de cât foarte rar și nu formulau critici care erau interzise.

Ce conținea critica lui Ștefan Vârgolici pe care n'o ceti până în capăt?

Era o critică ca să fie critică, fără ca să conțină nimica substanțial. Vădit că autorul voise să facă și el ceva în felul criticilor d-lui Maiorescu și făcuse un pastiş palid și chiar nedrept.

Vârgolici o luase chiar de la început, criticând chiar titlul revistei d-lor Laurian și Mihăilescu.

Ce înseamnă, se întreba el, cuvântul de *tran-*

sacție în literatură și știință? Acest termen adăo-gea, este juridic, și înseamnă *o învoială prin care împricinații sfârșesc între ei o neînțelegere născută, sau previn o neînțelegere viitoare*. Era textual definiția ce o dă codul.

Ce neînțelegere voesc să evite d-nii Laurian și Mihăilescu în litere și științe? se întreba.

Și pe tonul acesta continua senin și liniștit.

Vârgolici găsea pe urmă că acest titlu este în parte furat din englezește, căci la Londra există o revistă *Transacții filosofice*, și cu o mare naivitate găsea la locul lor la Londra *Transacțiile filosofice*, pe când nu voia în ruptul capului să admită la noi *Transacțiile literare*.

Acest fel de critică, dacă o semnalez, este că ea arată starea sufletească și mentală a *Junimei*.

Ce vroia *Junimea* în chestia culturală? Vroia ca să nu imităm pe străini în formele de cultură ale lor.

De altă parte când era vorba de mișcarea națională, de literatorii noștri, *Junimea* o privea cu dispreț, și cel mult d. Maiorescu făcea excepții pentru patru, cinci literați și scriitori, și tot ea căuta pe cale de traducții să introducă gustul literaturii străine mai cu seamă a celei germane.

* * *

Evident că era o contradicție în aceste două tendinți; eu știu că contradicția aceasta să putea foarte bine împăca în formă, *Junimea* zicea, că dacă este în contra literaturii naționale, este fiindcă aceea este mediocră sau proastă, și că dacă ea lucrează a introduce gustul literaturii stăine, este că în aceea să gălesc lucruri admirabile. Că de asemenea, dacă ea este pentru limba română așa cum ne-a dat-o veacurile, e că ea este frumoasă, și că dacă *Junimea* e contra neologismelor, este că acestea defigurează limba. Dar nu e mai puțin adevărat că în ultima analiză, *Junimea* a-

păra o limbă care nu era încă literară, limba națională, însă în același timp se opunea la introducerea a orice cultură generală străină care ar fi putut-o cultiva, sub cuvântul că sunt importații străine care nu se potrivesc cu gradul de cultură al țării.

* * *

Critica lui Ștefan Vârgolici contra *Transacțiilor literare* din București nu era alt-ceva de cât ecoul acestor credințe ale *Junimei*, iar deosebirea fundamentală între școala de la Iași și cea de la București, rezida tocmai în aceasta.

Școala literară din București deschisese porțile largi înrâuririi străine în domeniul intelectual, ea căuta să lumineze spiritul cu felul de material potrivit sau nu gradului nostru de cultură, pe când școala din Iași, s'a văzut mai sus că era contra. Ceva mai mult, școala literară din București avea dragoste pentru mișcarea culturală națională, și când era vorba ca să judece o lucrare națională, nu punea ochelari nici nu era dificilă, tocmai contrarul *Junimei*. De aici ciocniri între aceste două tendinți.

Așa, astăzi nu s'ar mai înțelege pentru ce apărând o revistă cu titlu de *Transacții literare și științifice*, cui-va i-ar veni în minte ca ocupându-se de acea revistă, să-i critice titlu. Cine se ocupă astăzi de un titlu care 'și dă o revistă sau o gazetă? În genere titlu unei reviste rar corespunde conținutului, aceasta se întâmplă și la titlu multor cărți precum și a multor piese.

Așa, avem actualminte o revistă intitulată *Revista idealistă*. De ce idealistă? Nimeni nu se întreabă. Avem o alta *Semănătorul*. Dacă ar căuta cine-va pricina, apoi ar putea să zică că titlu acestei reviste este pretențios, sunt sigur că nu le-a trecut prin minte întemeiatorilor un asemenea sentiment. O altă poartă titlu de *Viața Nouă*.

Evident că d. Densușianu nu are pretenția a re-
înoi mișcarea noastră literară și științifică, și așa
mai departe.

Pe atunci pe când Vârgolici făcea critica de
care e vorba, eșeau o mulțime de gazete cu tit-
luri foarte pompoase și pretențioase: *Columna
lui Traian* a d-lui Hășdeu, *Trompeta Carpaților*,
Dacia literară etc. etc.

Ce găsea deci Ștefan Vârgolici de criticat în
titlu *Transacții literare și științifice*? Il supăra
că titlu este luat din englezește, căci la Londra
există o revistă *Transacții filosofice*.

Ei și? Ce mare crimă făcuseră d-rij Laurian și
Mihăilescu? Și dacă există la Londra o revistă
Transacții filosofice, de ce doi tineri din țara ro-
mânească, în lipsa de a găsi un alt titlu, să nu
dea revistei lor acela de *Transacții literare*?

Ștefan Vârgolici își dădea seama de micimea
acestui fel de critică, cu atât mai mult cu cât
Junimea fiind pentru teoria fondului și despre-
țuind pe acea a formei, critica care o făcea avea
încă și mai puțină valoare, de aceea el simțea
nevoie de a se justifica și scrie următoarele:

„Mulți vor crede că faptul e atât de neînsem-
nat în sine, în cât nu merită să se ocupe cine-
va de dânsul. Am fi și noi de părerea aceasta,
dacă rătăcirea n'ar veni dintr'un sistem greșit,
ce consistă în a momițari pe străini în toate,
a lua cu ochii închiși și a aduce la noi tot ce
vedem la dânsii, crezând că facem prin aceasta
un serviciu limbei și mărim fondul cunoștințe-
lor noastre“.

Cum vedeți sistemul junimist ese în evidență,
este oprit după *Junimea* ca un scriitor român să
se inspire sau să imiteze pe străini: ori ești ori-
ginal în totul, ori traduci. Evident că aceasta con-
cepție era reacționară și greșită.

Cultura se dă și se primește pe toate căile,

prin traduceri, prin imitație, chiar prin plagiat. Pentru cititor este indiferent mijlocul pe care autorul îl utilizează, plagiatul privește numai cinstea plagiatorului, lucrarea lui însă rămâne bună și folositoare pentru cititori. Două școale cu tendințe opuse se pot certa cât vor pofti pentru tendințele lor respective, grosul publicului cititor se folosește și din una și din alta.

Dar Vârgolici mergea mai departe cu critica și continua în felul acesta uimitor:

„Nu e destul ca un articol literar sau științific să fie publicat în altă țară pentru ca să fie bun și pentru publicul nostru, nu toate adevărurile recunoscute aiurea și care pot interesa acolo, pot fi prin aceasta interesante și pentru cititorii unei foi din țara noastră“.

Aceasta era prea mult, aici Vârgolici își exprima ideile sale proprii, iar nu ale *Junimei*.

De aceea, mai mulți membrii s'au revoltat fața cu asemenea fenomenale idei.

— Adică cum, strigă Lambrior, știința nu e tot una peste tot locul? Un adevăr, nu e tot adevăr, fie scris în românește, fie în altă limbă? Apoi atunci ajungem la teoria jesuitică, ca să împărțim adevărurile după categorii? Să mă ertați, eu nu primesc asemenea lucruri.

— Și de când, strigă un altul, a vorbi despre obligativitatea învățământului, este inutil fiindcă principiul este intrat în legile noastre?

— Și de când, am adăus eu, cei de la *Transacțiile literare*, trebuie să ceară voe de la Vârgolici și acesta să le dicteze ce trebuie să scrie și ce nu trebuie să scrie?

Vârgolici se făcuse roșu și nu știa ce să mai răspundă.

D. Pogor interveni și el în discuție.

Curioasă natură mai era și a d-lui Pogor. Pe dânsul nu-l interesau în genere discuțiile de la

(*Junimea* când nu lua el inițiativa, de aceea lăsa caracuda să discute făcând haz de loviturile care se dădeau și se primeau.

Și de astă dată nu zisese nimic, când a văzut însă că noi îl încolțim pe Vârgolici, atunci exclamă râzând:

— A pățit-o Micenco, negustorul de porci.

După intrerupția de mai sus, d-nu Pogor căpătă vervă și atunci adresându-se lui Vârgolici îi zise.

— Bine Micenco, adică studiile tale asupra lui Don Quichotte și asupra literaturii spaniole, interesează mai mult cititorul român de cât un articol a lui Tiberghen asupra învățământului primar? (Printre altele Vârgolici critica ca nefiind la locul lui Tiberghen). Fiindcă Maiorescu să leagă de toată lumea și știe a le potrivi, apoi înseamnă că cu toții să facem acelaș lucru apropo de toate nimicurile?

Vârgolici tușea și voia să răspundă, dar n'avea timp.

— Ia stați, ia stați mă rog, strigă d. Negrutzi.

Aici iar un parentez.

D-nul Negrutzi făcea pe împăciuitorul de câte ori discuția se învenina și lua apărarea celui mai slab, lucrul pentru care d. Pogor îl zeflemisea tot timpul.

De multe ori îi zicea:

— Bine mă Jac, în politică tu ești autoritar, teoria ta este că, când un inferior se ceartă cu un superior, superiorul are dreptate, fără a cerceta. Așa mitropolitul are dreptate față cu protopopul, prefectul față cu subprefectul, etc. Cum se face că aici, tu sări în ajutorul celui inferior față cu superiorul?

Noi făceam mare haz totdeauna de asemenea *execuții*.

Iar d. Iacob Negruzți se mulțumea să răspundă:

— Aceste sunt fleacuri de ale lui Pogor.
Inchid parentezul.

D. Negruzți intervenind zise:

— Mă rog, să ne înțelegem, Vârgolici are dreptate, căci etc., etc.

Iar d. Pogor adăugea:

— Se înțelege că ori ce critică în contra altei reviste e bună, căci este știut că numai *Convorbirile literare* sunt serioase și scriitorii lor sunt toți genii. Ei bine, află de la mine un lucru, eu nu am citit *Convorbirile literare* de trei luni, până într'atâta ele mă plictisesc.

— Noroc, am adăugat eu, că în aceste trei luni de zile eu n'am scris nimica.

— Ce s'a scris în aceste luni? întrebă d. Pogor.

— Burlă a făcut filologie indo-europeană și a dovedit în contra lui Hășdeu că cuvântul *rață* este de origină indiană.

Prin chipul acesta din glumă în glumă s'a uitat ca să se mai revină la critica lui Vârgolici, iar d. Negruzți care văzuse că se liniștise lucrurile, cu un gest ironic luă din mâinile lui Vârgolici manuscriptul, zicând:

— Puteți voi zice ori-ce, aceasta (arătând manuscriptul) înseamnă șase pagini din *Convorbiri*.

* * *

Evident că de multe ori noi eram nedrepti cu mișcarea literară din București, dar fiindcă războiul se declarase, dădeam 'nainte lovituri cum puteam, și pe drept și pe nedrept.

În adevăr, nu era zi în care foile din București să nu ne atace și să nu caute ca să ne ridiculizeze.

Așa d. Laurian de sigur că a păstrat ciudă pentru critica în contra *Transacțiilor literare*.

Intr'un număr, făcând revista ziarelor li-

terare și vorbind de *Columna lui Traian* zicea de astă dată și *Revista Contimporană*.

„Pe lângă lecțiunile de istorie ce d. Tocilescu „dă criticului istorie de la *Convorbiri*, etc., etc.,“ era vorba despre mine.

Auzi, d. Tocilescu care 'mi dădea mie lecțiuni de istorie!

D. Tocilescu era pe atunci un debutant în istorie ca și mine și scria sub inspirația directă a d-lui Hășdeu.

Poate d. Laurian nici nu citea răspunsul la critica mea, dar fiindcă eu eram de la *Convorbiri* și d. Tocilescu de la *Columna lui Traian*, îi se părea natural ca d. Tocilescu să aibă dreptate față cu mine.

Alt exemplu:

D. Xenopol tradusese din nemțește un roman: *Rosa cea oarbă*. A fost destul ca să vadă că romanul este tradus de un colaborator de la *Convorbiri*, pentru ca să-și bată joc de traducere.

Și ce critică în acea traducere? Limba, pe care o crede că e o schimonositură a d-lui Xenopol. În realitate ce critică? Critica limba moldovenească în care d. Xenopol tradusese romanul. Iși bătea joc de cuvântul *țintirim*, cum se zice în Moldova la *cimitir*, care e un cuvânt franțuzesc. Se scandaliza de pergamentul *scârnăv* și nu s'ar fi scandalizat dacă ar fi fost pergamentul *murdar*. Se mai scandaliza de *schingiuit mare multă vreme*, nevrând să știe că *mare multă vreme* este o expresie populară, și pe lângă că e populară e chiar și frumoasă și românească.

D. Pantazi Ghica, cel mai maltratat din *Beția de cuvinte*, după d. Ureche, găsea locul ca să înjure *Convorbirile* chiar în descrierea călătoriilor sale prin Moldova. Așa într'un număr vorbește cu dispreț de cei de la *Bolta rece*, ca Eminescu, Bodnărescu etc., și adaugă sentențios

că în ciuda tuturor acestor pigmei vor rămânea la posteritate numai poeziile lui Alexandri și ale lui Zamfirescu.

Zamfirescu era poetul *Revistei Contemporane*.

Iar d. Hășdeu scria cam tot pe atunci în *Columna lui Traian* următoarele:

„În acel moment mi s'aduse numărul *Convorbirilor literare*, în care d. Maiorescu bătându-și „joc de Barnuțiu, de Șincai, de Cichindel, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate so- „mitățile cugetărei române, și mai ales de poeți, „celebrează cu emfasă așa numita *Noua Direcție*, „inaugurată — rizum teneatis — de d-ii Bodnă- „rescu, *Eminescu*, *Iacob Negruzzi* și tutti quanti“.

Și aceste le scrie d. Hășdeu, care fusese tratat de *Convorbiri* la rândul lui de *Aghiuză*. Nu era exact că d. Maiorescu 'și bătuse joc de Barnuțiu, de Șincai, de Cipariu și de Bolintineanu, a căror merit *Convorbirile* îl recunoscuse, își bătuse joc de Cichindel și de Sion.

Pu urmă, ia observați cum posteritatea consacră sau descalifică oameni batjocoriți sau ridicați în înaltul cerului de contemporani?

În curentul de animosități îndreptate contra *Junimeii*, Eminescu este nesocotit și batjocorit, și cu toate aceste posteritatea l'a consacrat ca pe cel mai mare poet al generației după Alexandri, ca pe unicul poet al acelei generații, pe când cine-și mai aduce aminte astăzi că a fost un Mihail Zamfirescu, poetul.

* * *

Să vorbesc despre poetul M. Zamfirescu.

Acesta er poetul iubit de la *Revista Contemporană*, el era considerat acolo ca un adevărat geniu, tot ce scrie era găsit admirabil, versurile lui erau citite și comentate cu entusiasm. Așa d. Pantazi Ghica, nuvelistul revistei a făcut și o nuvelă, *Elena cea frumoasă* pe tema versurilor

din *Plânsul nopții* a poetului. Eroina așezată pe o stâncă aruncă văilor strofele d-lui Zamfirescu, pe urmă se mai oprește, mai gândește și mai declamă încă câte-va strofe.

Când cei de la *Revista Contimporană* au voit să și răzbune pe *Junimea*, s'au adresat poetului Zamfirescu ca să facă o satiră. *Musa de la Bolta rece* este opera lui Zamfirescu.

Astăzi chiar când vorbesc cu vre-unul din aceia, de exemplu cu d. Petre Grădișteanu, d-sa suspină și zice cu admirație:

— Bietul Zamfirescu, ce mare poet era!

* * *

La *Junimea*, poetul Zamfirescu nu era gustat de loc. Mai întâiu, cenaclu poezilor îl priveau din înălțimea concepției lor nebuloase, Bietul Bodnărescu avea un surâs de dispreț când se vorbea de acel poet. De multe ori îl întrebam:

— De ce nu guști pe Zamfirescu?

După ce stătea un minut, el răspundea:

— Nici nu cunosc un poet Zamfirescu, cunosc un versificator banal care n'are nici idei nici formă.

Eminescu râdea vorbind de Zamfirescu, și toată critica lui se reducea în răs, nici nu voia măcar să discute asupra acestui subiect.

Noi ceștelalți, care nu eram poeți, păstram oare-care sânge rece în aprecieri, dar evident că judecata noastră se resimțea din școala din care făceam parte. De vre-o două ori d. Iacob-Negrutzi a cercat ca să citească câte-va poezii de ale lui Zamfirescu, dar nu a reușit căci la fie-care pas cel din urmă din caracudă își permitea observații, critică și zeflemele.

În realitate este greu de definit talentul lui Zamfirescu, căci necontestat că avea oare-care talent.

Zamfirescu era din școala marilor poeți romantici, tenebroși, suspinători și plângători. În poe-

ziile sale el își avea domiciliul prin cimitirele cu sute de morminte sau cu unul singur al iubitei sale, mai trăia de asemenea prin ruine de vechi castele, conversațiile lui le făcea cu morții, cu strigoii, cu luna, mai cu seamă cu luna, pe care o cânta mai în toate poeziile sale. Era din școala lui Bolintineanu pe care îl urmează foarte de aproape, are aceeași imaginație fabricată, ca să zic așa, și ca și acela neglijează limba până întru atâtă în cât cine-va ar crede că la dânsul poet, limba nu era prețuită de loc, foarte puțină inspirație sinceră.

În adevăr, ce sentiment de realitate poți găsi într'un poet care trăiește într'o lume de visuri, de concepții supra-naturale? Foarte puțină variație în subiecte, aproape acelaș formular de locuții și de cuvinte, materialul său poetic prin urmare este foarte redus, redus la cea mai simplă expresie, și cu toate aceste Zamfirescu nu era lipsit de talent, era ceva care'l făcea să se distingă de alții.

Cum am spus, la *Junimea* nu era chip să vorbești de Zamfirescu, dar câți-va dintre noi aveam, am spus'o, o societate istorică în care scop ne adunam odată pe săptămână, Joile. Acolo citeam și discutam unele din poeziile lui Zamfirescu, aproape toate erau făcute pe acelaș calup.

De exemplu, luam *Plânsul nopței*, și 'l comparam cu o altă poezie, *The Spleen* și ne dedeam la următorul crud amuzament pe socoteala lui Zamfirescu.

De exemplu eu începeam a citi strofa întâia din *Plânsul nopței*, Lambrior citea strofa a doua din *The Spleen*, și Cernescu strofa a treia din o altă poezie a lui Zamfirescu, și continuam așa cât-va timp, până când nu mai puteam de râs, fiindcă strofele, măcar că erau din poezii diferite, se aranjau și concordau ca și cum ar fi fost o singură poezie pe care noi o citeam.

De exemplu, din *Plânsul nopței*.

E un cânt de doliu
 Ce se repețește,
 Cum răsare luna
 Până apune în zori.

Cu al frunzei freamăt
 Care îl însoțește
 Și cu suspinare
 Plină de fiori.

Un veșmânt lung și de doliu
 Se întinde întristător,
 Peste câmpi, ca un lițoliu
 Peste aceia care mor.

Miezul nopței încet răsună
 În cadență repetat,
 Eu plâng singur,
 Noaptea e brună,
 Dorul meu e necurmat.

Ei bine, cele două strofe din urmă sunt din alte două poezii de cât din *Plânsul nopței*, însă n'ai putea s'o știi aceasta fiindcă caracteristica lui Zamfirescu era de a descrie generalități fie din natură, fie de sentiment.

* * *

Am spus că *luna* juca un rol predominant în poeziile lui Zamfirescu. E drept că ea a jucat și joacă încă un rol mai în toate compunerile poezilor noastre.

După ce poetul o cântă în o mulțime de bucăți pe urmă îi face și o invocație care se vede de departe că este inspirată din faimoasa *Casta Diva*. Nu mă pot opri de a cita vre-o câte-va strofe, ca să vadă și cititorii de astăzi felul talentului lui Zamfirescu.

Invocațiune la lună

O stelă radioasă, a căreia lumină
Invăluie pământul în razele-i cerești,
Poetii te numiră a Noptilor regină ;

Eu nu știu cine ești !

Nu știu nimic de tine ! Când noaptea e frumoasă
Te văd ca și o lampă ce arde la altar,
Și încet pe nesimțite pe calea-ți azuroasă
Treci mândră și frumoasă în voluptosu-ți car !

Și te contemlu lună din locuri solitare
Când dorurile mele mă fac a suspina.
Și-ți spuneam a mea durere, și lacrămile amare încep a înceta!

O singură dată poetul se scoboară din regiunile inaccesibile ale vieții de morminte, de ruine, de strigoi, și de mirese în haine scumpe înțepe-nite în sicriu, și atunci simțim o plăcere deosebită căci Zamfirescu ne apare un alt poet, poet amoros, găsim mai ușor cuvintele și exprimând sentimente ușoare și drăgălașe.

Dar lui Zamfirescu îi e rușine că părăsește Olimpul, ba chiar simțeste o remușcare, de aceea el se grăbește a-și întitula poezia: *Romanță realistă*, ca să știe lumea că compunerea sa este un păcat pămâtesc care nu-l poate distrage din cariera sa de poet idealist și eteric.

Ei bine, noi de la societatea cea istorică, am gustat pentru prima oară pe Zamfirescu în *Romanța sa realistă* și ca să vadă cititorii pe Zamfirescu sub o lumină favorabilă și sub fațeta aceea a talentului lui, am căutat și am găsit acea poezie în colecția *Revistei Contemporane*, și reproduc din ea cele patru d'întâiu strofe:

Romanță realistă

Când ziua trece, când noaptea vine
Aducând visuri d'amor cu ea
Spuneți-mi mie, fraților cine

Face să sboare inima mea
 Nu e nici înger, nu e nici fee
 E o femeie
 E doamna A...

Este o brună cu fruntea pură,
 Cu părul negru... ochi tot așa!
 Buze de rouă, ș'o mică gură,
 S'o vezi o dată n'o poți uita.
 Este mai sveltă și mai ușoară
 Ca fulg ce sboară,
 E doamna A...

O mână albă și diafană...
 Ș'apoi piciorul și forma sa!...
 Dar mută fie gura profană
 Care va spune de el ceva!
 Dar sân?... dar zâmbet? dar... cine poate
 Să spue toate
 De doamna A...

Buclele sale cad în inel
 Rotunzi-i umeri a'i inunda...
 De n'ar fi doamna nopților mele
 Ași crede o zână sau alt-ceva.
 Corpul ei june se îmlădie
 In frenezie
 E doamna A...

Fondul poeziilor lui Zamfirescu este banal, forma neîngrijită și fantastică, și cu toate acestea se bucura de o mare reputație la *Revista Contemporană*.

Un colaborator al acelei reviste, dintre cei mai neobosiți, Pantazi Ghica, într'o nuvelă a sa scrie următoarele:

„O dată, pe când nu erau încă drumuri de fer,
 „nici poduri peste ape, mergând la Moldova era
 „să mă 'nec în Trotuș, — nu în râu, ci la mal —
 „ca românul vechiu cu dinții de papură. — Caii
 „se înămoliseră într'o infectă mocirlă unde să
 „'nfundase trăsura până la tăblii. Atunci — adică
 „nu atunci, căci în momentul primejdiei nu mă
 „mai gândeam nici la poeți, nici la poezii — după
 „ce am scăpat din nevoie, mi-am amintit un cântec

„care să răspândise în țară, intitulat: „*Mă închin
măi neneo cu plecăciune.*“ Și în indignațiunea
„mea, am adresat ilustrului nostru poet Vasile
„Alexandri, ca răspuns la:

„Dulce țară și frumoasă!“

„următoarele versuri pe cari le-am rimat într'un
„moment de sublimă inspirațiune:

„Moldova'i dulce, nu am ce spune,
„Dar când Trotușul este să treci,
„Și chiar la mal stai să te 'neci;
„Mă închin măi neneo, cu plecăciune“

„Și oare aceste versuri n'ar mărta onorile pos-
„terității? Cu toate aceste se vede că poetul A-
„lexandri fie de gelozie ori de meserie, fie de
„ingratitude a aruncat inspirațiunea mea în coșul
„uitărei, și versurile mele au răpausat acolo, între
„ale d-lui Bodnărescu și ale d-lui Prodănescu,
„care se ceartă pe musa de la Bolta rece.

„Da, toate mor în lume, doamna mea, poe-
„ziile mele ca și ale domnilor, Bodnărescu, E-
„minescu, Prodănescu, Vasile Alexandri și Zam-
„firescu au noroc! poeziile cor trăesc, sunt cân-
„tate pe toate tonurile, admirate, și lăudate, po-
„eziile lor vor trăi pentru că, de și adevărat este
„că— „totul moare, totul pere din lume! — sunt
„însă lucruri neperitoare, cari au privilegiul ne-
„muririi.“

Și domnii de la *Revista Contimporană* își per-
miteau să ne numească pe noi de la *Junimea*
societate de admirație mutuală!

Niciodată noi n'am avut asemenea exagerări
de limbajiu, niciodată noi nu ne numeam unii
pe alții: geniali, neperitorii, iluștrii.

Las de o parte apropierea între Prodănescu și
Eminescu.

Pantazi Ghica fusese prea maltratat de *Convor-*

biri pentru ca să aibe o apreciere cât de puțin imparțială.

Dar ce ziceți de Alexandri comparat cu Zamfirescu și Zamfirescu cu Vasile Alexandri și puși pe acelaș picior de egalitate!

Vasile Alexandri care era foarte înfumurat și susceptibil, a trebuit să găsească aceste laude în tovărășie cu Zamfirescu de foarte prost gust, chiar o necuviință, căci nu îți este permis ca să comparezi un poet cu reputație strălucită, un poet drăgalaș, cu limbă admirabil de frumoasă, cu gândiri clare și limpezi, cu Zamfirescu care în București era între altele și poetul satiric fără nici o sare a mai multor ziare umoristice.

Altminterelea era apreciat Alexandri la *Junimea*. D. Maiorescu în *Dirrecția sa Nouă* îi rezervează un loc de onoare aparte și numai după aceea vorbește de Eminescu și Bodnărescu.

Noi la *Junimea* de multe ori petreceam căutând în ziarele și revistele bucureștene cum scriitorii să tămâiau unii pe alții dându-și epitetele cele mai exagerate de elogioase. Iar în critica *Istoriei Românilor* de d. Hășdeu de multe ori mi-am bătut joc de asemenea slăbiciuni necunoscute la *Junimea*.

Dealtminterelea această deosebire între Iași și București se explică și prin deosebirea de școală. Cei de la București voiau să urmeze școala franceză, a cărei critică se știe cât este de delicată și fină dar ei cădeau în platitudine.

Cădeau în exagerare, puneau, cum zice, picioarele în farfurie, de aici laudele cele mai exagerate pentru un lucrur de nimic.

Din contra, la *Junimea* se adoptase mai mult școala germană în critică, evitându-se grosieritățile aceleia. Iată de ce noi nu ne aruncam epitete, de genii, talente mari, etc., și iată de ce ne revoltam că le vedeam așa de des întrebuintate în

Revista Contimporană și în școala d-lui Hăș-deu.

* * *

Cum am zis altă dată, multe cusururi o fi avut *Junimea*, dar acesta de sigur că nu.

Bunăoară iată o chestie care separa pe unii din membrii *Junimei* și de care cititorii se vor mira.

Așa, astăzi cine se mai îndoește oare că muzica este o artă, și încă una din cele mai delicioase, poate acea care impresionează mai adânc din toate pe om, și cu toate aceste la *Junimea* se contesta aceasta.

D. Vasile Pogor susținut de Lambrior și alți câți-va tăgăduiau muzicei calitatea de artă, mai cu seamă de artă cu emoții intelectuale și ideale.

De câte ori noi nu ne-am certat pe această chestie, mai ales că printre noi erau muzicanți precum d. Maiorescu care cânta din flaut, d. Roiu, colonelul Scheletî un distins muzicant și mai cu seamă pianist, etc. etc.

D. Pogor își formula teoria ast-fel: O artă trebuie să-ți dea impresii de plăcere generală și să-ți nască idei de oare-care idealitate.

Mie muzica nu-mi produce absolut nici o plăcere, nici o emoție, este o combinație de sunuri și atâta, zicea.

După multe discuții d. Pogor, a concedat un lucru: că muzica îți dă impresii numai când ești la masă și în petreceri cu femeile.

Apoi adăugea:

— Acesta e pentru mine rolul muzicei, să stai la masă, să mănânci bine, să bei bine și lăutarii să-ți cânte. În aceste împrejurări recunosc că muzica este un fel de artă de ordin inferior.

Lambrior nu făcea nici măcar această distincție, ca naționalist ce era, și ca unul din cei trei români, el nu înțelegea altă muzică și alte cântece de cât cele românești de la țară.

Când era vorba de muzică occidentală, de clasi, de muzica teatrală și instrumentală, el le contestă ori-ce merit.

Noi îl întrebam :

— Care e după tine perfecțiunea artei muzicale?

— Muzica populară din timpurile cele mai vechi și până astăzi, cea care se cântă fără note și care n'a fost pusă niciodată pe note.

— Dar muzica modernă, muzica de compoziție?

— Asta nu e muzică, este un fel de juxta-poziție de sonori fără nici un sens.

La toate aceste noi răspundeam prin glume mai mult, căci o discuție serioasă, înțelegeți că nu comporta subiectul.

— Cunosc, zicea unul din noi, un animal care simțește ca și d. Pogor în muzică, este câinele, sunteți în bună companie.

La care d. Pogor răspundea cu mult spirit:

— Apoi și eu cunosc un animal meloman, măgarul: compania lui vă place?

Dar din toate aceste se năștea discuția asupra unei chestiuni foarte serioase și anume: dacă omul are natural instinctul muzical, sau dacă gustul muzicii se capătă prin educație, și aceasta cu cu priviri la muzica populară, ci la muzica savantă, artificială adică cea datorită compositorilor muzicali.

XI

Artele la Junimea.

La *Junimea*, chestiile de artă și literatură primau toate. Să făcea foarte puțină istorie și în această materie ideile lui Buckle erau acele care dominau.

Dealtmintererea mărturisesc că numai sub forma de legi generale eșite din dezvoltarea omenirii

și a civilizației se poate concepe în mod superior istoria, și Buckle părea acum 30 de ani a merge pe calea acestui deziderat.

Este așa de simplu și grandios să reduci toate chestiile complicate a unei desvoltări de mai multe mii de ani la legi fatale și imutabile, în cât îmbrățișezi imediat ideia.

Astăzi însă când Buckle este uitat fără a fi desconsiderat, constat în ce iluzii optimiste științifice trăiam noi de la *Junimea* acum 30 de ani, și cum neglijam faptele pentru legi istorice improvizate de un aător de mare talent.

Inercarea lui Buckle a fost de atunci reluată din nou pe o scară mai înaltă, după ce impulsia fusese dată mult înaintea lui Buckle, voesc să vorbesc de ceea ce să înțelege astăzi sub numele de sociologie, de acest nou miragiu a generalizării și a stabilirei de legi fixe în materie socială.

* * *

Dar dacă se făcea puțină istorie, se făcea și mai puțină filologie.

Filologia era lăsată pe seama *Convorbirilor literare*, în coloanele cărora se publicau direct articolele d-lor Maiorescu, Burlă, Cihac, etc. Foarte rar am auzit la *Junimea* discuții de filologie, fiindcă în genere acele discuții n'au un caracter general.

Dealtmintererea era un fel de aversiune din partea majorității membrilor în contra acestei științe sterile fără agrement și care forțaminte ia aere pedantice.

Mi-aduc aminte că, când am început să mă ocup de filologie, și s'a aflat de acest lucru la *Junimea*, nu știu cine m'a întrebat cu mirare:

— Ce, tu vroești să te faci filolog?

Și eu nu spuseseam, afară de lui Lămbrior, ni-mănuși aceasta.

Cum aflase cei de la *Junimea* de această înclinație a mea?

Printr'o indiscreție a librarului.

Librarul prin care comandam cărți de filologie, crezând că nu face nici un rău, spusese unuia de la *Junimea* că făcusem o asemenea comandă.

Dealtmintererea, cum am spus-o altă dată, ocupațiile mele cu Istoria Românilor mă împingea spre filologie și spre cunoștința limbilor slave, ba chiar a fost un moment în care d. Maiorescu, ministru de instrucție, era hotărât să ne trimeată pe Lambrior și pe mine la Praga ca să studiem limba slavonă, și eu promisem această idee cu plăcere. Când s'a auzit de acest lucru la *Junimea*, a fost o prodestare și o indignare generală.

— Pe semne a înebunit Maiorescu? ne zise d. Pogor. Ce să căutați voi la Praga? Și ce să răscoliți cu limba slavonă? Doar un lucru puteți face cu dânsa, să controlați traducerile de documente ale lui Hășdeu și să constățați falșurile pe care le comite. Apoi aceasta e prea puțin, lăsați pe Hășdeu la slavona și falșurile lui.

Dealtmintererea d. Pogor, spirit ușor și răsător nu credea în filologie, și își bătea joc de dânsa cu ori-ce ocazie.

Mi-aduc amintē că într'o seară a intrat răsând la *Junimea*, și după ce a răs câte-va momente fără să ne spună de ce apoi zise:

— Azi am citit una bună, de a voastră filologilor (arătând pe Burlă). Știți de unde derivă cuvântul *Fuchs* în nemțește?

De la grecescul *ἄλοπιχ*. Și sunt oameni serioși care prin schimbări fantasiste de litere, după ceea-ce ei numesc legi, ajung să scoată un cuvânt nemțesc dintr'unul grecesc, pe motiv că amândonă limbile sunt ariane și au o mamă comună.

Vă puteți închipui cum noi filologii am protestat. Burlă pe care noi îl numeam indo-europeanul, fiindcă se ocupa cu filologia acestor limbi,

a luat cuvântul ca să dovedească că de ceea-ce își bătea joc Pogor, este purul adevăr științific.

Și avea dreptate Burlă.

Dar pas să discuți serios cu d. Pogor în chestie de filologie și într'o societate prevenită contra filologilor și filologiei!

De multe ori *Junimea* era o adevărată societate de copii, cu glume și cu zburdăciuni copilărești.

De unde venea mai cu seamă discreditul filologiei la *Junimea*?

Să vă spun. Pe atuncia d. Hășdeu părăsise sau mai drept suspendase studiile sale istorice, adică după ce scosese vre-o câte-va volume din *Istoria sa critică*, se aruncase în filologie, materie în care controlul este mai greu, și încă în filologia limbilor indo-europeene.

Prin urmare rolul meu de critic încetă, căci nu eram destul de avansat în filologie ca să-mi permit a mă amesteca.

De cât cu aceasta d. Hășdeu nu scăpa nici de *Junimea*, nici de *Convorbiri*.

Era un specialist printre noi, d. Burlă, care imediat l'a luat pe d. Hășdeu, cum se zice, în primire, și atunci cititorii *Convorbirilor* au asistat din nou la o altă ediție de polemică, însă în loc să fie pe tema istorică cum o făcusem eu, era pe tema filologică făcută de Burlă, tot contra d-lui Hășdeu, și în locul articolelor mele interminabile istorice, paginile *Convorbirilor* fură acoperite cu articole tot așa de interminabile ale lui Burlă.

Intr'o seară Burlă vine furios la *Junimea* având în mână un voluminos manuscris.

— Ce este? îl întrebarăm noi.

— Este, răspunde, că Hășdeu își prea bate joc de filologie, această știință pozitivă care are legile ei, etc.

— Bine, zise d. Pogor, spune acum despre ce e vorba?

— Iată despre ce e vorba: Hășdeu își-a permis că să afirme că cuvântul *rață* este de origină albaneză sau elenă, (nu îmi aduc eu, aminte bine), iar eu am să-i dovedesc că cuvântul *rață* este de origină ariană.

Zicând aceste el desfăcu manuscriptul și timp de două ore, ne duse apropo de cuvântul *rață*, prin toate limbile, indiană, persană, celtică, etc.

La urmă amețisem cu toții, citațiile din tot felul de autori, derivațiile lui filologice, sufixurile și prefixurile, etc. ne dăduse la toți o durere colosală de cap.

Din când în când noi strigam:

— Destul, destul...

Burlă însă furios, citea cu pasiune înainte, amenințând chiar cu gestul pe d. Hășdeu care lipsea.

Când sfârși era și el extenuat, îi curgea sudoarea pe frunte și îi se stinsese glasul.

De la acea ședință memorabilă *Junimea* a luat în oroare filologia și pe filologi.

* * *

Ceea-ce ocupa mai în întregime ședințele de la *Junimea*, erau chestiunile de artă și literatură.

În aceste chestiuni *Junimea* își avea ideile sale bine determinate și nu ar fi eșit din ele pentru nimic în lume.

Când zic arte, să ne înțelegem. Două arte erau mai cu seamă recunoscute anume: sculptura și pictura.

Sub dânsese venea arhitectura.

Iar muzica era o artă discutată, după cum cititorii au văzut, chestie cu care am făgăduit că mă voi ocupa mai de aproape.

În sculptură și arhitectură ideea era foarte simplă: Sculptura era cea antică, arhitectura de

asemenea, Venus de Milo și Partenonul. Acolo aproape s'a mărginit dezvoltarea acestor arte, acolo ele au ajuns la perfecțiune.

Unii îndrăzneți cercau să vorbească de arhitectură medievală, de acele splendide biserici, în care o imaginație variată este pusă în piatră, dându-ți ideea grandiosului sau cel puțin a colosului, precum și a castelurilor seniorilor care prin acumularea de piatră peste piatră îți dau ideea de trăinicie și de forță.

Era o încercare zadarnică; *Junimea* nu admiteau ca valoare estetică, de cât liniile pure, de cât simetria templelor ateniene, înlăturând cu dispreț ori-ce altă formă arhitecturală.

Mai admitea ceva, admitea arhitectură egipteană, piramidele, etc, ca expresiune a puterii și a vecinicii.

Când era vorba însă de pictură, atunci ideile *Junimei* erau destul de vagi și chiar variate. Nu era o doctrină ci mai mult păreri; aici discuția putea avea loc.

În genere *Junimea* inclina pentru pictura Renașterii italiene, dar nu era entuziasmată de aceea epocă. Mulți iubeau pictura flamandă, iar alții ca d. Pogor adorau pe cea veche germană a lui Dürer, Holbein etc.

Dar repet, nu aveam la *Junimea* un fir conducător estetic în materie de pictură, de aceea în ce mă privește, aveam idei confuze, nu puteam să găsesc o formulă explicativă, căci eu ca și ceilalți căutam ca să reduc totul la formule.

Când de o dată răsfoind cataloagele la librărie, dau peste studiile de estetică ale lui Taine a-nume *Arta în Italia, arta flamandă* etc, etc. A fost pentru mine o revelație și o scăpare. În sfârșit puteam să am și eu idei estetice în materie de pictură, puteam să susțin și eu o discuție în aceasta materie la *Junimea*.

? Toată lumea cunoaște doctrina estetică a lui Taine; el explică nașterea artelor și dezvoltarea lor prin împrejurările înconjurătoare. Într'un mijloc social ca acela al Italiei și sub o climă ca a ei, a trebuit să se nască un Raphael, un Michel Angelo, un Tizian; pe când în clima și în natura olandeză și flamandă a trebuit ca pictura să ia o altă formă sub penelul lui Rembrandt, Van-Dyck, etc.

Evident că această teorie a lui Taine nu explică mare lucru, evident că mi s'a părut mai târziu teoria lui insuficientă, der cel puțin atunci aveam o teorie.

Junimea nu putea să simpatizeze eu ideile lui Taine și de câte ori eu le susțineam nu găseam aprobare.

În adevăr, *Junimea* cu ideile ei filosofice metafisice, și cu idealul ei asupra frumosului intangibil, nu putea ca să guste teoria lui Taine, care explica arta nu prin sine-însuși ci ca fiind născută din împrejurări înconjurătoare.

De sigur pe atunci nu se punea chestia ca astăzi, arta pentru artă, dar *Junimea* în tot cazul nu aproba ca frumosul și perfecțiunea să depindă de împrejurări.

Era la *Junimea* o teorie generală, anume, că o creațiune artistică oricare ar fi ea, să naște și ese din sufletul artistului, asupra căruia natura înconjurătoare prin urmare nu poate să aibă de cât o slabă influență.

Această credință excludea prin urmare teoria lui Taine, care fie zis în treacăt, nici ea nu explica totul, căci ea trata numai o parte a chestiunii, cum se naște o artă într'o țară.

Dealtmintererea, ideea de artă pentru artă, fără a fi formulată la *Junimea*, precum este astăzi, era întărită și prin ideile filosofice în curs, conform filosofiei germane acreditate atunci și im-

portată la *Junimea*; auzai pe fie-care membru când discuta o chestie începând a o divide dela început în două și anume: a începe prin a cercata lucrul în *sine*, și apoi în raport cu împrejurările exterioare.

Era natural deci ca vorbindu-se de artă să se vorbească întâiu de arta în *sine*.

Fomula adoptată și care, cum am spus, consista în a se susține, că ori ce operă artistică ese din sufletul artistului, dădea loc la confuzii și scene nostime la *Junimea*, când era vorba de aplicarea ei.

Iată o istorioară nostimă.

La *Junimea* era și un pictor de profesiune, răposatul Verusi.

Verusi nu avea talent de execuție, dar era un om foarte inteligent și prinsese de pe aici de pe colo oarecare cultură generală, în tot cazul cunoștea teoria profesiunii sale.

Intr'o seară se vorbea de tablourile lui Raphael, precum și a altor artiști, și nu știu care din partizanii *artei în sine* spunea că acele lucrări au eșit gata din sufletul pictorului italian, apoi adresându-se lui Verusi îi zise.

— Nu este așa?

Verusi care nu vroia să-și dea lămurit părerea, îngăimă câte-va cuvinte.

Atunci îndrăznețul, nu mi-aduc aminte care, îi replică lui Verusi cu răutate.

— Iată un pictor care nu e sigur că o creațiune ese spontan eu din sufletul artistului!

Atunci Verusi se supără și replică:

— Apoi dacă este așa, trebuie să-ți spun — adresându-se aceluia — că vorbești de lucruri pe care nu le știi. Și atunci făcu un mic curs foarte practic și cunoscut de toată lumea.

Iată cam ce zicea în substanță Verusi:

— Numai concepția artistică ese, după cum

ziceți din sufletul artistului, dar această concepție el nu o poate axecuta dacă nu se servește cu mijloace foarte prozaice care sunt indispensabile. Admiri de exemplu un tablou a lui Raphael; când zici că acea creațiune a eșit din sufletul artistului, te referi la idee, la concepție. Dar ai intrat vre-o dată într'un atelier de pictor ca să vezi cum el lucrează? Dacă n'ai intrat, atunci de ce vorbești fără să știi? Pictorul în atelier se servește de modeluri, de femei îmbrăcate anume, sau goale, de bărbați, de copii, fără de care este aproape imposibil ca să zugrăvești figuri pe pânză. Nu poți scoate materialicește un cap din suflet, îți trebuie înainte un cap de femeie, de bărbat, de copil, îți trebuie un trup, chiar când zugrăvești îngeri, chiar când zugrăvești pe D-zeu. Uitați-vă la tablourile pictorilor Renașterii, în fie-care *Sfântă fecioară* sau *Isus*, contimporanii găseau asemenea modelului care pozase, ba chiar pictorii unii s'amuzau ca să pună în scene biblice sau evangelice pe care le zugrăveau, persoane în renume pe atunci, seniori sau dame mari; fără aceasta nu se poate pictura. Acuma te rog să-mi explici cum toate aceste pot eși din sufletul artistului?

La această apostrofă indignată a lui Verusi, o mare parte izbucni în răs.

Iată cum teoriile abstracte și imaginile aduc erori de care cel întâiu practicant într'o meserie își poate bate joc.

* * *

Toate aceste însă ce dovedeau? Dovedeau că la *Junimea* să discuta ori-ce chestie, să emitea, să susținea păreri greșite de multe ori, dar erau păreri care ridicau nivelul societăței.

Viu acum din nou la muzică.

Junimea, cum am zis, avea în sânul ei muzicanți distinși, avea în prima linie doi compozitori

de valoare: pe colonelul Scheletti, de la care a rămas multe bucăți de piano și pe Gheorghe Scheletti, cunoscutul compozitor, una din cele mai delicate naturi artistice care am avut noi. În afară de aceștia, erau mai mulți executanți prin urmare s'ar părea că ar fi neînțeleș ca muzica să fi fost pusă în discuție și să-i se conteste calitatea de artă.

Cu toate aceste se contesta, cum am spus, muzicii calitatea de artă.

De ce? Completez teoria d-lor Pogor și Lambrior: O artă trebuie să aibă ca calitate primordială aceea de a fi înțeleasă de toată lumea la prima vedere, ori-ce atenian aprecia statuetele din piețele publice, ori-cine înțelegea și admira liniile armonioase ale templurilor care se detașau în orizontul albastru. Iată de ce arhitectura și sculptura sunt arte, ele răspund la năzuințele naturale ale frumosului sădite în om.

De asemenea pe Omer toată lumea îl gustă și îl înțelege. La *Otello* toți spectatorii sunt adânc emoționați fiind-că acolo este vorba de sentimente eterne omenești. Asta-i artă.

Când d-ta însă muzicant vii sub pretext de artă și lăsând de o parte instinctul natural al cântărei și al melodiei, te arunci sub pretext de simfonie în împărechieri bizare de sonuri și într'o orchestrație deșanțată, la care eu nu înțeleg nimic, pot eu să dau elucubrației tale numele de artă?

Este un sentiment muzical vădit în om, pe acela îl admitem, ziceau apărătorii teorii, de aceea admitem cânturile populare, admitem melodii, admitem ce cântă lăutarii la masă, la petrecere, dar nu admitem compozițiile germane și franceze care se depărtează de la simțul muzical înăscut în om.

Pusă chestia așa, teoretic ea se putea discuta și ea conținea o mare parte de adevăr.

De cât unde nu ne înțelegeam era la aplicația teoriei, acolo difeream unii de alții la infinit.

Așa d. Pogor era întrebat:

— Simfoniile lui Bethoven îți plac sau nu, precum și toată muzica clasică?

— Nu, răspundea el.

La acest nu, delicații muzicali săreau în sus.

— Cum, nu-ți plac simfoniile lui Bethoven?

— Nu-mi plac fiindcă nu le înțeleg.

— Să poate ceva mai de înțeles de cât muzica clasică! exclamau adversarii.

Și atunci se încingea o discuție dacă cea ce se înțelege sub cuvântul de muzică clasică este greu sau ușor de înțeles. (Pe atunci Wagner încă nu era răspândit.)

În această chestie eram alături cu partizanii muzicii, fie însă că pe atunci nu auzisem de cât tare puțină muzică, și aproape de loc muzică clasică, nu puteam să-mi dau o părere.

Mai târziu însă, când am cunoscut și am auzit mult Bethoven, Mozart, Schuman, Bach, etc. etc. atunci am înțeles că d. Pogor n'avea dreptate.

Această muzică clasică este de o simplitate fie ca idee muzicală, fie ca construcție orchestrală rară, susceptibilă de a fi pricepută de toată lumea, mai mult sau mai puțin cultă, și mă miram retrospectiv cum se poate ca spirite culte și delicate să nu înțeleagă o asemenea muzică.

Am continuat și la Paris o asemenea discuție cu Lambrior.

Mă duceam regulat în timpul sezonului de concerte la concertele simfonice ale lui Padeloup și luam și pe Lambrior mai mult cu de-a sila.

Orchestra execută o simfonie a lui Bethoven, de exemplu, *Simfonia eroică*.

După ce se sfârșea întrebam pe Lambrior:

— Ei ce zici?

— Ce să zic, n'am înțeles nimic, ba am înțeles ceva, am înțeles marșul funebru.

Mă duceam cu dânsul la Operă la *Don Juan*.

— Ei, ce zici?

— Zic că-imi place rolul lui Leporelo și al Zerlindeii, dar încolo nu-mi place nimic.

— Va să zică îți place ceva din Mozart?

Mulți și-au bătut joc de faptul că *Junimea* avea idei fixe în toate materiile; noi cei mai tineri ne revoltam chiar foarte de multe ori, căci găseam parti-pris de câte ori ne încercam ca să inovăm.

D. Negruzți care era depozitarul, archivarul ideilor admise la *Junimea*, de multe ori într'un limbaj figurat susținându-le, le expunea ast-fel:

— Mă rog să ne înțelegem, zicea d-sa: *Junimea* are un număr de saltare în care se găsesc etichetate ideile sale. Voești să știi ideile estetice ale *Junimei*, tragi saltarul No. 1, acolo în scurte cuvinte sunt săpate în aramă. Voești să ai ideile ei literare, saltarul No. 2 le cuprinde; vrei să știi ce gândește *Junimea* în chestie de filologie, deschide repede saltarul No. 7 și îndată ești edificat, și așa mai departe.

Noi îl întrerupeam voind a protesta.

— Nu obiectați, fiindcă știu mai de înainte ce aveți să ziceți. Aveți să-mi spuneți că o societate care are saltare pentru toate soluțiile, este o societate cristalizată, incapabilă de a primi idei nouă sau a-și modifica pe cele admise. Așa este, de cât prefer o societate care are idei în toate, chiar când sunt inmuabile, de cât una care nu are nici o idee precisă, sau care ar fi în halul lui Pogor care își schimbă ideile după cea din urmă carte pe care o citește.

Aceste din urmă cuvinte le zicea râzând, căci era de notat că mai nici odată d. Negruzți nu

vorbea mai mult în *Junimea* fără să nu se lege de d. Pogor.

În materie de muzică se înțelege că *Junimea* și avea saltarul ei, muzica era admisă ca o artă; era admis că clasicii germani au atins culmea acelei arte. După cum pentru d. Maiorescu sculptura antică greacă a atins înălțimele artei statuare, tot așa Bethoven, Mozart, Schuman, Mendelssohn, Bach, etc. au atins acele ale muzicei.

În ideea oficială a *Junimei* nu se admitea muzica italiană sau franceză; cu mare greutate erau acceptați compositorii contemporani germani.

Și fiind dat sistemul filosofic enciclopedic al *Junimei* nu putea să fie altmintrelea.

Dar pe lângă acest saltar oficial purtând pecetia autentică a *Junimei* mai era săltărașul de care mă ocup, erau câți-va revoltați.

Se înțelege că este imposibil să convingi de frumusețile muzicale pe cine-va a cărui simț auditiv e format ast-fel în cât sonurile unei muzici îl izbesc dezagreabil. Este mai rău de cât a vorbi cu un orb de culori, orbul nu le vede, nu le poate distinge, ps când cine-va refractar muzicei este agasat, suferă teribil auzind muzica.

Cam în această categorie sunt unii oameni, care nu știu din ce cauză, sau ar fi prea lung de spus, sunt refractari muzicei.

Acest lucru se observă și la animale. Sunt unele animale domestice care ascultă dacă nu cu plăcere, dar cu indiferență o bucată muzicală executată dintr'un instrument sau din mai multe; să spune că măgarul este dintre acelea. Ceea-ce e sigur este că măgarul nu dă semne de iritație acustică când aude muzica.

Din contra, să știe că câinele este absolut refractar muzicei. Cu timpul unii se mai obicinuesc, alții însă rămân rebeli toată viața, și sunetul unui pian îi face tor așa de rău după ani ca și întâiași dată.

Aveam un câine pe care nu l'am putut obicinui cât a trăit cu sunetul pianului și mai cu seamă a vioarei. Cum auzea cântând venea din a treia odaie și începea să urle, și ceea ce era mai curios este, că nu voia să fugă, el prefera să rămâie și să urle. Toate mijloacele de a-l deprinde fiind zadarnice am început a-i aplica corecțiuni ca măcar prin frică se înceteze de a urla; am reușit, dar am reușit să-l fac ca să nu urle tare, însă urla încet, urla într'însul ca să zic așa. În adevăr dacă stăteai lângă dânsul nu-l auzeai cum urlă, dar dacă puneai mâna pe botul lui simțeai vibrațiile plânsului interior.

Muzica de orchestrație, compozițiile pentru un instrument sau două, în adevăr au o parte artificială creată de artist și care de multe ori nu este înțeleasă fiindcă nu se poate înțelege de cât cu o prealabilă pregătire. Muzica cea mare este o chestie de educație, fără educație muzicală această artă rămâne neînțeleasă mai mult de cât celelalte arte, pentru înțelegerea cărora este nevoie de o preparație mai puțină.

Pentru ce toată lumea gustă cântecele populare sau cele obicinuite? Lasă mai întâiu că ele sunt de o mare simplitate de compoziție, dar apoi suntem deprinși cu ele din frageda copilărie. Cum să nu înțelegi, să nu guști cântece cu care urechia ți-e deprinsă încă din leagăn!

Cine 'și face educația muzicală învățând note, având profesor, sau cine măcar trăește în mediuri muzicale unde aude multă muzică sau frecvențează teatre, concerte, etc., acela evident că devine apt a pricepe cele mai complicate orchestrații. Foarte des copiii de muzicanți devin muzicanți ei însuși.

Mai este încă ceva. Muzica s'adresează la un simț foarte delicat și susceptibil, mai delicat de cât ochiul; ochiul se deprinde a vedea totul și a comunica creererului totul, din contra auzul este

un simț mai delicat, mai sensibil de cât ochiul. Din această cauză ochiul poate vedea statuetele cele mai baroce și picturile cele mai oribile, fără ca impresia de displăcere să fie acută, dealtminterlea educația lui în lucruri de artă, de arhitectură și pictură se poate face mai ușor, toate aceste fiind mai comprehensibile căci ele prezintă lucruri reale, corp omenesc, șcene din viața socială, peisagiuri, clădiri, etc.

Cu totul alt-ceva este cu muzica: urechea este izbită de ori-ce tonuri acute care în complexitatea lor o izbește dezagreabil. Muzica n'are ca material de cât sonuri, fără nici un substract real, prin urmare de câte ori ea prezintă urechei nepreparate combinații de sonuri neobicinuite și în ansambluri violente, de atâtea ori ea face o impresie de displăcere, de suferință.

Știți că sunt oameni care nu pot suferi poezia și care un sunt în stare mai cu seamă s'audă citită o bucată de versuri?

De ce? Fiindcă în citirea unei poezii este un fel de muzică: ritmul, măsura, rima, toate aceste au un caracter pentru dâșii artificial, s'apropie de muzică și se depătrează de proza vorbită, și cu toate aceste versurile au ca material însuși cuvintele cu care ne servim în toate zilele, și ele au totdeauna un înțeles. Cu atât mai mult o artă ca muzica care trebuie să-ți dea impresiile, ideea, sentimentele și ceea ce a vroit să spună compositorul, numai prin compoziție de sonuri.

Un exemplu izbitor de cum muzica pentru urechile nepreparate este o artă necomprehensibilă, este faimoasa anecdotă cu șahul Persiei la Opera din Paris. Probabil că anecdota este de la întâiul voiagiu a șahului Persiei, căci de atunci a avut timpul să se deprindă cu muzica occidentală.

Se dedea o reprezentație de gală în onoarea lui. Inainte de a se începe spectacolul, muzicanții

adunându-se la orchestră 'și acordară încet instrumentele. Știți că, când muzicanții fie-care 'și acordă instrumentul, ese un fel de ansamblu mai mult sau mai puțin cacofonic, dacă ești atent la această operație.

După ce muzicanții acordară instrumentele reprezentarea începu, se jucă primul act. Era una din acele opere unde cântăreții strigă teribil și orchestra contribuie întreagă a susținea acțiunea piesei. Cartina cade, și atunci șahul Persiei este întreat dacă i-a plăcut și ce bucată i-a plăcut.

— Mi-a plăcut în adevăr o bucată.

— Care?

Evident că nu putea s'o precizeze.

— A plăcut majestății-voastre poate bucată tenorului, adică a aceluî îmbrăcat în haine de războiu, sau femeia cu voal des pe obraz?

În fine tot felul de întrebări asupra actului întâiu.

Iată că muzicanții încep a-și acorda din nou în antr-act instrumentele.

Atunci șahul Persiei cu fața luminată și mulțumită strigă: Iacă asta mi-a plăcut.

XII

X O chestie pe ședință.

Ceea ce făcea caracteristica *Junimei* era că totdeauna în toate ședințele se discuta o chestie oarecare, și dacă nu era nici o chestie la ordinea zilei atunci se improviza una fără nici o preparare, o chestie venită din senin și acea chestie pasiona pe toți și ședința trecea peste miezul-nopții.

Improvizul și spontaneul caracterizau discuțiile de la *Junimea*.

Este o societate de economie politică la Paris

din care face parte cunoscutul economist Paul le Roy Beaulieu. Membrii acelei societăți s'adună odată pe săptămână la o masă; după masă se deschide ședința și urmează discuția, însă totdeauna se fixează cu o săptămână înainte obiectul discuției, așa că fie-care vine preparat.

De sigur ca garanție mai mult pentru seriozitatea discuțiilor, și în chestiuni economice unde de multe ori e nevoie să se invoace cifre și tabele, statistice, este chiar necesar aceasta.

În discuțiile literare aceasta este de prisos. Când un obiect de discuție se impune improviz, numai cei chemați și preparați pot să ia parte, restul trebuie să tacă și s'asculte.

A anunța mai de 'nainte subiectul în chestie de exemplu de artă, este aproape inutil, căci ce voești ca să prepare asupra subiectului unul care nu este inițiat în materie, prin urmare prepararea mai de 'nainte poate mai de grabă s'aducă confuzie și turburare în discuție, cei nepreparați căutând din amor propriu să-și spună și ei cuvântul lor.

Dar aceasta la *Junimea* nu era o metodă ci era o impulsie. *Junimea* era refractară la ori-ce metodă impusă și la ori-ce disciplină bazată pe forme.

Mi-aduc aminte că niciodată o chestie nu se discuta cât de importantă și pasionantă, două trei ședințe consecutiv.

O chestie care se punea într'o seară trebuia epuizată în seara aceea cu riscul ca să stăm până la două și trei de noapte. În ședința consecutivă nici numai era vorba de ea.

De multe ori un recalitrant care susținea o părere deosebită de a celorlalți, spunea că data viitoare are s'aducă cărți și documente în favoarea tezei sale. În specie dintre aceștia făcea parte răposatul Vârgolici, apoi d. Xenopol. *Junimea* le striga în cor:

— Ei, adu-le, adu-le să le vedem și noi acele faimoase documente.

Această provocare să înțelege că punea la ambiție pe Vârgolici sau pe d. Xenopol.

În ședința următoare vedeam pe Vârgolici intrând cu un portofoliu mare umflat și cu câte-va cărți legate în pachet pe deasupra.

— Dar ce ai acolo? îl întrebau din toate părțile.

Și glumele urmau una după alta.

— Ai pe Don Quichotte?

— Ai pe Lope de Vega?

O mică paranteză.

Glumele aceste s'adresau lui Vârgolici fiindcă făcuse studii și în Spania.

Vârgolici roș ca racu răspundea:

— Nu mai umblați cu glumele, am adus cărți ca să dovedesc că în chestia artei din veacul al 14-lea...

— Care chestie?

Junimea uitase chiar discuțiile din săptămâna trecută.

Și când Vârgolici voia să redeschidă discuția, ca să-și arăte dreptățile, nimeni nu-l asculta, chestia nu mai avea interes.

Și atunci d. Iacob Negrutzi striga:

— Porco, porco, să trecem la alt-ceva.

Vârgolici rămânea cu cărțile și poate cu dreptatea sa neconsiderată.

Așa era *Junimea*.

* * *

Odată sau de două ori, cât am fost ca la *Junimea*, s'a horărat într'o seară subiectul unei discuții pentru data viitoare. D. Pogor a cerut să fie cel întâiu înscris, iar mulți membrii chiar din caracudă au făgăduit că au să se ocupe de acea chestie.

D. Negrutzi care pe lângă că cunoștea saltarele ideilor *Junimei*, mai cunoștea și pe membrii ei, exclamă:

— Aveți să vedeți că Pogor are să lipsească de la ședința viitoare.

În ședința următoare unii membrii care nu erau să ia parte la discuție și prin urmare aveau situația plăcută de ascultători și spectatori la o ceartă interesantă, venită de cu vreme pe la opt ore, ora întrunirii *Junimei* fiind nouă de obicei.

Sosi ora 9 și jumătate d. Pogor nu s'arată.

Mare râs și veselie de această lipsă, iar d. Iacob Negruzzi striga victorios:

— Nu v'am spus că Pogor n'are să vie!

Unul dintre junimiști, cel mai ascultător poate, răposutul Tasu zise:

— Apoi eu cred ca să înceapă discuția chiar fără Pogor.

— Care discuție? întrebare unii.

— Discuția tumulelor Romane în Dacia, pe care am admis-o în ședința trecută.

— Cine ia cuvântul? întrebă d. Negruzzi.

Tăcere.

— Dar bine, par-că unii au făgăduit că se prepară, între care și Pompiliu? Mirune ai cuvântul.

Miron Pompiliu foarte încurcat zise:

— Apoi dacă nu e Pogor aici care este adversarul nostru în această chestie...

Junimea trecu la altă discuție.

Pe la 10 și jumătate iată că sosește d. Pogor, cu un volum format mare, în mână.

— Iată Pogor, în fine.

D. Pogor intră foarte vesel, ridică volumul în sus și zice:

— Am aici ceva interesant de tot.

— O carte asupra tumulelor Romane? întrebă toți din toate părțile.

— Ce tumule Romane? Aceste sunt chestii de care numai Miron Pompiliu merită să se ocupe. Am aici o ediție admirabilă a lui Don Quichotte cu ilustrații de cea mai fină artă.

Mare ilaritate în *Junimea*.

— Dar bine măi omule, îi zice d. Negruzți, par-că luași angajamnetul sa discuți despre tumule Romane?

Ast-fel că chestia anunțată cu o săptămână 'n-ainte, rămase literă moartă.

XIII

Creștinismul și arta.

Multe și foarte multe chestii și mai cu seamă de artă s'au tratat la *Junimea* și multe lănci am mai rupt noi tinerii în contra savanților literatori cu idei fixe și înguste, adică în contra lui Vârgolici, lui Burlă, lui Eminescu și alții.

Erau unii care n'aveau nici o idee în asemenea chestii, dar fiind conservatori în materie de artă, țineau totdeauna cu cei de mai sus în contra noastră. Unul dintre aceștia era Bodnărescu, care nici odată nu ne aproba. De și nu avea nici o idee într'o chestie, însă când era vorba că să se ralieze la una din părțile discutante, totdeauna se așeza în câmpul opus.

Lambrior și cu mine ne ocupam pe atunci și de chestiile istorice.

În special eu în studiile mele asupra *Istoriei Române* din veacurile cele d'ântăiu am avut nevoie ca să-mi dau amănunțit seama de situația Europei în evul mediu, începând prin veacul al 12-lea până în acela al 14-lea, și 'mi procurasem un însemnat număr de volume care se ocupau de evul mediu, cărți pe atunci noi scrise, nu după metoda lui Michelet și Edgar Quinet, ci metoda serioasă documentată a istoricilor germani.

Prin urmare Lambrior și cu mine aveam o su-

perioritate necontestată în chestie de istorie asupra *Junimei* a căreia punct slab era lipsa de cunoștințe aprofundate istorice.

La *Junimea* teoriile generale admise cu privire la istorie și în special la evul mediu le pot rezuma ast-fel:

— Evul mediu este un timp de în întunecime și de barbarie, el reprezintă decadența complectă a artei romane și grece, mai cu seamă a sculpturii.

Aceste idei nu erau ale *Junimei* numai, erau ideile curente a unor autori cu reputație care nu studiaseră în de-amănunt acela veacuri așa zise de întunecime.

D. Pogor se ridica mai sus, când adopta ideile lui Guizot, care cu spiritul său de largă concepție stabilise trăsături mari a filosofiei sale istorice.

De aceea foarte adesea-ori aveam discuții violente în privința artei din evul mediu mai cu seamă.

D. Pogor susținut de Vârgolici, Burlă și ceilalți, acuzau evul mediu și mai cu seamă creștinismul că a ucis sculptura, și argumentarea lor luată din diferiți autori nu era fără temei.

— Creștinismul, ziceau ei, propagând ideea de suferință, de chinuire a trupului în vederea salvării sufletului, a ucis sculptura, căci ideea frumosului, a dezvoltării trupului omenesc, idee greacă și romană, a dat loc acelei admirabile dezvoltări a statuariei. Pentru creștini un trup frumos de bărbat și mai cu seamă de femei este o profanație, este un păgânism, trupul netrebuind să existe decât mizerabil și schilodit în vederea frumuseții sufletului și a salvării lui. Uitați-vă la schimonositurile statuelor sfinților și a cavalerilor tăiați în marmură de pe mormintele lor. A trebuit ca Renașterea să reia din nou firul artei

romane și grece, a artei păgâne, ca să ne dea din nou sculptură și pictură.

Evident că dacă consideri în trăsături generale admirabila statuarie greacă și chiar romană, comparând-o cu decăderea ce a urmat în această privință aproape o mie de ani, și când mai ții seama că Renașterea nu a fost decât reluarea firului artei antice, evident zic, trebuie să admiți că epoca de o mie de ani a fost o epocă de întuneric.

Dar noi partizanii evului mediu, puneam altmitrelea cheștiunea.

Noi ziceam adversarilor noștri :

— Ne vorbiți de sculptura greacă dusă la perfecțiune, uitați însă un lucru, că acea perfecțiune este unilaterală. Necontestat că cultul frumosului fizic, adică a trupului omenesc a atins la greci marginile perfecțiunii, și că chiar după Renaștere până în ziua de astăzi, cu toată dezvoltarea admirabilă a sculpturei, mai cu seamă în Franța, grecii n'au fost măcar egalați când e vorba de frumusețea plastică și senină. Dar statuariei antice i-a lipsit viața, mișcarea, emoțiunea pe față, i-a lipsit exprimarea sentimentelor. Statuaria antică nu are suflet, are numai frumusețea fizică. De sigur, dacă Grecii și Romanii ar fi putut să continue să trăiască în aceleași condiții sociale încă câte-va veacuri, statuaria ar fi intrat și pe calea exprimării emoțiunilor și a vieții interne a omului.

Deja se vede aceasta în ultimii ani ai acelei arte, se găsesc statui de fauni, de satiri, de bacante, în care sculptorul s'a preocupat ca să reprezinte în gesturi și pe față emoțiuni, chiar pasiuni, este mai cu seamă grupul *Laocoon*, o adevărată capo-d'operă în acest sens...

— *Laocoon*? întrepruipa d. Pogor, ce vorbești de *Laocoon* ca de o capo-d'operă? Apoi Lao-

coon este tocmai semnalul decadenței artei statuariei clasice și senine, este oribil de văzut.

Iar noi ripostam :

— De sigur, că pentru d-voastră Laocoon însemnează decadența, dar pentru noi însemnează că arta statuariei începea a se complecta cu ceea ce îi lipsea, adică cu partea sufletească.

— Eroare, strigau antichiștii, sculptura prin materialul de care se servește, marmora, foarte greu de maniat, și prin imobilitatea ei naturală, este destinată a nu reprezenta decât forme plastice. Este o crimă ca un sculptor să degradeze masca frumoasă și senină a unui cap de om sau de femeie zbârcind-o sub pretext de a face să se exprime sentimente pe ea.

Și atunci începea o discuție animată între noi și antichiști, asupra ce se înțelege prin frumos și anume : *Frumosul* este exprimarea liniilor pure, senine, nealterate de nici o emoție, iar *urâtul* echivalează oare cu o figură energetică expresivă și cam șifonată, tocmai din această cauză ?

Înțelege cititorul cum această temă de discuție ne ducea foarte departe, fără să ajungem la vre-o înțelegere.

Noi cești-l'alți ziceam :

— Anticii altfel concepeau ideea frumosului, și altfel o concepem noi.

La antici, ideea frumosului era simplistă : frumusețea formelor și a trupului. Chiar îmbrăcăminte foarte sumară împingea la aceasta. La moderni ideea frumosului este mai complexă ; nu pot lăsa de-o parte o mulțime de elemente pentru a-mi concentra ideea de frumos numai în trupul gol sau în formele plastice. La moderni, evident că formele trupului joacă încă rolul principal, dar nu este numai acest element, singur acest element. În ideea frumosului intră expresia figurei, inteligența în ochi, îmbrăcăminte chiar,

precum și mijlocul în care ți se înfățișează o persoană.

Aici iarăși eram întrerupți :

— Cum, d-voastră băgați în ideea frumosului și fustele unei femei ?

— Da, răspundeam, și fustele, căci ar fi curios ca în toate zilele și în tot momentul, adică cât vedem femei îmbrăcate, să nu simțim plăcerea frumosului ci să rezervăm această delectare *estetică* numai când vedem femei goale. Apoi acesta ar însemna că frumosul este ceva ascuns, indecent și că trăim cel puțin 12 ore din cele 24, fără să vedem o capo-d'operă a naturii, adică o femeie goală.

Iar Lambrior cu bruscheta și glumele lui cam groase le zicea :

— A, înțeleg teoria d-voastră estetică, ea își poate găsi satisfacție în oarecare case ospitaliere, unde costumul obicinuit al femeilor este de a fi goale.

La această glumă apropo, începeam să râdem cu toții fără deosebire de partid.

Apoi se relua discuția: Dacă o femeie e mai mai frumoasă îmbrăcată cu gust, sau goală ? Sau mai bine, când vezi pe stradă o femeie și o găsești frumoasă, este întrebarea : Când îți dă impresia de frumos, o iei așa cum se prezintă elegantă și cochetă în costumul ei, sau se face în tine o operație iute de raționament și de intuiție, așa că dezbraci mentalmente subit pe femeie de costumul ei, ți-o închipuești goală și numai după aceia îți dai părerea că este frumoasă sau nu ?

Și apoi noi adaugeam :

— Cei care sunt partizanii frumosului antic, trebuia să admită această din urmă ipoteză. În adevăr, cum poți aprecia în mod complet frumosețile plastice sub costumuri care de multe ori

le ascund? Grecului antic îi era ușor să le aprecieze de la prima vedere, costumul se preta admirabil. Dar la femeea modernă, care trece pe stradă? Vedeți, prin urmare, că deși vă declarați Greci ca idei a frumosului, totuși fără de voie sunteți moderni, fără de voie admiteți un oarecare complex în iedeea frumosului, fără de care nu s'ar explica de ce ziceți cutărei sau cutărei femei pe care o vedeți trecând pe stradă că este frumoasă.

Apoi pe acest teren, discuția devenea aproape scabroasă. Așa Paicu, filolog, care nu știu din ce cauză în chestia aceasta era alături cu noi, se sculă în picioare și zise:

— Lăsați-mă să vorbesc și eu un minut... Dar să nu-mi ziceți că *prost e Paicu...*

Cititorii își aduc aminte că acesta ere refrenul cu care era întâmpinat Paicu de câte ori voia să vorbească.

Atunci d. Pogor striga:

— Nu, nu-ți vom zice, prost e Paicu... *înainte, ci pe urmă.*

— Apoi vezi că pe urmă, răspundea râzând Paicu, n'aveți să mai puteți zice, că ce am să spun este o anecdotă.

— Spune, spune...

— Iată: Eu iubeam odată o femeie, mi-era dragă de înebuneam și mi-era dragă mai cu seamă când o vedeam îmbrăcată cu o roche drăguță și cu o pălărie care îi stetea foarte bine. Ne-am împrietenit. Când s'a desbrăcat n'am mai găsit-o așa frumoasă. Ea vroia să rămâie în pielea goală, atunci i-am zis: „Te rog păstrează-ți măcar cămașa“.

Un huiduit teribil cu râsete a primit anecdota lui Paicu. La *Junimea* nu se obicinuia să se povestească asemenea lucruri.

Iar d. Iacob Negruzzi, adresându-se către *Junimea*:

— Bine d-lor, dar ce are să zică duduca de la Vaslui când va auzi că se vorbesc asemenea lucruri la *Junimea*?

— Până a auzi duduca de la Vaslui, replică d. Xenopol, întreb ce are să zică d. A. D. Holban în *Uniunea Liberală*, mâine?

Un mic parantez. D. Holban era dușmanul neîmpăcat al ideilor junimiste și a societății *Junimea*. Nu-i scăpa o ocazie în care să nu facă zeflemele în gazeta sa asupra *Junimei*.

După ce Pavel Paicu sfârși istorioară lui care dădu loc la tot felul de comentarii mai mult sau mai puțin decoltate, se stabili liniștea.

Erau vre-o doi, trei ascultători foarte atenți la toate discuțiile serioase, și care când se vorbea lucruri cam scabroase stăteau ghemuiți în fotoliul lor și cu ochii în jos. Aceștia erau Papa Culianu, Melic și d. Naum, cei trei pudici, căci după cum erau trei Români la *Junimea* erau și trei pudici:

D. Naum era președintele pudicilor.

D. Naum zise.

— Dar bine, cum a rămas cu discuția artei în evul mediu? Par-că de acolo am plecat ca să ajungem.... unde am ajuns?

— Unde am ajuns? spune? întrebă cu malițiositate d. Pogor.

D. Naum dădu din umeri și tăcu.

— Ba nu, ripostă d. Pogor, trebuie să spui unde am ajuns...

Și atunci *Junimea* în cor începu a striga:

— *Să spue Naum unde am ajuns, să spue unde am ajuns.*

Și pe urmă iar în cor.

— Nu-l lăsăm pe Naum până nu va spune unde am ajuns...

D. Naum roș ca un rac să scoală în picioare agitat.

— Ați ajuns de vorbiți ca la cișmea.

Mare râs, iar d. Pogor adaugă:

— Bravo, pudicile Naum....

D. Nicu Ganea, care ținea totdeauna măsura și în glume și în lucruri serioase zise:

— Ba zău, întreb și eu ca Naum, de unde am plecat? De la ce discuție am început?

Vârgolici răspunse:

— Nici eu nu știu, dar să spue Panu.

— Să spue Lambrior, adaugă un altul.

Noi eram deprinși cu asemenea scene la *Juni-mea*. De multe ori se începea o discuție și dacă intervenea povestirea unei anecdote și era hazlie, apoi să făcea atâtea glume apropo de anecdotă în cât chestia în discuție se părăsea dela sine, ba chiar era imprudent pentru cel interesat să o reamintească, căci 'și atrăgea vre-o ironie sau vre-o malițiositate.

De aceea noi care știam asemenea lucru, am luat un aer surprins și am răspuns:

— Dar nici noi nu știm despre ce era vorba.

Acest răspuns a încurcat pe malițioși, și atunci d. Negruzzi zice:

— Mi se pare că era vorba de arta în evul mediu, arta pe care Lambrior și Panu o pun deasupra celei anice.

Și începu să râdă.

— Ba mă ertați, răspunse Lambrior, noi niciodată n-am susținut aceasta; ceea ce susținem este că nu toată arta se concentrează numai la Greci și că nu mai este alta. Poate să fie chiar artă mai inferioară dar mai este și alta, lucru ce d-tră contestați.

— Dovediți, întrerupe d. Pogor, puindu-și picioarele pe masă.

Mulți cititori se vor întreba, ce însemna aceste manieri? Un om într'o societate literară față cu 40 de alții să-și pună într'un moment dat picioarele pe masă? Ce necuviință? trebuie să-și zică

unii; nici la crăsmă nu se fac asemenea lucruri!

Așa era la *Junimea*, și nimenea nu găsea asemenea acte ca mojicești sau ca o ofensă adusă societății.

Fiecare făcea ce vroia, dar nimenea nu gândea să ofenseze pe ceilalți. Era o cordialitate și o libertate de manieri de care nimeni nu se supăra, fiindcă intenția nu era niciodată ofensătoare.

Când d. Pogor își punea picioarele pe masă, acest lucru îl făcea cu atâta curățenie de suflet, cu atâta gaminărie și era așa de semnificativ, în cât toată lumea râdea dar nu se supăra. Noi cei vechi dela *Junimea* făceam haz, cei noi se cam scandalizau, iar unii veniți pentru prima oară se indignau și nu mai puneau piciorul la *Junimea*.

Să înțelege că glumele curgeau ploae la asemenea ghidușii ale d-lui Pogor.

— Oare de ce d. Pogor și-a pus picioarele pe masă? întreba d. Ganea rîzând.

— Pentru ca să dovedească, replica cu un aer serios d. Negruzzi, că la dânsul picioarele sunt mai mult decât capul, și că gândește cu picioarele. Căci știți că un om când gândește își razămă coatele de masă, cu capul în mâini. Pogor își razămă picioarele.

D. Pogor râdea, și ca semn că înțelege gluma, lua o pernă de canapea și o arunca în d. Negruzzi.

Când era d. Maiorescu de față, gluma nu continua mai departe, căci zicea:

— Porco, porco!

Și ședința continua.

Mulți din cauza unor asemenea glume nu au putut să se aclimatizeze la *Junimea*, oameni de mare valoare și foarte utili acelei societăți.

Așa d. Dimitrie Sturdza.

Când am intrat în *Junimea*, era o legendă care se comunica nouilor veniți, de încercarea d-lui Sturza de a intra în *Junimea literară*, și de indignarea cu care după vre-o două ședințe n'a mai revenit.

— Inchipuește-ți, ne povestea d. Negrutzi, ce a pățit bietul Dimitrie Sturza. Iubitor de muncă și găsind o gazetă ca *Convorbirile* unde să-și publice lucrările, Sturza a vroit să fie membru obicinuit. Maiorescu i-a servit de aducător.

— Adică de intermediar, replica d. Pogor.

D. Pogor nu a zis cuvântul tocmai de intermediar, a zis un altul de... mijlocitor.

— Vine bietul Sturza într'o seară, mititel și modest, și cu o servietă umflată sub braț. În seara aceea tocmai se întâmplase ca Pogor să fie în *haghițele* lui, iar Paicu *mai prost* de cât totdeauna. Paicu nu știa cu ce ocazie începe a spune o anecdotă măscărăcioasă, Pogor îi ținea isonul, iar *Junimea* făcea un haz nebunesc. Bietul Sturza așezat într'un fotoliu într'un colț stătea cu ochii în pământ, își strângea portofoliu, și nu știa ce continentă să aibe. În zadar d. Maiorescu voia s'aducă discuția pe o temă serioasă. Imposibil, Pogor avea draci. Și cu cât noi eram mai serioși cu atâta d-sa era mai nebun. Sturza aduse un articol de numismatică. Din nenorocire numismatică nu era gustată la *Junimea*, așa că atitudinea *Junimei* era cam în doi peri. Pe la 11 jumătate Sturza a plecat, iar eu când i-am făcut reproșuri lui Pogor și celorlalți de nebuniile lor, ei mi-au raspuns în cor, adaugiul societății: *entre qui veut, reste qui peut*. A doua zi am întâlnit pe Sturza, el mi-a zis:

— Societatea d-voastră e foarte frumoasă și utilă, dar se vorbesc acolo lucruri cam... necuviincioase. Prefer publicația societății *Convorbirile literare*.

Și în adevăr așa fuse. D. Sturza a mai venit, mi s'a spus, odată sau de două ori, dar pe urmă n'a mai venit.

— Acolo se spun prea multe mășcărele, zicea către cei care-l întrebeau de ce nu se mai duce la *Junimea*.

* * *

Când își puna d. Pogor picioarele pe masă? În zilele când voia să demonstreze în contra unei teze, și când era slab în argumente. Prin urmare când Lambrior a luat cuvântul ca să arăte că și evul mediu a avut o artă, atunci d. Pogor care era până în gât înfundat în clasicismul antic și-a pus picioarele pe masă în semn de protestare.

Discuția asupra artei antice bine-înțeleș, trăgănată dela o seară la alta conform tradiției *Junimei*, n'a mai avut loc.

Dar la *Junimea* o discuție întreruptă reîncepea cu o altă ocazie, fără ca cine-va să se aștepte la așa ceva.

Așa s'a întâmplat și cu această chestie.

Noi partizanii artei în genere în toate veacurile și pe toate latitudinile, eram indignați de tirania clasicilor care vroiau să reducă arta numai la un mic petic de pământ numit Grecia și numai la un infim spațiu de timp de pe acel petic. Prin urmare îi pândeam pe acești exclusiviști și pândeam în acelaș timp ocazia ca să ne luăm revanșa, căci era admis, cum am spus, la *Junimea* că arta nu a existat decât la Greci, iar pictura numai la Italieni în timpul Renașterii.

Aceste erau saltarele *Junimei* a căroră chei le păstra cu scrupulozitate d. Iacob Negruzzi.

XIV

Ideile religioase ale *Junimei*

Iată cum ni s'a prezentat ocazia.

Aici trebuie să fac un parantez, căci fără paranteze nu pot ținea firul istorisirii.

Care erau ideile religioase ale *Junimei*?

Ele erau foarte variate și foarte caracteristice. Ele se resimțeau din diferite izvoare de cultură iar nu de educație.

În genere religia este o chestiune de educație. Capeți o creștere serioasă într'un sens religios, rămâi adeptul acelei religii în temă generală. Așa se explică continuitatea credinței, cel puțin aparent; foarte puțini se gândesc să se revolte în contra unei doctrine primită din frageda copilărie. Se citează Voltaire ca revoltându-se în contra doctrinei creștine. Este o eroare. În fond Voltaire, Rousseau, Volnay etc. sunt creștini monoteiști, ei au fost revoltați în contra practicei și a formulelor creștine.

O pătură oarecare din țară, din care a făcut parte și *Junimea*, face o mică excepțiune.

În genere nu se dă o educație sistematică și dominantă creștinească la noi în țară. Acest lucru este un neajuns pentru cei mulți, este un mare avantaj pentru cei puțini.

Nu am vreme să mă explic, căci discuția chestiei m'ar duce prea departe.

E destul să spun că pentru foarte mulți oameni culți din țară de la noi, chestia religioasă nu este o chestie de educație ci o chestie de cultură, credințele noastre religioase nu sunt determinate prin educația ce o primim, ci mai cu seamă prin cultura la care ne adapăm.

La *Junimea* acest adevăr reeșea mai clar.

De aceea ca doctrină filosofico-religioasă, erau foarte puțini creștini. În adevăr foarte puțini îmbrățișau doctrina și filosofia explicării fenomenelor fie cu privire la om, fie cu privire la lume; toate celelalte doctrine filosofico-religioase aveau mai multă trecere.

Așa, cei care și făcuse studiile în Germania, precum Eminescu, Bodnărescu, etc. erau panteiști.

Se știe ce este panteismul: Este recunoașterea universalității lucrurilor în lume ca D-zeu, este natura divinizată, D-zeu nu e nicăerea dar e în toate părțile. Pe atunci această filosofie era în favoare în Germania.

D. Pogor era budist. De când citise doctrina lui Sakya-Muni devenise un budist înfocat, iar *Nirvana* adică ideea că totul se confundă la urmă în neant, îl înduioșa peste măsură.

D. Maiorescu trecea drept ateu din prelegerile d-sale, căci la *Junimea* nu s'a explicat niciodată în această chestie; deci rezulta un lucru nu tocmai definit, care ar putea fi precizat prin cuvântul de necredincios. Nu avea însă o doctrină.

Eu eram pozitivist, adică îmbrățișam filosofia lui Comte și Littré.

Erau câți-va liberi cugetători.

Și foarte puțini creștini între cari d-nii Naum și Ștefan Vărgolici.

Erau unii care erau balotați de toate aceste credinți diverse și nu știau nici ei singuri ce să creadă.

Nota dominantă cum vedeți era *necreștină*.

Acest lucru făcea scandalul la mahala și între fracționiști, partidul liberal pe atunci din Iași.

Ateismul d-lui Maiorescu (ateism pe care d-sa nu l'a formulat niciodată în mod categoric) era tema de combatere în contra *Junimei*.

— Niște oameni, ziceau fracționiștii, care n'au nici măcar D-zeu, care sunt prin urmare contra moralei, acești oameni trebuiesc puși la indexul societății.

Oarecare fapte nenorocite cu privire la ordinul moral, exploatare cu abilitate de dușmanii *Junimei*, confirmau în aparență numai această părere.

Limbajul liber și cam decoltat cum se obișnuia la *Junimea*, credința că arta și literatura n'au patrie, contribuiau încă la înveninarea cam-

paniei în care se exploatau toate aceste lucruri contra *Junimei*.

Numai creștină nu era această societate, unde discuțiile nu aveau de criteriu și de stavilă decât domeniul vast al științelor și a rațiunii. De aceea puținii creștini religioși ca d-nii Naum și Ștefan Vârgolici aveau o situație foarte modestă.

Am auzit la *Junimea* discutându-se toate religiile din lume, și cum am spus, toate aveau partizani, numai cea creștină nu-și avea apostolul și apărătorul.

Dealtmîntrelea niciodată nu se făcea discuții din punct de vedere al practicei unei religii, ci din acela al filosofiei ei, și era un lucru asupra căruia cu mici excepțiuni căzusem de acord cu toții, și anume că, ca morală, budismul este superior moralei creștine, în islamism monoteismul e mai pur, iar paganismul eminaminte propriu a crea opere de artă în toate genurile.

* * *

Am zis că erau și câți-va liberi cugetători. Intre aceștia eram și eu la început, și fiindcă e vorba de amintiri, să 'mi dea voie cititorii să vorbesc de faza liberei mele cugetări.

N'am fost niciodată din mica copilărie credincios. Părinții mei nu mă îndemnau să mă duc la biserică. În liceu intern fiind, a trebuit să mă duc Duminicile la leturghie, dar nimic nu mi-a deșteptat interesul, așa că, ca toți ceilalți elevi din momentul când intram în biserică sub privigherea pedagogului, deja și începeam a mă gândi ca să ies cât mai curând.

Până prin clasa a treia a liceului nu m'am gândit niciodată la problemele filosofiei creștine, eram prea tânăr și mijloacele de cunoștinți îmi erau prea restrânse.

În clasa a treia am început a putea citi franțuzește, și nu-mi aduc aminte sub ce impulsie

de odată m'am trezit în mână cu uvrage de a lui Voltaire și Volney.

Era deja începutul emancipărei mele de copil.

Dar iată că ajunge zgomotul până în internat de o carte extraordinară, de unul *Renan*, care distruge legenda cum că Isus Christos a fost fiul lui D-zeu. M'am repezit la un librar și am comandat la *Vie de Jesus*. A fost pentru mine o revelațiune și zguduire puternică a felului meu de a concepe religia.

Din acel moment n'am mai crezut în minunile și în toată partea supranaturală a tuturor religiilor începând cu acea creștină.

O mare, ba chiar decisivă influență asupra credințelor mele religioase a avut studiul geologiei. Noi, care învățasem că lumea există de șapte mii de ani, când am văzut științificește dovedit că atât pământul cât și omul trăește de sute și sute de mii de ani, atunci ne-am lămurit complect cecece era încă confuz în capul nostru.

Mi-aduc aminte că se formase în clasă două tabere: tabăra credincioșilor mai numeroasă, însă nu din băeții buni, și tabăra necredincioșilor din vre-o șeșe, șapte care erau în fruntea clasei. Luni întregi am discutat între noi, pot zice zi și noapte, căci seara după ce se stingeau lămpile în dormitor, culcați în paturile noastre discutam până la unu sau două.

Ca să nu lungesc vorba, prin clasa a șaptea eram perfect ateu în sensul creștin.

* * *

Și aici vin la ceva caracteristic și instructiv și astăzi pentru mulți.

Cărțile de doctrină și de filosofie pe care le citisem până atunci, reușiseră a dărâma întregul edificiu filosofic creștin. Dar cu ce îl înlocuisem? Cu nimic propriu zis. Aveam idei generale imperfecte, aveam foarte puține explicații științifice,

dar din aceste nu puteam să-mi creez un alt sistem de credință. Acest lucru este și astăzi cu desăvârșire greu, aproape imposibil.

Din acest amestec de sisteme dărmate și de alte neclădite s'a născut în mine libera-cugetare, după un anume puternic curent care pe atunci domnia în Franța.

Iată-mă deci liber-cugetător.

Cum practicam eu așa numita doctrină? Căutam să rezolvesc chestiunile după puținele mele cunoștinți în puterea rațiunii, excluzând tot ce intra în felul vechiu de a interpreta și a explica fenomenele.

Dar aceasta nu mă satisfăcea de loc, căci mă surprindeam adeseori rezolvând două chestii analoge cu două metode deosebite și ajungând sub impresia momentului la concluziuni disparate.

Libera-cugetare era când ateismul, era când budismul, era când știința, era când neștiința.

Și atunci s'a întâmplat să-mi cadă în mâini, *Sistemul de filosofie pozitivă* a lui Auguste Comte precum și uvrajele comentatoare ale acestei filozofii de Littré. Și îndată totul s'a lămurit în capul meu. Am înțeles că libera-cugetare nu înseamnă nimic, căci poți să fi liber-cugetător fără să fii om de știință și fără să subordonezi raționamentul tău metodei științifice.

Am renegat libera cugetare și am devenit pozitivist.

* * *

Evident că și filosofia pozitivistă nu răspunde la cerințele complete a unui om, dar era pentru mine pe atunci mult superioară liberei-cugetări.

Pe un filosof pozitivist îl poate oricine bombardă cu sute de chestiuni la care el e mărginit să răspundă numai un lucru: Știința n'a rezolvit încă cutare chestie, prin urmare nu mă pot pronunța de vreme ce doctrina mea mă împedică

ca să mă hazardez și chiar să fac ipoteze într'un domeniu care nu e acel pozitiv al cunoștințelor sigure omenești.

Dar cel puțin cu pozitivismul ai un criteriu, îngust, mic, incomplet, dar ai unul; pe când cu libera-cugetare, ce criteriu ai? cu ce material te servești ca să cugeți liber?

Și aici mai deschid un parantez mai mic, de actualitate.

Unii din cititori poate știu că în vara aceasta a avut loc la Paris un congres al *liberei cugetări*. Am urmărit cu interes dezbaterile și de multe ori am făcut un mare haz.

Erau la acel congres câți-va oameni de bun simț. Unul din ei a pus congresului întrebarea: ce este libera-cugetare? ce este un liber-cugetător?

Și lucru hazliu, care condamnă libera-cugetare și care condamnă congresul, este că nimeni n'a știut să facă o definiție, ba chiar nimeni nici nu s'a încercat, și toți au întors dificultatea răspunzând cu fraze sau cu încriminări.

Dealtmintrelea în ziua de astăzi libera-cugetare nu mai este o doctrină, sau dacă ea este încă una, ea se reduce la o protestare în contra erezurilor și ideilor religioase.

Inchid amândouă parantezele și cel mare și cel mic.

XV

Iarăși chestie de artă

Am lăsat în suspens o chestie de artă care ne diviza pe noi câți-va de restul *Junimei*. Am povestit cum clasicii dela *Junimea* nici nu voiau s'audă de arta medievală.

Dar ideile unilaterale și absolute să combat dela sine prin însuși intransigența lor, iar cei

care le susțin, fără de voe în altă ocazie recunosc că au mers prea departe.

Așa s'a întâmplat și cu chestia care ne desbina. Trecuse câte-va săptămâni de când cu discuția asupra artei medievale, cu toții o uitasem, eram preocupați de polemicile cu gazetele din București, când într'o seară — *Junimea* era la d. Pogor — după ce ne adunasem mai toți, d. Pogor strigă :

— Apropo, am să vă arăt un uvraj de tot interesul.

Trece în o sală de bibliotecă și aduce un volum frumos in-folio cu planșe admirabile.

— Ce este aceasta? întrebare mai mulți.

— Este uvrajul lui Leduc, asupra arhitecturii din evul mediu, răspunde d. Pogor. Ia uitați-vă ce bogății de formă arhitectonice, autorul arată cum s'a născut ogiva, cum s'a aplicat rozacele, iată ce forme armonioase și adânci a bolților...

Cu toții înconjuraram masa și admiram bucată cu bucată, catedralele, castelurile, manăstirile etc.

Lambrior și cu mine schimbarăm o căutătură, apoi luând un aer desprețuitor, Lambrior zise :

— Ce mai priviți la barbariile și sălbăticiile, aceste, aceasta este o artă informă, arhitectura aceasta e compusă din piatră peste piatră aproape ca piramidele.

Toți se uitară la dânsul, eu nu am mai putut să mă stăpânesc de râs, și am început a râde cu poftă.

— A, am zis, va să zică veniți la vorba noastră, va să zică evul mediu a produs ceva, pe care în momentul acesta admirați și a cărui existență până acum o negați.

Toți începură a râde uitându-se la d. Pogor, apărătorul clasicismului antic.

D. Pogor avea o calitate : când era prins într'o chestie oarecare, recunoștea cu grație greșala,

foarte rar avea încăpățânări, de altmintererea avea un fel de mobilitate de spirit cu care era compatibilă orice schimbare de idei.

— Dar cine a negat vre-odată, răspunse râzând, că evul mediu nu a avut o arhitectură grandioasă, însă numai arhitectură, nimic altceva.

— Va să zică am câștigat ceva, răspunserăm noi, recunoașteți că evul mediu are cel puțin o artă, arhitectura.

* * *

Mai trecu vre-o două, trei săptămâni, și d. Negruzți veni într'o seară cu un voluminos manuscris, și ne zise :

— Bine, pe semne unii oameni când n'au treabă, nu s'apucă măcar să-și peardă timpul cu lucruri folositoare. Un erudit al cărui nume nu-l spun, a venit și mi-a dat acest manuscris ca să-l public în *Convorbiri*. Ghiciți ce cuprinde ! Un studiu asupra lui Chateaubriand. Ce interes poate să aibe un asemenea studiu pentru cititorii *Convorbirilor* !

Și dela aceasta se lua vorba despre Chateaubriand și operele lui. Unii erau pentru, alții erau contra, unora le plăcea *Atalla*, altora *Cel din urmă Abenserab*, toți recunoșteau că Chateaubriand este un admirabil prozator, aproape un poet.

Vârgolici, în calitate de normalian se amestecase în discuție, și între altele spuse :

— Mie din toate operele lui îmi place *Le Génie du Christianisme*. Acolo Chateaubriand a făcut o alegere măiastră pentru a demonstra ceea ce și propunea, adică geniul sublim al creștinismului, atât ca morală înaltă cât și ca bogăție poetică.

— Va să zică, întreb eu, găsiți multe bucăți în adevăr poetice cu caracter creștin ?

— Desigur că da, răspunde Vârgolici, cine a negat vreodată aceasta.

— Cine a negat-o ? replică Lambrior. Apoi a'ți negat-o d-voastră, când a-ți susținut seri întregi că creștinismul a avut de efect decăderea artei și a poeziei, suprimând formele frumoase și torturând sufletul senin păgân ? Ce nu vă mai aduceți aminte ?

Iarăși râsete. D. Pogor uitase chiar o asemenea discuție.

Numai câți-va recalitranti, precum Bodnărescu, Miron Pompiliu și alții, încercară să mai susție contrariul.

— Noi am vorbit de sculptură iar nu de poezie, și cu privire la sculptură și astăzi suntem de aceeași părere...

Iată cum, încetul cu încetul, *Junimea* revenea la idei mai juste, părăsind intransigența doctri- nelor clasice. Intâiu recunoștea ca artă miedevală arhitectura, pe urmă admitea că creștinismul e comptabil cu poezia, și așa mai departe.

PARTEA III.

I

Continuarea luptei-între lași și București

Să relevez o particularitate asupra felului cum acest războiu de vre-o zece ani, s'a dus de noi deoparte și de Bucureșteni de cealaltă.

Din partea *Convorbirilor*, îndată ce unul din noi prindea pe un scriitor bucureștean cu vre-o prostie, cu vre-un act de ignoranță sau de declamatorie patriotică, scria un articol în *Convorbiri*, arăta prostia, indica ignoranța, și după un răspuns și replică, totul era sfârșit, *Convorbirile* nu se mai ocupa nici de autor nici de lucrarea lui, polemica era închisă, și dacă se deschidea, aceasta se făcea cu o altă ocazie, cu alt scriitor, cu altă lucrare.

Junimea se mărginea a face pur și simplu critică, și numai din când în când polemică.

Rolul unui critic se mărginește în a se ocupa de o lucrare și a-i arăta defectele, iar nu a transforma critica într'o diatribă continuă de toate zilele.

În București nu se urma astfel. La criticile noastre, Bucureștenii răspundeau cum era și dreptul lor. Cu succes sau fără succes, este o altă

chestiune; după răspuns polemica ar fi trebuit să înceteze, animozitatea de asemenea.

Nu era așa. Bucureștenii păstrau animozitatea și făceau din ea un sentiment permanent în contra *Junimei* din Iași.

Și căutau să-și răzbune pe noi dela Iași prin toate mijloacele, și nu numai la o ocazie ci și fără nici o ocazie.

Era războiu general și permanent.

Consecvența a fost următoarea: că pe când noi, cum am spus, ne mărgineam a critica numai scrierile dela ordinea zilei, ei ne luau pe fiecare dela potop, puneau în evidență critică tot ce fiecare din noi scrisese, s'amesteca în viața noastră privată, ataca *Junimea* în bloc, iar nu pe scriitorii cu care avusese polemică, cu un cuvânt ei făceau cum zice franțuzul: *flêche de tout bois*.

Acestei porniri se datorește pamfletul la adresa *Junimei*, numit *Musa dela Borta rece*, de care mă voiu ocupa îndată.

La acest sistem de diatribă continuă, noi păstram sângele rece, cu atât mai mult cu cât cu toate încercările nu ne usturau loviturile, continuam a sta la pândă, și îndată ce prindeam din nou pe unul din dușmanii noștri în flagrant delict de autorlâc, îi dădeam din nou la cap și ne retrăgeam în fortăreața noastră junimistă.

II

Musa dela Borta rece

În 1873, în toiul lupte literare dintre Iași și București, cei dela București se hotărâră să ne dea o lovitură mare și să ne ridiculizeze. Cum am arătat altă dată, *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu îi exasperase.

Și atunci se consultară cum să dea acea lovitură.

Între literați să știe cum se dau asemenea lovituri: sau se face o satiră, sau se scrie o piesă burlescă în care ca persoane figurează dușmanii cu care ai războiu.

Convorbiri literare întrebuițase câteodată genul satiric, d. Negruzți scrisese mai multe satire în versuri în contra d-lor Ureche, Hășdeu etc. Mai târziu Eminescu făcuse cu mai mult talent acelaș lucru.

Cei de la *Contimporanul* adoptară sistemul pieselor satirice. Sistemul are avantajul că în piese pot figura atâtea personaje câte voești iar forma de dialog pe lângă că este cea mai vie, dar apoi poți pune în gura fiecărui personaj cece voești.

La *Revista Contimporană* poetul oficial era d. Zamfirescu. Să făcea mare caz de talentul acela.

Vedeți cât posteritatea a fost de nedreaptă cu Zamfirescu, despre care nici nu se mai pomeneste, pe când cu Eminescu a fost de o părținare revoltătoare. Așa ar trebui să se gândească și astăzi cei care aveau acum 30 de ani numai dispreț pentru Eminescu.

Se hotărâ deci ca să se facă o piesă satirică în contra *Junimei*, o piesă în versuri. Cine să fie însărcinat cu redactarea ei? Cine altul decât poetul titular al revistei, adică Zamfirescu.

Se adunară cu toții, chemară pe Zamfirescu, discutară canavaua piesei, fiecare își adusese prinosul său de spirit și de comicărie, iar Zamfirescu după ce adună materialul, să puse pe lucru, și nu știu în câte zile piesa fu gata și o aduse spre citire cercului literar bucureștean. Piesa purta următorul titlu:

MUSA

dela

BORTA RECE

BUFONERIE LITERARĂ LIRICĂ ÎN TREI ACTE

de

Henry Meilhac și Ludovic Halévy

musică de

I. Offenbach

Pe atunci era în mare vâlvă piesele lui Meilhac și Halévy și muzica lui Offenbach. Intreaga anticitate greacă cu eroii și cu zeii ei era ridiculizată pentru marele haz a publicului și pentru rușinea savanților, *La belle Helène*, *Orphé aux enfers*, etc.

Prin urmare titlul satirei în contra *Junimei* era în sensul modei de atunci. Decât era periculos; în adevăr, când scrii o satiră și îi dai în glumă ca autori pe Meilhac și Halévy și de muzicant pe Offenbach, atunci satira trebuie să aibe măcar a suta parte din spiritul acelor cunoscuți autori, iar *Musa dela Borta rece* păcătuia prin lipsa aproape totală de spirit.

Afară de câteva mici lucruri pe ici pe colo, piesa era de o nesărătură deplorabilă.

Musa dela Borta rece a fost publicată în broșură deosebită.

După ce mi-am procurat-o, m'am dus repede acasă și am citit-o dintr'o singură suflare și am rămas penibil impresionat de atâta lipsă de orice spirit și de atâta comunitate literară.

La cea întâiu Vineri, *Junimea* a cerut ca să se dea citire acestui pamflet. Nu am putut suporta cititul până la urmă și nu doară fiindcă era îndreptată în contra noastră, ci fiindcă nu avea spirit. De câte ori am găsit pe ici pe colea

spirit, am făcut mare haz, prin urmare nu amorul propriu ne-a împedicat ca să nu o găsim de spirit. Iată care era subiectul acestei piese pamflet.

Piesa se compune din două acte, măcar că pe titlu se vorbește de trei, autorii o concepușe în trei acte, dar în drum ei văzură că nu pot să fabrice decât două și se opriră cu multă înțelepciune acolo.

Actul întâiu se petrece în Olimp; pe lângă zeii Olimpului figurează numai doi oameni pământeni, Bodnărescu (Brutnărescu) și o nemțoaică Teresa, de profesiune bucătăreasă.

Jupiter, sătul de ambrose și nectar se hotărăște să aducă o bucătăreasă de pe pământ și găsește pe Teresa, o nemțoaică, bucătăreasa lui Prodănescu, vestitul poet ridicul de pe atunci.

Dar iată Bodnărescu care se hotărăște să plece dela Iași la Olimp ca să capete o diplomă de poet, el face acest voiaj, sosește în Olimp și acolo dă peste o supărare de menaj. Teresa în loc de nectar servise zeilor bere de Bavaria; la gustarea oribilei băuturi, Jupiter devine furios, chemă pe Teresa, o înjură și o concediază. Bodnărescu în Olimp vede pe Teresa, o ia drept o muză din Olimp, îi face declarații pe care nemțoaica le primește și pleacă amândoi pe pământ, Bodnărescu crezând că a răpit pe zeița poeziei.

Toată această complicație nu te face să râzi. Ideea este că, poetul *Convorbirilor* este mai pe jos mult decât Prodănescu, căci bucătăreasa lui Prodănescu, Teresa, este demnă ca să fie muză.

* * *

Dar sa mergem mai departe. Actul al doilea se petrece pe pământ la Iași la *Borta rece*. Dar să lămuresc pe cititori ce înseamnă *Borta rece*. Era o crăsmă care există și astăzi.

Borta rece pe atunci era în mare vază printre

petrecători și bețivani. Instalată în dealul Sărării, crâșma era mizerabilă de aspect, dar avea în schimb niște pivniți imense cu cotloane și hrube nesfârșite. Nu știu ce boer bătrân a avut acolo casele lui, acele case de mult dispăruse și rămase numai pivnițele, pivniți de acele care numai în un oraș istoric cu o civilizație veche, înconjurat de vii se mai pot găsi.

Acolo niște greci, un Amira, bunicul acestora de astăzi, stabilise o crâșmă și inteligenți cum erau profitase de adâncimea, răcoarea și imensitatea pivnițelor ca să facă depozite mari de vinuri.

Borta rece în curând deveni cum am spus rendez-vous-ul petrecătorilor și a bețivanilor, însă de loc a oamenilor de societate care cel mult trimeteau să cumpere de acolo vin iar nu beau la *Borta rece* unde ere o adevărată murdărie.

E drept că mai târziu *Borta rece*, a devenit o crâșmă curată și a început a fi frecventată și de oarecare societate mai bunișoară, profesori, avocați, etc. Vâlva crâșmei a fost acuma vreo 15 ani, când petrecătorii din răposatul partid radical își dădeau întâlnire mai în fiecare seară, de asemenea toți călătorii din țară, cărora le plăcea un pahar de vin sau rachiu bun se duceau să petreacă o seară, mulți dela gară plecau direct la *Borta rece* și dela *Borta rece* se întorceau... la gară.

Reputația crâșmei era meritată căci grecii aveau vinuri excelente.

Astăzi *Borta rece* nu mai există în vechiul local, nu știu dacă pivnițele mai conțin vinurile grecilor, dar stabilimentul e transportat pe strada Gărei lângă liceu unde se debitează vin numai în butelii, vechea crâșmă este transformată într'un restaurant curat.

Pe la 1873 când se petrece scena din *Musa dela Borta rece*, eu cel puțin nici nu aveam cunoștință de o asemenea crăsmă și cu mine probabil mulți dela *Junimea*, de aceea nu-mi pot explica pentru ce, cei dela *Revista Contimporană* au pus la acea crăsmă scena întrunirilor societății *Junimei*.

La *Junimea* nu era nimeni din cei pe care ai putea să-i numești petrecători, cel puțin de când știu. D. Pogor era sobru de tot, d. Maiorescu de asemenea, d. Negruzzi idem, nimeni nu făceau petreceri, noi ceștelalți tineri nici nu beam vin măcar la masă. Papa-Culianu, Melic, Naum, etc., erau de o sobrietate de față mare. D. Bodnărescu nici nu gusta vinul, Creangă încă nu intrase la *Junimea*, chiar Eminescu, căruia mai la urmă i-a plăcut băutura, pe atunci nu bea, cel puțin eu nu știam că bea.

Prin urmare e neînțeles pentru ce Bucureștenii în satira de care mă ocup, au făcut din *junimea* o societate de bețivi și pentru ce mai cu seamă au stabilit sediul *Junimei* la o crăsmă ca cea dela *Borta rece*.

Probabil că vre-un rău-voitor a scornit pe întregul această legendă pe care Bucureștenii în completă necunoștință de cauză, au adoptat-o ca o armă în contra Iașului. Probabil că felul cum tineretul petrecea în București i-au făcut să-și închipue acelaș lucru și de cei din Iași.

Necunoștința Bucureștenilor în această direcție mergea mai departe. În actul dela *Borta rece*, junimiștii beau halbe de bere una după alta, lucru se înțelege. *Junimea* fiind acuzată de nemțizm, trebuia la Olimp o nemțoaică Teresa, care să devie muza lui Bodnărescu, iar la *Borta rece* berea ca băutura preferată.

În realitate aceasta constituia o mare erezie. De când există *Borta rece*, nu s'a debitat bere

acolo, ar fi fost o insultă pentru stăpâni, dacă cine-va ar fi venit să le ceară un pahar de bere. Dar autorilor le trebuia berea ca băutură nemțească și atunci au trecut cu ușurință asupra acestei mici neexactități de fapt.

* * *

Să vedem acum continuarea în actul al doilea. Personajele din actul al doilea sunt următoarele: Minorescu Magnus (Maorescu), Neguta (Negruzzi), Minunescu (Eminescu), Brutnărescu (Bodnărescu), Pan-Pan (Panu), Vârcolaci (Vârgolici), Naut (Naum), Stoica Prodănescu Gulie (Culianu), Jidopol (Xenopol), Urla (Burlă) și Teresa.

Ce fac aceștia la *Borta rece* în actul al doilea? Petrec, beau și fac literatură, când sosește Bodnărescu din Olimp împreună cu Teresa, pe care o recomandă *Junimei* ca o muză din Olimp, toți se bucură iar Eminescu e furios și gelos că numai Bodnărescu are o muză iar el nu. Iată însă că sosește și Prodănescu, el cunoaște în Teresa pe bucătăreasa care fugise dela dânsul, spune acest lucru, își ia bucătăreasa înapoi, iar Bodnărescu și *Junimea* rămân rușinați.

* * *

Evident că în asemenea farsă nu se caută intriga nici spiritul de invențiune, ci sarea cu care subiectul e tratat.

În privința aceasta, cum am zis, lucru lăsa mult de dorit.

Care fusese intenția autorilor? Să ridiculizeze *Junimea*. Iată o idee care putea să fie realizată.

O altă idee iar foarte nemerită le venise în cap, anume ca să ridiculizeze pe scriitorii dela *Convorbiri* cu propriile lor scrieri. În adevăr ar fi fost de un comic reușit dacă autorii punând în gura fiecărui junimist lucruri scrise de ei însuși, ar fi izbutit ca să scoată efecte de cara-

ghioslâc din combinarea tuturor acestor scrieri.

Și de câteori în *Musa dela Borta* rece acest procedeu a fost bine întrebuințat, de atâtea ori el a reușit însă rar, foarte rar.

Cele de mai multe ori însă autorii pun criticile *Revistei Contemporane* sub formă de versuri, chiar în gura junimiștilor, așa că în așa numita farsă autorii repetă prin gura junimiștilor și în mod chipurile glumețe, criticile nesărate pe care le formulase în *Revista Contemporană*. Efectul este deplorabil, farsa nu mai este farsă, iar *spiritul* este acela din *Revista Contemporană*, adică nu este de loc.

Și cu toate acestea, ce farsă de spirit s'ar fi putut face, dacă cineva ar fi cunoscut bine *Convorbirile literare*, societatea *Junimea* și . . . ar fi avut spirit !

Cei dela *Revista Contemporană*, au dovedit cu *Musa dela Borta* rece că nu cunosc nimic din toate acestea, că ei nu se servesc de lucruri care pretează la râs, decât de câteva epigrame ale lui Bodnărescu, de care chiar noi, făcusem haz la *Junimea* și de tăeturi făcute fără gust și discernământ din diferite scrieri ale membrilor *Junimei*.

Chestia ca interes retrospectiv având oarecare însemnătate, mă voiu întinde ceva mai mult asupra ei.

Dela început spun că *Junimea* a avut tactul și bunul gust ca să nu răspundă nimic la această satiră.

În adevăr, nu se răspunde la satire sau la piese satirice, căci din una : sau ele sunt proaste și atunci nu merită răspuns, sau sunt de spirit și atunci e o greșeală de a răspunde.

Nu se combat lucrurile de spirit. În lucrări de asemenea natură este totdeauna o parte de fantazie, ceva viu care recrează plăcut pe cititor, adevărul poate să figureze pe ici pe colo numai ca trăsături caracteristice.

Cum poți să combați asemenea lucruri? Cu documente, cu restabiliri de fapte? Lumea râde.

De aceea, cum zic, *Junimea* nu a răspuns, fie pentru un considerent, fie pentru un altul.

Păcatul original al *Musei dela Borta rece* era că printr'ânsa se căuta să se răspundă la articolul d-lui Maiorescu *Beția de cuvinte* care era bazat pe adevăr și scris și cu spirit.

* * *

Dar să vorbesc de această farsă.

Cum am spus în actul întâiu, scena se petrecea în Olimp, zeii petrec:

Minerva (către Joe)

(Mare arie din Opera „Bucherii dela Iași“)

„De când te abonași, Părinte,
„La gazeta „Convorbiri“
„Ne-am eșit cu toții din minte
„Zei, zeițe și Satiri.

„Căci citind fără 'nctare
„Râdem de ne prăpădim
„De nimicuri literare
„Ce într'ânsa le citim.

Joe

(luând o prisă de tabac)

„Altă foaie caraghioasă
„N'am putut să mai găsim.

Satirii

„E gazeta serioasă,
„Dar râdem când citim“.

Asta însemnează, hai să ne gândim ca să râdem; căci să faci o piesă pentru ca să afirmi că *Convorbirile* este o foaie caraghioasă, care

te face ca să râzi, aceasta și cu nimic e tot una, iar spiritul aleargă departe de două poște.

Piesa continuă pe această temă, zeii râd, (spune autorul) la fiecare pas întâlnim : ha ! ha ! ha !

În adevăr, iată încă pe aceeași temă :

„Căci ce am deveni măi frate
 „Dacă bieții muritori
 „N'ar scri stihuri nesărate,
 „Să râdem de mii de ori.

„Să citim fără 'nctare
 „Râdeți și aplauzați
 „Ș'astor mofturi literare
 „Cu sictir să mi le dați.

Ecoul

„Ș'astor mofturi literare
 „Cu sictir să mi le dați.
 „(Toți râd, aplauze frenetice)“

Așa că e de spirit ?

* * *

Am zis rândul trecut că este o idee nostimă în *Musa dela Borta rece*, aceea de a intercala în piesă fragmente din *Convorbiri*, cu condiție ca acele fragmente să preteze la ridicul.

Numai vre-o două, trei întâlnești de acest fel, și încă și acele răsuflate; voesc să zic că se glumise atâta asupra lor, în cât ele erau absolut fără interes.

Tema pe care a fost combătută *Junimea* a fost în principal cea a epigramelor lui Bodnărescu, în care rătătorii aveau și nu aveau dreptate.

M'am explicat în altă parte asupra acestei chestii.

În adevăr, ceea ce isbea în epigramele lui Bod-

nărescu erau două lucruri : întâiu, că ele erau serioase, și al doilea, că ele erau confuze.

Aceste două lucruri au stârnit critici.

Asupra punctului întâiu criticătorii nu numai că n'aveau dreptate, dar dovedeau ignorată.

Epigrama la început era câteva versuri, cel mult opt sau zece, care putea să aibe ori și ce fel de obiect mai totdeauna serios ; ea putea să fie o inscripție tumulară, o bucată amoroasă, pastorală etc. ; partea ironică era foarte restrânsă sau putea să lipsească cu totul ; orice dicționar arată acest lucru.

Prin urmare, când cei dela *Revista Cotimporană* își băteau joc de Bodnărescu pe motiv că epigramele lui erau fără sare, ci din contră serioase, ei nu înțelegeau că Bodnărescu făcea epigrame în accepțiunea cea veche a cuvântului.

Asupra lucrului al doilea rătătorii aveau dreptate, epigramele lui Bodnărescu cele mai multe erau confuze, în genere tot ce scria el, chiar de bună calitate era pus într'un stil greoiu și cam obscur.

Am spus în cursul acestor amintiri, cum noi în *Junimea* seri întregi am făcut haz de epigramele lui Bodnărescu, și de sigur cu mai mult spirit și cu mai mult aproape.

Bodnărescu era de față, râdea și el împreună cu noi, căci în seninătatea lui, el credea că facem numai glume sub care nu s'ascunde nimica serios.

De altmintrelea îndată ce d. Maiorescu îi aproba o lucrare, părerea celorlalți îi era indiferentă, și noi profitam, abuzând chiar de această seninătate, ca să-i azvârlim tot felul de săgeți răutocioase știind bine că ele cad deasupra cuirasei sale de autor convins de meritul produselor sale.

Să vedem cum în *Musa dela Borta rece* este exploatată tema epigramelor lui Bodnărescu.

Una mai cu seamă făcuse turul gazetelor ; pe aceea o iau și cei dela *Muza dela Borta rece*.

Joe

„Să citim *Convorbirile*, ascultați sunt versuri, epigrame,
„așezați-vă toți la locurile voastre să vedem lucruri frumoase
„și hazlii după cum zice Minorescu (Maorescu)“.

Venera

„Mie 'mi plac epigramele de și de multe ori m-am înțepat“.

Minerva

„Imi plac scrierile picante“.

Un mic parentez.

Vedeți cum cei dela *Revista Contimporană* în-
țelegeau epigramele, ca ceva hazliu, înțepător și
picant. Cum am spus mai sus alta înțelegea Bod-
nărescu când făcea epigramele.

Joe (citind)

„Tăcere..., întâia epigramă (își pune ochelari)“

„Sus pe Olimp ori pe Tempe înflorită mă cheamă a mea
[zână?“

„Colo pe pisc între amândouă pe plaiu mă voiu duce“

„(Stupefacție generală, pauză)“

Joe

„Ce ați înțeles domnilor?“

Toți

„N'am înțeles nimic, nimic, ha! ha! ha!“

„(Aria chiu, chiu, chiu, și isa, sa sa)“

„Evohe ce epigramă

„Dracu știe ce o mai fi

„O enigmă, o amalgamă

„Hai sictir cu ea d'aci“

Aici gluma era reușită, însă cum am spus nu era decât o repetiție.

Cu toate aceste epigrama aceasta nu era un non-sens, cum se pretindea, este o idee în ea, dar din cauza aplicației pe care poetul voește să i-o dea, ea este confuză.

Ce sens are ea ?

La *Junimea* de câte-ori se citea această epigramă și mai ales întâiași dată, d. Pogor, care era dușmanul obscurantismului, lua totdeauna cuvântul și întreba :

— Caracuda a înțeles ceva ?

— Nu ; răspundea în cor cei opt și cu d. președinte.

— Cei trei Români au înțeles ceva ?

— Nu ; răspundeam Lambrior, Tasu și cu mine.

— Pudicul Naum priceput-a ceva ?

D. Naum se înroșea și dădea semne că nu.

— Bine-Hrănitul Caraiani înțeles-a ceva ?

— Nimic, răspundea răsând.

Și așa pe rând d. Pogor întreba pe toți.

Apoi adresându-se către d. Maiorescu îi zicea :

— Acum spune-ne tu ce ai înțeles ?

D. Maiorescu își netezea barbișonul, își lua un aer didactic și ne spunea ceva.

Trebue să spun că toată această înscenare era o glumă ; noi înțelegeam care a fost ideea lui Bodnărescu, dar într'adins ne făceam că nu înțelegem nimic, pentru ca să protestăm în contra confuziei care era păcatul a tot ce scria Bodnărescu.

Obscuritatea acestei epigrame atârnă mai cu seamă dela cuvântul „Tempe“.

Toată lumea știe ce era Olimpul, acest munte înalt servea în Mitologia greacă de lăcaș al zeilor. Dar foarte puțini știu ce este Tempe. Tempe este o vale adâncă între muntele Ossa și Olimp, vale celebră în antichitate, cântată aproape tot așa

de mult ca și Olimpul, vale reputată pentru vegetația sa luxuriantă și sălbăticia siturilor sale.

Dacă cunoști aceasta, sensul epigramei lui Bodnărescu reese lămurit. Poetul se întreabă sub ce inspirație să scrie, să cânte înălțimile inaccesibile și maiestose ale Olimpului sau frumusețile înflorite și sălbatice ale văilor Tempei? Și răspunde că preferă să cânte plaiurile dintre amândouă pozițiile, adică să nu se ridice până la înălțimile Olimpului nici să se scoboare în adâncimile Tempei. Inspirația lui cată să evite extremele.

De sigur că este o idee și încă o idee poetică, foarte greu însă de arătat chiar când voești s'o explici, cu atât mai greu când ea este pusă numai în două versuri și când cuvântul de Tempe, care servește de contrast cu Olimpul, nu este generalminte cunoscut.

Nu mai puțin adevărat că:

„Colo pe pisc eu între amândcă pe plaiu te voiu duce“
este o umplutură.

Dar în fine gluma mergea.

Nostim era că în *Musa dela Borta rece*, cine nu înțelegea ce e *Tempe*? Insuși zeii Olimpului în frunte cu *Jupiter!!!*

* * *

Dar iată că în *Musa dela Borta rece*, care ar fi trebuit să fie picantă și ușoară, vedem tirade sforăitoare în contra literaturii germane și a nemțismului dela *Convorbiri*.

Tereza bucătăreasa dă zeilor bere în loc de nectar, Jupiter se înfurie și între altele îi zice:

„Insă tu ca o ingrată îmi dai băuturi nemțești
„Ce se bea acum de modă și la Iași și în București
„Ce pe zei înveninează și pe orice muritor
„Il tămpește și îl face ca pe o vită din obor.

iar corul de zei repetă:

„Auziți obrăznicie
 „Vor Olimpul a nemți
 „Jurăm ură și mânie
 „Celor ce vor îndrăzni

Sosește în Olimp Bodnărescu, cerând o diplomă de poet și atunci zeii se întreabă ce să facă cu asemenea pământeian, care voește cu orice preț să fie poet.

Minerva mai miloasă propune :

„Să'i dăm loc de casă pe muntele Parnas
 „Căci poate să împlânzească pe agilul Pegas.

Joe s'apropie și-l examinează :

„Este oare Minunescu
 „Ce Egiptul a cântat

se face aluzie la admirabila poezie a lui Eminescu *Egipetul*.

„Nu, acesta e Brutnărescu
 „Tot ca el de nesărat.

răspund satirii.

Auziți, Eminescu nesărat ca și Bodnărescul
 Și atunci zeii furioși că Bodnărescu le întrepruce petrecerea cântă într'un stil delicat și într'un gust olimpian următoarele :

„O ce noapte blestemată
 „Nu putem să chefuim
 „Ia-l d'aici c'apoi pe dată
 „Cu poliția îl gonim.

„Evohe, ce *secătura*
 „Vrei poet să-l declarăm ?
 „Ia d'aici și *astă broșură*
 „Ia-l și fugi că te *înjurăm*.

Ce versuri ! ce stil, ce expresie !

Dar ia să mai vedeți în materie de vulgaritate, ce cuvinte să pun în gura lui Minorescu! (Maorescu).

Bodnărescu vine în Olimp cu un certificat din partea d-lui Maorescu pentru *chir* Joe (așa că e spirituală expresia *chir*?) Iată acel certifiicat:

- „Act prin care subscrisul Minorescu
- „Constat în conștiință că d. Bodnărescu
- „De n'ar avea o musă ar fi de el păcat.
- „Căci ce a scris până acuma e bun de lepădat.
- „Precum subscrisul critic pretind a mă numi
- „Asemenea și dânsul poet voește a fi
- „Iar eu neștiind carte aici am semnat
- „Prin punere de deget și treaz și nemâncat
- „Ș'apoi s'a dat la mâna acest al meu răvaș
- „Facut la 4 August în capitala Iași.

Și cu asemenea trivialități proaste cei dela *Revista Contimporană* răspundeau *Beției de cuvinte* și tuturor criticilor noastre acerbe.

* * *

Urmează apoi o scenă de amor între Brutnărescu și bucătăreasa Tereza, de cel mai prost gust și de cea mai calificată vulgaritate.

Bodnărescu s'arată fără de veste.

Tereza

„Mein Gott“

Brutnărescu

- „Eu nu sunt *Gott* iubit-o, aici am venit
- „Ca să te iau pe tine să-ți spun ce am suferit
- „Am vrut ca Prodănescu și eu poet să fiu.

Este pură copilărie, acuzi pe *Junimea* că este nemțită, acuzi pe Bodnărescu că se inspiră numai din autorii germani și când Tereza exclamă „*mein Gott*“, Bodnărescu răspunde:

„Eu nu sunt *Gott*“

Este aproape idiot.

În fine, actul întâiu se sfârșește cu reîntoarcerea lui Bodnărescu pe pământ, luând cu sine pe bucătăreasa Tereza pe care o crede o muză din Olimp.

Această din urmă intențiune, adică a lua bucătăreasa nemțoaică drept muză, nu e tocmai proastă.

* * *

Vin la actul al doilea.

Acesta se petrece cum am spus la crâșma *Borta rece*.

Am spus deja că invenția este absurdă; nu era nici-o legătură între *Junimea* și *Borta rece*.

Junimea prin elementele ei principale era o societate high-life, nici o legătură nu exista între dânsa și păturile mai populare.

Membrii ei principali, precum d-nii Maiorescu, Pogor, frații Negruzzi, Nicu Ganea, etc., frecventau — când le frecventau — cafenelele cele mai repute. Așa era în strada Academiei o cafenea foarte elegantă ținută de unul *Franzose*; dela ferestrele liceului unde eram intern vedeam toată ziua sosind cupele elegante, acolo tinerimea aurită eșeană pe atunci încă în număr se ducea. Tot acolo și membrii sus-numiți ai *Junimei*, împreună cu d. Carp pe care îl uitam, își avea din când în când ședințele lor de petrecere.

Acolo se bea numai cognac, fine-champagne și champagne a 40 lei butelia. Membrii *Junimei* mai frecventau de asemenea o cafenea foarte la modă și foarte elegantă în strada Mare ținută de un franțuz, „Café de Paris“, unde noi ceștilalți mai tineri și mai săraci nici nu îndrăzneam să intrăm, ci ne uitam cu invidie la fericiții muritori care deschideau ușile cafenelei cu un aer foarte degajat, nepăsător și superior.

În Iași *Junimea* avea reputație de societate cu pretenții aristocratice, care nu bine-voia a se sco-

boră ca să aibe relații cu burghezimea chiar intelectuală a orașului. Prelegerile populare erau frecventate de înalta aristocrație din Moldova — partea femeiască — Mavrocordatele, Suțuleștele, Ghiculeștele, Sturzeștele, etc., împodobeau întâiele rânduri de fotoliuri la acele conferinți. Prin urmare când cei din București în satira lor pun sediul *Junimei* la o crăsmă ordinară ca *Borta rece* pe care pe atunci nimenea din societatea bună poate măcar nici o cunoștea, era un fel de aberație neertată, căci în asemenea farsă cea întâiu condiție este ca să pui pe cei pe care voești să-i ridiculizezi în mediul lor universal-minte cunoscut. Așa de exemplu, ce ar fi zis publicul dacă Meilhac și Halévy ar fi spus că zeii Greciei antice se adunau nu în Olimp, ci în insula Cypru? Cam așa impresie a făcut în Iași pe atunci faptul că adversarii noștri din București au inventat pentru *Junimea* o localitate de petrecere *Borta rece*.

Dar să viu la actul al doilea.

Scena se petrece în crăsmă la *Borta rece*, servitorii crășmei așteaptă ca *Agiamii*, adică membrii *Junimei* să vină să facă chef și să țină în acelaș timp ședință literară. *Agiamii* (așa că epitetul e nostim și sugestiv) sunt precedați de Jidopol (Xenopol).

la să vedeți acum ce rol îi dau d-lui Xenopol, cei dela *Revista Contimporană* în farsa de care mă ocup. Pentru aceasta să reproduc vorbele cu care s'adresează d. Xenopol servitorilor crășmei:

„Băeți, gătiți o masă, cu bere și cu vin

„Fiindcă Agiamii la cină astăzi vin.

„Să fiți cu îngrijire, să vă grăbiți la pas;

„Iar de vor cere supă, să dați din ce-a rămas.

(A parte)

„Mă iau cu binișorul pe lângă Agiamii,

„Le dau vin și mâncare de morcovi și aulii

„Din cuinia cea mare lui neica Cănanău

„*Ce noaptea pe furişuri le iau într'un hărdău.*
 „Şi ei drept răsplătire, admit în „Convorbiri“
 „Articolele mele profunde în gândiri.
 „Prin ele sus şi tare, mereu am susţinut
 „Că oricare dugheană cu vinuri de băut
 „Să fie de îndată închisă, iar mea
 „Unică să rămâie... şi sper a rămânea!
 „Articolul ce astăzi făcui e minunat,
 „Mă duc să-i pun un capăt... căci iată s'a inoptat.

Mi-aduc aminte că, când am citit acum 33 de de ani aceste versuri un dispreţ adânc m'a cuprins pentru autorii acestor murdării. Citisem multe satire şi epigrame din literaturile cunoscute şi nu-mi închipuiam că o satiră poate să servească de pretext ca să înjuri surugieşte o societate literară şi să insulti în mod murdar pe persoanele de acolo. Şi mă întrebam : oare ce se petrece în capul autorilor *Muzei dela Borta rece*, când inventează ca lucruri de spirit că : *Jidopol se ducea noaptea la bucătăria unui restaurant, lua din hărdăul de lături mâncările azvârlite acolo, pe care apoi le servea membrilor Junimei ?* este de o greţoşenie revoltătoare şi de un spirit, de o delicateţă...

Dar ce să mai zici de explicaţia pentru ce *Convorbirele* publică articolele d-lui Xenopol ? Fiindcă le dă de băut şi de mâncare în senzul de mai sus.

* * *

După acest monolog a lui Jidopol iată că d. Minorescu îşi face intrarea.

Recitativul pus în gura d-lui Maiorescu este nostim prin mişcarea versului şi prin insanităţile plăcut unite între ele.

Este una din bucăţile cele mai reuşite, de aceea dau întreaga bucată.

Minorescu (recitativ)

1

„Sunt Minorescu, criticul mare
 „Şi muzicante cu aforizm

„Limbut limbistic ; prin buzunare
 „Am atestate cu magnetizm,
 „Știu logaritmi pe din afară,
 „Și matematici câte poftiți !
 „Sunt o minune financiară
 „Ce în Moldova nu prea găsiți !

II

„Filosofia
 „Menageria
 „Astronomia
 „Dreptul civil, dreptul roman,
 „Și poezia
 „Și psaltichia
 „Și spițeria
 „Le țin în capu-mi ca într'un borcan !
 „Ingineria,
 „Zoologia,
 „Scamatoria,
 „Științe rare, le știu de rost !
 „Altul ca mine
 „Să știe bine
 „Și să se închine
 „Moftangeriei nici n'a mai fost !
 „Pedagogia
 „Bucătăria
 „Și chirurgia
 „Numai eu singur le pot trata,
 „Autorlâcul
 „Advocatlâcul
 „Și cu Boclâcul
 „In România sunt partea mea !
 „Eu pe gramatici
 „Și numismatici
 „Și pe Lunatici
 „li fac să înghete când m-or vedea !
 „Caligrafiștii
 „Unioniștii
 „Și publiciștii
 „Sunt ca o minge în mâna mea !

III

„Dar aste toate științe rare
 „Eu în nemțește le-am absolvit
 „Căci țara noastră nu e în stare,
 „Să scoată astfel de procopsit !

„Sunt Minorescu criticul mare, etc., etc.

Cum am zis, într'o farsă în care spiritul lipsește aproape cu desăvârșire, această intrare a d-lui Maiorescu și caracterizare ca a toate știutor, căci cam așa s'arătase în *Convorbiri* d. Maiorescu, nu este lipsită de haz și de oarecare simț de observație.

* * *

Iată acum cum pozează pe ceilalți membri care rînd pe rînd își fac intrarea.

Minunescu (Eminescu) și **Năut** (Naum)
ținându-se la braț intră

„Noi suntem poeți măi frate
„Ce gramatică nu știm
„Și orice reguli consacrate
„Le călcăm, le nimicim.

Ar fi mult de scris asupra incorectitudinilor gramaticale a autorilor și mai cu seamă a poetilor. Evident că Eminescu are de asemenea incorectitudini, dar trebuie să fie cineva foarte simplu ca să-și închipue că un poet care forțează puțin regula de gramatică, întrebuițează un cuvânt într'o accepție neobișnuită până atunci, sau silește o comparație, *le fece toate aceste fiindcă nu știe gramatica și nu știe regulile consacrate*. Mulți își închipuiesc că scriitorii trebuie să scrie cu gramatica în mână. Apoi dacă ar fi așa, desigur formele gramaticale cele admise într'un moment dat ar fi observate, dar adio inspirație, adio originalitate, adio frază a vieții și a stilului.

Dar iată că și Negrutzi își face intrarea.

Neguță

„Sunt Neguță redactorul
„Scriitorul din chiar senin
„Rima, amorul cu toporul
„Și cu cinste mă închin.

„Rima, amorul cu toporul“ nu e rău. Iată că-mi fac și eu intrarea.

Pan-Pan (intră cu aerul lui Nae Postuleanu din cântoneta „Paraponisitul“

„Eu sunt Pan-Pan *tocilitul*

„Ce istoric mă numesc

„Însă vai nenorocitul

„Nu prea pot s'o nimeresc.

(Plânge și s'așează lângă ceilalți).

Să explic epitetul *tocilitul*. Am spus în aceste amintiri cum că la critica mea asupra *Istoriei Românilor* de d. Hașdeu, acest din urmă n'a bine-voit să răspundă singur ci a pus pe unul din aghiotanții săi, pe d. Tocilescu.

D. Hașdeu avea mai cu seamă doi aghiotanți: pe d. Tocilescu și pe răposatul G. Dem. Teodorescu.

D. Tocilescu mi-a răspuns cu temperamentul care îl are și astăzi, însă cu mult mai puține cunoștințe decât are astăzi. E drept că d-sa a fost mai mult actorul și sufletul era d. Hășdeu.

Cum am spus este o altă chestie; cred că nimeni nu poate să mă bănuiască că mai am amor propriu pentru niște încercări istorice din tinerețe, dar recitindu-le și azi sunt convins că am avut în cea mai mare parte dreptate și că acele critici n'au fost doborâte nici de d. Hășdeu, nici de d. Tocilescu.

În piesă cum vedeți, mi se dă rolul că am fost *tocilit* și de atunci plâng mereu, plâng prin toate ungherile. În adevăr, acesta e rolul meu mai cu seamă în *Muza dela Borta rece*.

În adevăr, iată încă o scenă care în definitiv nu este tocmai așa proastă.

Junimiștii se pun pe băut, pe petrecute. Deodată s'aude un plânset înădușit.

Minorescu

„Dar ce este ?

Neguță

„Ce să fie ? bietul Pan-Pan desperat
„Plânge amar și varsă lacrimi.

(Către Pan-Pan)

„Spune ce ți s'a întâmplat ?

Pan-Pan (cu patos)

„Mă întrebați de vărs lacrimi și de ce sunt ofilit ?
„Ați uitat voi de fiasco, de rușinea ce am pățit ?
„Dracu mă puse pe mine de Hășdeu a m'agăța
„Și să scriu o nerozie !

Minorescu

„Ești nebun pre legea mea !

„Dacă noi am ține seamă despre tot ce am lucrat
„De nimicuri și pe mofturi ce'n gazetă am imprimat
„Și-am gândi la râsul lumii ; apoi, zău, ar trebui
„Să oftăm ziua și noaptea și de plâns să ne topim.
„Lasă 'ncolo aste lacrimi... și mănâncă o chiftea.

Când zic că scena nu e așa proastă mă gândesc la invențiunea de scenă. În adevăr e comic ca pe când toți beau și benchetuesc să auzi pe unul plângând într'un colț ; când e vorba însă de cuvintele pe cari autorii le pun în gura mea și mai cu seamă a d-lui Maiorescu ele sunt pur și simplu inepte.

Bine, oamenii aceia nu înțelegeau ei că cea mai elementară regulă în o piesă când prezinți niște persoane cunoscute este ca să le pui în gură lucruri care să se apropie cu temperamentul lor și cu felul lor de a gândi însă ridiculate ?

Or, este elementar că un autor niciodată nu recunoaște că nu are dreptate și că a fost stri-

vit de adversari, iar unui critic, conducător de revistă, nu-i poți pune în gură înșanități ca acele puse în gura d-lui Maiorescu.

Ca punere în scenă *Muza de la Borta rece* e bună, autorii n'aveau decât să ia scenario oricărei piese pentru ca să'l copieze, de aceea intrarea în scenă a persoanelor de la *Junimea* este hazlie.

Ca să completez tabloul iată cum intră ultimii membrii care au să joace un rol în piesă :

Urlă, Badea, Gulie, Vârcolaci și cei de sus

Urlă

„Eu suunt Urlă ciaslovarul,
 „Și cu Badea cel bucher;
 „Cu Gulie—Arhon—Serdarul
 „Vârcolaci, condeiu de fer

Toți (căt-re public)

„Ne 'nchinăm cu plecăciune
 „Cu respectul cuvenit,
 „Și vă cerem ertăciune
 „Pentru cei ce n'au venit
 (se reășează)

O voce din parter

„Destui sunteți ș'atâți.“

Acest „Destui sunteți ș'atâți“, nu e rău. Dar vulgaritatea și trivialitatea te dezgustă.

Ia mai vedeți o mostră:

„Bune sunt astea frate Minorescule? Vezi ce căpătăm dacă ne legăm de oameni din chiar senin? Tu nu vrei să mai „ascuți de nimeni, tot cu capu mare—ne ai făcut acum „de răs!

Minorescu

„Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărâse! Altminteri nu „mai aveam nici un prestigiu; „Direcția nouă“ rămânea „un fleac.

Gulie (în parte)

„Dar acum ce a rămas! (tare către Pan-Pan, spre a schimba vorba:

„Ziceai că nu-ți plac chiftele și acum le dai zor!

Pan-Pan (cu convicțiune)

„Am mâncat și ce nu-mi place! precum fac și d-lor!

Asta e spirit?

Dar, cum am zis, bine sau rău, înscenarea e cel puțin acceptabilă.

Iată deci pe membrii *Junimei* adunați la *Borta rece*, sub prezidenția d-lui Maiorescu. Ședința se deschide, prin urmare să ne așteptăm la lucruri nostime și hazlii, lucruri mai cu seamă care s'acopere cu ridicul pe personajele puse în scenă.

Fie-care își comandază ceva de consumat, Varmvurștii au foarte mare trecere, precum și berea, de vreme ce *Junimea* este o societate nemțită.

D. Maiorescu este afundat în citirea unui *ciaslov*.

Ciaslov de ce? N'am înțeles niciodată aceasta, nici atunci nici acum. Ideile *Junimei* și cultura metafizică și transcendentală a *Junimei* pentru care i se făcea un cap de acuzare, n'are nici o legătură cu *ciaslovul*.

A, poate că învățații de la *Revista Contimporană* ne ziceau nouă cei dela *Junimea* bucheri? Poate? *Ciaslov*, bucheri, dar tot nu se potrivește.

Spiritul ar fi consistat ca autorii să pună în gura fiecărui dintre membrii *Junimei* lucruri ridicule și caraghioase scoase din scrierile lor.

Și în adevăr, se încearcă să facă acest lucru. Inșă se încearcă într'un mod deplorabil, și astăzi acele încercări se întorc pentru confuzia lor în contra lor.

Să începem cu d. Maiorescu.

Cititorii au văzut că intrarea în scenă a d-lui Maiorescu era bună, chiar nostimă. Să vedem dacă acea impresie se continuă.

Minorescu

„Să s'aducă băutură! Cine este îmbufnat
„Să cunoască că'n gazetă nu mai este laudat.

„(Mișcare din partea lui Minunescu și Năut; Neguță
„se întoarce repede, se pune pe răs și gădilă pe Mino-
„rescu care'i dă ușor peste mână și continuă:“

„Știți prea bine că voi sunteți niște slabe creaturi,
„Că ce-ați scris până acuma sunt curate secături.

Vârcolaci

„Protestez și cer cuvântul, să constat că eu nu fac
„Versuri proaste, nesărate, ce la nimenea nu plac!

Minorescu (continuând)

„Numai eu avui curagiul, trist curagiu dacă voiți,
„In „Direcția cea nouă“ să pretind ca voi să fiți
„Voi, ce, fie zis în treacăt, n'ați putut să învățați,
„Ce e rima sau silaba și o frază să formați!

Pan-Pan (cu neșar)

„O știi D-ta mai bine!

Minorescu

„Nici eu nu știu, drept să spun
„Dar orcum fac gură mare, strig și voiu să mă impun.

Va să zică D. Maiorescu e reprezentat ca un șarlatan. Este întrebarea: de unde reese asta în piesă? Din nică-erea.

Ceva mai mult: autorii satirei nu se mărginesc numai a înjura pe membrii *Junimei*, dar se laudă singuri afirmând că au zdrobit pe juni-miști cu satira lor.

Vârcolaci (Vărgolici)

„Vrei să te impui! faci gură! este poate adevărat;
 „Dar băeții sunt ai Naibii, la papuc mi te-au luat.
 „Ai văzut oare satira ce-a eșit la București?
 „Mai poftim de te impune și fă gură de voești!
 „Auzi!... bietul Brutnărescu! dus la targă de orbeți.
 „In olimp să ceară muză

(râzând)

„Hei ai dracului băeți!

(Neguță face semn lui Vârcolaci să tacă, Minorescu se plimbă prin cameră).

Gulie

„Bune sunt astea, frate Minorescule? Vezi ce căpătăm dacă
 „ne legăm de oameni din chiar senin? Tu nu vrei să as-
 „culți pe nimeni, tot cu capu mare,—ne-ai făcut acum de rîs!

Minorescu

„Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărâse! altminteri
 „nu mai aveam nici un prestigiu; „Direcția nouă“ ră-
 „mânea un fleac“.

Bine, bine, *Borta rece* ne zdrobise; dar cum?
 De unde se vede asta?

Iată ce autorii acestei satire au uitat să facă
 adică lucru esențial.

In această direcție sunt numai pe ici pe colo
 foarte mici încercări.

Așa într'un moment dat pare că autorii sur-
 prind ceva din felul de a se exprima al d-lui Ma-
 iorescu. Intr'o scenă d. Minorescu zice către Ne-
 guță.

„Mulțumesc băete, tu ai cuprinsul intuitiv al obiectivită-
 „ței cantitative și înțelegi *Direcția nouă*... că trebuie să ur-
 „măm pe valul undelor, sau pe unda valurilor...“

Ce păcat însă că spiritul ordinar și trivial al
 autorilor nu poate să meargă două fraze înainte
 pe această temă nostimă! Ei își dau în petic,
 continuând astfel:

„De aceea te-am pus în capul flecăriilor literare „Dirrecția Nouă“ ! Dar ce am însemna toți aceștia dacă n'am fi născocit acest moft ?“

Cu toate acestea sunt câteva ghidușii cu privire la d. Maiorescu. Dar nici acestea nu sunt invenția celor dela *Contimporanul*, ei sunt glume pe o temă cunoscută cu privire la d. Maiorescu.

Iată :

Bodnărescu sosește din Olimp având într'o targă pe Tereza bucătăreasa pe care o crede că este muză.

Tereza se deșteaptă în mijlocul membrilor de la *Junimea*.

Brutnărescu

„Draga mea, vino-ți în fire și inspiră poezii !

(o aduce în fața scenei)

Minorescu

(*Ciupind-o de braț, pe când Brutnărescu îi pune galenții în picioare, încet*).

„De-mi dai o sărutare
 „Nime în lume n'o să știe
 „Căci va fi sub pălărie
 „Ș'apoi cine treabă are !

Tereza (așezându-și bocciaua pe spate).

„M'ai lovit în pălărie !

(*Minorescu rușinat se retrage repede ca să nu prindă de veste Agiamii*).

Minorescu în piesă cum vede o femeie imediat să încălzește și începe a-i face curte. Tereza a-doarme, targă este adusă în fața scenei, atunci Minorescu ia o oală cu busuioc de pe masă, presară frunze pe capul Teresei și o *strobește cu bere ciupind-o ușurel*.

Agiamii

„Ura! ura! la mulți ani!
 „Clasicii latini și elini sunt bătrâni și gugumani!
 (Gulie duce targa la locul ei. Brutnărescu rămâne în
 genuche cufundat în reflecțiuni; toți Agiamii sunt ocupați
 să așeze lucrurile pe la locurile lor; Minorescu profită de
 ocazie ca să strângă în brațe pe Teresa și îndată își reia
 aerul grav și magistral).

Și mai departe Minorescu urcându-se pe un
 scaun.

„Muza este a lui Hagiu, e a lui, el e stăpânul
 „Toți veți cere inspirație, acest drept îl stabilesc.

A parte

„Iar ciupiri și... alte glume pentru mine le opresc.

* * *

Rolul care mi-l dă mie în această farsă am
 spus deja că e foarte simplu, eu plâng neconten-
 nit de rușinea ce am pățit îndrăznind să critic,
 criticând pe d. Hașdeu.

Iată:

Neguță

„Ce să fie? bietul Pan-Pan desperat
 „Plânge amar și varsă lacrimi

(cătore Pan-Pan)

„Spune ce ți s'a întâmplat?

Pan-Pan (cu patos)

„Mă întrebați de ce vărs lacrimi, și de ce sunt ofilit?
 „Ați uitat voi de fiasco, de rușinea ce am pățit!
 „Dracu mă puse pe mine de Hașdeu a mă agăța
 „Și să scriu o nerozie!

Această idee li se pare așa de fecundă în e-
 fecte comice în cât autorii revin de zece ori a-
 proapè asupra ei.

Așa iată încă o variantă :

Pan-Pan (contemplativ)

- „Cât oi u fi și oi u mai trăi.
- „Eu istoric n'oi u mai fi!
- „Frunză verde lemn trăsnit
- „Căci Hașdeu m'a prăpădit!

Este ceva nostim și cu privire la mine.

Bodnărescu se întoarce din Olimp cu o muză, ceilalți poeți precum Eminescu, Naum, sunt geloși de această mare favoare, și vorbesc între dânșii pizmuind pe Bodnărescu. Așa Eminescu îi zice d-lui Maiorescu :

Minunescu

- „Dumitale îți convine căci pe el l'ai îndemnat
- „Să se ducă să-și găsească muza lui..,

Minorescu

„Neapărat!

Minorescu

„Ai uitat că nici eu muză vreodată n'am avut.

Neguță

„Ba nici eu!

Năut

Nici eu!

Minorescu

Știu bine, timpul nu este perdut.

În această conversație iată că și eu mă amestec și zic :

Pan-Pan (suspînând)

„Dar istoricii au muză, aş dori să ştiu şi eu ?

Asta e bună.

De sigur că dacă este vorba de a te întreba apropo de *Muza dela Borta rece*, după formula clasică care este personajul cu intenţii de a fi ridiculizat principal, e Brutnărescu, adică Bodnărescu. Şi trebuie să fii drept şi să recunosc că el era ales cu oarecare dreptate.

Nu doar că Bodnărescu preta la ridicul. El era un om serios şi dacă nu se distingea prin calităţi extraordinare dar se ridica la o mijlocie onorabilă.

Nu ştiu însă cum făcea că din scrierile lui se degaja oarecare plictiseală. Aşa, dacă luai frază cu frază ce scria, afară de obscuritatea care îi era caracteristică, în colo nu puteai să relevezi nimica de lovitor bunului simţ. Inşă în totalitate îţi dădea impresia de plictiseală.

Mi-aduc aminte cum noi nu puteam suporta la *Junimea* citirea prozei, mai cu seamă a lui Bodnărescu.

De ce? Probabil că şi noi eram nişte tineri neastâmpăraţi, dar şi proza lui Bodnărescu era prea bătrână.

Versurile lui mergeau, ele erau laconice, concentrate, lapidare până la întunecime, după cum voiu arăta încă printr'un exemplu, dar erau ceva.

Pe când proza lui... mai ales când ea avea intenţii de a fi scrise în stil uşor şi cam fantastic.

Mult haz am făcut noi de asemenea proză cu pretenţii cum am spus uşoară şi ştrengărească, mai cu seamă ne-am distrat de mici excursiuni „ale sale“.

Ţiu minte foarte bine că Bodnărescu, venind într'o seară la *Junimea*, şi la întrebarea d-lui Pogor :

— Cine are ceva ?

Bodnărescu răspunse cu un glas blajin, mai mult un fel de suspin :

— Eu.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, răspundea brutal d. Pogor.

Iar Bodnărescu roșindu-se ca racul scoase... un rulou de hârtie.

— Poezii sau proză ? întrebă cam sarcastic d. Negrutzi.

— Proză, răspunde tot mai timid Bodnărescu.

— O, dacă e proză, replicară mai mulți, atunci e grav ; s'ascultăm.

— Eu ași prefera, zice d. Ganea, să fie versuri.

— Știu de ce, replică d. Pogor, pentru că te temi ca în proză să nu-ți facă concurență Bodărescu.

În timpul acestei mici discuții, Bodnărescu rămăsese nemișcat cu manuscriptul în mână uitându-se zăpăcit la unul și la altul.

Trebuie să lămuresc că d. Maiorescu lipsea de la ședință. Când d. Maiorescu era de față, Bodnărescu avea busola pe care o vedea în ochii maestrului ; când însă șeful școlii lipsea, el era dezorientat căci cățeii, toți cățeii se repezeau și-l hărțuiau din toate părțile.

D. Negrutzi, care în lipsa d-lui Maiorescu ținea loc de cenzor, zise :

— Bodnărescule, începe.

Bodnărescu voi să înceapă.

— Mă ertați, zise Lambrior, dar ași vroi să știu despre ce e vorba și ce titlu are lucrarea ?

— Poate este chiar și un motto, adăugi d. Pogor râzând.

— Mă rog, nu știu dacă e motto, răspunse sever d. Negrutzi, dar e bine ca toți să zicem : porco, porco.

Am explicat că, porco, porco, în limba *Juni-*

mei (dela poro) însemna ca să se continue, să înceteze întreruperile.

Bodnărescu începe: *Mici excursiuni*:

„Așteptam să văd un epure“...

La acest debut noi cu toții am izbucnit în râs.

„Dar în ce se deosibește omul de fricoasa vie-tate aci“...

Aici n'am mai putut sta în liniște, și toți începurăm a face gesturi caraghioase.

Bodnărescu foarte liniștit și-a continuat citirea, ascultat de d. Iacob Negruzzi și de d. Nicu Ganea.

Reviu la subiect.

La Bodnărescu ușor puteai să găsești materie de râs, dacă erai dispus să râzi. „*Micile excursiuni*“ sunt un giuvaer în această privință.

Și cu toate aceste cei dela *Contimporanul* n'au putut măcar să găsească nota veselă în aceste „*Mici excursiuni*“.

În adevăr „*Micile excursiuni*“ figurează în *Muza dela Borta rece*, dar autorii n'au găsit să prezinte ca ceva ridicol decât o frază care n'are nimic de ridicol într'ânsa, ba care chiar coprinde o idee.

Așa ei fac pe Bodnărescu care sosind din Olimp la *Borta rece* monologhează și visător el zice:

— Ce sunt mai înaltele hărnicii ale omului când un glonț, copil nevrâstnic, al unei țevi de pistol este în stare să le zdrobească?

Fraza e manierată și pretențioasă, dar nu e ridicolă. Pe când... alte pasage...

Obscuritatea câte odată era impenetrabilă și nedescifrabilă la Bodnărescu.

Epigramele lui mai toate erau enigme, dar unele nu puteau să fie descifrate.

„Sus pe Olimp sau pe Tempe cea înflorită“

Am arătat că se putea înțelege. Dar cei dela

„*Revista Contimporană*“ mai citează una în adevăr impenetrabilă.

Iată-o :

„Umbra că-mi place, te miri? c'o caut și fug de lumină?
„Incântătoarea! mi-o ia, fiica lumini-mi răpești“

Vădit că Bodnărescu putea să dea cincizeci de puncte înainte sybililor antice. Înțelegi ce a vroit să spună; a vroit să pună contrastul între lumină și umbră, produsul luminei. Dar dacă voești cuvânt cu cuvânt să-ți dai seamă de sens este foarte greu.

Mi-aduc aminte că prin școală circula apropo de sybili următoarea frază :

„Te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri în războiu“

Și după cum puneai o virgulă înainte de *nu* sau după *nu*, eșea un înțeles deosebit.

Ei bine, cuvintele „fiica luminei îmi răpești“ cam de acelaș calibru este.

De aceea *Muza dela Borta rece* are reușită numai cu Bodnărescu; el e personagiul principal, mai principal decât Minorescu, el ține tot timpul scena și în actul întâiu și în al doilea. Apropo de dânsul este invenția Terezei bucătăreasa pe care Bodnărescu o ia drept muză din Olimp, în gura lui sunt versuri cari constituiesc o adevărată satiră și de oarecare poezie mai frumoasă ca gen bufon.

Iată, de exemplu, un monolog în acest gen destul de reușit.

Bodnărescu sosește din Olimp la *Borta rece*. El târaie pe Tereza culcată într'o targă, o crede că e muză, o învăluie cu toate îngrijirile sale. Concentrat asupra muzei sale iubite, el rostește următorul monolog :

„O Olimp! liberă țară, unde cresc neconținut

„Muze june ca aceasta, cât ești tu de fericit!

„O amici! priviți la dânsa, vedeți ochii ei închiși

„Cum aruncă raze d'aur și se uită pe furiș!
 „Vedeți fruntea mare, mică,... lată,... îngustă... cam așa!
 „Păru-i blond ca... abanosul, cum inundă pe boccea?
 „Vedeți gura albă, neagră,... neagră,... albă... care stă
 „Cam căscată, ca s'arate ce puteri amorul dă.
 „Vedeți voi aste... insecte ce pe buze zbârnăiesc?
 „Nu sunt muște, sunt albine din imperiul ceresc!
 „Au venit s'adune mierea astor buze de carmin
 „Dulci ca roua dimineții, ca dulceța de pelin.
 „Vedeți voi această mână, cam murdară puțintel
 „Ce ar inspira penelul lui Tănase-Rafael?
 „Vedeți, voi, aste picioare mari, cerești, puse'n galenți
 „Le vedeți?... Unde mă duceți cugetărilor ardenti?

Disperarea lui Bodnărescu când află că muza lui iubită nu este decât bucătăreasa lui Prodănescu, e comică.

* * *

Am zis că rolul principal este ținut în satiră de Bodnărescu.

Aceasta e slăbiciunea piesei.

În *Junimea* Bodnărescu era un simplu scriitor, poet și prozator, absolut inofensiv, nu scrisese două rânduri în contra nimănui.

Junimea însă cuprindea persoane combative de prima ordine, iar cel mai teribil care împunsese până la sânge pe adversar, era d. Maiorescu.

În afară de acesta, mai eram și noi ceștilalți foarte agresivi dacă nu combativi.

Muza dela Borta rece e eșită din spiritul de răzbunare a celor din București în contra *Beției de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Ar fi fost logic ca în această satiră rolul principal să-l țină d. Maiorescu, el să fie ridiculul și ridiculizatul, el cu locotenenții săi de luptă.

Ce vedem însă în loc de aceasta? Vedem încercări nereușite de ridiculare a d-lui Maiorescu, iar toată sarcina răzbunării îndreptată și căzând mai cu seamă pe inofensivul Bodnărescu.

Aceasta era o recunoaștere indirectă a neputinței de a se răzbuna așa cum trebuia.

Dar ceeace izbea displăcut pe noi pe cari satira căuta să ne ridiculizeze, era lipsa de orice cunoștință a caracterelor și a rolului pe care fiecare din noi îl juca la *Junimea*, cunoștință absolut necesară mai cu seamă în satire și zeflemele.

Un exemplu.

Ce ar fi zis cineva dacă în *La Belle Helène* Meilhac și Halévy ar fi arătat pe Ajax ca un om domol și blând; pe Paris ca pe un om urât, în tot cazul modest de persoana sa? Ce ar zice cineva dacă un autor ar face o piesă cu personaje din Omer, ar reprezenta pe Nestor ca pe un flecar vorbind vrute și nevrute, pe Achille ca pe un fricos, iar pe Ulyse ca pe bravul bravilor? Evident că ar zice că este o ineptie.

Acelaș lucru și cu orice fel de zeflemele și satire.

Indată ce pui nume proprii și vorbești de o societate literară cunoscută, trebuie să păstrezi caracterele și să ai cunoștința lucrurilor, după care ești apoi liber să te dedai la fantazia cea mai desfrânată, însă repet, în conformitate cu fondul caracterului personajului.

Cei dela *Revista Contemporană* nu cunoșteau *Junimea*, nu cunoșteau personajele pe care le pun în scenă.

De aceea ei inventează o *Junime* de fantazie și niște personaje absolut care n'au nici o asemănare cu cele reale.

Exemple. Am arătat în aceste *Amintiri* rolul fiecărui membru principal al *Junimei* și am spus de multe ori că rolul d-lui Cuțianu (Papa Cuțianu) s'a mărginit în curs de 14 ani a asculta și a tăcea, d-sa și cu răposatul Melic, fiind cei mai puțin vorbitori dela *Junimea*.

Ei bine, în *Muza dela Borta rece*, Gulie este nu numai un vorbăreț, ci un întrerupător, un critic, un zeflemist, lucru care se potrivește cu personajul, ca nuca în părete.

Așa Năut adresându-se către Gulie îi zice ca să asculte o traducere din Lamartine:

Omul lordului Byron.

Gulie răspunde :

„Va să zică în Lamartine, se găsește vre-un om a lui lord Byron, hai ?“

Apoi după ce ascultă câteva strofe îi replică lui Năut :

„Bine ai tradus, grozav de bine : In unele versuri câte o silabă mai mult, în altele câte una mai puțin : ș'apoi „A poeziei rege este de minune !“ Dar rîma „noaptei“ cu „necredinței“ cum merge ? Știi ceva ? Asta seamănă cu un cântec vechiu glumet ?“

Ba ceva mai mult, d. Culianu care nu deschidea măcar gura la *Junimea*, în *Muza dela Borta rece* face versuri și chiar cântă.

Gulie (cântă încet)

„Pe pod pe la Spiridon
 „Trece un car cu scoartă
 „Sufletul tău n'are credință !
 „Dacă nu ți-am fost pe plac
 „La ce m'ai adus dela Buzău ?

Gulie face pe *ștregarul cu un cuvânt !* Auzi Papa Culianu și ștregar.

Vorbeam de faptul că în *Muza de la Borta rece* se constată o neștiință complectă de cele ce se petreceau la *Junimea* precum și de rolul respectiv al fiecăruia.

Am spus cum cel mai tăcut și mai șters membru din *Junimea*, Papa Culianu, devine în farsa pomenită un turbulent și guraliv.

De ce ? Nu se știe. In ce interes ?

Nici atâta.

Dar iată una mai boacănă.

Ștefan Vârgolici era unul din membrii cei mai legați de d. Maiorescu, pe care-l urma cu cea

mai mare fidelitate, umbră de revoltă nu putea să-i treacă prin capul lui Vârgolici când era vorba de șeful școalei.

Ei bine, în *Muza de la Borta rece* cel care dă semnalul revoltei în contra d-lui Maiorescu este Vârgolici !!

Vârgolici e pus în piesă ca să critice și să defaime școala de la *Junimea* !!

Cititorii știu curentul ce era la *Junimea* în contra neologismelor și favoarea de care se bucura credința că limba cea veche trebuie păstrată cu toate slavismele ei.

Vârgolici (Vârcolaci) citește o poezie scrisă în limba cea veche.

Iată un specimen :

„Dar slavă și nădejde, osărdie și strună
 „Peri-vor ca năluca d'a vremilor furtună!
 „Și scrierile mele în limba slavonească
 „Se vor uita cu totul în țara românească.

Apoi cade pe un scaun.

Minorescu

„Ei, Vârcolaci, ce înseamnă asta ?

Și atunci ni se debitează următoarea apostrofă serioasă care se potrivește într'o farsă ca nuca în părete :

Vârcolaci

„Asta însemnează, că limba în care scriu eu, după exemplul vostru, este limba mormintelor, care nu place și nu poate place la nimeni. Asta însemnează că, cu voia sau fără voia d-voastră, limba progresează și ea pe fiecare zi, că dacă prin această transformare ne depărtăm pentru moment de poporul care ne-a păstrat-o până aci, remediul nu stă în aplicarea ci în înălțarea nivelului; poporul va purifica și el limba precum a și primit multe expresiuni cari au luat loc în instituțiunile noastre; asta însemnează că dacă am stărui în sistemul de a aduna cuvintele uitate, am

„deveni ișlicarii literaturii, și n'am poftă să port ișlic; asta însemnează în fine că nu mai vreau să urmez de aci sfaturile d-lui (arătând pe Minorescu care șade pe gânduri)“.

Iar mai jos Minorescu furios răspunde:

„Capul vostru sunt eu, și afară de mine voi nu aveți cap“.

Vârcolaci

„N'am trebuință de așa cap sec“.

Un agiamiu (fără importanță)

„După ce mă faci de râs, vorbind în numele nostru, apoi ne și insultă“.

Alți agiamii (fără importanță)

„Noi ne-am asociat ca să scoatem o gazetă literară, nu ca să adoptăm direcția nemțească, iar nu să umblăm după alte fleacuri. Jos Minorescu! Jos Direcția Nouă! Nu mai voim să facem parte din societatea agiamiilor! (Zgomot mare, ceartă între agiamii. Gulie și ceilalți părăsesc sala).“

Minorescu (încrucișând brațele imitând pe Joie)

Olimpianul

„Copii ingrați, lasă-i să se ducă, ne rămâne Budakievici și Arcadie Kissilef și nu vreau înceta de a vorbi în numele societății agiamiilor“.

Năut

„Ar fi bine s'o lăsăm mai moale că am feștelit-o“.

Este idiot.

Autorii *Bortei Reci* cad în trivialități și în copilării nedemne.

Și cu aceasta pretindeau cei din București și mai cu seamă de la *Revista Contemporană* că răspund atacurilor *Convorbirilor* și că și răzună pe *Junimea*.

Mai era un singur grad de scoborât, acela al murdărilor; și acel grad este ajuns. Așa Brutnărescu zice către Vârcolaci :

„Stăi... el nu mă ascultă, să mănânc... compot.

Iar Minorescu propune a se discuta chestia la *ce ar putea servi hârtia Convorbirilor de vreme ce nimeni nu le citește.*

Dar sunt lucruri pe cari noi dela *Junimea* nici nu le-am înțeles, fiindcă nici nu aveam măcar cunoștință de dânsule.

Așa s'a văzut mai sus rostite două nume : Budakievici și Arcadie Kissilef.

D. Ureche în răspunsurile sale *Junimei* repetă des aceste două nume, spunând că aceste două persoane sunt adevărații reprezentanți ai *Junimei*.

Când citeam asemenea lucruri noi cei de la *Junimea*, ne uitam unii la alții și ne întrebam ce e asta.

Așa într'o seară d. Pogor la *Junimea* întreabă :

— Mă rog, cine cunoaște pe Budakievici ?

Tăcere generală.

— Dar pe Arcadie Kissilef ?

Toți răspunseră negativ.

În acel moment intra d. Negruzzi și aflând despre ce e vorba, răspunse :

— Pe Budakievici și pe Arcadie Kissilef îi cunosc eu, sunt doi bătrâni, unul stă în Păcurari, altul în Tătărași, sunt alegători amândoi în colegiul întâiu și chiar mă votează, mă bucur de simpatia lor.

Atunci începurăm cu toții a râde.

— Acum înțeleg, replică d. Pogor, de ce cei din București fac pe acești bătrâni membri ai *Junimei* și junimiști, este că ei te votează pe tine.

Iată singura legătură între acești doi cetățeni și *Junimea*; din când în când votau pe d. Iacob Negruzzi !

Dar se poate să fie și o altă explicație. Acești oameni erau într'o vârstă înaintată; poate din această cauză ei erau după cei dela *Revista Contemporană* reprezentanții trecutului, a trecutului reacționar și incult. Poate i-a improvizat ca membri ai *Junimei*, chiar ca stâlpi ai *Junimei* din cauză că *Junimea* era o societate, după cei de la București reacționară, cu o limbă arhaică și ca o cultură primitivă.

Mai știi ce le mai trecea prin capul d-lui Ureche și a celorlalți când ne aruncau vecinic înainte numele lui Budakevici și a lui Arcadie Kisilef?

Iată de ce copilării se serveau ca să ne combată.

Dar să lăsăm intriga și lipsa de spirit de o parte; aceasta nu are importanță.

Marele interes era următorul: A se vedea cum cei de la *Revista Contemporană* știu s'aleagă printre bucățile publicate de scriitorii *Direcției Nouă*, lucruri de acele care arată sau banalitatea sau enormitatea literară.

* * *

Cu Bădărescu ei reușesc, îl fac ridicul nu cu invenția Teresei bucătăreasa Olimpului și celelalte, dar cu citații din epigrame (vecinic epigramele) ca de exemplu aceasta:

„Umbră că'mi place, te miri? c'o caut și fug de lumină?

„Incântătoarea! mi-o ia, fiica lumini-mi răpești.

Am explicat mai sus epigrama cu

„Sus pe Olimp, pe Tempea înflorită, etc.

dar aceasta de mai sus renunțasem și noi la *Junimea* serios a o pricepe.

'Mi-aduc aminte foarte bine că d. Maiorescu a vroit s'o explice, și eu am făcut următoarea observație:

— Evident că ideea generală a poetului se poate înțelege, dar această idee este ca și cum

ar fi pusă într'o limbă pe care n'o posezi perfect. Așa, când eram în liceu citeam din *Georgicile* lui Virgil bucăți ca să mă distrez, înțelegam sensul general, ce vroia să spună poetul, dar dacă m'ar fi pus cineva ca fără pregătire să traduc pasagiul nu l-aș fi putut traduce din cuvânt în cuvânt, mi-ar fi trebuit un juxtaliner. Acelaș lucru și cu această epigramă: înțeleg că este o idee care se joacă asupra luminei și umbrei, că umbra este fiica luminei, că iubind umbra fugi de lumină, și că fără de lumină nu se poate umbră; dar dacă este vorba că să spun ideea complectă a lui Bodnărescu declar că nu o înțeleg.

Prin urmare victoria *Bortei reci* era ușoară cu Bodnărescu.

Dar cu Eminescu? * * * Căci asupra lui Eminescu se înjghebase cabala, instinctual cei de la *Contințiporanul* simțeau că cu Eminescu au a face cu un om, se revoltau fiindcă d. Maiorescu îl pusese imediat după Alexandri, de aceea se aruncară asupra scrierilor lui Eminescu, doar or găsi ceva cu care să și bată joc.

Găsit-au? Evident că nu. Poeziile lui Eminescu le poți discuta, ideile nu le poți dezaproba, poți să'l crezi un zmintit, sau un original, dar cum că a fost și este un poet în toată puterea cuvântului, aceasta e în afară de orice discuție.

Să vedem: Minunescu intră și atunci el declamă aparte:

„O rază te 'nalță, un cântec te duce
 „Cu brațele albe pe pept puse cruce,
 „Când tocsul (?) s'aude l'al vrăjilor caier
 „Argint e pe ape și aur în aer!“

Versurile sunt din *Mortua est*.

Cine nu cunoaște *Mortua est*, și cine nu știe că cele opt strofe de la început sunt de o poe-

zie și de o duioșie rară și că poezia începe a fi slabă sau chaotică îndată ce Eminescu începe a filosofa în sensul deșertăciunii poeziei germane.

* * *

Alăturam mai sus numele lui Eminescu de acela a lui Alexandri.

Acești doi poeți n-au puncte comune, în cât nu poți să-i compari.

De două ori numai ei se întâlnesc tratând acelaș subiect, este când Alexandri în *Steluța* plânge femeea iubită întocmai ca și Eminescu în *Mortua est*, și când Alexandri scriind poema erică *Dumbrava roșie* se întâlnește cu satira, nu'mi aduc aminte care, cu episodul lui Mircea cel Bătrân.

În amândouă aceste întâlniri Eminescu nu ese micșorat, din contră.

Ia compare cineva modul drăgălaș dar superficial cu care Alexandri plânge pe iubita lui în *Steluța* cu felul superior poetic din *Mortua est*.

„Tu care ești perdată în neagra vecinicie
 „Steluță mult iubită a sufletului meu
 „Și care odinioară luceai atât de vie
 „Pe când eram în lume tu singură și eu“
 „O blândă mult duioasă și tainică simțire
 „Etc.

Iar Eminescu :

„Făclie de veghe pe umezi morminte,
 „Un sunet de clopot în orele sfinte,
 „Un vis, ce 'și moae aripa 'n amar,
 „Astfel ai trecut de al lumii otar“

Ia vedeți în ce formă poetică spune că iubita a murit în timpul nopței, nu ziua !

„Trecut-ai când ceru-i câmpie senină
 „Cu râuri de lapte și flori de lumină,
 „Când norii cei negri par sumbre palate
 „De luna regină pe rând vizitate“.

Dar modul cum o vede poetul, suflet nevino-
vat, urcându-se la ceruri?

„Te văd ca o umbră de argint strălucită
„Cu aripi ridicată la ceruri pornită,
„Suind palid suflet, a norilor schele
„Prin ploaea de raze, ninsoare de stele
„O rază te 'nalță, un cântec te duce
„Cu brațele albe pe pept puse cruce
„Când tocsul s'aude l'al vrăjilor caieru
„Argint e pe ape și aur în aer“.

Ce deosebire între gingășiile bolnăvicioase ale
lui Alexandri și măreția concepțiunei și bogăția
imaginilor din *Mortua est!*

Și dacă era permis ca un critic să caute nod
în papură apropo de cele două versuri din strofa
din urmă, unui poet care scrisese asemenea lu-
cruri splendide!

Dar cei de la *Revista Contimporană* își dă-
deau un brevet sau de rea credință sau de lipsă
de pricepere când își bat joc de castelele cu ar-
curi de aur sau de rîurile de foc a poetului.

Ei nu vroiau să spună că Eminescu scriind
acea frumoasă strofă nu vorbește de lumea de
aici, ci de lumea cealaltă, la care ajunsese iubită,
imaginația în acest caz era liberă să inventeze
ori și ce.

„Dar poate acolo să fie castele
„Cu arcuri de aur zidite din stele,
„Cu rîuri de foc și cu poduri de argint,
„Cu țărături de smirnă, cu flori cari cânt“.

Muza dela Borta rece însă atinge culmea
când dă ca exemplu de versuri grotești o bucată
în adevăr șekspiriană de care numai Eminescu
era capabil s'o scrie.

La multe comedii mai duce pe om patima și
mai cu seamă hotărârea de a critica cu ori ce
preț o școală sau niște indivizi.

Eminescu, ca toți oamenii cu inteligență complexă, putea să fie supus la critici acerbe, dar fără să poată fi ridiculizat.

Ați observat un lucru? Sunt scriitori pe care îi poți ridiculiza cu un cuvânt.

Sunt alții pe care trebuie să-i combați cu lungi desvoltări și asupra cuirasei cărora ridicolul alunecă.

Cu bietul Bodnărescu ridicolul prinsese, cu Eminescu nu putea să prindă.

Acest lucru îl înțeleg cei de la *Revista Contemporană*.

În adevăr poți să-i spui lui Eminescu, apropo de poeziile sale, că aiurează, rătăcindu-ne printr'o filosofie obscurantistă, poți să-i spui că ce îi vine în cap ca imaginație sau ca comparație o scrie fără să se îngrijească dacă e acceptabilă, poți să-i spui lui Eminescu că *Sărmanul Dionisie* este o nuvelă confuză, a cărei temă deși îndoelnică dar nu era măcar clară în capul său; dar să-ți bați joc de niște versuri admirabile precum e monologul *Sărmanului Dionisie*, când stă în camera lui înghețată, săracă și murdară, având drept sfeșnic o garafă pântecoasă cu un gât lung, acest lucru nu merge.

Sărmanul Dionisie va rămânea totdeauna o enigmă, nu numai pentru cele istorisite, dar pentru ce a gândit și ce a voit să scrie Eminescu.

În adevăr, Eminescu în *Sărmanul Dionisie* începe prin a pune ca punct de plecare că atât timpul cât și spațiul nu există, conform unei oare care școli de filosofie germană. Nefiind timp și spațiu, nu e nici trecut nici viitor, sufletul nostru face și trecutul și viitorul, prin urmare e destul ca individul să se aplece în oare care condiții sufletești și aceste condiții să fie ajutate de atmosfera înconjurătoare pentru ca omul să poată trăi în orice veac cu sufletul, prin urmare cu fi-

ința lui, până ce alte condiții vin ca să rupă farmecul.

Iată ce idei hrănea un biet tânăr, orfan, care avea drept locuință o odaie într'o casă pustie, iar drept bogăție portretul tatălui său mort în adolescență, iar în față zărea din când în când un chip încântător de fată.

Acest tânăr printr'o incoerență neexplicabilă este adeptul și științelor zodiacale și astrologice.

Acuma pune la aceste pe deasupra pe buchinstul de la care cumpără sărmanul Dionisie cărți, un evreu bătrân Riven, pune o exaltație sub forma de o congestie cerebrală, și atunci 'ți vei explica în parte, în foarte mică parte, de ce sărmanul Dionisie se transformă în călugărul Dan, de ce trăește în timpul lui Alexandru-cel-Bun, de ce are o intrigă amoroasă cu o fată gingașă, și de ce când se sfârșește nuvela sărmanul Dionisie se trezește având la căpătâiul său un doctor care-i pipăe pulsul, iar în locul magului Ruben pe evreul buchinst Riven.

S'ar părea deci că Eminescu a voit să facă o nuvelă pe tema ipotezelor sale filosofice și fiindcă nu vroia să se aventureze în miraculos și în imposibil a pus sub formă de vis și de imaginație a unui creier bolnav, concepțiunea sa.

De cât lucrul nu e tocmai așa.

Eminescu crede că acelaș om care trăește în zilele de astăzi a mai putut trăi odată pe lume într'un alt veac și chiar într'o altă țară.

Așa că chiar visurile în timpul boalei nu sunt nemotivate, nu sunt aberațiuni pure, ele sunt un fel de redeșteptare a conștiinței omului vechiu de acum câteva sute de ani, iar individul de astăzi când visează asemenea lucruri nu face decât trăește din nou în viața pe care deja o trăise.

* * *

Aceasta era filosofia germană la modă atunci.
Trecut-a această modă ?

A trecut sub formă de doctrină filosofică dar trăește sub forma de știință, de spiritism, de hipnotism, sugestie, etc., etc.

Astăzi este o întreagă școală care crede în materialitatea spiritului, în apariția fantasmelor, în vorba lor, în evocarea cutărui om care apare din plafond, s'așează pe scaun, îți strânge mâna și îi simțești mâna caldă, îți vorbește, apoi dispare în pământ.

Astăzi se crede mai mult decât ori când că doi oameni pot corespunde prin gând unul din America și altul în Europa, că în momentul când eu plâng în Europa pe un amic, acela moare la New-York, că printr'o încordare a spiritului eu pot să mă văd ce am să fiu peste zece ani și pot în trecut să mă văd că am fost altceva de cât sunt.

Miraculosul, supranaturalul, tot ce nu intră în ideile noastre filosofice și științifice, toate formează o doctrină susținută de savanți și de oameni de știință precum d. Richer și alții.

Aceste lucruri turbură spiritele, ei pretind că o nouă cunoștință a omului și a lumii va eși din asemenea cercetări; legile de gravitate, de atracție, noțiunea ce e solid, ce e material, fenomenele creierului și a sufletului, toate sunt răsturnate; noi nu suntem noi, suntem alții, noi nu simțim, nici gândim după niște legi găsite, ci facem parte în mod sporadic dintr'o lume din care cea mai mare parte este absolut obscură și care se revelează din când în când sub forme cari nu sunt acele ale noastre obicinuite.

* * *

Acuma să-și închipuiască cineva că adepții unei asemenea școale ar scrie romanuri și nuvele. Cum ar înfățișa ei acțiunea și ce eroi ar pune ei în ea? Persoane ca noi, trăind într'un moment dat pe scoarța pământului o viață scurtă, în carne și

în oase? Dar de loc. Ei ne-ar iniția la viața ocultă a omenirii din veacurile cele mai îndepărtate, ei ne-ar face să asistăm la adevărata intrigă care interesează, la adevărata viață *reală*, căci realul numesc ei.

Și atunci dacă ai compara pe *Sărmanul Dionisie* cu intriga lui pe baza unui semi-vis, semi-delir, semi-credință, cu asemenea literatură, Eminescu ne-ar părea un timid, un școlar care nu îndrăznește să vorbească ci numai bâlbâește.

* * *

Se înțelege că cei de la *Revista Contimporană* nu și-au dat osteneala ca să judece opera lui Eminescu din punct de vedere al filosofiei aceleia, ci a găsit într'însa niște versuri și s'au năpustit asupra lor fără ca să le fi înțeles măcar.

Ziceam că cei de la *Revista Contimporană* nu pricepuse măcar înțelesul nuvelei lui Eminescu, *Sărmanul Dionisie*, dar încă să-i mai aprecieze și calitățile. Și ca dovadă de aceasta este că în *Muza de la Borta rece* sunt trecute ca aiurări și non-sens versurile de o ironie admirabilă a omului sărac deprins cu sărăcia făcându-și din mizeria însuși o jucărie.

* * *

Cine cunosc nuvela *Sărmanul Dionisie*, știu că eroul este redus la cea mai extremă mizerie.

Dar mai bine e să reproduc pasajul din nuvelă :

„Să privim acum și la sărăcia iluminată și de razele unei lumânări de seu, băgate în gâtul unui clondir, ce ținea loc de sfeșnic. Ce viziune — și aici, aici petrecea el vara și iarna. — Iarna de gerul cel amarnic trăsnea grinda în odae, crășcau lemnele și pietrele, vântul lătra prin gardurile și ramurile ninse — ar fi voit să doarmă, să viseze — dar gerul îi îngheța pleoapele și-i pănjinea ochii. Surtucul lui de lângă acestea era mai mult urzeală decât bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de râdea pare că și vântul în urma lui.

„Oamenii căscau ironic gura când îl vedeau... Și'n ase-

„menea momente în lungile și friguroasele nopți de iarnă,
 „crede cineva, cum că el redus până la culmea mizeriei de-
 „venea trist? Așa era elementul său. O lume întreagă de
 „închipuiri umoristice îi umpleau creerii, care mai de care
 „mai bizară și mai cu neputință.—El băga de seamă, că
 „gândurile lui adesea se transformau în șiruri ritmice, în
 „vorbe rimate și atunci nu mai rezista de a le scrie pe hâr-
 „tie... mai ales garafa goală era în stare de a'l umplea de
 „cugetări melancolice...

„Ah! garafa pântecoasă doar de sfeșnic mai e bună
 „Și mucoasa lumânare sfărâind săul și'l arde
 „Și'n această sărăcie te inspiră — cântă barde
 „Bani n'am mai văzut de un secol, vin n'am mai băut de
 [o lună.

„Un regat pentru o țigară, s'umple norii de zăpadă
 „Cu chimere!... Dar de unde? Scârție de vânt fereastra.
 „In pod miaună motanii — la curcani vânătă-i creasta.
 „Și cu pasuri melancolici meditând umblă 'n ogradă.

„Uh! ce frig... îmi văd suflarea — și căciula cea de oae
 „Pe urechi am tras-o sdravân — iar de coate nici că-mi pasă
 „Ca țiganul, care bagă degetul prin rara casă
 „De năvod — cu a mele coate eu cerc vremea de se'nmoae.

„Cum nu sunt un șoarec Doamne — măcar totuși are blană
 „Mi-aș mânca cărțile mele — nici că mi-ar păsa de ger...
 „Mi-ar părea superbă, dulce, o bucată din Homer
 „Un palat borta 'n părete și nevasta o icoana.

„Pe păreții cu colb, pe podul cu lungi pânze de păianjen
 „Roiesc ploșnițele roșii, de ți-i drag să te uiți la ele!
 „Greu li-i de mindir de paie și apoi din biata-mi piele
 „Nici că au ce să mai sugă. — Intr'un roiu mai de un
 [stânjén.

„Au eșit la promenadă — ce petrecere gentilă.
 „Ploșnița ceea-i bătrână, cuvios în mers pășește
 „Cela-i cavaler... e iute... oare știe franțuzește?...
 „Cea-ce 'ncunjură mulțimea i-o romantică copilă.

„Bruh! mi-i frig — lată pe mână cum codește un negru
 „Să-mi moi degetul în gură — am să'l prind — ba las
 [purec
 [sărăcul
 „Pripășit la vre-o femeie, știu că ar vedea pe dracul
 „Dară eu — ce'mi pasă mie — bietul „eus!“ la ce să'l purec.

„Și motanul toarce'n sobă — de blazat ce-i. — Mă motane
 „Vino'ncoa să stăm de vorbă unice amic și ornic
 „De-ar fi 'n lume-un stat de mâțe, zău că'n el te-aș pune
 [vornic
 „Ca să știi și tu odată, boieria ce-i, sărmane!

„Oare ce gândește hătrul de stă ghem și toarce'ntr'una?
 „Ce idei se'nșiră dulce în mățeasca-i fantazie?
 „Vr'o cocoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
 „Rendez-vous i-a dat în șură, ori în pod în văgăună?

„De-ar fi'n lume numai mâțe — tot poet aș fi? Tot una:
 „Mieunând în ode 'nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
 „Zioa tologit în soare pândind cozile de șoarec
 „Noaptea 'n pod, cerdac și streșini hemizând duios la lună.

După ce în *Muza de la Borta rece* sunt reproduse aceste admirabile versuri, autorii propun ca la ele să se mai adauge și încă două versuri ca concluzie :

„Lovește-mă lele'n spate cu un bulgăre de iască
 „Să știe toată lumea' din țara Românească!“

Dar bunul simț nesocotit își răzbună.

Mu poți ridiculiza lucrurile admirabile, publicul nu primește acest lucru, el rezistă și își bate la rândul său joc de ignoranții și de oamenii fără bun gust.

Acest lucru s'a întâmplat celor cu *Muza dela Borta rece*.

Pe atunci reclama era foarte mică, gazetele și revistele se vindeau foarte puțin.

Cei de la *Contimporanul* pentru ca să dărâme *Junimea*, trăsese *Muza dela Borta rece* în mai multe mii de exemplare și o expediase în toată țara.

La Iași se trimisese vre-o sută de broșuri care se împărțeau mi se pare gratis.

Ei bine, efectul a fost contrar de ceea ce ei se așteptau.

Așa mă întâlnesc într'o zi cu un dușman al

Junimei, care nu aprețuia talentul lui Eminescu, care critica poeziile lui, mai cu seamă *Epigonii*.

Acela citise *Muza dela Borta rece* și cu aceea ocazie avusese cunoștință întâiași dată de versurile din *Sărmanul Dionisie*.

— Știi că trebuie să fac amendă onorabilă, mie nu'mi place Eminescu, nici poeziile lui, dar citind versurile din *Sărmanul Dionisie*, am rămas încântat de imaginația și de apropourile de acolo puse în iveală cu atâta spirit. Știi că Eminescu are mai mult talent în poezii ironice și caraghioase decât în cele serioase? Mă mir cum cei dela *Contimporanul* au dat ca model de prostie asemenea versuri, eu nu sunt de părerea asta.

Și așa mi s'a întâmplat cu mai mulți.

A fost o adevărată revelațiune poezia din *Sărmanul Dionisie* pe care tare puțini o cunoșteau.

Muza dela Borta rece voind să-și bată joc de Eminescu i-a făcut o adevărată reclamă în lauda poetului.

Câteva zile eram întrebat de unii și de alții dacă am numărul din *Convorbiri* în care sunt publicate acele versuri, ca să le citească fiindcă mulți i-au spus că sunt originale.

Ba chiar unii s'au încercat ca să citească întreaga nuvelă *Sărmanul Dionisie*, însă n'au avut răbdarea s'o sfârșească, așa că părerea generală a fost că, din toată nuvela, ceea ce este mai nostim și mai frumos sunt versurile acele comice.

Contimporanul era păcălit.

Apropo de *Sărmanul Dionisie* trebuie să deschid un parantez lung și să spun și eu vre-o două vorbe despre un roman postum a lui Eminescu și anume *Geniul pustiu*.

D. Ioan Scurtu a dat în publicație acest roman acum doui ani, scriind și o introducere foarte interesantă în ceea ce privește *Geniul pustiu* precum și în genere asupra scrierilor și vieții lui Eminescu.

Am citit și eu acel roman și am rămas izbit de mai multe lucruri.

Las mai la vale aprecierile asupra *Geniului pustiu*.

Voiu începe cu altele mai în legătură cu aceste amintiri.

E curios cum la Eminescu ideile fundamentale s'au plămădit în frageda lui tinerețe, cum s'au cristalizat luând formă de credinți adânci, și cum mai pe urmă n'a făcut decât să le dezvolte, să le amplifice și să le propage.

Geniul pustiu se compune din două părți :

În partea întâiu autorul povestește cum a făcut cunoștință cu un tânăr numit Toma Nour.

Partea a doua este romanul Toma Nour, trimis în manuscris lui Ioan (autorul). Această parte este propriu-zis romanul.

Ei bine, în partea întâia unde autorul sub numele de Ioan, lucrează și gândește, găsim în sâmbure aproape ideile fundamentale pe care Eminescu le va profesa, fie în poezie fie în politică.

Așa mai întâiu subiectul și tema nuvelei *Sărmanul Dionisie* sunt schițate.

Rămâi izbit de acest lucru.

Așa Toma, eroul *Geniului pustiu* locuiește și el într'o cameră goală, prăfuită, cu păiajini pe tavan și plină de praf, cărți teancuri, vechi, sunt împrăștiate prin casă.

Ca și în *Sărmanul Dionisie*, atârnat de cuiu este un portret a unui copil de vre-o optsprezece ani.

Deosebirea e că acel copil de 18 ani, frumos, în *Geniul pustiu* e un amic a lui Toma, pe când în *Sărmanul Dionisie* tânărul din portret, tatăl lui Dionisie mort în adolescență.

Acest tânăr în *Geniul pustiu* este descris aproape identic ca în *Sărmanul Dionisie*.

Să reproduc dar pasajul :

„Dar asupra cărților culcate în colț era aninat în cuiu bus-
 „tul în mărime naturală, lucrat în uleiu, al unui copil ca de
 „vre-o optsprezece ani — cu păr negru și lung, cu buzele
 „subțiri și roze, cu fața albă ca marmura și cu niște ochi
 „albaștri mari sub mari sprincene și lungi gene negre. Ochi
 „cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de un colo-
 „rit atât de senin, încât păreau că privesc cu inocența, cu
 „dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului ce privia în
 „ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfă-
 „țișa un chip îmbrăcat bărbătește, însă mânilor cele fine, dulci,
 „mici, albe, trăsurile feței de o paloare delicată, umedă, stră-
 „lucită, moale, ochii de o adâncime nespusă, fruntea arcată
 „și mai mică, părul undoind cam prea lung, te-ar fi făcut a
 „crede că e chipul unei femei travestite.

„— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma, care stă tolo-
 „gît pe plapuma lui cea roșie.

„— A femei!... râse el; tot femei visați! Ți-o jur pe o-
 „menia mea, că a fost bărbat ca tine și ca mine.

„— Cu toate astea, acești ochi...

„— Acești ochi? O! dacă ai fi văzut tu acești ochi....“

În *Sărmanul Dionisie* în fața locuinței sărace a eroului este o casă frumoasă în care e o fată încântătoare numită Maria.

Acelaș lucru și în *Geniul pustiu*.

„In fața locuinței lui Toma era un mândru palat a unuia
 „din așa zis aristocrați ai noștrii; dintr'o fereastră deschisă
 „din catul de sus auzi prin aerul nopții tremurând notele
 „dulci a unui piano, și un tânăr și tremurător glas de co-
 „pilă adiind o rugăciune ușoară, profumată, fantastică.

„întredeschisei ochii și văzui prin fereastra arcată și deschisă
 „în mijlocul unui salon strălucit o jună fată, muiată într'o
 „haină albă, etc.

Cum se vede romanul *Geniul pustiu* este o încercare anterioară *Sărmanului Dionisie*.

Când Eminescu scrie nuvela mult mai dezvoltată și mai complectată a *Sărmanului Dionisie*, atunci se servește de descrieri și de așezarea scenariului din *Geniul pustiu*.

Dar poate, ar întreba cititorul, de unde rezultă că *Geniul pustiu* a fost conceput și scris întâiu,

aruncat apoi în saltar, și după aceea Eminescu a compus pe *Sărmanul Dionisie* ?

Lasă că, cum se vedea, întregul acest roman este mai mult o schițare, dar găsec în *Geniul pustiu* o dovadă irecuzabilă, găsec ideea-sâmbure, pe care a clădit apoi pe *Sărmanul Dionisie*.

Cititorii știu ideea fundamentală a nuvelei lui Eminescu.

Autorul condus de o filosofie pe atunci la modă, susține că un om cu toate că trăește în prezent, a putut să trăiască în alt veac și în altă țară, într'o altă individualitate și poate chiar trăi și în viitor. In puterea acestei idei, *Sărmanul Dionisie* trăise în epoca lui Alexandru-cel-Bun, în haina călugărului Dan. Acesta e fondul numelui *Sărmanul Dionisie*.

Ia ascultați cum vorbește Toma în *Geniul pustiu*.

„Câteodată suflarea mi se curmă în piept, că vântul ce „se curmă prin ruinele zdrobite de munții anilor; câteodată „mai simt și eu. O, atunci îmi place să trec prin lume cu „ochii închiși și să trăesc sau în trecut sau în viitor“.

Apoi mai departe revine asupra ideei.

„A trecut ani de atunci și par-că a fost eri, — eri par-că „îmi încălceam degetele în bărbia lor cea albă și ascultam „la graiul lor cel înțelept și șoptitor — la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să „trăesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când Domnii „îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau de pe tronurile „lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni „bătrâni — poporul entusiast și creștin undoind ca valurile „mării în curtea Domniei, — iară eu, în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunei, în mijlocul „poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină „de geniu, capul cel plin de inspirațiune — preot durerilor și „bucuriilor — bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, „am deschis vr'o câteva cronice vechi și răsfoiam prin ele“.

Eminescu își îndeplinește această dorință în *Sărmanul Dionisie*, el face să trăiască pe eroul său sub domnia lui Alexandru-cel-Bun, Domn îmbrăcat în haine de aur și samur, așezat pe tro-

nul moldovenesc, având de sfetnici bătrâni cu barbe albe, iar în curtea Domniei fiind totdeauna popor entuziast și creștin.

* * *

În *Geniul pustiu* găsim sămânța multor concepții poetice, comparații, versuri chiar.

Cititorii își aduc aminte de strofele din *Mortua est* cu schele de stele, cu flori de lumină, etc.

Iată ce Toma visează în *Geniul pustiu* :

„Raza cea de aur se suia cu noi, am trecut printr'o noapte
„de nouri până am dat într'o lume de miros și cântec (stele
„care cânta) de o grădină frumoasă deasupra stelelor, copaci
„cii erau cu foi nestimate, cu flori de lumină, și în loc de
„mere duceau printre crengile lor mii de stele de foc“.

Și mai departe :

Aerul tot era de lumină de aur—totul era lumină pe aur—
amestecat cu gemătul lin și curat al harpelor de argint.

* * *

În *Geniul pustiu* găsim și versuri din *Venere și Madona*.

„O cum Rafaele creat-a pe Madona Dumnezee
„Cu diadema-i de stele, cu surâsul blând, vergin
„Eu făcut-am zeitate dintr'o palidă femeie
„Cu inima stearpă, crudă și cu suflet de venin.

Ceva mai interesant. În *Geniul pustiu* găsim fondul de credinți pe care Eminescu îl pune ca gazetar la *Timpul* în polemicile lui contra liberalilor : Teoria păturilor superpuse, corupția păturei bulgaro-grece, adâncă indignare pentru că tot ce e românesc e călcat în picioare.

Trebue să citez acest pasaj deși e cam lung, căci el arată că ceea ce scria Eminescu în 1876 în *Timpul*, era frământat în capul lui cu încăpățănare de pe la 1870.

„Ei bine, s'o știi dela mine, că nimeni nu caută aicea de
„a fi aceea ce trece. Vezi la noi istorici, ce nu cunosc istoria,
„literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu

„a juca, miniștri ce nu știu a governa, financiarci ce nu știu
 „a calcula, și de aceea atâta hârtie mășgălită fără nici-un
 „folos, de aceea atâtea țipete bestiale care împlu atmosfera
 „teatrului, de aceea atâtea schimbări de minister, de aceea
 „atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot
 „existența lui Dumnezeu — decât suflete înamorate în limba
 „și datinele străbunilor lor, decât inimi care să iubească ca-
 „racteristica cea expresivă a poporului nostru, minți ocupate
 „cu chestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem
 „pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni.

„Divorțul și adulterul îmblă cu fețele bolnăvicioase, spoite
 „din gros, măști vii, pe stradele noastre: — zâmbind femei-
 „lor le stârpește, zâmbind bărbaților îi usucă și cu toate a-
 „cestea noi le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernelor
 „noastre, ne cheltuim tinerețea, care ar trebui să aparțină
 „lucrului și familiei.... Femeea poporului nostru nu lucrează,
 „căci are cu ce trăi; bărbatul nu lucrează, căci n'are la ce
 „lucra — toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa
 „meserie. Cât despre inteligența noastră, — o generațiune de
 „amploiați... de semidocti... oameni, cari calculează cam peste
 „câți ani vor veni ei la putere... inteligență falsă, care cu-
 „noaște mai bine istoria Franței decât pe cea a României,
 „— fii unor oameni veniți die toate unghiurile pământului,
 „căci adevărații copii de Români încă n'au ajuns să învețe
 „carte... oameni în fine cari au făptură și caracter dela hoții
 „greci, bulgari și numai numele dela mumă — dela disgra-
 „ția Românie. Și încă dacă și-ar fi câștigat prin ceva drep-
 „tul de a se numi Români; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai
 „rău și mai cumplit decât străinii, o privesc ca un exil, ca
 „o supărătoare condiție a existenței lor... ei sunt... cum o
 „spun înși-și, Români de naștere, Francezi în inimă — și dacă
 „Franța le-ar procura semidoctilor noștri avantajele pe cari
 „le dă nefericita lor patrie — ei ar fi emigrat de mult...
 „cu toții!“

Dealtmintrelea Eminescu, natură impresionabilă, reținea orice fapt mic, orice anecdotă, pe care apoi clădea o întregă teorie sau făcea o întregă invectivă la adresa societății corupte și necredincioase.

De exemplu în pasajul citat mai sus s'a văzut că există următoarea frază :

„Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui
 „Dumnezeu, decât suflete înamorate în limba și datinile
 „străbunilor lor, etc., etc.“

Eminescu a trebuit să afle acest fapt: punerea la vot a existenței lui D-zeu; de undeva sau de la cineva.

Ei bine, l'a aflat de la mine într'o conversație, iar faptul se petrecuse nu în societate între oameni, ci la liceu între copii...

* * *

Am arătat în aceste amintiri cum în liceul din Iași să făcuse o mișcare de discuții filosofico-atheiste. Sunt epidemii periodice, foarte explicabile, prin care un liceu într'un moment dat trece. Așa pe atunci sub impresia literaturii filosofice franceze din veacul al 18-lea, și sub acea a cărților lui Renan, precum și acea a științelor naturale, băeții în liceu începând din clasa patra discutau chestii religioase, prin urmare și existența lui D-zeu.

Este, cum mai târziu, acelaș liceu e apucat de frigurile ideilor socialiste.

Intr'una din clase tabăra celor care susțineau religia și existența lui D-zeu era aproape egală cu tabăra contrară... Și atunci, printr'o copilărie foarte ușor de explicat, imitând sistemul constituțional, a propus unul dintre partizanii înfocați a existenței lui D-zeu, să se pună diferendul la vot ca să se vadă care din ambele tabere e mai numeroasă.

Notați că, un credincios a făcut propunerea, iar ateii au fost siliți s'o primească.

Prin urmare scena s'a petrecut într'un liceu între aproape copii și propunerea a venit din partea unui bine-credincios.

Acest fapt îl spusese eu lui Eminescu și sub forma aceasta, nu alta. Eu îi mai adăugisem, că acest fel de discuție ca ori și care alta este un semn bun pentru activitatea creierului, care nu trebuie să se refuze a discuta ori ce chestie, chiar chestia lui Dumnezeu. Și mai adăogam un lucru,

că dacă este ceva ridicul în scena ce i-o istorisiseam, este că o chestie care se discută de atâta timp și de oamenii cei mai învățați și mai în poziție de a discuta, pare ridiculă când intră pe mâna băieților de liceu fără nici o preparație pentru asemenea discuție gravă.

Vedeți ce a făcut din această anecdotă Eminescu! A luat chestia votărei existenței lui D-zeu din liceul din Iași, și a pus scena ca petrecându-se în societate între oameni serioși, lipsiți de simț de moralitate, lipsiți de credință, și a dat-o ca un semn a decadentei sociale!

* * *

Această dispoziție a spiritului am observat-o totdeauna la Eminescu. Ideile lui proprii erau așa de absorbante încât nu putea să facă deosebire și să păstreze acea deosebire între ideile lui și acele ale altora. Asimilația se făcea imediat, adică ideile străine serveau de material nou pentru ideile lui vechi; cea ce auzea ca diametral opus, el transforma aceasta ca un argument pentru ideile lui.

La *Junimea* niciodată Eminescu n'a putut să formuleze o doctrină a adversarului pe care pe urmă s'o combată cu argumentele lui, ci totdeauna începea printr'o diatribă în care combătea idei pe care adversarul nu le formulase și care în realitate nu erau decât o formă pentru ca Eminescu să-și exprime pe ale sale proprii.

Acest element pasional, care domina inteligența lui a fost una din calitățile talentului lui poetic.

De aceea Eminescu a fost numai poet, iar ca gânditor numai visător.

* * *

Și cu această ocazie să spun câteva cuvinte cu caracter mai general.

Sunt oameni care se forțează ca să fie în poeziile lor poeți, în proză scriu ca orice altul.

Sunt poeți care au și lucruri serioase în proză. Din această categorie fac parte sau oameni fără talent poetic, sau puțini universalmente dotați în toate genurile, înzestrați cu toate fațetele minții omenesti.

Sunt cei mai mulți a căror dispoziție a creierului și a sufletului sunt făcute pentru poezie și care ori ce ar face rămân poeți, visători, lipsiți de orice spirit practic, desbrăcați de talentul de a judeca lucrurile, chiar când se hotărăsc ca să scrie ceva pozitiv și utilitar. Aceștia sunt adevărate naturi de poeți sau de literatori.

Dintre aceștia a făcut parte și Eminescu, a făcut parte mai puțin Vasile Alexandri.

În adevăr, Eminescu n'a scris numai poezii, a scris nuvele și a scris studii cu intenții serioase cum este *Influența Austriacă asupra Românilor*.

Ei bine, în toate aceste vezi pe poet și pe visător, vezi critici câteodată juste, pornite însă din pizma de care era însuflețit față cu societatea, în genere însă observațiile lui sunt false, iar concluziile cu desăvârșire fantaziste.

Așa era capul lui.

De exemplu: Are două nuvele: *Sărmanul Dionisie* și *Geniul Pustiu*.

Nuvela este unul din genurile care are de menire zugrăvirea omului și a societății. Un nuvelist sau un romancier este un studiitor de oameni și de moravuri, menirea lui nu este de a inventa oameni sau moravuri, ci de a-i face să trăiască pe cei întâiu în cadrul celor al doilea, având în aceste margini toată, absolut toată latitudinea.

Când Eminescu abordează acest gen, ce credeți că-și propune să facă? Să facă să trăiască oameni și să pună în relief viața lor în socie-

tate? Ferească D-zeu. Mai întâiu fiindcă el avea adâncă repulsiune pentru oameni și societate și al doilea pentru că trebuia să-i observe și să-i studieze. Ba zic ceva mai mult. Eu cred că tocmai fiindcă nu putea să-i observe și să-i studieze, el a avut dispreț pentru oameni și societatea în care trăia.

Și atunci inventează personajul moralmente supranatural, *Dionisie*, pe care îl califică de *sărmanul* fiindcă trăește în epoca actuală, și să grăbește cu ajutorul unor zodii și cu acela a unei ipoteze fantezisto-științifice, ca să-l transplanteze în veacul al 14-lea, făcându-l să treacă prin tot felul de aventuri de pură imaginație.

O simplă apropiere, Guy de Maupassant, cel mai ilustru reprezentant al nuvelei moderne, care a murit ca și Eminescu, nebun, ar fi fost incapabil moralicește ca să scrie o nuvelă ca aceea a *Sărmanului Dionisie*. Observator fin, psiholog distins, iubitor de oameni și de societate, el n'ar fi putut părăsi terenul solid al vieții sociale pentru elucubrațiile fantastice ale lui Eminescu.

* * *

Eminescu am spus că are încă o nuvelă pe care el o condamnase, de vreme ce n'a tipărit'o, publicația este operă postumă.

De astădată scena se petrece în societate, miraculos nu există. Alexandru-cel-Bun, cu Domnii ceilalți blânzi, îndurători, drept cu sfetnicii lor modeli a tuturor virtuților (!!!) sunt numai un deziderat în acea nuvelă.

Ei, ia să vedem dacă găsim și aici același spirit.

Mai întâiu Eminescu aparține în această nuvelă geniului romantic, în toată puterea cuvântului.

Vădit că este influențat de romanurile cu stil umflat, cu sentimente superficiale, cu gusturi de

aventuri extraordinare, și cu zugrăvire de caractere până la ciudățenie sau chiar nebunie.

Scenele se petrec prin locuri izolate, noaptea în umbra misterului, și în împrejurări bizare.

Ia să arăt una.

Eroul Toma, iubește o fată, bine înțeles de toată frumusețea, ea este pe moarte. Amantul voește s'o vadă pentru ultima oară.

Nu știu de ce nu poate să intre în casă, și atunci ia pe amicul său Ion, care și el are să devină erou la rândul lui.

Iată cum eroul, Toma, întovărășit de amicul său Ioan, se duce ca să-și vadă pentru ultima dată pe iubita lui pe patul de moarte :

„ — Am grăbit și mai mult pașii noștrii, până
 „ce — am putut distinge prin ninsoarea generală
 „o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amân-
 „doi gardul ce se scutura de ninsoare și ne-am
 „îndreptat în spre fereastra luminată. Apropiin-
 „du-ne, el m'a rugat să mă plec ca să se poată
 „sui și apuca de cercevelele giamurilor ; sări pe
 „spatele mele îndoite — d'aceia pe marginea te-
 „meliei și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

„Camera era mobilată sărac — scaunele de lemn
 „ — patul nelustruit — într'un colț un piano. Pe
 „un scaun ședea un bătrân — pe pat zăcea o fată
 „cu ochii jumătate închiși — lângă piano ședea
 „altă fată.

„Cea care zăcea pe pat era de o frumusețe
 „rară. Părul blond bătea în cenușiu — fața sa
 „albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura
 „sub niște gene lungi, blonde și sprâncene sub-
 „țiri, trase și îmbinate. Buzele ei tremurau o ru-
 „găciune — ochii săi se întredeschideau din când
 „în când — tâmplele sale băteau încet. Un braț
 „de o albeață vergină ca cea mai curată mar-
 „mură spânzura în josul patului, pe când mâna
 „cealaltă zăcea pe inima ei.

„Bătrânul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și înconjurată de câțiva peri albi — ca argintul în lumină era înnorată de durere — ochii săi roșii, de bătrânețe, și de culoare turbure erau plini de lacrimi — capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv, și brațele sale spânzurau dealungul sprijoanelor scaunului.

„Fata de lângă scaun era un înger trandafiriu. Șezând în fața pianului, mâinile reposau țepene pe clape, spatele răzimat pe speteaza scaunului și capul spânzurat cu fața în sus asupra spetezei. Fața ei privea drept în cer — lacrimile ei rămâneau în ochi — căci fața ei sta orizontal. Fața era palidă și durerea ei o durere sublimă.

„Insuși aerul camerei era mort și trist — flacăra luminei tremura ca suflată de un spirit nevăzut. Era toți muți ca morții; privirea bătrânului devenise fixă și disperată, când deodată mâinile celei de lângă piano se mișcă. Electric inspirate sburau ca nevăzute asupra clavelor, aerul se auri de note divine, cerești; bătrânul se plecă ca pentru a îngenunchia, ochii murindei se deschiseră și ea începu să cânte: Cântecul unei murinde. Notele sburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele arpeilor îngerești, era unul din acele cântece superbe ale aceluia maestro divin în țipetele sale: Palestrina. Murinda cânta... dar ce fel. Un timbru ca al unui clopot de argint... Cântecul pianului se stingea sub degetele uneia — cântecul pe buzele celeilalte se stingea și el —; murinda ce se ridicase pe cotul mânei drepte, recădea încet-încet cu capul în perini —, cântecul se stinse, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna.

„Lumina asfinți.

„ — Sofia ! strigă Ioan, căzând pe spate de la fereastră, în zăpadă.

„Sării jos.

„Il învălii în manta și, cum era înțepenit de leșin și ger, îl luai de-a umere. Era ușor ca o fată. Sării cu el gardul și traversai cu el câmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morți. Aproape de oraș îl pusei jos la pământ, am început să-l frec cu zăpadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de o paloare ce în lumina lunii părea de argint. Fața sa trasă îmi păru că se mișcă. — Ioane! zic, scoală, hai acasă. El își întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

„ — N'am fost noi acolo? zise el rătăcit, arătând cu mâna spre direcțiunea casei.

„ — Nu! Noi abea ieșisem din oraș și tu ai căzut aicea fără simțiri.

„ — Va să zică am visat? zise el râzând nebunește — știam eu c'am visat! nu se putea altfel... nu se poate. Vocea sa era frântă, plângătoare și amorțită de durere“.

* * *

Am citat acest lung pasaj ca să se vadă romantismul destrăbălat a spiritului lui Eminescu.

Toma după ce-i moare iubita, vine în București, face pe excentricul prin cafenele, frizează nebunia, apoi dispare și trimete din străinătate istoria vieții sale puindu-și capăt vieții.

Evident că este o asemănare între sărmanul Dionisie și între Toma. Dar este una mai izbitoare: asemănarea tuturor eroilor din nuvelele lui Eminescu cu autorul.

În *Geniul pustiu* am vorbit de unul Ioan, prietenul lui Toma. Sub acest nume Eminescu zugrăvește un colț al vieții lui, a mizeriei și a sărăciei lui.

Foarte puțini știu că Eminescu a fost sufleur la o trupă dramatică, a lui Pascali mi se pare, întocmai ca și Vasile Conta.

Pe la 1866—1867, Pascali a venit cu trupa sa în Iași; probabil că acolo Eminescu a prins dragoste de ale teatrului, și copil aproape, a urmat trupa.

Eminescu era foarte laconic asupra adolescenței lui, mai ales cu noi dela *Junimea*.

Ce am putut afla în această privință a fost prin Creangă, cu care era prietin.

Când amândouă cutreerau curs de trei-patru zile grădinile și crâșmile din jurul Iașilor, Eminescu își deschidea sufletul către amicul său și-și spunea aventurile vieții sale. Creangă ne-a spus apoi de amorul pe care l'a avut Eminescu adolescent pentru o coristă. Mi se pare, adăuea Creangă, acest amor îl determinase pe Eminescu ca să umble ca sufleur cu trupa lui Pascali, căci nu se vede alt mobil.

Acelaș sentiment îl decide mai târziu și pe Conta ca să părăsească clasa a doua a liceului pentru a urma o trupă în care era femeea de care se amurezase.

Conta a fost însă și sufleur și a și jucat pe scenă, aceste lucruri le țin dela dânsul chiar, Eminescu a fost numai sufleur se pare.

Amorul lui Eminescu era foarte banal și prozaic, era o coristă frumușică care avea amanți, ba era chiar și întreținută de un om cu avere. Eminescu abia eșit din copilărie se înamorează nebun, corista nu-l respinge și-l are ca amant de inimă.

Eminescu o crede un ideal de virtute, măcar că nu-și prea explică bogăția hainelor ei în proporție cu mijloacele văzute de existență.

Dar la 18 ani, cine se gândește la asemenea lucruri! Toate fetele sunt îngeri de virtute și puritate, toate femeile sunt madone!

Din acest roman Eminescu face un episod important în nuvela *Geniul pustiu*.

Corista se numește *Poezis*, este sora amantei care moare a lui Toma.

Eroul, Ioan, este în al șaptelea cer fiindcă *Poezis* răspunde la amorul lui, când într'o zi întâlnește pe stradă, în haine luxoase și în trăsură elegantă, pe... *Poezis*, întovărășită de niște tineri bogați și corupți până la măduvă.

În această schiță găsești vecinic acel țipăt de durere a lui Eminescu, sărac, inteligent și cult, învins, nesocotit de o societate bogată și seacă.

Omul sărac nu poate să fie fericit nici măcar în dragostele lui! Cea întâiu secătură bogată poate să-i ia ori când pe femeia adorată.

Săracul este un învins în permanență pe pământ!

Ce va face Ioan în urma aflării cine este *Poezis* și a înșelăciunii ei?

Eminescu găsește un deznodământ frumos și nobil, iar nu banala sinucidere.

Scena se petrece în anul 1848. Ioan, care e transilvănean, să înrolează în mișcarea revoluționară românească, devine unul dintre șefi, luptă ca un erou și la sfârșitul înădușirii acelei răscoale, moare ca un brav sub loviturile ungurești trădat de un sas.

În contra nenorocirii în amor nu este alt remediu decât sacrificiul vieții devenită inutilă, pentru patrie, pentru românism.

Cea din urmă parte a nuvelei *Geniul Pustiu* este o frumoasă descriere, un episod din luptele Românilor de la 1848 pentru neatârarea lor.

* * *

Pentru ce Eminescu nu a dat *Convorbirilor* această nuvelă cum a dat pe acea a *Sărmanului Dionisie*? Probabil fiindcă a considerat-o ca o încercare nedesăvârșită, așa cum în realitate este. O extremă neîngrijire în stil, tonul declamator aproape de la început până la sfârșit, dia-

tribe și paradexe, revolte contra ordinii sociale, anateme contra regilor și a bogaților.

Dacă ar lua cineva să citească lucrările poetice ale lui Eminescu, desigur că și-ar face convingerea că a fost un mare talent poetic.

Dacă ar citi cele două nuvele în proză, *Sărmanul Dionisie* și *Geniul Pustiu*, ar zice că Eminescu nu a fost un nuvelist, dar și-ar întări convingerea că a fost un mare poet, fiindcă și în acele nuvele partea poetică, imagini, comparații domină.

Din amândouă felurile sale de lucrări poetice, poezii și proză, ar mai căpăta convingerea că a fost un poet fantastic, paradoxal, cu foarte puține legături cu realitatea și actualitatea.

* * *

Acum închipuiți-vă pe Eminescu scriind un studiu istorico-social, cu menire de a da soluțiuni practice. Cum vi-l veți închipui? Spirit serios și practic, sau fantastic cu observații false și cu soluțiuni neadmisibile?

Evident că după scrierile cealalte ale lui vi-veți închipui în sensul din urmă.

Așa și este.

Am spus într'un număr trecut că Eminescu a publicat în *Convorbiri literare* un studiu:

„Influența austriacă asupra Românilor din principate“.

Un parantez.

Eminescu nu a scris acest studiu pentru publicare, ci studiul este rezumatul unei conferințe ținute de Eminescu, singura coferință pe care a ținut-o Eminescu pe cât mi-aduc aminte.

În acel an, 1876, prelegerile populare coprindeau un ciclu, diferitele înrâuriri asupra poporului. D. Xenopol făcuse prelegerea introductivă, el vorbise despre diferitele înrâuriri exercitate în

cursul veacurilor de Slavi, Turci, Greci, pe fondul nostru roman.

Venise apoi răposatul Verussi care tratase despre înrâurirea bizantină.

Burlă vorbise despre înrâurirea slavonă.

Ștefan Vârgolici despre înrâurirea Fanarioților.

Iar Eminescu despre influența austriacă, prelegere pe care, după cum am spus, o condensă într'un studiu.

* * *

Acuma să vedeți felul cum Eminescu prezintă chestia.

Acest fel nu are nimic de original și aceasta este caracteristic de astădată pentru Eminescu, care găsea totdeauna o notă originală în gândirile lui poetice.

După Eminescu, în 1876 Austria încă constituia un pericol pentru naționalitatea noastră, un pericol tot așa de egal ca și cel rusesc; el spune că dacă nu vom băga seamă, *vom fi luați* sau de Ruși sau de Austriaci.

Pentru orice observator, la acea dată Austria nu mai prezenta nici un pericol pentru independența noastră națională. Deja noi începusem a suporta cu mare greutate jugul economic pe care ni-l impusese prin tratatul de comerț de la 1875, iar situația interioară politică a Austro-Ungariei deja se desemna așa cum astăzi se vede perfect.

Apogeul influenței austriace și a puterii acestui imperiu față cu noi a fost, e drept, mai târziu până în 1883.

Dar, lucru curios în tot cazul, măcar că constată că Austria nu mai este o putere de sine stătătoare ci atârnă politicește și cultural de noua Germanie, și măcar că în 1876 influența Germaniei se simțea destul de bine la noi în țară, el se pronunță totuși pentru pericolul austriac, deși

toate aceste trebuiau să-l facă să ajungă la altă concluzie.

Cu pericolul rusesc, asupra căruia insista mult, era ceva mai fundat, dar și aici temerea nu mai putea fi serioasă, și dovada cea mai bună a fost peste doi ani, când Europa a impus Rusiei conferința dela Berlin.

* * *

Dar nu poți pretinde dela Eminescu, care de obicinuit nu se ocupa cu asemenea chestii, ca să aibă vederi generale juste.

Caracteristic sunt soluțiunile pe care el le dă pentru ca să scăpăm fie de pericolul rusesc, fie de cel austriac.

Aici găsim pe Eminescu, pe adevăratul Eminescu din poeziile și nuvelele sale.

Ce formă de guvernământ trebuie țării? Eminescu spune: guvern monarhic, ereditar, *mai mult sau mai puțin absolut*.

Este guvernul din timpurile glorioase a istoriei noastre, este guvernul lui Alexandru-cel-Bun, Ștefan și Mircea.

Dacă zice „guvern mai mult sau *mai puțin absolut*“ este o concesie care a făcut-o *Junimei*.

D. Negrutzi s'a temut de improvizațiile lui Eminescu, de aceea la *Junimea* l'a rugat ca să spună ce are de gând să susțină la prelegere.

Eminescu cu francheța lui obicinuită a spus că el e pentru un guvern absolut.

— Cu absolutism a făcut Alexandru-cel-Bun și Ștefan-cel-Mare, țara Moldovei, dându-i stabilitate; cu absolutism a făcut acelaș lucru Mircea-cel-Bătrân, Muntenia.

Liberalii și pantalonarii, frământători de idei și turburători de temperament, pot să aducă nenorocirea țării sub un regim de parodie constituțională.

Î s'a răspuns că acest lucru nu-l poate ținea

la o prelegere a *Junimei* fiindcă aceasta fiind o teorie politică, iar *Junimea* făcând politică ar stârni o furtună în contra ei.

Și atunci Eminescu a cedat ca să nu zică un guvern absolut, ci *un guvern mai mult saa mai puțin absolut*.

Și aceasta după multă discuție.

O a doua soluție era *munca*.

Iată o soluție dreaptă și cuminte.

Cine poate a se îndoii cum că munca nu regenerează o țară?

Dar Eminescu nu înțelegea așa lucru.

Prin cuvântul de muncă, nu înțelegea nu numai ceva pozitiv, ci el cuprindea într'însul și o idee de excludere din viața publică a elementelor care nu-i plăceau.

El zicea: „*munca*“, adică escluderea proletariatului condeului din viața publică a Statului și prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Prin „proletariatul condeului“ el înțelegea pe toți cu profesiunile libere, pe toți care făceau politică fără să aibă moșii sau altă avere.

Ce înțelegea prin „o muncă productivă“, nu înțeleg; confuzia domnea în capul său și era și natural, de vreme ce Eminescu nu era de talie ca să trateze asemenea chestiuni.

Erorile de fapt furnicau în conferința lui Eminescu, el anunța despopulația țării, după dânsul mor o sută și se nasc în locul lor numai 60.

De unde luase asemenea date? nu știu.

E interesantă, psihologicește vorbind, concluzia la care ajunge.

Dacă România nu-și va da un guvern ca cel arătat mai sus, dacă nu va munci și nu va face economii... atunci, citez textual:

„Altfel am avea a alege între domnia austriacă și cea rusească. Sub cea d'întâiu Evreii ar intra în sate în număr mai mare decât astăzi, țaranii

ar devenii servii lor, moșiile ar fi cumpărate de societăți de capitaliști, colonizate cu Nemți, iar nația redusă la proletariat. — În cazul al doilea un ucaz ar șterge limba din biserică și stat, țăranul ar trăi mai bine, însă sub condiția ca să se rusifice; care din noi cum ar scrie, acolo i-ar îngheța mucusul condeiului; iară cei mai curagioși ar mări pohodul na Sibir, fără judecată, prin ordin administrativ — *administiwnym poriadkom*“.

* * *

Să mă întorc înapoi departe, foarte departe, adică la *Muza dela Borta rece*.

Acesta e defectul tuturor amintirilor.

Găsisem în *Muza dela Borta rece* că autorii își băteau joc de frumoasa poezie ironică și mușcătoare a unui erou sărac lipit pământului, *Sărmanul Dionisie*.

Și atunci a trebuit să vorbesc pe larg de această nuvelă stranie, cum n'am cetit zece în viața mea, în care fantazia, metafisica și un mic grăunte de nebunie se desfășură cu splendoare.

Muza dela Borta rece își mai bătea joc de câteva strofe din *Mortua est* și cetind nuvela inedită a lui Eminescu, *Geniul pustiu*, am găsit în ea nu numai elementele din care apoi a eșit *Sărmanul Dionisie*, dar de asemenea versurile și comparațiile din *Venere și Madona* precum și din *Mortua est*.

Un întreg studiu de psihologie s'ar putea face asupra gândirilor și asociației de idei care se operează într'un cap de scriitor.

Și cu riscul de a face din nou o digresiune, nu mă pot împedica ca să nu zic câteva cuvinte. Eminescu probabil de când avea abia 18 sau 19 ani, avea în capul său în mod confus o nuvelă și cele trei poezii pe care le-a publicat întâiu, adică *Mortua est*, *Venere și Madona* și *Epigonii*.

Legătura între acele poezii și fondul ideilor generale a poetului este evidentă.

Iar nuvela la care se gândea a încercat s'o cristalizeze întâiu în *Geniul Pustiu* fără să-i placă, și apoi a turnat-o în *Sărmanul Dionisie*.

Dar toate aceste se amestecau în capul lui de adolescent. Așa găsim crâmpeie de versuri în *Geniul pustiu*, pe care cum am zis le găsim în *Venere și Madona* sau în *Mortua est*.

E curios de știut când Eminescu arunca câte o strofă două pe hârtie, avea deja subiectul limpede a ceea ce mai târziu trebuia să fie *Mortua est* sau *Venere și Madona*?

Sau din mintea lui înfierbântată eșea o strofă sau două izbit de frumusețea unei comparații găsite sau de armonia unei fraze poetice?

Eu cred ipoteza aceasta din urmă.

Foarte mulți poeți și scriitori procedează astfel, ei au un carnet; tot ce îi izbesc, fie ca imagine, fie ca observație, fie ca fapt, ei notează.

În ce scop? Se gândesc deja la un subiect oare care?

De multe ori nu. Dar acele note constituiesc un material, un material de întrebuințat, și pe care îl întrebuințează la cea d'întâiu ocazie.

Aceasta mai cu seamă în epoca adolescenței.

Când făceam și eu versuri — nu vă speriați, eram în liceu — mă gândeam la rime și la comparații când mă plimbam Duminicile pe șesul Bahluiului sub dealurile Cetățuiei și a Galatei. Descriam o iubită imaginară, căutam imagini pentru un erou legendar, notam toate aceste în minte și aveam prin urmare în totdeauna un mic material la îndemână, apoi îl utilizam mai târziu.

Și apropo de aceasta o anecdotă dela *Junimea*.

De multe ori venea cineva cu o poezie sau cu o nuvelă.

Se citea, poezia era găsită proastă, nuvela imposibilă. Dar în poezie era o comparație sau o

imagine delicioasă și în nuvelă un dialog dintre iubit și iubită, foarte drăgălaș.

Cu toate aceste nici poezia cum am zis, nici nuvela nu se puteau publica.

D. Negruzzi trebuia să spună acest lucru autorului.

Luând un aer cam încurcat, d-sa îi zicea :

— Poezia (sau nuvela) nu merge, păcat de comparație (sau de dialog în nuvelă). Dar nu face nimic, eu cred că *poți utiliza comparația în altă poezie care o vei face.*

Cuvântul rămăsese.

Se găsi formula cu care să respingi politicos o lucrare slabă.

După ce cetea autorul lucrarea, atunci unul dintre junimiști începea să laude o idee, o imagine, o comparație, adăogând :

— *E bine ca să utilizezi aceste.*

Lucrarea era respinsă.

Ei bine, așa cred că Eminescu a făcut la începutul carierei sale : a notat în dreapta și în stânga tot felul de versuri și gândiri *pe care le-a utilizat mai târziu.*

Inchid parentezul.

Ziceam că *Epigonii* trădează fondul gândirilor lui Eminescu.

Ce sunt *Epigonii* ?

Este deplângerea indignată cu privire la generația actuală, pigmeii actuali față cu uriașii din trecut.

Scris-a ceva Eminescu fără ca să nu susție această idee ? În totul și în toate numai trecutul a fost mare, nobil și generos, prezentul mizerabil.

În satirile sale, în articolele sale din *Timpul*, numai această idee el o pune sub toate formele și cu toate ocaziile.

Și iată cum m'am depărtat mult dela *Muza dela Borta rece.*

Revin.

O critică pe care îmi permit de a o califica de ineptă a acelor dela *Revista Contemporană* a fost când își băteau joc de limba și de cuvintele celor dela *Convorbiri*.

Acea limbă și acele cuvinte erau moldovenești, pure moldovenești. Iar domnii dela acea gazetă care vorbeau și scriau *făcutură* și *mâncătură* aveau mutra ca să-și bată joc de moldovenismele noastre!

Pentru dâșii nu exista altă limbă decât cea muntenească; o pretenție absurdă. Așa în *Muza dela Borta rece* d-lor fac versuri cu cuvinte din Bodnărescu și Vârgolici, de exemplu s'a făcut mare haz de cuvintele „nu fi *hât*“, „avem să ne *sfădim*“, de cuvântul „mâzgă“.

Iată pe urmă ce versuri se pun în gura lui Vârgolici :

„Dar slavă și nădejde, osârdie și strună
„Peri-vor ca năluca de a vremilor furtună
„Și scrierile mele în limba slavonească
„Să vor uita cu totul în țara Românească“.

De multe ori criticile din *Revista Contemporană* se reduceau în a cita cuvinte moldovenești apoi criticul se întreba :

— Ce înseamnă asemenea cuvinte?

Este cum astăzi de exemplu aș reproșa eu d-lui Sandu Aldea cuvinte din descrierile sale câmpenești din județul Ialomița.

Așa nici eu nu înțeleg ce însemnează un *prival*, nici ce însemnează un *mogodici*, și altele.

Dar aceasta nu-mi dă nici un drept ca să condamn pe autor, de vreme ce descriind un subiect oare care trebuie să se servească de cuvintele cunoscute și obicinuite acolo.

Dar această chestie foarte importantă a moldovenismelor și a muntenismelor o las pentru altă dată.

Muza dela Borta rece sfârșea mai prost decât începuse: Prodănescu, tipul poetului nebun și ridicul bucureștean, vine ca să-și ia pe Tereza bucătăreasa, care îi lăsase oalele la foc ca să se tocmească bucătăreasă la Joe cel cu *giubea*.

Bodnărescu însă o luase ca muza lui, iar *Junimea* o adoptase.

Atunci junimiștii toți se opun la această răpire. De aici urmează o bătălie generală cu care piesa se sfârșește.

Iată acel sfârșit:

Butnărescu

„(Sumețându-și mârecile se repede către Tereza)
„Cucoană dă-te 'n lături (o dă la o parte, către Prudănescu)
Iar tu amic străin
„Cum poți s'o atingi, să pipăi odorul meu divin?”

Prudănescu

„Odorul lui! Tereza! sărmanu a 'nebunit
„Mi-a fost bucătăreasă ș'apoi ne-am îndrăgit;
„Mi-a fost chiar o muză căci lângă mine sta
„Când eu scriam la versuri! . . . Și ce te uiți așa?”

Butnărescu (inspirat cu liniște)

„Venețiane nobil, retrage-te, te du
„Să nu mânânci trântea!

Prudănescu

„Venețian ești tu!

„(Trage cu repeziciune o palmă lui Brutnărescu și gata de fugă apucă pe Tereza de mână.
„Toți agiamii se năpustesc asupra lui și asupra Terezei ca s'o despartă, cărând pumni lui Prudănescu. El se apără voinicește cu bocceaua și geamantanul. Masa se răstoarnă, o adevărată

„bătae se încinge. Prudănescu dă cu bagagele
 „neconținut; talere, linguri, cuțite, umbrela sboară
 „prin aer și sparge ferestrele. Muza trage de păr
 „pe Brutnănescu. Prin învălmășală Minorescu care
 „se luptă d'aproape primește o chiftea în falcă.
 „Zgomotul crește neconținut)“.

SCENA XIV

„(Jidopolul intrând strigă: Diavolii îmi prăpă-
 „desc averea agonisită la Canaanu! Drept răs-
 „puns el primește o boccea în cap și-și ascunde
 „fața cu mâinile. Jidopolul strigă din nou: Ilie!
 „Zamfire! săriți! Ilie teșghetarul și alți servitori
 „se reped. Lupta este desperată! Din când în
 „când s'aude glasul lui Prudănescu.

„Elementul de morală, elementul calendar și
 „a lui Brutnănescu:

„Ido, Idol, Iad, Iod

„Hid, inholbă și prohod.

„Afară se aud strigăte. Gardiștii de noapte nă-
 „vălesc pe ușe și pe ferestre, și înhață pe Pru-
 „dănescu de guler. Agiamii se grupează în giu-
 „rul lui Minorescu. Orchestra încetează. Tereza
 „leșină pe brațele lui Prudănescu. Tăcere. Tablou“.

III

A doua farsă a d-lui Hășdeu

Am sfârșit cu *Muza dela Borta rece*. Este cu-
 rios de observat un lucru, care denotă cum poe-
 ziile, fie în viața practică, fie în viața literară,
 nu sunt luate la serios de public.

Vezi de exemplu un om cu o înfățișare mă-
 reață și cu aere desprețuitoare pentru restul muri-
 torilor. Imediat lumea se întreabă: Cine este a-
 cest om care aruncă dispreț peste trecători? Și

îndată ce se încredințează că nu are nimic în creerul său și că fantaronada îi ține loc drept capital, atunci publicul râde neluându-l la serios.

Acest lucru s'a întâmplat cu lupta dintre literații din București la *Convorbiri*.

Convorbirile s'au ocupat totdeauna serios de cei pe care i-a criticat și dacă câte odată au întrebuințat arma ironiei, este că și ironia intră în elementele critice.

Rar și-au bătut joc de adversari pentru ca să-și bată joc. Așa d. Negruzzi a scris o satiră contra d-lui Hașdeu, dar aceasta nu a contat. *Junimea* n'a făcut haz nici n'a dat importanță satirei.

* * *

Din contra cei dela București au avut răul gust ca să-și ia aere desprețuitoare față de *Convorbiri* și de cei care scriau în ele, aere ridicol de umflăte, care nu se potriveau nici cu știința nici cu poziția lor.

Natural că d. Maiorescu pe atunci nu avea însemnătatea literară și politică pe care o are astăzi; dar d-sa deja se remarcase prin criticile sale prin care dovedea și știința și pătrundere și bun gust.

Apoi se mai arătase și ca om de știință, ocupându-se de chestiuni filosofice, limbistice, estetice.

Prin urmare d. Maiorescu nu era cel întâiu venit nici pe atunci.

Fiind așa, era permis unui Ureche, Pantazi-Ghica, Zamfirescu, Grădișteanu și chiar d-lui Hașdeu ca să trateze cu aere de milă desprețuitoare mișcarea literară dela Iași?

Cum că n'aveau dreptate, se vede astăzi perfect. Din mișcarea literară de pe atunci din București nu a rămas nimic sau foarte puțin.

Din contră, dela cea dela Iași a eșit o școală puternică care a avut o influență preponderentă

în viața literară și o influență foarte efectivă chiar și în cea politică.

Cu toate aceste disprețul și zeflemeaua de rău gust au fost mânuite de cei dintâiu în contra celor din urmă.

Cetitorii au văzut că în *Muza dela Borta rece* noi cei dela *Junimea* eram tratați de agiamii, de bucheri, ba chiar mi-aduc aminte că probabil vre-un ghiduș de rău gust dela *Revista Contemporană*, a trimes într'o zi un pachet pe adresa d-lui Negruzți, pentru *Junimea*, pe care desfăcându-l a găsit în el un abecedar.

Așa că gluma era de spirit?

A trimite un abecedar d-lor Maiorescu, Carp, Eminescu, Negruzți, etc., nu era o glumă ca să râzi până la lacrimi de prostia glumețului?

Eu înțelegeam ca d. Hașdeu în polemicile cu d-sa să mă trateze din înălțimea situației d-sale pe mine un începător.

Dar lucru nu se oprea aici.

Chiar d. Tocilescu, și d-sa începător, își lua aere de superioritate desprețuitoare față cu mine.

Toți, dar toți fără deosebire, dela mare până la mic, ne tratau cum numai oameni de o înaltă erudiție și o vastă experiență pot să trateze pe cei care abia pot ceti și scri. De aceea farsele lor, câte odată reușite ca spirit, nu dovedeau nimic.

* * *

Am arătat în cursul acestor amintiri, cum cel întâiu care a adoptat asemenea atitudine a fost d. Hașdeu, printr'o farsă făcută *Convorbirilor* încă în anul 1871, trimițând acelei reviste o poezie: „*Eu și Ea*“ pretinzând că e tradusă dintr'un autor german Gablitz și iscăind M. I. Elias.

Reproduc din nou acea poezie :

Eu și Ea

Ca o liră fără sunet
 Ca un fulger fără tunet
 Ca un râu fără murmur;
 Ca o pasăre tăcută,
 Ca o casă ce stă mută
 Și pustie împrejur.

Ast-fel sunt și eu — Vai mie!
 Formă fără melodie
 Pur spectacol fără idei
 De când dânsa nu-i sub soare
 Și puterea'mi cântătoare
 A perit cu moartea ei!

M. I. Elias

Două ani după această farsă a eșit satira *Muza dela Borta rece*.

În urma aceștia a urmat oare care acalmie, *Convorbirile* nu s'au cam prea ocupat de *Revista Contemporană*; *Revista Contemporană* a încetat cu atacurile ei.

Probabil că a intervenit Vasile Alexandri care scria și la o revistă și la alta.

Ba chiar au început a se stabili oare care relații de bună vecinătate, cel puțin din partea *Revistei Contemporane*.

Scriitori de ai *Convorbirilor* imitând pe Vasile Alexandri, începură a trimite versuri și *Revistei Contemporane*, iar câte odată revista reproducea chiar bucăți din *Convorbiri*, precum unele nule ale d-lui Nicu Ganea.

În anul 1876 d. Hașdeu își propune să scoată o nouă revistă, *Revista literară și științifică*: Se anunța sau mai mult se șoptea că noua revistă are să aibă o prefață interesantă.

Țrebue să spun că d. Hașdeu nu trăia bine propriu zis cu nimenea: era în rei termeni, cum s'a văzut, cu *Convorbirile literare*, era însă în termeni rei și cu *Revista Contemporană* și mai cu seamă cu d. Ureche.

Spirit viu și susceptibil, d-sale îi plăcea să aibe nu colaboratori ci admiratori.

La București, se întrebau toți ce rezervează d. Hașdeu pentru prefață.

Cât despre *Junimea* și *Convorbirile literare* acolo nu s'a dat nici o însemnătate.

* * *

În *Convorbirile literare* din Ianuarie 1876, printre alte poezii s'a publicat și următoarea trimisă din București, intitulată *La Noi* și subsemnat P. A. Călescu. Iat-o :

La Noi

„La noi e putred mărul“ a zis de mult poetul,
 A zis cu desperare și a murit nebun,
 Căci îl sdrobi durerea când s'a convins cu 'ncetul,
 Oftând după scăpare, că numai este bun
 Nici sâmburele însuși, speranța viitoare,
 Vestală timoroasă ascunsă de priviri !
 O, da ! un verme sarbăd cu otrăvită boare
 Rozând fără 'ncetare nu lasă nicăiri
 Bucată nemânjită, și în zadar să crează
 Ilusia din urmă ar vrea că tot mai poți
 Redobândi scânteia din dispăruta rază !
 I-am cântărit, piticii ! i-am măsurat pe toți !
 Lucesc prin neștiință, prin penile străine,
 Insecte cu o umbră mai mare decât ei ;
 Te 'nșală 'n perspectivă, dar când te uîți mai bine
 E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei !
 Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
 Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un șiroi,
 Repetă, dar de unde, din ei nu spune mime.....
 E putred, putred mărul din sâmbure la noi !

P. A. Călescu

D. Negrutzi, care primise poezia la corespondența revistei, scrisese autorului următoarele :

„D-lui P. A. C. mulțumiri și noroc bun“.

Două cuvinte numai schimbase d. Negrutzi din poezie : în loc de *vestală timoroasă* cum era în manuscript, pusese *fecioară sficioasă*.

Ei bine, această poezie era o nouă farsă a d-lui Hășdeu, o a doua farsă, căci d. Hășdeu urmărise în tot cursul *Convorbirile literare* și societatea *Junimea*.

În adevăr, apare cum am zis mai sus, *Revista literară și științifică* la 15 Februarie 1876; revista începea cu următoarele:

Reproduc întreg rămășagul căci mulți poate au uitat de el:

„In loc de prefață

„Al doilea Rămășag

Dedicat d-lui V. Alexandri.“

„Când mai mulți amici îmi făcură onoarea de a-mi propune direcțiunea literară a *Revistei* de față, le-am adresat lor și mie însu-mi următoarea întrebare: o singură publicațiune de această natură nu este oare de ajuns pentru micul nostru cerc de lectori?

„Mi s'a răspuns că da.

„Atunci — zisei eu — avem deja *Convorbiri literare* și prin urmare orice altă revistă e de prisos.

— „Dar *Convorbirile* nu sunt serioase! a exclamat unul din cei de față.

— „Vă prea grăbiți cu sentința, răspunse cu gravitate un avocat. Pentru ca să puteți pronunța în conștiință o condamnațiune, trebuie mai întâiu ca acuzatul să-și recunoască culpa.

„Toți au început a râde.

— „Cum vrei d-ta, domnule legist — observă unul — ca organul d-lui T. Maiorescu, fie cât de necopt, să-ți mărturisească el însuși lipsa-i de serioșitate: Ar fi prea naiv...

„Auzind aceasta, îmi trecu prin minte o idee.

— „Ei bine, domnilor — zisei eu — vă propun un rămășag.....

— „Un al doilea rămășag, căci pe cel întâiu l'ai câștigat mai an-terț prin *Eu și Ea din Ga-blitz*:

„Ca o liră fără sunet,
„Ca un fulger fără tunet...!

— „Fie și al doilea! Pentru a împăca pe o-
„mul nostru de legi, eu pariez că voi reuși a
„face, ca așa numita *noua direcție* să-și recunoa-
„ască nulitatea în modul cel mai solemn, s'o mă-
„turisească în fața lumii întregi, și aceasta nu
„mai departe decât până la termenul de 15 Fe-
„bruarie, pe care l'am fixat pentru aparițiunea
„*Revistei* noastre“.

„Rămășagul a fost primit.

„Și de astă dată am câștigat.

„La 5/17 Ianuarie, cu recipisa sub No. 936, am
„trimis la foaia din Iași următorul acrostich la
„*Convorbiri literare*“.

La Noi

„La noi e putred mărul“ a zis de mult poetul
A zis cu desperare și a murit nebun,
Căci îl zdrobi durerea când s'a convins cu 'ncetul,
Oftând după scăpare, că nu mai este bun
Nici sâmburele însuși, speranța viitoare
Vestală timoroasă ascunsă de priviri!
O, da! un verme sarbăd cu otrăvită boare
Rozând fără 'ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemânjită, și în zadar să crează
Ilusia din urmă ar vrea că tot mai poți
Redobândi scânteia din dispăruta rază!
I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toți!
Lucesc prin neștiință, prin penile străine
Insecte cu o umbră mai mare decât ei;
Te 'nșală 'n perspectivă, dar când te uiți mai bine
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei!
Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un șiroi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime . . .
E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

P. A. Călescu

„La noi e putred mărul“, și la întrebarea: unde
„anume e putred? Acrostichul răspunde: la *Con-*

„*vorbi literare*. Acolo sunt *falnicii pigmei*, acolo sunt *aruncători de vorbe în aer*, acolo sunt *secte mici cu umbre mari*, acolo sunt *plagiatorii* „*ce repetă fără a spune de unde*, acolo se *luceste prin neștiință*, etc., etc., o vastă pleiadă *mânjită până la sâmbure de un verme sarbăd* „*cu otrăvită boare!*

„Din exces de generositate, eu am prevenit pe *criticii dela noua direcție* prin pseudonimul P. A. Călescu, adică *păcălescu*, și chiar prin nota „*Deșteaptă-te, Române!*“ Ei n’au voit totuși să *vază, să auză, să știe nimic!*

„Poesia a fost supusă *desbaterei faimoasei societăți Junimea*, care a hotărât să se publice în *cel d’întâiu număr al Convorbirilor* mai pe sus *de toate celelalte versuri*, înlocuind însă, după *o matură cugetare*, pe „*Vestală timoroasă*“ prin *„Fecioară sfiicioasă“* ceea ce avu drept rezultat *de a face ca acrostichul să sune mai nemțește:* „*La Conforbiri literare*. O germanomanie *instinctivă!*

„Galimatia dela mijloc:

„...Bucată nemânjită, și în zadar să crează
Ilusia din urmă ar vrea că tot mai poți.

„Redobândi *scânteia din dispăruta rază*, a rămas *intactă și sacră pentru ilustra companiă*“.

„*Noua direcție* nici n’a visat măcar, că prin *un verme sarbăd cu otrăvită boare*“, care „*nu lasă nicăiri bucată nemânjită*“, se *aruncă fără milă în fața d-lui T. Maiorescu* un al treilea *sau al patrulea vot de blam*, mai *energic decât verdictele Senatului și ale deputaților!*

„In aceste condițiuni a apărut *acrostichul în Convorbiri* dela 1 Februarie pe pagina 441, sub *rubrica de „Corespondență“*, noua *direcție fericită de ocasiunea ce i-am dat de a-și face ea* „*însăși portretul și foarte setoasă de altele ase-*

„menea pe viitor, mă încuragiază cu entuziasm :
 „D-lui P. A. C. mulțumiri și noroc bun !“

„Așa dară, neseriositatea *Convorbirilor* fiind
 „legalmente constatată prin propria lor mărturie,
 „mă grăbesc a primi sarcina de a dirige în par-
 „tea-i literară *Revista* de față, considerând'o a fi
 „în adevăr necesară, de vreme ce nu există deo-
 „camdată în România nici o alta de această
 „natură.

„Va fi nu o *nouă direcție*, ci o *direcție să-*
 „*nătoasă*.”

Hășdeu.

Trebue să spun că aceasta a doua farsă este
 efitină și slabă.

Non bis in idem : farsa din 1873 cu poezia
 din Gablitz tradusă de Elias, fusese bună, nu
 doar că d. Hășdeu făcuse să treacă o prostie ca
 o lucrare poetică, dar fiindcă biciuia ceea ce în
 țară pe atunci se numea o manie, mania germa-
 nismului, a cărei reprezentant era mai cu seamă
Junimea dela Iași.

Cum am zis cu acea ocazie sub forma de poe-
 sie poți să faci tot felul de farse dacă ai spirit,
 căci în poezie se admite din nenorocire lucruri
 care în viața comună sau în proză izbesc bunul
 simț și revoltă evidența.

Cine nu știe că unui poet îi este permis totul,
 el face să vorbească părăiele, să șoptească pă-
 durile, el interpretează ciripitul paserilor, face din
 enormele planete sau din colosalele corpuri ce-
 rești ochii iubitei, din nenumărata aglomerație
 de stele care se numește calea lăptată face pă-
 rul iubitei, luna, acest corp mort, lipsit de at-
 mosferă și de viață o face protectoarea amoru-
 rilor luând sub egida ei pe amanții care cântă
 sub ferestrele iubitelor, etc., etc.

Dar apoi să mai vorbesc oare de abuzul colosal
 care se face de comparații, imagini, metafore

și tot acel limbajiu numit poetic, plin de nonsensuri care izbesc bunul simț și care chiar nici nebunilor dela balamuc nu le poate trece prin mîntea lor desorganizată?

Și această estetică este și în momentele de față mai în vigoare de cât ori când.

Când mă voiu ocupa de mișcarea literară și poetică din zilele noastre, voiu arăta lucruri fenomenale, ca dispreț pentru bunul simț și ca extravaganță pentru judecată. Poetul, este convenit, că nu trebuie să vorbească limbajiu obișnuit, nici să se exprime ca toată lumea. Și fiindcă toată lumea se exprimă simplu, conform bunului simț și dreptei judecăți, poeții cred, că cu cât se vor îngloda în excentrități, în imagini forțate, în comparații absurde și în metafore nebunești, cu atât vor fi mai puțin prozatori și mai mult poeți.

Este o școală absolut condamabilă, de care o mai repet, mă voiu ocupa când-va.

Prin urmare, când d. Hășdeu, un om deștept, profită de această tehnică și estetică poetică, pentru ca să fabriceze niște versuri pe care dacă le analizezi cu bun simț și cu dreaptă judecată poți să găsești că sunt ridicule, cu aceasta d-sa nu-și bătea joc de *Convorbiri literare* ci își bătea joc de poezia însuși, de modul cum se înțelege acest gen literar.

E curios că în puterea unei convenții să găsești poeziile lui Alexandri sau ale lui Eminescu sau acele dela *Revista Contemporană*, admirabile, iar într'un caz dat, în cazul când faci o farsă să te desbraci de principiile acele convenționale și să arăți absurditatea poeziei.

A doua farsă a d-lui Hășdeu este o simplă *ghidușie* literară, o ghidușie efină pe care ori cine poate s'o facă dacă are spirit, ori cărei reviste literare.

Ce voia d. Hășdeu să arăte? Că *Convorbirile literare* nu erau serioase? Farsa d-sale dovedit-a acest lucru? Glumele nu dovedesc nimica, glumele dovedesc spirit din partea celui ce le face, dar nu probează nimic serios în contra celor la care sunt adresate.

Voia d. Hășdeu să dovedească neseriozitatea *Convorbirilor*?

Era un mijloc, nu însă acel pe care l'a întrebuințat, trebuia să scrie un studiu asupra unei materii în care să pună cu intenție tot felul de neexactități, în care să susție tot felul de absurdități fie literare, fie științifice, să dea aceluui studiu o aparență serioasă și să-l trimeată la *Convorbiri*.

Dacă *Convorbirile* ar fi publicat studiul său plin de nonsensuri și de dovezi de ignoranță, atunci în adevăr d. Hășdeu, ar fi câștigat un pariu serios.

Dar a trimite 20 de versuri scrise în stilul și în limbajul obicinuit poetic, cu imagini forțate sau cu comparații ridicule, și a striga apoi victorie fiindcă a putut să strecoare asemenea versuri în *Convorbiri*, lucru n'are nici o însemnătate.

* * *

Ia să analizăm puțin, din acest punct de vedere, poezia d-lui Hășdeu.

Este o temă obicinuită poeților, *pesimismul*, și condamnarea prezentului precum și a decăderii societății.

D. Hășdeu a luat acea temă, iată-l deci adoptând o temă poetică.

D-sa începe :

„La noi e putred mărul“, a zis de mult poetul, etc., etc.

A zis acest lucru poetul Mureșeanu, l'a zis și înainte de Mureșanu alți poeți și l'a zis și după Mureșanu încă alți foarte mulți.

Înainte mult a zis-o Shakespeare, când pune în gura lui Hamlet cuvintele „*este ceva putred în regatul Danemarcei*“.

Prin urmare iată o idee și expresie chiar comunaminte intrată în limbajul literar.

Pentru ce numai în poezia lui P. A. Călescu acest lucru să fie ridicul, și pentru ce în Mureșanu să nu fie ridicul, și pentru ce în Shakespeare să fie ceva așa de sublim încât să rămâie până astăzi ca un dicton pe care oricare orator politic îl reproduce când voește ca să înfiereze o stare de lucruri ?

„A zis cu disperare și a murit nebun“.

În proză ideea ar fi neserioasă, căci omul care a exprimat-o a murit nebun.

Dar d. Hășdeu se grăbește de a motiva că nu a murit poetul nebun după ce a strigat „la noi e putred mărul“ ci durerea de cele ce vedea l'a înebunit.

„Căci îl zdrobi durerea când s'a convins cu încetul
„Oitând după scăpare că nu mai este bun
„Nici sâmburele însuși, speranță viitoare
„Vestală timoroasă ascunsă de priviri.

Aici un singur vers este ridicul: *Sâmburele ascuns în măr este comparat cu o fecioară sficioasă ascunsă de priviri.*

Evident că a compara un sâmbure dintr'un măr care stă ascuns de priviri, cu o fecioară sficioasă care s'ascunde de privirile indiscrete ale lumii, este grotesc.

Dar în poezie s'admit asemenea enormități. Câți poeți n'au riscat comparații mai ridicole, câți comentatori nu le-au găsit sublime !

Căci sunt nu numai poeți ridiculi, ci și comentatori lipsiți de bun simț, care găsesc proastă și nulă o imagine într'un poet, găsind sublime alte lucruri, de acelaș fel, în alți poeți.

Mă voiu ocupa și de acești comentatori la timp, comentatori și apreciatori fără nici o preparație, fără nici un studiu serios.

Prin urmare această comparație riscată a putut să treacă și la redactorul *Convorbirilor*, tot așa de ușor cum trece la toată lumea.

Dar mai mult. Insuși d. Hășdeu o găsește bună, în tot cazul nu o semnalează ca ceva ridicul, căci iată ce semnalează d-sa ca parte ridiculă:

- „O, da, un verme searbăd cu otrăvită boare
- „Rozând fără încetare nu lasă nicăeri
- „Bucată nemânjită și în zadar să crează
- „Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
- „Redobândi scânteia din dispăruta rază.

Evident că aceasta este o galimatia, dar o galimatia poetică.

A spera că ai să redobândești o scânteie din o rază dispărută, în proză este ridicul, în versuri este o idee poetică exprimată cu expresii de o înălțime mare literară.

Cum este cu putință ca să redobândești o scânteie dintr'o rază care dispăre? Iar un comentator complezent imediat îți răspunde:

— Ce nu înțelegi ideea poetică, nu înțelegi că poetul tot mai sperează să mai revadă lumina de care are nevoie sufletul său întunecat, lumina care îi însuflețea ființa când raza unei stări sociale bune îl încălzea!

Poetul știe că raza a dispărut, știe că a dispărut pentru totdeauna și cu toate aceste tot mai crede că poate zări măcar o scânteie!

Ce să răspunzi la aceste? Dacă cerci ca să-i dovedești că aceste lucruri sunt pure galimatii, atunci îți răspunde că nu pricepi ce va să zică poezia, că n'ai educație poetică, prin urmare nu poți aprecia comorile de frumusețe pe care le cuprinde un vers ca:

„Redobândi scânteia din dispăruta rază“

Este un complot perpetuu care se face între comentatori și poeți în contra bunului simț și a bunului gust, este un atentat în contra logicei minții omenești.

Pentru ce *Convorbirile* n'ar fi publicat și ea asemenea frumuseți poetice ?

* * *

Dar partea dela urmă a poeziei „*La Noi*“, este chiar frumoasă, este o diatribă virulentă prin care se înfierează școala literară în contra căreia P. A. Călescu se războește :

„I-am cântărit, piticii ! i-am măsurat pe toți
 „Lucește prin neștiință, prin penile străine
 „Insecte cu o umbră mai mare decât ei ;
 „Te'nșală în perspectivă, dar când te uiți mai bine
 „E trist și ți vine milă de falnicii pigmei !
 „Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
 „Aruncă vorbe 'n aer ce curg ca un șiroi
 „Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime
 „E putred, putred mărul din sâmbure la noi !“

Ce poate reproșa cineva acestor versuri ?

Și de unde să înțeleagă cei dela *Junimea* că aceste versuri sunt la adresa lor ?

De ce să nu creadă că ele erau adresate mediocrităților literare în genere vorbind ?

D. Hășdeu spune că era ușor de înțeles, căci n'avea *Junimea* decât să citească de-a curmezișul literile cu care începe fiecare vers și ar fi văzut :
la Convorbiri Literare !

De asemenea putea să înțeleagă că P. A. Călescu însemnează Păcălescu !

Iată adevărate ghidușii, nedemne de un spirit ca a d-lui Hășdeu.

IV

Ultima luptă între d. Hășdeu și „Convorbiri literare“

Cititorii au văzut a doua farsă a d-lui Hășdeu jucată *Convorbirilor*.

Cum se explica ea?

D. Hășdeu natură susceptibilă și vindicativă, fusese tot timpul său maltratat sau nesocotit de *Convorbiri literare*.

La București, imediat ce s'a stabilit — mi se pare că a părăsit Iașul prin anul 1865 — a fost înconjurat și sărbătorit ca omul cel mai considerabil în literatură și știință.

Și așa și era. Cunoștințele, inteligența și spiritul său îl puneau mult mai presus decât lumea savantă din Capitală.

Având o activitate prodigioasă, el înființa gazete și reviste, întemeia cercuri literare și științifice, aborda în scrierile sale toate genurile.

Față cu un asemenea om, *Convorbirile literare* păstrau în cazul cel mai bun o rezervă rece, iar obicinuit îl ataca sau persifla.

Care e cauza farsei a doua a d-lui Hășdeu?

Căci ea nu s'ar putea explica, de vreme ce un armistițiu făcut se încheiase între *Convorbiri literare* și *Revista Contemporană*.

Convorbirile nu mai atacau *Revista*, *Revista* făcea oare cum ochi dulci *Convorbirilor literare*.

Când am pus titlul acestui articol, a doua luptă a d-lui Hășdeu cu *Convorbirile literare*, propriu zis titlul nu e exact.

A fost o luptă istorică condusă de mine în contra cărței *Istoria critică* a d-lui Hășdeu.

Acea luptă a avut oare care răsunet și a făcut mult sânge rău d-lui Hășdeu, dovadă că în *Muza dela Borta rece*, *Pan-pan chițibuș* este con-

tinuu maltratat pe tema criticilor sale, dar d. Hășdeu n'a polemizat direct cu mine, cum am mai spus-o, ci a pus pe aghiotanții săi ca să polemizeze.

În a doua această luptă de care voiu vorbi, d. Hășdeu bine-voește să se scoboare din Olimp și să rupă câteva lănci cu d. Maiorescu și pe urmă prin o extremă condescendență cu Vasile Burlă.

* * *

Dar să intru în oare care detaliuri, chestia părându-mi-se interesantă.

Până pe la 1875 d. Hășdeu fusese de toate, afară de filolog, fusese mai cu seamă istoric.

Dar un spirit viu ca al d-sale lipsit de orice disciplină mentală și de cunoștințe sistematizate — căci cunoștințe avea foarte multe — era târât dela o natură de studii la alta, aproape fără tranșiție.

Așa, începe *Istoria critică a Românilor*. Lumea a salutat debutul acestei opere cu entuziasm. Scriind-o d. Hășdeu începe a se dezgusta de mîcimea subiectului.

Ce să scrii în asemenea subiect? Să restabilești oare care date greșite? Să delimitezi frontiera dintre Moldova și Muntenia? Cel mult să stabilești vechimea Basarabilor și splendoarea acestei familii, găsind cu ajutorul heraldicei că stema acelei familii a fost odată trei arabi, și că provincia Basarabia dovedește vechimea acelei dinastii.

Dar în colo, un istoric cu imaginație vie și fecundă, nu poate face nici inventa mare lucru. Ce poți scri despre niște țări sărace și inculte? Subiectul era prea mic, zic, pentru d. Hășdeu, mai cu seamă pentru pretențiile și imaginația d-lui Hășdeu.

De aceea vedem chiar dela început pe d. Hășdeu în opera sa rătăcindu-se în alte materii care

pretau la mai multe dezvoltări și considerații ipotetice.

Așa îl vedem scoborându-se cu istoria țărilor noastre până la Herodot, apoi tratând pe larg și cu multe citații de lux, influența climaterică, natura solului — lucruri care erau pe atunci la modă — așa că de multe ori *Istoria* propriu zisă a Românilor este părăsită.

Dar nici chiar firul acestei istorii nu e dus prea departe.

Avusese d. Hășdeu câteva teorii cu privire la timpurile înființării principatelor, și la dinastiile Basarabilor și a Mușaiilor; le spusese dezvoltând o multă erudiție care era un fel de hors-d'œuvre în cartea sa. Când însă s'apropie de timpurile mai cunoscute, atunci subiectul începe cam a-licitisi, căci de, istoria Românilor dacă o înțelegi făcută cu cercetări minuțioase de documente, cu nevoia de a studia viața socială și economică, singura parte originală și utilă care poate atrage pe un istoric, atunci înțelegem de ce un spirit neastâmpărat ca al d-lui Hășdeu s'a plictisit de ceea ce își propusese să facă, și a părăsit subiectul.

Pentru ce și pentru cine a părăsit subiectul propriu-zis al istoriei?

Aici lucru este foarte interesant.

Pe lângă istorie și studiul ei, se ridicase pe atunci o nouă știință, știința filologică, care eșise din mâinele gramaticilor în a căror mâini vegetase atât timp fără să poată eși din niște cadre înguste și pedantice și și luase un sbor mareț, abordând chestiuni necunoscute încă, căutând să reducă limbile la o origină comună, sau cel mult la câteva tipuri primitive.

Ca concepție era grandioasă, concepție după care indienii și persanii erau dovediți că sunt frați cu latinii, germanii, slavii și grecii.

Știința filologică în faza ei de atunci, pe lângă

o parte pozitivă, pe lângă demonstrații irecuabile, avea în acelaș timp și un vast câmp unde ipotezele ba chiar imaginația putea să'și dea liber curs.

Această știință se potrivea foarte bine — în partea ei imaginativă și de deducții riscate — cu spiritul îndrăzneț și inventiv al d-lui Hășdeu.

Și atunci vedem pe d. Hășdeu părăsind studiul istoriei și aruncându-se cu trup și cu suflet vârându-se până în gât în cercetări filologice.

Era un câmp nou și vast, era un câmp mai cu seamă neexplorat încă la noi.

La noi nu se știa ce înseamnă știința filologică.

Noi pe atunci aveam numai gramatici, ei erau depozitarii științei, iar filologi ca Cipariu și școala transilvăneană, meritau în mare parte acest nume, însă cercetările lor se mărgineau numai a stabili raporturi între limba latină și cea română, aceasta era singura lor preocupare, preocupare cu caracter și naționalist.

La afară de aceasta, legile generale fonetice nu erau cunoscute, nimeni nu intrase în curentul european de studii comparate între limbile vechi, cel mult studiul mergea până a compara limbile neo-latine între ele.

Un singur om făcuse o lucrare în adevăr cu caracter științific, d. Cihac care locuia în străinătate și nu se amesteca decât foarte rar în polemicele noastre de filologie.

Vorbeam de necunoașterea legilor fonetice.

Dar nici cunoașterea legilor fonetice nu puteai să pretinzi serios. Filologia era căzută și mai jos. În lipsă de orice regule stabilite și dovedite, fie care mititel învățat se credea în acelaș timp a fi și filolog, iar principiul după care explicau derivațiile cuvintelor din unul în altul era simplu asemănarea de sunete. Așa toată școala lui Laurian, Maxim și ceilalți pe aceasta se baza; erau

fenomenale explicațiile lor filologice. Așa cuvântul „*Slatina*“ derivă din „*Stelatina*“ o corupție a acestui cuvânt: *Bistrița* din *Bistercia* (?)

* * *

Vă puteți închipui când d. Hășdeu procurându-și cărțile autorilor germani ca Benfey, Curtius, Bopp, H. Weber, Sonne, Diefenbach și Eichhoff, descoperind astfel o lume nouă, un teren virgin pentru filologii noștrii, cum a trebuit să arunce cu dispreț hrisoavele și documentele noastre și să se angajeze cu entuziasm în călătoriile filologice pe aripele ipotezelor și a fantaziilor, cu atât mai mult cu cât controlul i se părea imposibil.

* * *

Ei bine și pe acest teren găsește adversari, și tot la *Convorbiri literare*, tot la *Junimea*.

D. Maiorescu n'a avut niciodată pretenția de filolog, dar avea cunoștinți generale, moderație în judecată și bun simț. De aceea scrierile sale filologice poartă pecetia cuminenței, cu atât mai mult cu cât niciodată nu se aventura în chestii necunoscute.

Junimea și *Convorbirile* aveau însă un filolog în toată puterea cuvântului în curs pe atunci.

Vasile Burlă nu era o capacitate, nu era un puț de știință filologică, dar era de sigur un om inițiat în toată știința filologică de atunci, un cunoscător a tuturor chestiilor care formau stocul de cunoștinți filologice de acum 30 de ani.

Burlă făcuse studii de filologie în Germania, prin urmare era preparat și destul de bine preparat. Specialitatea sa fusese aceste studii, le învățase la școală metodic.

Aceasta era superioritatea lui Burlă asupra d-lui Hășdeu, simplu autodidact, care din carte în carte își adunase material filologic fără nici un discernământ sistematic.

Iată pe d. Hășdeu iarăși într'o situație displă-

cută. D-sa fugise de câmpul istoric ca să îmbrățișeze alte studii, crezând într'altelc că va domina situația.

Și iată că unul dela *Convorbiri* i se pune în cale și începe a-i controla teoriile și deducțiile sale filologice.

Cu privire la ce? Nu la limba română în raport cu cea latină, ci cu privire la limbile indo-europeene.

D. Hășdeu cu impetuositatea sa obicinuită, se aruncase în filologia comparată a limbilor indo-europeene.

Dar cum am spus, era la *Junimea* un specialist d. Burlă care-l pândea, și cu toate aerele mari de tot cu care d. Hășdeu trata pe d. Burlă, acesta la fiecare pas îi arăta erorile și de multe ori erori elementare.

Nici nu se putea altmintrelea. Tocmai târziu, foarte târziu, d. Hășdeu și-a asimilat materialul de filologie. În cei întâi ani când scrie filologie, el suferă influența diferiților autori germani, fie de odată, fie pe rând, care aducea oare care incoherență în scriere.

* * *

Am văzut cum d. Hășdeu își răzbună din nou pe *Convorbiri* cu poezia „*La noi e putred mărul*“. Dar se pare că simțeste singur că aceasta nu este o răzbunare, făcuse cu ea ca să rădă amiciei și detractorii *Convorbirilor literare*, dar nu sdruncina întru nimic autoritatea d-lui Maiorescu.

D. Maiorescu pe atunci mi se pare că era ministru de instrucție, venea numai întâmplător la *Junimea*, când avea treburi la Iași.

Ce vină putea să aibă d. Maiorescu în publicarea poeziei „*La noi e putred mărul?*“ Răspunderea cădea numai asupra redactorului și a acelor care poate o citise.

D. Hășdeu viza nu atât *Direcția Nouă* cât mai

cu seamă pe d. Maiorescu personal. Iar d. Maiorescu era aproape inezisabil dând cât se poate puțin loc la critică în scrierile lui.

Și atunci d. Hășdeu crede că a sosit timpul să dea o lovitură teribilă d-lui Maiorescu în cunoștințele filologice ale aceluia.

Tare pe știința căpătată repede, repede, a filologiei comparative, el s'agață de un articol din criticile d-lui Maiorescu și caută a-l arăta ca pe un ignorant.

Ceea ce-l supăraseră mai tare pe d. Hășdeu este că d. Maiorescu intitulase acel capitol „*Cercetări limbistice*“.

Iată ce scrisese d. Maiorescu :

„*Anima* era în legătură cu *Lw* = a sufla, a respira, și însemna mai întâi principiul respirației materiale, și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu, etc., însă în perpetuă amintire a acelei origini fiziologice.., se și scria într'un timp pentru mai multă imitare „*hanima*“.

D. Hășdeu publică în *Columna lui Traian* o critică jumătate serioasă, jumătate umoristică. În partea serioasă declară că nu e nici o legătură între *anima* „*Lw* = a sufla, a respira; și prin o serie de deducțiuni filologice caută a dovedi acest lucru.

În partea a doua își bate joc și face glume pe socoteala filologiei d-lui Maiorescu. Așa, face oare care aluzii triviale la *suflarea* omului în oare care împrejurări. Cât despre *hanima* în loc de *anima* d. Hășdeu spune că aceasta e filologie țigănească, căci numai lăutarii când cânt cântice din lume pronunță *hamor* în loc de *amor*.

Apoi reamintește farsa dintâiu cu *Eu și Ea* cu multe alte înflorituri. De exemplu d. Hășdeu zice :

„*Anima* provenind din *an* și „*Lw* provenind „din *vâ*, ambele cuvinte sunt întocmai tot atât

„de eterogene, pe cât de străine pot fi între ele „bunul simț și pretinsa „nouă direcție“.

Direcția Nouă, vecinic *direcția nouă!*

D. Maiorescu nu putea răspunde din cauză că era ministru. Această critică diatribă nu putea rămânea fără răspuns și atunci d. Burlă se în-sărcinează să răspundă.

Cititorii de pe atunci ai *Convorbirilor literare*, a *Columnei lui Traian* și a *Românului* (căci d. Hășdeu a publicat replica d-sale în *Românul*, probabil că să dea răspunsului său cea mai în-tinsă publicitate) au asistat la o polemică gravă și amuzantă, la un duel între doi filologi.

Un parentez.

Se știe că cele mai teribile dueluri de polemică sunt între savanți, iar cele mai arhi-teribile sunt între filologi.

În literatură, în critica teatrală, în istorie, în multe științi, polemicile nu se înveninează între combatanți până a ajunge la cuvinte groase ca, ignorant, prost, bucher, etc.

Filologii însă — se înțelege că nu vorbesc decât de filologii de acum 30 de ani — când se apucau la luptă, apoi nu erau cuvinte grele care să nu-și zică unul altuia. Iși aruncă în cap bine în-țeles dela distanță, toate dicționarele, toate gramaticile, toate infoli-ourile; în două-trei pagini se fac de cel puțin de zece ori ignoranți unul pe altul, fiecare reprezintă știința și numai el, cel-lalt reprezintă numai ignoranța. Și din înălțimea științei și în numele științei ei se tratează cu un dispreț amestecat de milă.

Oare de ce? E greu de răspuns.

Eu cred însă, cu cât o știință este mai puțin pozitivă, mai migăloasă și mai meticuloasă, cu atât savanții pun mai multă patimă în a sus-ținea micile lor observații, micile lor teorii.

În genere, la savanții îndărătnici nu e nimic

ipotetic, totul este riguros științific, deducțiile cele mai hazardate sunt date ca cuvânt de evanghelie, nu permit discuția, și cine îndrăznește să și-o permită, capătă imediat epitetul de ignorant.

D. Hășdeu califică ideile d-lui Maiorescu „curiozități curat lingvistice în privința cărora autorul e cu atât mai responsabil cu cât articolul „care le cuprinde poartă fără sfială titlul de *Cercetări limbistice*“.

Am citat alt pasaj în care se spunea că cuvintele pe care d. Maiorescu le deriva unele din altele „sunt tot atât de eterogene pe cât de străine „pot fi între ele bunul simț și pretinsa „nouă „direcție“, și alte amenințări de asemenea natură.

Vine d. Burlă cu răspunsul său, și atunci începe a-l califica și el la rândul său pe d. Hășdeu.

Iată câteva mostre :

„D. Hășdeu este abia un începător în filologia „comparativă.

„D. Hășdeu nu știe încă cecece astăzi știu „până și copiii din clasa întâia gimnazială“.

„Cunoștințele filologice ale d-lui Hășdeu nu „ajung nici măcar până la epoca aglutinativă a „limbei“.

„Ignoranța filologică a d-lui Hășdeu n'are margine“.

Etc., etc.

În replica sa d. Hășdeu nu rămâne dator d-lui Burlă.

D. Hășdeu zice că „este nevoit să se pogoare „astăzi până la d. Burlă și să răspundă unui pitic care abia apare pe scena literaturii române“.

„Chiar dacă aș fi comis niște erori, încă nu „le-am putut comite așa de elementare și de grosolane, încât să fie capabile de a le observa „până și d. Burlă“.

„Tot așa sciutorul și bine crescutul d-l Burlă.“

„Prin urmare răspunzând avocatului, d-lui

„Mairescu, fie el cât de rău ales, voi eu avea în vedere pe client, pe un om mai din societate“.

„Advocatul d-lui Mairescu găsește atâtea erori încât eu unul, dacă ele ar fi reale nu m'aș mai crede demn de a fi altceva decât numai doar colaborator la *Convorbiri*“.

În fine d. Hășdeu nu poate să-și lase năravul de a face spirit și calambure.

Iată ce-i mai zice d-lui Burlă :

„Cunoștințele d-lui Burlă sunt așa, încât nu-mai proverbul italian : *non parla da vero, parla da Burla*, se potrivește“.

Și pentru ce toate aceste epitete de ignorant și de rău crescut și injurii chiar? Sau mai bine apropo de ce?

Apropo de o chestie foarte mititică și foarte inofensivă în sine, anume :

Anima este în legătură cu *Lw* ;

Sau :

Anima provine din radicalul *an* cum susține d. Hășdeu.

Cu privire la această divergență relativ la două cuvinte, d. Hășdeu a polemizat cu Burlă, luând replica și triplica, și-au zis toate cuvintele grele pe care doi savanți filologi pot să și le zică, și la urmă au rămas fiecare convins că el are dreptate și că cellalt este un ignorant.

Și de astădată d. Hășdeu procedase în același fel cum făcuse cu *Istoria critică* și cu criticul acelei istorii, tratând pe adversari dela înălțimi olimpice cu *vorba*, fără să i-o dovedească în fapt.

Așa d. Hășdeu îl făcea pe Burlă un începător necunoscut pe câmpul literaturii române, lăsând să înțeleagă cât e de departe de d-sa așa de cunoscut pe câmpul literaturii române.

Evident că d. Hășdeu avea dreptate în temă generală.

Ce era Burlă pe lângă d. Hășdeu în literatură?
Un nimic, un începător.

Dar când te pui din alt punct de vedere, când te gândești că d. Burlă făcuse studii de filologie și se specializase în această știință, pe când d. Hășdeu târziu de tot, în plină maturitate, după ce făcuse și scrisese de toate și se ocupase de toate, de istorie, de nuvele, de romanuri, poezii, drame, să apucase să studieze filologia și o studiasse ca autodidact, dacă zic, comparezi pe Burlă specialistul cu d. Hășdeu care abia începuse a se ocupa cu filologia, zău, nu știu cine avea dreptate ca să califice pe cellalt de începător sau de neștiutor.

Dar fiindcă polemica între acești doi filologi a luat un caracter de epopee comică, apropo de de *anima* și de "*Lw*", nu pot să nu mă opresc ca să nu o arăt cititorilor.

Cuvântul latin *anima* este cu *ă* așa cum susținea d. Maiorescu.

Sau *ă* corespunde latinului *ventus* iar nu *anima*, după cum pretindea d. Hășdeu.

Las această chestiune care poate să fie și de actualitate, filologilor de astăzi.

În aceste amintiri, nu rezolvirea problemelor într'un sens sau altul mă preocupă, ci atmosfera în care se discutau acum 30 de ani asemenea chestii, precum și psihologia stărei literare și critice de atunci.

* * *

Junimea literară compusă din poeți, nuveliști, filosofi, istorici, nu se pasiona de chestii minuscule, de filologie comparată a limbilor indo-europene.

Cel mult câțiva dintre junimiști precum erau Lambrior, Xenopol și cu mine, cu totul la începutul acestor studii, ne interesam dacă de fapt d. Burlă sau d. Hășdeu are dreptate.

Dar era o parte înconjurătoare veselă, comică și câteodată chiar grotescă, care ne interesa, aproape ne pasiona pe toți.

Un articol filologic a d-lui Hășdeu contra lui Burlă era un mic scandal literar, care ne atrăgea cu toate polemicile picante și nesănătoase.

Mi-aduc aminte că aceste se petreceau cu câteva luni înainte de a pleca în străinătate. D. Hășdeu mă credea deja plecat; se înțelege că d. Maiorescu, ministru de instrucție, era învinuit de un fel de favoritism, fiindcă trimetea în străinătate pe Lambrior și pe mine, membrii ai *Junimei*.

Nu-i vorbă că d. Maiorescu ca să scape de o asemenea acuzație hotărâse a trimite în acelaș timp și doi tineri din București, combatanți în contra *Convorbirilor*, pe răposatul G. Dem. Teodorescu și pe d. Grigorie Tocilescu.

Pe atunci, a trimite pe Lambrior — nu vorbesc de mine — ca bursier în străinătate, era culmea favoritizmului. Dovadă că, venind liberalii la putere, *Andrei Vizanti* interpelează pe Gheorghe Chițu ministru de instrucție, cum mai suferă scandalul ca Lambrior și cu mine să continuăm a fi bursierii Statului.

Răspunsurile lui Burlă ridicau scandalul literar la potență, căci acesta neavând flexibilitatea spiritului d-lui Hășdeu îl ataca pe acesta deadreptul pe întregul, fără înconjur, așa că galeria făcea mare haz de asemenea polemici între filologi.

* * *

Ziceam că d. Hășdeu mă credea plecat deja din țară, dar rancunele sale mă urmăreau și peste frontieră. Intre lucrurile displăcute pe care i le spune lui Burlă citim și următoarele:

„Nu ne îndoim că ministrul actual al instrucției publice precum a făcut cu d. Gheorghe

„Panu, tot așa și pe d. Vasile Burlă îl va trimite „în străinătate ca să mai învețe carte“.

Cum am spus mai sus, noi făceam mare haz de această luptă omerică între Burlă și d. Hășdeu.

Și mi-aduc aminte că într'o seară la *Junimea*, înainte de a sosi Burlă, vorbind de replica d-lui Hășdeu, eu, care mă ocupam cu literatura italiană, am făcut oribilul calambur zicând cu privire la Burlă, că d. Hășdeu *si burlarsi di lui*.

După toate aparențele. * * Burlă mi s'a părut atunci că a avut dreptate în polemica cu d. Hășdeu. Aveam impresia că acela era mai bine înarmat decât teribilul nostru adversar dela București.

Cu ce-l prinde Burlă pe d. Hășdeu?

Cu nimic, care pentru un filolog este foarte mare.

D. Hășdeu pretindea că *ă* provine din *vâ*.

Pentru un profan aceasta nu înseamnă nimic, pentru un filolog specialist însemna totul, însemna o dovadă de ignoranță a d-lui Hășdeu. Și ignoranța nu era în întregul cuvânt de două litere, ci în vocala *a*, și ignoranța nu era chiar în litera *a* întreagă ci în litera *a* lung.

Burlă arăta că în epoca primitivă a monosilabismului limbei nu existau decât trei vocale *a*, *i*, *u*, însă tustrele scurte. Prin urmare când d. Hășdeu spunea că monosilabul *vâ* (cu *a* lung) este din acea epocă, atunci dovedea ignoranță.

Și exclama astfel:

„Un filolog cât de puțin versat în filologia comparativă, va ști că vocalele lungi, fie ele „*gunificațiuni* sau „*vridhdicațiuni*, nu sunt primitive ci un rezultat a unui proces de dezvoltare „care s'a întâmplat mult mai târziu în istoria „limbei“.

Am spus altă dată că studiile filologice nu se citeau la *Junimea*. Polemicile însă de tot soiul se citeau.

Când Burlă a venit și ajungând la pasajul citat de mai sus, a rostit cuvintele de *gunificațiuni* și *vridhdicațiuni*, atunci un răs omeric a izbucnit în întreaga *Junime*, iar d. Pogor a luat o pernă de canapea și a aruncat-o furios în Burlă.

— Mai citește încă odată cele două cuvinte, l'au interpelat junimiștii răsând.

Iar Burlă foarte grav și cam indignat că fusese întrerupt în culmea anatemei sale filologice în contra d-lui Hășdeu, răspunde:

— Aveți răbdare că am să vă rostesc și alte cuvinte de tehnică filologică.

Și atunci cu un glas indignat continuă astfel:

„Dacă d. Hășdeu se crede, că cu *vâ* în care „vocala *a* este lungă, a ajuns până la origina primitivă a acestei radicale, atunci d-sa a probat prin aceasta în mod foarte evident, că cunoștințele sale filologice nu ajung nici măcar până la *epoca aglutinativă* a limbei, și cu atâta mai puțin până la acel moment primordial din istoria dezvoltării spirituale a omului, când s'au ivit pentru prima oară cele d'întâiu idei în creșterii omenesti și s'au încorporat în radicale“.

— Asta e tot, ca vocabular filologic? întrebă din nou d. Negrutzi ironic.

Burlă din ce în ce mai cu un surâs amar și disprețuitor răspunde:

— Dacă nu sunteți inițiați în știință, de ce nu o respectați măcar?

Și continuă în modul următor:

„Radicala arică *ug* a trecut mai întâiu prin *gunificațiune* în *aug*, apoi prin *metatesa* vocalelor în *vag* (în loc de *uag*) și prin *amplificațiune* cu *s* în *vaks*, și în urmă prin slăbirea vocalei primitive *a* în *e* și prin *amplificațiune* cu un *a* „protetic“ neorganic în *afex*“.

În urma citirii acestui pasaj *Junimea* se scoală în picioare ca un singur om și strigă:

— Destul, destul...

Burlă rămâne uimit și se uită în toate părțile. Atunci d. Pogor îi zise :

— Ascultă Burlă, nu te supăra, dar nu putem asculta mai departe dezvoltările filologice cu terminologia ta savantă, dar iartă-mă să-ți spun, barbară. Nu înțelegem nimic, publicul n'are să înțeleagă nici el nimic, poate singur Hășdeu, ca savant, are să te înțeleagă, însă...

— Nici Hășdeu n'are să mă înțeleagă, exclamă triumfal Burlă.

Atunci ilaritatea a luat proporții covârșitoare, cinci minute a ținut răsul.

Burlă galben, înțelesese cât de ridiculă fusese întreruperea.

Și după ce s'a mai restabilit liniștea, el zise :

— Cu d-voastră nu se poate discuta serios. Am voit să zic că nici Hășdeu n'are să înțeleagă *fiindcă este un ignorant*; dar cu d-voastră este chip de a vorbi ?

D. Pogor cu un aer grav luă cuvântul și zise :

— D-lor, noi nu ne putem pronunța, cine, dintre Burlă sau Hășdeu, are dreptate, judecând după deducțiile lor filologice. Este însă numai un singur mijloc pentru noi profanii, acela e următorul : Să luăm critica lui Hășdeu și răspunsul lui Burlă. Care din aceste critici va cuprinde întrebuițarea de mai multe ori a cuvintelor *gufificațiuni, vridhdicațiuni, aglutinații, amplificării, metateză, protetic*, etc., acea critică e mai bună și autorul ei are dreptate.

Burlă cu mare naivitate exclamă :

— Apoi și pe acest teren tot eu îl bat pe Hășdeu.

Răsul nu mai avea sfârșit.

* * *

Răspunsul lui Burlă a avut ceva culminant ca

ironie la adresa d-lui Hășdeu, un lucru bun de pus în comedie, petrecut între doi savanți filologi.

Ceeace e particular în polemicile dintre filologi sau dintre filologii mai din vechime, este că argumentele sunt totdeauna întovărășite de epitete displăcute adversarului, în care acela de „ignorant“ nu este totdeauna cel mai tare, iar pentru profani, infinitesimal de mică chestia la care se reduce polemica, produce un haz deosebit. Așa este știința filologică cel puțin în cea mai mare parte.

Toate științele sunt științi de detalii, e drept, dar acele detalii interesează, câte odată pasionează.

Așa de exemplu și istoricii se dispută pentru nimicuri, pentru o dată de mică importanță sau pentru un fapt obscur.

Dar istoricii au un câmp mult mai vast în legătură cu acțiunea omului în veacuri. Istoricii explică evenimentele și când discuția este pentru asemenea chestii mari ea este interesantă.

Un fenomen chimic, o aplicație nouă în fizică, pot fi de o importanță incalculabilă, ele pot produce reforme în viața socială sau economică; toate științele cu aplicații sunt importante din acest punct de vedere.

Pe când filologia nu are decât foarte puține raporturi cu acțiunea omului și nici unul cu lumea înconjurătoare.

Și atunci când vezi doi filologi că se ciupesc până la sânge ca doi cocoși, te întrebi: de ce această patimă și animositate?

O mulțime de cerneală a curs și de o parte și de alta în polemica dintre d. Hășdeu și Burlă, au fost replici și replici la triplice.

D. Hășdeu a scris o serie de articole în *Românul*, în *Columna lui Traian* și într'o revistă nu-mi aduc aminte care.

D. Burlă a scris patru articole din care două ca răspuns la replica d-lui Hășdeu.

Și pentru ce toate aceste? Pentru a se tăgădui cum că *anima* derivă din $\zeta\omega$ grecesc.

Al doilea, pentru o virgulă pusă între *vă* și *vâmi*, pentru *n* din *ventus* pe care d. Hășdeu îl crede organic iar Burlă îl credea eufonic.

Pentru atâta tot.

Vă puteți închipui de se poate scrie pentru asemenea lucruri o serie de articole!

Și aceasta nu era numai o chestie între d. Hășdeu și Burlă. Intreaga filologie și toți iluștrii filologi erau împărțiți în două tabere asupra acestor chestii.

D. Hășdeu se baza pe autoritatea unora, d. Burlă pe autoritatea celorlalți.

* * *

S'au petrecut lucruri nostime în aceste polemici, care nu se citeau la *Junimea*.

Junimea însă însărcinase pe vre-o doi dintre noi ca să urmărim acele polemici și să aducem lucrurile picante și nostime la seratele ei.

Asemenea polemici *Junimea* le considera ca aproape să merite să fie trecute în dosarul caraghioslăcurilor *Junimei*, lucru care exaspera pe Burlă.

Să dau un exemplu. Il dau fiindcă e foarte nostim.

În această polemică Curtius, filologul german din Leipzig, era cel care era supus la mai multă contribuție de amândoi adversarii.

Și atunci s'a întâmplat următoarele:

D. Hășdeu avea o ediție a gramaticii lui Curtius din anul 1852.

Cu această ediție în mână îi trage în cap lui Burlă o lovitură formidabilă calificându-l de ignorant.

Dar Curtius scoate la 1875 o nouă ediție pe

care Burlă o avea. Și atunci observă Burlă că Curtius își modificase părerea în spațiul de 23 de ani susținând o altă derivație.

Burlă susținuse părerea lui Curtius din 1875 fără să spue că a luat-o din Curtius.

D. Hășdeu combătuse acea părere cu autoritatea lui Curtius ediția din 1852.

Iată deci pe Curtius-Hășdeu contra lui Curtius-Burlă. Inșă d. Hășdeu era în vădită stare de inferioritate căci el combătea pe Curtius dela 1875 cu Curtius dela 1852.

De aci triumful lui Burlă și pățania d-lui Hășdeu. Iată cum urmează Burlă:

„Inșă aceasta s'a întâmplat la anul 1852. De atunci încoace filologia comparativă a progresat cu pași urieși, și Curtius, celebrul filolog german din Leipzig, ținând cont de progresul filologiei, și-a cunoscut greșala și astăzi după 23 de ani n'o mai comite, precum face autoritatea filologiei comparative din București. Sau poate crede d. Hășdeu că Curtius dela 1852 încoace a regresat, și prin urmare aceea ce scria el înainte de 23 de ani, este mai exact, decât aceea ce scrie el astăzi?“

Aceasta a fost cel mai mare triumf pe care Burlă l-a repurtat pe câmpul luptelor filologice.

Burlă se lăuda cu această victorie mai mult decât orice mare cuceritor cu bătăliile câștigate.

Pentru Burlă, faptul că d. Hășdeu a combătut pe Curtius ediția dela 1875 cu Curtius ediția dela 1852 era considerat mai mare decât victoriile dela Iena, Austerlitz, Wagram, pentru Napoleon I.

Și nu era ocazie în care să nu amintească această mare întâmplare atât la *Junimea* cât și în oraș.

Mult timp noi i-am organizat lui Burlă ceea ce numește franțuzul „*une scie*“.

Cum intră Burlă unul din noi luând un aer serios zicea :

— Burlă, ia spune-ne cum s'a întâmplat istoria păcălelei lui Hășdeu cu Curtius ?

Burlă voios și cu mare complezență începea să facă istoria pe larg, iar noi abia stăpânindu-ne de răs aveam aerul că-l ascultam cu mare atenție.

La a doua ședință lui Burlă i se făcea aceeași întrebare de un altul. El foarte serios reîncepea istoria.

La a treia ședință acelaș lucru se repeta.

Și lucru curios. Burlă așa de bine se deprinsese cu istorisirea, încât o repetă identic par'că ar fi cetit-o pe o carte.

Altă dată noi am exprimat dorința ca să ne aducă amândouă edițiile lui Curtius pentru ca să vedem și noi comedia aceasta.

Burlă care era de o poștă departe de a bănuși că este o farsă, la ședința viitoare l-am văzut intrând cu cele două volume a lui Curtius și cu mare curiozitate ne-a făcut să pipăim aproape cu degetul deosebirea, întocmai cum apostolul Toma necredinciosul voia să pipăe rănilor lui Christos.

În sfârșit cu mare ce, nu știu cine și-a făcut pomană din Burlă de i-a spus că noi ne batem joc de dânsul.

Și într-o seară când Pompilie și-a permis ca să'l roage să mai spue odată istoria celor două ediții a lui Curtius și păcăleala d-lui Hășdeu, Burlă s'a supărat și ne-a zis :

— Sunteți niște caraghioși care nu știți nimic în filologia comparativă, căci dacă ați ști ceva nu ați îndrăzni măcar să glumiți pe tema ei.

În zadar am luat noi aere foarte grave și am jurat pe toți zeii Olimpului că nici nu ne-a trecut prin minte ca să batjocorim singura știință

cu care epoca modernă se poate făli, știința recunoscută de Aristot și de Tertulian și ceilalți.

Burlă a rămas mut păstrându-și aerul său posomorât și indignat.

Atunci noi am modificat farsa, ceeace a înfuriat și mai tare pe Burlă.

În adevăr, Pogor mult timp încă când vedea pe Burlă intrând, adresându-se la noi zicea :

— Mă rog, care dintre voi poate să-mi istorisească întâmplarea cu Curtius și cu Hășdeu ?

Atunci unul din noi uitându-se întâiu cu sfială la Burlă, răspundea :

— Dacă 'mi dă voie Burlă, pot s'o istorisesc și eu.

Burlă furios replica :

— Puteți să faceți toate caraghioslăcurile, eu nici voesc s'ascult.

— Dacă te supără istorisirea, o voi face-o încet și într'un cerc mic. Și atunci cinci-șese ne retrăgeam într'un colț, unul din noi avea aerul că spune ceva fără să spue însă nimic, ceilalți aveau aerul de a fi atenți, dădeau semne când de ilaritate, când de admirație uitându-se la Burlă, iar acesta devenea câteodată așa de furios încât își lua pălăria și pleca.

Numai când am văzut că gluma îl supără prea tare pe Burlă, atunci am încetat și noi. Totuși din când în când îi făceam câte o mică și îndepărtată aluzie la istoria cu Curtius.

Această glumă ne-a deșteptat interesul de a urmări polemica ca să vedem ce ghidușii am mai putea inventa, și am găsit multe lucruri hazlii, foarte hazlii.

Între 1874 și 1880 de sigur că personalitatea literară, istorică și științifică, cea care domina pentru grosul publicului întreaga activitate intelectuală a țării era d. Hășdeu.

Poet și literat, dovadă fără a număra alte ro-

manuri și nuvele, ci e destul să citez pe *Despot-Vodă*, istoric fără de pereche în ochii publicului, la care opera sa principală *Istoria critică a Românilor*, smulgea admirația aproape unanimă, iată că îl vedem imediat filolog cu zbor înalt și măreț, făcând prin scrierile sale să lase pe vulgul profan cu gura căscată de minunățiile pe care i le arăta autorul.

Era un strigăt general de slăvire, de entuziasm.

Și se știe în genere cum se fac asemenea reputații.

În genere reputația celor mai mari savanți și oameni de știință, nu o face publicul ales cunoscător și apreciator. Nu. Oamenii serioși când laudă pe un om de talent și îi admiră operele, nu-l laudă cu fraze umflute, cu exagerări ditirambice, ridicând până în nouri inteligența, cunoștințele vaste, geniul savantului.

Aprecierile lor favorabile nu trec peste un cerc oare care relativ restrâns.

Cine stabilește reputația de mari scriitori, de genii, a cutărui sau cutărui? Vulgul profan, necunoscătorii, acei care nu citesc operele autorului, sau dacă le citesc nu le înțeleg, dar pe care le-a auzit lăudându-le, își fac din ele un fel de cult superstițios, atribue autorului tot felul de minunății, stârnesc anecdote miraculoase, povestesc fapte supranaturale în domeniul științei inventate de autorul de care este vorba, comunică din om în om o legendă de știință vastă și ineputabilă a savantului în chestie, așa că într'un moment dat reputația cuiva se vede stabilită nu pe baze solide, ci pe fantazii și pe povestiri cu caracter miraculos.

Notați un lucru: în toată această vâlvă împrejurul numelui unui om, nu poate fi chestie dacă

reputația se poate susține sau nu, cercetată de aproape.

Eu voesc să arăt numai modul cum să formează reputațiile în unele momente sociale.

Sunt savanți cari merită o asemenea reputație, alții care nu o merită.

De multe ori publicul amestecă pe cei întâiu cu ceilalți, dându-le indiferent tributul lor de admirație cu aceeași facilitățe, căci cum am spus reputația marelui public nu se stabilește pe nimic serios și durabil.

* * *

Ei bine, în anii 1874—1880, cam de o asemenea reputație se bucura d. Hășdeu.

Cu drept sau fără drept, este o altă chestie; eu înclin și astăzi a crede că mai mult cu drept față de talentul extraordinar și cunoștințele vaste pe care le acumulase, trebuie să o spun, cu precipitare și fără discernământ.

D. Hășdeu ne ducea în acel timp din minune, în minune. Este drept că avea talentul de a prezenta toate cercetările sale în mod aproape miraculos. Dela dramă trecea la istorie, dela istorie la filologie. Inteligență vie și de spirit, era teribil în polemicele sale, era proverbial pentru farsele și fetele ce juca adversarilor.

* * *

În mijlocul acestei atmosfere de entuziasm înflăcărat, numai *Junimea* își păstra sângele rece, și numai *Convorbirile literare* era revista care îndrăzne să critice pe d. Hășdeu.

Avea *Junimea* dreptate față cu d. Hășdeu? În cea mai mare parte da.

Recunosc că *Junimea* și *Convorbirile literare* au fost de multe ori nedrepte față cu d. Hășdeu și că d. Maiorescu, — nu mai vorbesc de d. Carp — n'a voit să-i recunoască adevărata valoare.

Dar în afară de aceste parțiale nedreptăți, în-

colo și astăzi sunt convins că *Junimea* a arătat maturitate literară și științifică când nu s'a unit cu strigătorii și admiratorii d-lui Hășdeu ca să-l ridice în'naltul cerului, și că în cea mai mare parte, în imensa majoritate a cazurilor, *Junimea* a avut dreptate în criticele sale de tot felul în contra d-lui Hășdeu.

* * *

Dar pe atunci noi eram considerați ca niște invidioși, care ne întunecă gloria d-lui Hășdeu, și că lătrăm ca cățeei sau cârtim ca babele.

Criticele noastre nu erau citite. Cine să citească critici în contra d-lui Hășdeu, omul universal, talentul talentelor, acel care a fost în stare să îmbrățișeze un triplu câmp vast de activitate intelectuală?

Publicul când auzea de criticele dela *Convorbiri literare* ridica din umeri și râdea.

Ce poate să scrie un Panu asupra *Istoriei critice a Românilor* a d-lui Hășdeu? Ce poate să priceapă un Burlă în înălțimile vertiginoase a filologiei comparative, filologie a cărei secrete nu mai d. Hășdeu fusese în stare să le pătrundă?

Iar când d. Hășdeu binevoia să se scoboare dintre zeii nemuritori pe pământ, și să ia condeiul ca să răspundă, își poate cineva închipui cum fiecare cuvânt era o revelație, și cum fiecare mușcătură fie chiar trivială era o trăsătură de spirit.

Așa se explică pentru ce d. Hășdeu ne trata pe noi dela *Junimea* cu un suveran dispreț, începând cu d. Maiorescu pentru care avea un fel de compătimire cred, prefăcută, ca pentru un dascălaș cel mult având un isvoraș mic de talent de critică.

De ceilalți nici vorbă.

* * *

Am vorbit în cursul acestor amintiri de criticele mele în contra d-lui Hășdeu. Sunt lucruri în opera d-sale așa de puțin dovedite, atât de mult riscate, încât nu era nevoie pentru a le pune în evidență de un om matur cu cunoștinți întinse și de talent.

Până în momentul în care am ajuns, am arătat polemica d-lui Hășdeu cu Burlă, apropo de încercările filologice ale d-lui Maiorescu.

Vădit că Burlă a avut dreptate, și că necunoscutul Burlă l'a prins pe giganticul d. Hășdeu cu o mulțime de neexactități și cu o mulțime de lipsuri de științi, într'o știință de detalii și de rigurozitate metodică ca cea a filologiei.

Burlă îi spune d-lui Hășdeu o mulțime de lucruri foarte displăcute pe care le documentează și la care d. Hășdeu nu poate răspunde decât prin marea supleță a spiritului său și prin multele resurse a ironiei sale.

Polemica ajunge câte odată a fi absolut ordinară.

Așa am spus că apropo de *n* dacă este organic sau simplu eufonic în anume cazuri, a avut loc o polemică violentă între cei doi filologi, în care s'a discutat până și ce însemnează nasalizare, amândoi combatanții înțelegând cu totul altceva prin acest cuvânt de altmintrelea destul de definit în filologie.

În sfârșit d. Hășdeu după o mulțime de argumente îl acuză cu răutate pe Burlă că acela contestă „nasului proprietatea de a fi nas în orice ocaziune“.

Ia să vedeți cu ce fel de glumă trivială îi răspunde Burlă :

„Însă această îngrijire este cu totul de prisos. „Eu contest numai nasului filologic proprietatea de a fi tot acel nas în orice ocaziune : și „aceasta o fac, nu pentru că ar fi o descoperire

„a mea proprie, ci pentru că o pretind toți cei-
„lalți filologi, cari sunt demni de a purta acest
„nume. În privința nasului material însă poate
„face d. Hășdeu cu dânsul ce va voi, fără ca să
„se teamă, că-i voi contesta când va proprietă-
„tea de a fi nas în orice pozițiune“.

Vorbeam mai sus de noua evoluțiune în ocupațiile d-lui Hășdeu.

Cum s'a făcut acea evoluție, nu pot să știu, neavând pe atunci nici un contact noi cei dela *Junimea* cu d. Hășdeu.

De sigur că adepții de pe atunci a ilustrului savant, pot să știe acest lucru, care psihologicește ar fi foarte interesant de știut în viața unui om ca d. Hășdeu.

De altmintelea lucru se poate explica în temă generală.

Un om care a abordat toate genurile literare și multe științifice, nu e de mirare ca să sară dela istorie la filologie, după cum sărise dela *Aghiută*, o revistă umoristică, la *Despot-Vodă*.

Astăzi filologia fiind o știință cu totul specială, iar istoria fiind o știință generală vastă, eu nu cunosc caz ca un filolog să fie și istoric de profesiune, nici ca un istoric să fie filolog, bine înțeles în punctele în care aceste două științe n'au nici un contact, cum a fost cazul d-lui Hășdeu.

* * *

Am fost totdeauna de părere că pentru un istoric român care s'ar ocupa de viața noastră până pe la jumătatea veacului al 17-lea, studiul limbilor slavone îi este absolut indispensabil, tot așa de indispensabil cum este limba latină pentru studiul țărilor care veacuri întregi s'au servit de limba latină ca limbă oficială.

Dar pentru un istoric de profesiune, afundarea

în studiul principiilor de filologie comparată, nu văd necesitatea, și acesta era cazul d-lui Hășdeu.

Ce legătură era între stabilirea genealogiei dinastiei Basarabilor și Mușăților și între studiul limbei sanscrite? Intru cât studiul originii comune a limbilor indo-europeene pot servi la istoria noastră a Românilor?

Și când am văzut că d. Hășdeu să aruncă cu impetuozitatea sa obicinuită în asemenea studii, atunci noi dela *Junimea* ne-am zis că neastâmpăratul savant a pus cruce definitivă asupra ocupațiilor sale istorice.

Și am început a-l urmări cu interes, cu o mare doză de neîncredere și cu un mic colț de răutate.

Ne ziceam, și de multe ori am discutat această chestie la *Junimea*: De unde și până unde d. Hășdeu filolog cu zbor indo-european?

În special eu aveam oarecare idei generale de filologie comparată. Cum am arătat în cursul acestor amintiri, îmi comandasem și mă ocupasem de aceste chestii; afară de Ditz, Pictet, Bopp și alții, mă mai vârașem în oarecare gramatici pe baze filologice cum începuseră a fi pe atunci, așa că îmi dădeam seamă și de vastitatea materiei precum mai cu seamă de dificultatea de a aborda studii și cercetări, dacă nu te specializezi complet în această materie.

Din ceace citisem și eu care mă ocupasem chiar destul de serios, nu-mi rămăsese decât idei generale, și pe urmă pusesem punct acestor ocupații. Căci unui om care voește a trece de om cult, îi trebuie ca să aibe idei generale în toate și nu luată din alte cărți cu caracter general ci din studiul specialiștilor.

Așa de exemplu pe atunci era la modă Max Müller, mai cu seamă cu cartea sa *La science du langage*. Un filolog reputat era Littré. Dar acești doi sintetizau mai mult rezultatele cerce-

tărilor specialiștilor, și numai din când în când veneau cu cercetări personale.

Pentru mine pe atunci Max Müller și Pictet mă interesau mai mult decât toți ceilalți filologi, pentru că cel întâiu era poetic, deducerile lui sunt frumoase însă hazardate și nu e problemă grea cu privire la explicația formării religiilor, a mitologiei antice, a unității de D-zeu la Evrei, etc., pe care să nu o fi abordat și rezolvit.

Pictet mă interesa fiindcă încerca să reconstituie viața, familia, cultura și credințele vechilor arieni, dintr'un număr de cuvinte foarte restrânse care se găsesc comune în limba sanscrită, în persană, latină, celtică, germană, slavă, etc.

Vă puteți închipui că cu cât acești doi autori erau mai interesanți la citit, cu cât deschideau orizonturi mai vaste curiozității, cu atâta cercetările lor și mai cu seamă soluțiile lor sunt mai de pus la carantină.

Din contra, cu cât cercetările filologilor germani, aride, cu orizont îngust și cu deducții mici, fără aruncături de aripi în aer, nu puteau interesa pe cititorul profan, cu atât mai mult ele constituie un adevărat cult pentru filologii specialiști.

* * *

Cunoscând natura și inteligența d-lui Hășdeu, nouă dela *Junimea* nu ne-a fost greu ca să înțelegem dela început pentru ce d. Hășdeu a adoptat felul filologiei lui Max Müller și nu s'a confinat numai în deducții aride de pură filologie.

Un spirit neastâmpărat ca al d-lui Hășdeu, spirit făcut pentru generalizări și sinteză iar nu pentru detaliuri și analiză, nu putea să ia altă cale.

Și atunci ne-am trezit cu cercetări de filologie comparată asupra originii agriculturii la Ro-

mâni, asupra originii păstoriei la Români, asupra originii viniculturii, etc., etc.

Intocmai ca Pictet și ca Max Müller, d. Hășdeu aruncându-se în descoperirea civilizației vechi prin cercetări etimologice, cerca să reconstitue viața noastră veche, absolut veche, prin câteva origini de cuvinte, căutând ca la elementul latin cunoscut ca având o influență decisivă în acele origini, să mai stabilească influența și a altor origini istorice, influența dacică, tracică. etc.

Cu alte cuvinte, ceace se știa sau se bănuia numai în mod general, fiindcă istoricește se știa că pe acest loc a fost un popor Dacii, pe care i-a cucerit Romanii, iar dincolo de Dunăre populații care purtau numele generic de Traci, d. Hășdeu, cu 40—50 de cuvinte în mână, venea și ne zicea: Iată urme palpabile de influență dacică, tracică, și așa mai departe.

* * *

Aici mărturisesc că d. Hășdeu făcea tot operă istorică, dar nu atât de istoric român cum o făcuse în *Istoria critică a Românilor*, ci de istoric a istoriei civilizației universale.

Cercetările sale etimologice pe care le întitula cu mândrie *Principii de filologie comparativă*, interesa lumea savantă din Europa, care imediat a început a urmări cercetările d-lui Hășdeu și a se ocupa de dânsule, între care savanții germani precum profesorul Schuchard, cunoscutul filolog dela Universitatea din Halle.

Căci în filologia comparativă a limbilor indo-europeene, d. Hășdeu aducea un element nou, elementul dacic și tracic, popoare care de sigur au aparținut tulpinei indo-europeene.

Prin această parte cercetările d-lui Hășdeu luau un caracter general și chiar european. Noi ceștelalți dela *Junimea* rămâneam niște simpli pigmei, ocupați cu mici cercetări a unui popor mi-

titel. D. Maiorescu cel mult se hazarda ca să facă filologie pe baza limbilor neo-latine, iar dacă Burlă se hazarda ca să intre în imperiul filologiei indo-europeene sau indo-germane cum o numea el sub influența filologilor germani, studiile sale n'aveau un caracter general și nici nu puteau să aibe un răsunset în țară.

Fără voia d-sale d. Hășdeu ne juca nouă dela *Junimea* o farsă, ași putea să zic a treia farsă.

Aruncându-se în cercetări de asemenea natură care treceau mai pre sus de capetele noastre, d-sa avea aerul să ne zică :

— Acum dacă vă dă mâna, poștiți de mă criticați.

În adevăr nici chiar Burlă nu era pe deplin pregătit ca să controleze pe d. Hășdeu căci acesta avea superioritatea de a cunoaște și limbile slavice, pe care le utiliza în cercetările sale. Cel mai frecvent argument de deducție a d-lui Hășdeu, după cum voi arăta îndată, pentru a susține că un cuvânt oare care este de origină dacă, era afirmarea că acel cuvânt nu se găsește la nici un popor slav.

Ei, cum era cu putință să-l controlăm de vreme ce nici unul nu știam limbile slavice ?

De asemenea nici savanții germani nu știau acele limbi afară de cei austriaci.

Dar este un D-zeu pentru toate cauzele bune. *Convorbirile* nu putea să rămâie rușinate față cu provocarea d-lui Hășdeu pe terenul filologic.

Acel Dumnezeu s'a arătat în această ocazie sub forma cunoscutului filolog român Cihac.

Cine era d. Cihac? Toată lumea cultă știe.

[[Era un român din Moldova stabilit la Lipsca, singurul pe atunci versat în știința filologică. Scosese la iveală un dicționar de elementele latine și străine în limba română, în mic un fel de dicționar Littré, unde se cerceta origina cu-

vintelor din limba română după metoda filologică.

D. Hășdeu în studiile sale se legase și de d. Cihac. Altmintrelea poate acest savant care trăia retras departe de polemicile din țară, nu s'ar fi amestecat.

Dar d. Hășdeu cum am zis, i-a atacat o mulțime de deducții filologice, d. Hășdeu făcea prea mare zgômot cu descoperirile sale filologice pe care cum am arătat a căutat să le treacă și peste frontieră.

D. Cihac a fost obligat ca să se ocupe de acele descoperiri; și la ce revistă putea să se adreseze ca să răspundă d-lui Hășdeu?

Convorbirile literare erau natural designate pentru aceasta.

Și atunci într'o seară d. Negruzzi vine cu un articol al d-lui Cihac intitulat: *Câteva cercetări etimologice*.

* * *

Am spus că articolele de filologie nu se citeau la *Junimea*, se considerau prea indigeste, mai ales când veneau dela Burlă sau dela un alt membru al *Junimei*.

Un articol însă de d. Cihac, care avea o reputație europeană, era cu totul altceva, mai ales când el era îndreptat în contra deducțiilor filologice ale d-lui Hășdeu, dușmanul neîmpăcat al *Junimei*.

Întâiu i-am ascultat cetirea cu deferența datorită penei unui om cu autoritate, pe urmă însă articolul a început a ne interesa prin el însuși, și dacă d. Cihac ar fi pus pe lângă fond și mai multă sare, el ar fi stârnit chiar entuziasmul *Junimei*.

Dar filolog până în vârful unghiilor, d. Cihac se mărginea într'un stil simplu, cu foarte puține răutăți și foarte cuviincios, să critice descoperi-

rile d-lui Hășdeu în incursiunile sale în limba dacică, și erorile d-lui Hășdeu ni s'au părut nouă cel puțin așa de vădite încât ele au atras aprobarea foarte caldă a întregii societăți.

* * *

Lucru fiind încă și acuma interesant, voiu insista puțin.

Mai întâiu dela început d. Hășdeu punea ca temelie a cercetărilor sale niște premise care puteau să-l rătăcească cu ușurință.

Limba dacică este absolut necunoscută; afară de câteva nume proprii, care nu se știe dacă și ele sunt dacice, încolo nu a rămas nimic ca limbă dela acest popor.

Cu ajutorul științei limbilor indo-europeene nu poți descoperi o limbă din aceeași stirpă, care a dispărut cu desăvârșire. Prin urmare e greu, având un cuvânt în limba sanscrită și în celelalte limbi europene să poți reconstitui cam cum acel cuvânt ar fi trebuit să fie în limba dacică.

E o metodă absolut îndrăzneată și riscată pe care nici un savant n'a îndrăznit s'o întrebuițeze.

De aceea și d. Hășdeu n'a prea recurs la dânsa, măcar că-și arăta pe ici pe colo predilecția d-sale.

D-sa a adoptat o altă metodă tot așa de riscată.

D. Hășdeu începe a pune trei criterii *solide*, pentru *recunoașterea vorbelor dacice în limba română* și anume: orice cuvânt este dacic dacă îndeplinește următoarele trei condiții fundamentale:

- 1) Când cuvântul nu este latin.
- 2) Când nu s'a putut împrumuta dela nimeni dintre vecini.

3) Când n'a existat nici într'o limbă de ale diverselor popoare câte au cutreerat succesivaminte România în veacul de mijloc.

Vă puteți închipui la ce rezultate puțin serioase se poate ajunge cu oarecare fantazie. Căci această metodă presupune o profundă și amănunțită cunoștință, nu numai de limbi care se pot studia și cunoaște, dar de limbi care au dispărut sau care s'au transformat astfel încât este cu neputință a lua rămășițele lor drept o bază solidă de cercetări filologice.

În adevăr, una din condiții se putea îndeplini, este pentru un savant foarte posibil, ca să constate că un cuvânt oarecare din limba românească nu are origină latină.

E foarte cu greu, dar mai la urmă e posibil de stabilit dacă un cuvânt din limba română a fost sau nu a fost împrumutat dela vecinii care ne înconjoară.

Zic că e foarte greu, fiindcă nu avem numai vecini de aceiași limbă, ci Slavi cu o mulțime de dialecte care s'au modificat în cursul veacurilor, apoi Unguri, Germani, apoi Turci, apoi Tătari, etc., etc.

Ca aceasta a doua condiție să poate fi îndeplinită, trebuie ca un filolog să cunoască în perfecție limbile vecinilor noștri în cursul veacurilor, lucru la care nici d. Hășdeu nu era în situație ca să răspundă.

Dar fie, să admit că și acest lucru se poate.

Mă întreb însă cum e cu putință cuiva ca să fie în stare a corespunde la a treia condiție fundamentală, adică să cunoască limba diverselor popoare care au cutreerat Europa în veacul de mijloc, popoare de toate originile și de toate rasele începând cu slavi, cu germani, cu rasele fino-tartare reprezentate prin mai multe popoare, etc., etc. ?

Și nefiind nimeni în stare de a cunoaște limba vorbită într'un moment dat a acelor popoare, fiindcă pentru unele au rămas urme puține, pen-

ru altele de loc, atunci mă întreb cum i era cu putință d-lui Hășdeu ca să îndeplinească această condiție ?

Și atunci premisele pe care singur le stabilea nefiindu-i posibil de a le îndeplini, rezultatul cercetărilor nu putea să fie de loc descoperirea limbii dacice, căci mai repet, o limbă nu se descoperă prin deducții ci prin găsirea urmelor ei, ceea ce nu era cazul.

D. Cihac o ia încetișor în polemica d-sale cu d. Hășdeu.

„D. Hășdeu descoperă și muștră în operele sale, „în care se ocupă cu predilecție de etimologie, „cu un ton cam hotărâtor, greșelile făcute după „d-nealui, de unii și alți păcătoși muritori“.

Apoi începe.

Cum am spus, d. Hășdeu în cercetările sale descoperise o mulțime de cuvinte dacice precumi: *stejer*, *paroari*, *țarină*, *mălai*, *struguri*, *ravac*, aceste cu privire la agricultură și la viticultură.

Și lucru curios. După regula care o stabilise d-sa, numai când n'ar fi găsit cuvântul într'o limbă vecină străină, ar mai fi fost îndreptățit ca să-l facă curat dacic. Curiosul era însă că toate aceste cuvinte existau în limbile popoarelor care ne înconjură și cu toate astea d. Hășdeu le nesocotea și sărind câteva mii de ani le dă origină dacică.

D. Cihac începea prin a face reflexia următoare :

O origină curat dacică a vre-unui cuvânt este încă până acuma cel puțin o problemă de dezlegat.

Apoi cu foarte mare modestie găsea că cuvântul *stejer*, este acelaș cuvânt cu *stejar*, copacul, și au o origină comună din vechea limbă slavonă.

Acelaș lucru cu cuvântul *malai*, meu, porumb, un cuvânt pur slav.

O filologie nostimă a d-lui Hășdeu e a cuvântului *ravac*, mustul care se scurge fără a fi călcat.

Acest cuvânt dă ocazie d-lui Hășdeu de dezvoltări savante și complicate filologice. Il găsește ce e dreptul la Sârbi, dar susține că Sârbii l-au luat dela Români. Deci iată un cuvânt care nu se găsește în nici o limbă modernă. Prin urmare origina dacică a acestui cuvânt nu mai face nici o îndoială pentru d. Hășdeu.

D. Cihac cu o modestie în adevăr creștină, fără a căuta așa de departe origina acestui cuvânt, găsește că în turcește există cuvântul care însemnează miere lichidă, miere care curge.

Vă puteți închipui ce haz am făcut noi de etimologiile savante ale d-lui Hășdeu pe care d. Cihac nici nu le dovedea că sunt de curată fantazie, de vreme ce cuvintele pe care le descoperă ca fiind dacice erau cuvinte sau slavice sau turcești, sau lucru mai surprinzător, cuvinte de origină latină!

* * *

Concepțiile aprioristice totdeauna au jucat multe feste savanților. Și una din științele în care fantazia poate să joace mare rol, este filologia, împreună cu toate acele care se ocupă de cercetări archeologice, numismatice, și așa mai departe.

Cine nu știe că astăzi este o industrie întreagă aceea a vaselor așa numite vechi, a monezilor milenare, a tezaurelor, din timpul Sciților?

Sunt fabrici clandestine care se ocupă cu fabricarea de vase în stil vechiu, cu imitații de monede și cu alte rămășițe archeologice.

Savanții în dorul de a descoperi, cad orbește

în cursa șarlatanilor și nu numai că se lasă a fi exploatați bănește, dar se fac chiar de răs discreditând știința pe care o reprezintă.

Sunt unele păcălituri clasice care au făcut epocă.

Acuma câțiva ani Academiei din Berlin i se supusese o medalie de aur cu literile șterse, găsită la Neapole, iar descoperitorul dovedea cu un volum întreg scris și publicat, că acea medalie datează din timpul tiranilor greci care ocupase sudul Italiei mult 'nainte de înființarea Romei; savantul fixa epoca și preciza chiar numele tiranului. Academia i-a făcut omagii pentru această descoperire iar gazetele nemțești au ridicat în nouri profunditatea cercetărilor spiritului german, aruncând cu această ocazie câteva săgeți asupra spiritului superficial și ușor a savanților francezi.

De atunci nu eșea o carte germană care să nu înceapă prin cuvintele: numismatica este o știință germană.

Ce se întâmplă? Nu trecu doi ani sau trei de când Academia din Berlin consacrase descoperirea savantului cel cu medalia și se dovedi clar ca lumina zilei că acea medalie data dela ocupațiunea Italiei de Bonaparte, iar un numismat francez arată încă un exemplar identic pe care se poate vedea foarte lisibil inscripția și data chiar.

Venise de astă dată rândul savanților francezi ca să rătă de păcălitură, iar Academia din Berlin n'a mai zis nici un cuvânt.

Asemenea păcălituri au devenit astăzi frecvente. Ele au fost utilizate cu mult haz pe scenă.

Labiche, mi se pare în scena sa *La leçon de grammaire* — nu-mi aduc aminte bine — a făcut să rătă două generații cu următoarea temă nostimă:

O servitoare foarte neghibace strica farfuriile

și altă veselă, mai în toate zilele. Ca să nu fie nevoită să plătească stricăciunea, se înțelege cu feciorul și îngropau în fundul grădinei destul de adânc rămășițele și hârburile.

Stăpânul era un savant archeolog, ocupat cu tot felul de descoperiri în această știință așa de pozitivă. Trece câțva timp și un glumeț care-i exploata slăbiciunea, îl îndeamnă ca să facă oare care săpături în grădină, căci după oare care date ce are, el crede că pe locul grădinei a trebuit să fie o parte din forul roman.

Savantul începe a face săpături și la un metru de adâncime dă peste niște vase stricate și hâr-buri.

Era să 'nebunească de bucurie. Desigur că dă-duse peste poterie romană.

Va să zică Romanii aveau și ei farfurii de porțelană fină, mai fină decât poteria modernă cu care seamănă ca două picături de apă. Iată o descoperire care are să-l stabilească pentru totdeauna în lumea învățată; nimeni până acuma nu dăduse peste specimene de poterie care să vorbească prin ea însuși: fiecărui hârb îi puse un nume latin adăugându-și numele său propriu.

Ce se întâmplă: Servitoarea stricase și oare care vas foarte necesar în odaia de culcare și îl ascunsese în pământ. Aceasta era prea mult.

Savantul știa până atunci că Romanii nu se serveau de asemenea vas indispensabil la moderni. Ce să fie acel vas? se întreba. La ce servea strămoșilor? Ce nume să-i dea? O idee genială îi trecu prin cap, el îl botează cu numele de *lacrimator*!

* * *

În filologie care este o știință de deducție pe temă de cuvinte iar nu de lucruri, este greu ca să prinzi pe un filolog în cazuri de asemenea flagrante delict. Dar și ea face multe surprin-

deri savanților. Așa îți vine în minte o deducție filologică, te gândești la dânsa și cu cât te gândești cu atât ea îți pare mai sigură, este întocmai ca un cuiu, cu cât îl bați cu atât intră mai tare în părete, lucru ia caracterul siguranței absolute, nu te mai gândești la nici o altă posibilitate etimologică, îl prezinți publicului cu siguranța cam provocătoare pentru ceilalți bieți filologi care n'au avut pătrunderea să găsească un lucru așa de sigur.

Așa s'a întâmplat d-lui Hășdeu de exemplu cu cuvântul *ravac*. D-sa îl găsește la Sârbi, dar numai la Sârbi, nu și în celelalte limbi slavice. Prin urmare nefiind cuvântul decât numai la Români, trebuie să fie o moștenire dela Daci.

Călăuzit de această idee, se repede imediat la dialectul albanez unde găsește un cuvânt *rruvan*, viță, apoi mai găsește genealogia cuvântului în tracicul *rav*, a geme. Apoi d. Hășdeu zice, de vreme ce cuvântul *rav* însemnează a geme, cel care geme și plânge, iar ideea de a plânge deșteaptă pe cealaltă de a curge, iar ideea de a curge naște noțiunea de *umed*.

Iată deci cuvântul românesc *ravac*, must care curge, derivând în linie dreaptă dela Daci.

Ei? Cum să combați o asemenea etimologie? Imposibil pe calea deducției etimologice în care există așa de mult arbitrar și fantezie.

Iată-l pe d. Hășdeu inexpugnabil în deducția cuvântului *ravac*, când... d. Cihac găsește în limba turcească cuvântul *ravac* aievea, cu semnificația aproape a cuvântului nostru, și toată clădirea savantă a d-lui Hășdeu cade la pământ cu dacismul ei cu tot.

Cazul d-lui Hășdeu cu pretinsa descoperire a limbei dacice este destul de interesant încât trebuie să mai insist asupra lui.

Dacii, poporul care locuia când legiunile ro-

mane au cucerit aceste părți, au jucat mare rol în timpurile moderne în preocuparea noastră, un fel de rol de nălucă, un spirit ca toate spiritile, invizibil, dar pe care superstițioșii, când îl văd aieva, când el dispore ca prin farmec.

Așa am avut la sfârșitul veacului al 18-lea și la începutul celui al 19-lea, nevoie ca Dacia să nu fi lăsat nici o urmă în limba, tradiția și istoria noastră, aveam nevoie să fim Romani, curăți Romani, un interes pur politic în scop de a ne putea apăra mai bine pământul și naționalitatea.

Și atunci noi prin istoricii noștri autorizați, am fabricat o teorie ad-hoc, după care Traian cucerind Dacia a stârpit până și pe cel din urmă dac, și a dat spre locuire legiunilor și coloniilor romane un pământ pustiu, unde nu se afla o ființă vie.

Cu Dacia a căror istorie e problematică am putut uza în mod așa de sumar.

Dar cu popoarele care au venit peste noi, după ce am ocupat Dacia prin cucerire, nu puteam să procedăm tot astfel. Goții, Slavii, Hunii, Tătarii, etc., sunt popoare de care istoricii contemporani vorbesc pe lung și pe larg, nu-i poți suprima cu o trăsătură de condeiu de pe pământul Daciei.

Și atunci am inventat o teorie naivă prin simplitatea ei.

N'am negat faptul, dar am negat contactul nostru cu acele popoare, printr'un subterfugiu adorabil: Am susținut că acele popoare în trecerea lor au locuit la câmp, iar noi cu toții am stat închiși în munți.

Astfel am scăpat puritatea rasei noastre de descendenți direcți și neamestecați ai Romanilor.

Cu moravurile și tradițiile poporului eram în largul nostru, era destul să afirmăm că ele sunt toate romane, discuția era închisă.

Cu limba, puriștii noștri au întâmpinat mai

multe dificultăți, căci vădit că și ei recunoșteau în petto că limba noastră conține o mulțime de cuvinte străine.

Neputând ataca drept în față această chestie, ei au căutat să o înconjure. Așa filologii noștri de pe atunci au început a latiniza toate cuvintele slave care se prestau la această operă naivă, rămânea însă un număr considerabil care erau ireductibile pe această cale. Atunci istoricii și filologii noștri s'au hotărât să facă o amputație radicală, ei au suprimat pur și simplu din limbă toate cuvintele slave sau de altă origină care îi încurcau. Dar nici această operație chirurgicală nu stârpea microbul străinismului. În disperare de cauză ei au fost nevoiți ca să admită un număr oare care de cuvinte străine, dar le-a dat o explicație ad-hoc, salvatoare teoriei pe care o clădise. Ei au susținut: Da, sunt cuvinte străine în limba noastră dar aceste cuvinte sunt introduse în timpurile cu totul nouă a istoriei noastre, sunt introduse în veacul al 18-lea, cel mult în a doua parte a veacului al 17-lea, din cauza contactului nostru modern cu popoarele vecine.

* * *

Se înțelege că asemenea teorie nu se poate susține mult timp. Buna credință, știința cea mai elementară filologică, cunoștințele cele mai simple istorice protestau, protesta chiar bunul simț.

De altă parte situația noastră politică ca Stat și ca naționalitate îmbunătățindu-se, teoria puristă romană nu mai avea o importanță capitală.

Vin apoi filologii mari europeni, printre cei d'întâiu Ditz, care cu toții recunosc fără nici o dificultate tulpina romană a limbei noastre, iar în gramaticile comparate a limbilor de origină latină, începem a figura în mod curent alături cu limbile neo-latine.

* * *

O reacțiune trebuia să se facă și s'a făcut.

Junimea în această chestie a servit de intermediar, luptând pentru limba veche condamnată și admitând toate neologismele necesare pentru viața unei limbi.

Și cu această ocazie istoricii noștri au început din nou cercetări asupra legendarului popor dacic care a locuit în aceste părți, iar cercetările erau inspirate de bună-voința și de sinceritatea de a afla în adevăr în mod serios ce a fost acel popor și ce ne-a rămas dela dânsul măcar ca urme.

Aceasta este a doua fază a filosofiei istoriei noastre moderne.

Și atunci am asistat, cum am spus, la cercetări a istoriei Dacilor nu din punct de vedere a cuceririi Romanilor, ci din punct de vedere a vieții propriie a aceluia popor și mai cu seamă în raport cu noi Români urmașii teritoriali ai lor.

Am repudiat teoria puristă a neamestecului nostru atât cu Dacii cât și posterior cu popoarele năvălitoare, ne-am pus cu alte cuvinte pe adevăratul teren istoric și filologic pe care n'ar fi trebuit să-l părăsim un singur moment.

În această lucrare doi oameni au contribuit mult. A contribuit d. Cihac cu dicționarele sale filologice, unul stabilind cuvintele de origine latină din limbă, celălalt stabilind cuvintele străine din diferitele origini. A contribuit d. Hășdeu, care atât prin cunoștințele sale istorice cât și prin cele a limbilor slavice, a căutat a face partea elementului slav în limba noastră precum și a reconstitui după tot felul de izvoare, existența și istoria Dacilor pe cât e cu putință.

* * *

Dacă s'ar fi oprit aici d. Hășdeu, nimeni n'ar fi avut de obiectat nimic, ci din contră toată lumea i-ar fi fost recunoscătoare.

Dar a fost în natura d-lui Hășdeu, a acestui om de o inteligență extraordinară și de o cultură vastă, ca să nu se poată opri niciodată la timp în cercetările sale.

D. Hășdeu a fost un pasionat în cercetările sale științifice, un pasionat în toată puterea cuvântului, și ca orice pasionat un gelos, un exclusivist, care a voit ca știința, întreaga știință să fie a sa, numai a sa, și nimărui altuia chiar o mică părțică.

Acest temperament pasionat l-a făcut pe d. Hășdeu câte odată să greșească, să treacă peste scop și peste țintă și să se rătăcească în necunoscut, câteodată în fantazie.

* * *

În adevăr, neputând să stabilească mare lucru pe calea cercetărilor istorice despre urmele Dacilor în viața poporului nostru, acest lucru l'a contrariat.

D. Hășdeu a trebuit să-și zică cu drept cuvânt: Nu se poate ca Dacii să nu fi lăsat urme în viața poporului nostru, căci în timpul cuceririi a fost un popor Dacii, explicarea cu distrugerea lui complectă e o fabulă pe care nici copiii nu o mai cred astăzi. Ce urme a lăsat deci acel popor în noua formațiune latină a cuceritorilor lui?

Zic că a putut să-și facă cu drept cuvânt această întrebare, dar iarăși era dator ca să-și mai puie o întrebare, fără preocupări a priori, și să-și zică: Vădit că a trebuit coloniștii să fie în contact cu Dacii și să influențeze nu numai Romanii asupra Dacilor, lucru absolut necontestat, dovedit în zeci de ocazii de asemenea natură, dar și Dacii să aibă o oare care influență asupra Romanilor?

D. Hășdeu însă nu trebuia să piardă din vedere că influența Dacilor nu a putut să fie mare

față cu un popor superior ca cel latin, și că acea influență este greu de găsit după 1800 de ani, în parcursul cărora au trecut zeci de popoare lăsând urme mai proaspete, ștergând prin urmare pe cele vechi slabe, și mai cu seamă trăind noi Români într'un ocean de popoare slave.

Această întrebare nu și-a pus-o d. Hășdeu, ci a vroit cu orice preț pe calea filologică să găsească urme dacice.

D. Cihac se însărcinează ca să-i dovedească că se înșală, și cu d. Cihac filologi reputați europeni.

Discipolii și admiratorii d-lui Hășdeu față cu descoperirile dacice pe care le făcuse și de care nimeni nu îndrăznise să se ocupe în țară, fiindcă ele treceau peste capetele filologilor noștri, făceau din această lipsă și mai multe merite maestrului.

D. Tocilescu, nu-mi aduc aminte în ce gazetă, ne persifla scriind.

— De ce nu vă ocupați de studiile filologice ale d-lui Hășdeu? Pentru că nu sunteți nici măcar în stare. Numai savanții Europei se ocupă de descoperirile d-sale, care fac onoare țării.

E drept că filologii europeni s'au ocupat de descoperirile d-lui Hășdeu, dar nu tocmai în mod favorabil.

Nici un savant nu i-a aprobat metoda de cercetări, felul derivațiilor și descoperirile sale etimologice.

Laude câte voiți pentru autor și ingeniozitatea sa, mai cu seamă ingeniozitate, în colo cele mai exprese rezerve.

Iată cum cunoscutul filolog Hugo Schuchardt se exprimă :

„D. Hașdeu, zice d. Schuchardt, îmbrățișează „un fel de cercetări cu un interes foarte deosebit, „adică deducerea cuvintelor române din *limba*

„*dacică*. Monumente dacice nefiindu-ne păstrate, „trebuie firește să cercetăm alte limbi indo-germane. Unde putem alătura limba albaneză cu „limba română, nu ne punem a urmări pe d. „Hășdeu, iar unde ne lipsește cuvântul albanez, „perdem *ori și care temeiu* și dezlegarea e mai „mult decât grea, ea este chiar periculoasă, ori „cu câtă agerime a minței și erudiției d. Hășdeu „se va înzestra“.

Ilustrul savant german ocupându-se și de *Istoria criticeii a Românilor*, această vastă lucrare a d-lui Hășdeu, 'i-amintea și proverbul italian: „Chi più abbraccia, meno strige“.

Iară ilustrul slavist Miclosich ocupându-se tot de d. Hășdeu zice: „Socotim că a greșit și alăturarea cuvintelor românești cu cuvinte înrudite „primitive, dacă împrumutarea nu s'a făcut din „limba relativă“.

* * *

În adevăr, marea greșală a d-lui Hășdeu consista în faptul că se silea să deducă un cuvânt din limba română de-a dreptul din limba sanscrită sau persiană, iar câte odată dintr'o limbă absolut necunoscută, cea traco-dacică.

Ce făcea d. Hășdeu în cercetările sale etimologice?

Lua cuvintele privitoare la păstorie la Români, de exemplu lua cuvântul *cioban* pe urmă *baciu*, *stână*, *brânză*, *urdă*, *traistă*, *dulău*, *țurcă*, *țol*, etc., și alte cuvinte precum *a ademeni*, și le scotea că sunt cuvinte dacice rămase în limba noastră dela poporul dacic, și dovedea așa zisul dacism al acestor cuvinte, comparându-le cu cuvinte din limba persă, sanscrită, tracică.

Așa cuvântul *cioban*, d. Hășdeu constata că nu-l găsește în nici o limbă învecinată sârbă, turcească, etc.; noi deci avem pe *cioban*, zicca autorul, ca rest strămoșesc dela Daci și dela Epi-

roți, dovadă aducea pe cuvântul *șuban*, cuvânt persian *ciuban*.

Iată cuvântul nostru *cioban* dovedit că l-am moștenit dela Daci și Traci care erau frați cu Perșii.

Cu mijlocul acesta d. Hășdeu făcea ca vânătorii iscușiți dublă lovitură, căci întâiu descoperirea etimologia cuvântului *cioban* și al doilea descoperirea și o limbă necunoscută, traco-dacică.

D. Cihac foarte modest, descoperirea că cuvântul *cioban* există în toate limbile învecinate, că există și la Sârbi și la Turci și la Poloni, și arată că cuvântul există cu accepțiunea lui de păstor; în special deși cuvântul este turcesc, însă arată că noi l-am introdus prin canalul Slavilor din cea mai adâncă vechime.

De unde deducea d. Hășdeu cuvântul de *baciu*? Iar din limba traco-persiană (persiană merge, dar tracică de unde!) și dovadă că se trage cuvântul din limba tracică, este că găsim un prototip arian *bhakta*, servitor devotat.

Apoi conchidea d. Hășdeu zicând, că dovadă că etimologia d-sale e bună, e că în ramura turanico-fineză și în ramura turanico-tartarică cu care limba maghiară are multe elemente comune cuvântul *baciu* nu există cu nici un înțeles.

Noi 'nainte de a publica d. Cihac critica sa eram foarte perplexi față cu aceste descoperiri. Ne întrebam: De unde poate ști d. Hășdeu că în ramura turanico-fineză și turanico-tartară nu există acest cuvânt cu nici un înțeles? Aceasta presupune că d. Hășdeu sau cunoștea perfect aceste două trunchiuri de limbi sau făcea o afirmație gratuită fiind sigur mai de 'nainte că noi nu putem să-l controlăm.

Vine d. Cihac și cu duhul blândetei arată că cuvântul de *baciu* există și în ramura turanico-

fineză și în ramura turanico-tartară, că la Unguri cuvântul *bacs* înseamnă cioban și chiar întâiul cioban dela stână, că el există și la Turci și la Tătari și la Bulgari și la Sârbi și la Ruteni și la Poloni. Ba mai adaugă cu foarte multă dreptate d. Cihac, că cuvintele de *bade*, *bădiță*, *bădică*, sunt strâns legate cu cuvântul de *baciu*.

Mai citez o etimologie de a d-lui Hășdeu.

Cuvântul de *stână* este un pur tracism, este zendicul *çtana* și că numai Sârbi îl au cuvântul probabil împrumutat dela noi.

Iar d. Cihac are aerul de a-i spune: Ce-ți trudești capul cu etimologii fantaziste, cuvântul de *stână* derivă dela vechiul slav *stana* și nu-l găsești numai la Sârbi, îl găsești și la Poloni, la Unguri, etc.

* * *

Acum cred că cetitorii înțeleg care era metoda după care d. Hășdeu a făcut descoperirile sale etimologice.

Toate cuvintele, dar absolut toate cuvintele pe care d-sa le găsește de origină dacă, în realitate le găsim la popoarele înconjurătoare. Fiindcă însă această aflare în limba popoarelor vecine îl încurcă pe d. Hășdeu, d-sa începea prin a afirma că acele cuvinte nu se găsesc la popoarele vecine.

De unde să le fi luat deci Românii? Evident că dela Daci sau Traci.

Când însă un cuvânt era prea cunoscut ca găsindu-se la un popor vecin, atunci d. Hășdeu afirma că acel cuvânt numai la acel popor se află, de exemplu la Sârbi, iar nu și la celelalte popoare slave, și atunci conchidea că Sârbi l'au luat dela noi, iar noi dela Daci și Traci.

Meritul d-lui Cihac a fost că ne-a arătat nouă, care nu cunoașteam limbile slave precum și pe cea turcă sau maghiară, că toate, dar absolut

toate cuvintele pretinse dacice sunt cuvinte împrumutate de noi dela Turci, Maghiari, Poloni, etc.

Nu era o chestie de deducție filologică care chestie separă pe cei mai iluștri filologi, unii admitând o derivație alții nu, aici era pur și simplu vorba de cuvinte a căror etimologie nimeni n'o contesta, cuvinte luate dela vecinii noștrii pe întregul mai fără nici o modificare.

Era prea mult.

Am făcut mare haz în critica d-lui Cihac, când acest savant dovedește că după deducțiile etimologice ale d-lui Hășdeu, *capra* devine *cerb*, iar *oaia* se metamorfozează în *cal*.

V

Un studiu numismatic a d-lui Sturza

M'apropiu de sfârșitul acestor amintiri, căci pe la începutul anului 1875 am plecat la Paris ca bursier al Statului, ca să urmez studiile de filologie a limbilor romanice, împreună cu Alex. Lambrior.

Trimeterea lui Lambrior și a mea la Paris, de d. Maiorescu ministru de instrucție, a constituit pe atunci, în urma polemicilor și luptelor literare ce avusese loc între *Junimea* și București, un adevărat scandal de cel mai patentat favoritism!!!

Cum s'au schimbat timpurile d'atunci!

Iată un ministru de instrucție d. Maiorescu, care acordă două burse la doi tineri, cari oricum tot dovedise oare care aptitudini și oare care sânguință. Lambrior și cu mine aveam cel puțin un merit, eram băeți muncitori și sânguitori și dovedisem că preocupăția noastră era îndreptată în spre studiu.

Prin urmare când d. Maiorescu ne acordă burse, nimeni nu putea să-l acuze serios că face act de favoritism.

Făceam în adevăr parte din *Junimea*, dar aceasta era poate un argument în favoarea măsurii d-lui Maiorescu, de vreme ce numai prin mijlocul *Junimei* ministrul instrucției avusese ocazie a ne aprecia, greșit sau nu, este o altă chestie. — Și d. Maiorescu duce sentimentul de scrupul așa de departe încât nu crede ca să ne trimeată numai pe noi în străinătate, ci mai alege încă doi tineri din lagărul literar opus, pe d-nii Tocilescu și G. Demetrie Teodorescu.

Si cu toate aceste câtă vorbă și scandal s'a făcut prin presa liberală d'atunci cu privire la trimeterea noastră la Paris.

Noi dela *Junimea* treceam de conservatori, indiferent de ideile noastre personale. Așa eu eram conservator după eticheta literară, măcar că nu făcusem niciodată politică conservatoare și nu aveam idei conservatoare. Din contră, direcția în care mă ocupasem mă făcea să mă depărtez de liberali, dar pentru a-i întrece în convingeri și a-i considera de multe ori ca pe niște reacționari.

Din contră, tot pentru aceleași motive de formă, școala literară din București trecea drept liberală și cu multă dreptate. Toți fruntașii cu care avuse *Junimea* polemici erau liberali sau aveau tendințe liberale.

Așa pentru a nu cita decât pe d-nii Ureche, Petru Grădișteanu, Pantazi Ghica, aceștia erau liberali; Pantazi Ghica era colaborator mi se pare la ziarul *Românul*, iar d. P. Grădișteanu se convertise la liberalism în care idei a rămas până în ziua de astăzi.

Și cu toate aceste trimeterea în acelaș timp în străinătate a d-lor Tocilescu și Teodorescu, nu a dezarmat opoziția de atunci, cum se știe de-

altmintrelea că opozițiile nu dezarmează niciodată când au nevoie să nu dezarmeze.

Ceeace e adevărat, e că pe la începutul anului 1875, am părăsit ședințele *Junimei*, așa că amintirile mele nu merg mai departe; este o soluție de continuitate până la 1879 când m'am reîntors.

* * *

Mi-aduc foarte bine aminte de ultima ședință a *Junimei*, fiindcă ea a fost ocupată de studii care pe atuncea mă atrăgeau.

În acea seară d. Alex. Xenopol vine cu o mică dare de seamă, cu o recenziune cum se zicea pe atunci, asupra unui opuscul de d. Dimitrie A. Sturza, asupra medaliilor principatelor române, Moldova și Valachia.

D. Sturza nu era un necunoscut pentru *Junimea*. Cu altă ocazie am arătat cum că d-sa chiar cercase a deveni frecventatorul acestei societăți literare. A venit de câteva ori la *Junimea*, dar nu a putut să se obicinuiască cu tonul liber, cu obiceiurile cam destrăbălate ale unei societăți fără prezident, fără secretar, în care de multe ori se spuneau o mulțime de lucruri sărate și chiar pipărate cu ocazia discuțiilor, fără a cădea cu toate aceste conversația în porno-grafie.

Dar sunt urechi care se deprind cu greu la glume libere și mai cu seamă sunt caractere căror le repugnă apucăturile libere și d-l Sturza a fost din tinerețe una din asemenea naturi.

Cu toate îndemnurile de a mai reveni, d-sa s'a mărginit a mai colabora din când în când și din depărtare la *Convorbiri literare*, a primit să facă chiar parte dintre conferențiarii prelegerilor populare ale *Junimei*, dar în ruptul capului n'a mai pus piciorul la *Junimea*.

* * *

În seara de care vorbesc, d. Xenopol venea cu

o mică dare de seamă, cum am spus, a cercetărilor numismatice a d-lui Sturza, scrisă în nemțește și publicată la Viena.

Unul din caracudă întreabă :

— De ce d. Sturza 'și-a publicat studiul în nemțește și l-a tipărit la Viena ?

— Romane, răspunde d. Pogor, dar nu înțelegi că studii de asemenea natură nu se pot publica în românește ? Cine se ocupă la noi de asemenea chestii, și pe cine ele interesează ? Tu crezi că dacă Sturza 'și-ar fi publicat broșura în românește ași fi cetit-o ?

În adevăr, nici astăzi numismatica nu e o știință răspândită și dacă i s'a dat desvoltare, tot d-lui Sturza lucru se datorește, căci ca membru și secretar al Academiei, de ani și de ani lucrează încurajând pe cei care s'au consacrat studiului numismaticei și adunând o colecție la Academie demnă în adevăr de o asemenea instituție.

În opusculul citat, d. Xenopol ne arăta că d. Sturza descoperise un Domn nou al Moldovei, necunoscut în cronologia stabilită până atunci, un oare care Bogdan, care a domnit 'nainte de Bogdan întemeietorul principatului Moldovei, cu care nu trebuie să se confunde, de asemenea nici cu Bogdan fiul lui Ștefan.

— Ei, și ce-mi pasă mie, a strigat d. Pogor, dacă a mai fost un Domn în Moldova, Bogdan ? Ce a făcut acel Domn, ce urme a lăsat în istorie ? Descoperirea d-lui Sturza departe de a avea vre-un interes, o pot califica ca faptă rea, fiindcă ea contribuie ca să mai încarce degeaba mintea copiilor în școală.

De aici discuții.

Ultima ședință

E ultima ședință la care am participat înainte de a pleca în străinătate ; era prin Ianuarie.

Totdeauna în această lună se regulau prelegerile populare care stereotip aveau o dată fixă, ele începeau prin Fevruarie, aproape odată cu postul cel mare, continuau în toate duminicile postului și sfârșeau în Duminica Floriilor.

Mare discuție asupra subiectelor de prelegeri.

Cum am spus și altă dată, discuția începea prin a trata chestia dacă prelegerile trebuie să aibe toate o singură idee, dezvoltate din punct de vedere deosebit, sau trebuie să domineze variația de subiecte.

Se înțelege că într-o societate unde tradiția era respectată, unitatea subiectului eșea triumfătoare, măcar că ideea contrară, adică a varietății, câștiga din ce în ce mai mulți partizani.

Nimic mai nostim decât ședințele în care se fixau subiectele prelegerilor populare.

Trebue să spun că d. Iacob Negruzzi ne înștiința cu o săptămână înainte, așa ca să avem timpul fiecare ca să ne gândim la vre-un subiect.

Mulți se gândeau serios și veneau cu subiecte extraordinare care produceau râsul societății, alții măcar că se gândise la acest lucru, vroiau să treacă drept improvizatori, și dacă îi întreba cineva ce părere au, răspundeau în mod neglijent că nici nu s'au ocupat de acest lucru, iar în mijlocul discuției deodată ca loviți de inspirație, propuneau o serie de subiecte care miroseau de departe a fi fost preparate.

Printre aceștia era și d. Alex. Xenopol.

Lambrior și cu mine ne sfătuisem ce subiect să se trateze la prelegerile populare, căci nu știam sigur dacă vom pleca la Paris 'nainte de Paști sau după, și căzusem de acord asupra unui subiect, dacă voiți banal, dar care denotă preocuparea direcției în care noi scrisesem în *Convorbiri literare*.

De aceea îndată ce s'a deschis discuția asu-

pra prelegerilor, Lambrior a propus ca subiect: *Diferitele înrâuriri asupra poporului român.*

— Care influențe, întreabă Pogor? Influențele pe care poporul român le-a suferit dela așezarea lor în Dacia?

— Nu, am replicat eu, dar să nu credeți că acest subiect n'ar fi extrem de interesant și de original. În adevăr, cât n'am da noi ca să putem face o serie de prelegeri asupra influenței Dacilor, influența Goților, influența mongolo-tatară, influența slavă, etc. Dar acest lucru nu se poate.

— Când propun diferite înrâuriri, mă gândesc la înrâuririle din timpurile istorice cunoscute care au lăsat urme ce se pot dovedi, adaugă Lambrior. Prin urmare prelegerile vor începe cu influența bizantină.

— Dar pe cea slavonă unde o lași?

— Nu o las nicăerea, din contra o pun înaintea celei bizantine.

— Alte influențe care? întreabă d. Negrutzi.

— Influența fanariotă, spune Vârgolici.

— Ei, și pe urmă?

— Pe urmă cea rusască și turcească.

— Dar unde lăsați influența austriacă, adaugă Eminescu? Eu ași avea lucruri interesante de spus.

— Foarte bine, fie și influența austriacă.

Atunci d. Negrutzi ia cuvântul și zice:

— D-lor, ne cam rătăcim; dacă e vorba să tratăm de influența rusască și turcească, atunci trebuie să vorbim și de cea polonă și de cea ungară și n-ar trebui vre-o douăzeci de duminici și mai cu seamă de vre-o douăzeci de oratori, ceea ce e foarte greu de găsit cum știți. Să ne mulțumim deci numai cu câteva influențe. Așa Panu poate să ție o conferință de influența slavonă, o menținem în program; Lambrior poate vorbi de

influența fanariotă, Eminescu spune că are ceva de zis de influența austriacă. Cine are însă să vorbească de influența bizantină ?

— Eu, zise cu timiditate Verusi. Influența bizantină în pictură, în arhitectură și în genere în arte este foarte mare.

Verusi era pictor.

— Haide, să fie, zice din nou d. Negrutzi. Dar observați că până acuma sunt numai patru influențe pentru care s'a găsit patru oratori și știți d-lor că ne trebuie șapte prelegeri pentru cele șapte duminici din post? Mai ia cineva vre-o influență? Pogor, ia și tu influența franceză, ce dracu! Măcar atâta lucru fă...

— Bine, iau eu atunci influența franceză, răspunde Pogor.

— Dar și cu influența franceză nu s'a făcut decât cinci prelegeri, observă Tasu.

— Bine Tasule, îi zice d. Negrutzi, dar nu știi că Maiorescu a inventat o prelegere: *Privire teoretică*, cu care se începe seria? Nu știi de asemenea că tot el a mai inventat o prelegere la urmă ca *Concluziune*? Iată deci că s'a complectat numărul celor șapte prelegeri. Eu, adaugă d. Negrutzi, mă sacrific și iau prelegerea din urmă: *Concluziune*. Cine ține *Privirea teoretică*?

De obicei d. Maiorescu ținea totdeauna acea prelegere și când lipsea o ținea alt membru vechiu și autorizat precum d. Pogor sau Petru Carp.

Dar în anul acela *Junimea* se redusese ca oratori în mod simțitor, d. Maiorescu era ministru, ceilalți membrii mai însemnați erau deputați sau înglodați până în gât cu politica. Lambrior și cu mine plecam în străinătate, căci ceeace am prevăzut s'a și întâmplat, nici Lambrior n'a ținut prelegerea despre influența fanariotă, nici eu des-

pre cea slavonă. În ultimul moment am fost înlocuiți prin Burlă și Vârgolici.

Deocamdată era întrebarea : cine să ție *Privirea teoretică* ?

D. Alex. Xenopol, omul care se oferea la toate sarcinile, zise :

— Dacă credeți, ași putea ținea eu *Privirea teoretică*.

Era o mare onoare pentru un băiet tânăr, dar în lipsă de altcineva, *Junimea* a fost nevoită ca să admită.

Iată cum s'a regulat prelegerile populare pentru anul al 11-lea de la înființarea lor.

Peste o săptămână am plecat la Paris.

Plecând la Paris, la început am ținut corespondență cu mai mulți membrii dela *Junimea*, dar încetul cu încetul corespondența s'a rărit.

Dealtmintrelea la Paris cu felul meu de a cerceta și a mă iniția în diferite curente, am început încetul cu încetul a mă îndepărta de ideile care formau atmosfera *Junimei* și la care cu toate revoltele mele mă adaptasem puțin câte puțin.

Două sau trei luni după plecarea mea a intrat Conta la *Junimea* și a început a publica întâia sa scriere *Teoria fatalismului*.

Pe Conta l'am văzut la *Junimea* în 1879 când m'am întors în țară, însă în tot timpul cât am fost în țară ne vedeam destul de des.

Și e curios să spun cum și-a făcut el cei întâi pași în studiile filosofice.

Pe Conta îl cunoșteam din liceu, fusesem un an sau doi coleg cu dânsul în clasele inferioare, el era cu mult mai mare decât mine. Mi-aduc bine aminte, era un băiet lung, subțire, palid la față, care urma foarte neregulat cursul ; aveam puține relații cu dânsul, el fiind extern, eu intern.

Intr'o zi Conta dispăre ; se înțelege că nu ne-am interesat de dispariția lui fiindcă chiar când fre-

cventa clasa o frecventa neregulat cum am zis.

Eram deja prin clasa a șaptea, când Conta, băiet deja mare, revine la liceu într'o clasă inferioară bine înțeles. Ce făcuse în acel timp? Nu știu. Se spunea că plecase cu o trupă în provincie înamorându-se de o figurantă, și că a jucat și oare care roluri chiar într'o dramă de ale lui Shakespeare. Aceste lucruri nu le știu dela dânsul, fiindcă deși ne-am împretenit mai târziu, niciodată n'a deschis vorba în această chestie.

După ce face liceul pleacă în Belgia de face dreptul. Il perdusem din vedere din nou, când într'o zi prin 1874 mi se pare, prinesc două rânduri dela dânsul din Iași, rugându-mă să trec să-l văd că e bolnav. Stătea prin Sărărie, mă duc și'l gălesc bolnav, minat de febră, deja era atins de ftisia de care trebuia să moară.

— Ce faci? îl întreb.

— Cum vezi am răcit, și aceasta mă ambe-tează de vreme ce mă pregătesc de concurs pentru o catedră de drept la Universitate.

În adevăr peste câteva luni a trecut un concurs strălucit și a căpătat catedra de drept civil.

* * *

De atunci am început a ne vedea des, venea regulat la mine de două, trei ori pe săptămână și discutam tot felul de chestii.

Mult ne râdea el, pe Lambrior și pe mine, de stilul nostru arhaic. Așa într'o zi după ce cetise în *Convorbiri literare*, *Inrâurirea slavonă*, un studiu de al meu, el îmi zise:

— Panule, ce manie aveți voi cu arhaismul: de ce cuvântul *în-râurire* și nu *influență*? Nu vedeți că sub pretext de a voi să scriți românește inventați cuvinte, căci *în-râurire* este o invenție sau mai bine este traducerea cuvântului *influență*? *Inrâurire* nu există în limba poporului.

De aici discuții. Lambrior pretindea că există cuvântul, Conta că nu există.

* * *

Intr'o zi Conta vine la mine și mă întreabă :
— Tu știi de un autor englez Spencer ?

— Știu, chiar am *Les premiers principes*, a lui.

— Așa; ia să mi le dai și mie și recoman-
dăm un catalog după care să pot face comanda
cărților lui Spencer.

I-am dat un catalog. Doi ani după aceea el a
început a publica studiile lui filosofice.

Această întâmplare o spun, ca să arăt cum
Conta, absolut străin de toată mișcarea filosofică
contemporană, mai cu seamă cea engleză, în mo-
mentul când mă întreba despre Spencer, viindu-i
oare care idee în cap, s'a pus pe lucru, s'a în-
conjurat de toți autorii care făceau autoritate în
filosofie pe atunci, și după doi ani a început a
publica și el *Teoria fatalismului* apoi *Teoria on-
dulațiilor universale*, etc.

* * *

De multe ori în acest timp îl îndemnasem ca
să vină la *Junimea*. Refuzase.

Conta era un om foarte curios, foarte bun și
blând, însă încăpățânat.

El împărțea oamenii în simpatici și antipatici,
îi era indiferent gradul de cultură sau de inte-
ligență. Cu un om simpatic era în stare să stea
zile și nopți întregi, fie chiar un prost. Din con-
tră, îndată ce cineva nu-i plăcea, îl vedeai că se
scoală cu ostentație dela masa unde ședea și
pleca.

De câte ori nu mă certam cu dânsul din a-
ceastă pricină.

Așa îi ziceam :

— De ce ne-ai părăsit aseară ?

— Apoi eu nu pot sta cu toți proștii și idioții.

— Care era prostu ?

— Ce, nu știi? răspundea, cutare care era la masa voastră.

— Ei și? îi replicam, ce trebuie să stai numai cu genii la masă?

— Eu nu sunt fățarnic ca tine, răspundea, nu pot să mă prefac și să zâmbesc la un om pe care nu-l pot suferi.

Conta nu iubea *Junimea*, mai ales pe d. Maiorescu și din această cauză a stat mult timp deoparte. El era un antisemit înverșunat, nu era cu putință să discuți cu dânsul în chestia Evreilor; își fabricase o teorie sprijinită de toți autorii antisemiți pe care și-i procurase, și el care de obicinuit era bun și blând în discuție, când era vorba de Evrei se scula în picioare galben și bătea cu pumnii în masă.

Am fost foarte mirat când am auzit la Paris că Conta s'a dus la *Junimea*, probabil fiindcă d. Maiorescu stătea în București, și foarte rar după aceea s'au întâlnit unul cu altul la *Junimea*.

Nu știu ce impresie a făcut la *Junimea*, *Teoria fatalismului* a lui Conta, în tot cazul de sigur că această scriere a fost o notă discordantă în sistemul credințelor filosofice ale *Junimei*.

Junimea nu era materialistă.

Nu e locul ca să vorbesc de scrierile lui Conta.

O parte din concepțiile lui sunt originale, foarte hazardate, bazate pe ipoteze și nu destul de documentate, ele însă arată un spirit adânc și un gânditor de prima ordine, lucru foarte rar în țară.

Căci zic în treacăt, cea ce lipsește în mișcarea noastră intelectuală de toate soiurile, sunt mai cu seamă gânditori. Eminescu a fost un gânditor în felul său, Lambrior de asemenea, Conta iar așa.

Ași mai putea cita încă câțiva dar mulți nu. Ceea ce caracterizează chiar mișcarea intelec-

tuală actuală este lipsa de gânditori, avem chiar foarte puțini observatori.

De ce? Lucrul se explică, însă explicația m'ar târâ prea departe.

Când în 1879 am revenit din străinătate în țară, mă înstrăinasem foarte mult prin ideile și felul studiilor pe care le făcusem, de *Junimea*. Studiile pur literare precum și chiar cele istorice rămaseră pe rangul al doilea, chestiunile sociale, economice și financiare m'absorbise aproape complet, așa că revenind în Iași m'am informat în cea întâiu zi despre *Junimea* și viața dela *Junimea*.

M'am hotărât ca să mă duc la cea întâiu ședință și m'am și dus.

Dar întocmai ca un călător care se întoarce după un lung drum în locul său natal, întocmai așa am găsit o mulțime de lucruri schimbate precum și persoane necunoscute și figuri nouă.

* * *

În cei patru-cinci ani se făcuse modificări adânci la *Junimea*.

Mai întâi politica intrase destul de adânc nu numai la *Junimea*, dar chiar între membrii fondatori ai acestei societăți și care până atunci nu suferise nici o desbinare.

Avusese loc războiul cu Turcii, tractatul dela Berlin, independența noastră recunoscută condițional dacă suprimăm impedimentul la cetățenie (din cauza confesiunii așa cum există în Constituția dela 1866.

Fusese la ordinea zilei marea chestiune a Evreilor, această chestiune pasionase țara.

Pe această chestiune se separară chiar membrii vechi și statornici ai *Junimei*. Așa d. Carp luă poziție pentru Evrei, d. Maiorescu și Iacob Negruzzi se declarară categoric contra, restul *Ju-*

nimei se împărți și el în două. Această diviziune slăbi foarte mult *Junimea* literară.

D. Maiorescu se strămutase definitiv la București, d. Carp fusese absent câțiva ani din țară ca ministru al țării la Viena. Vechii junimiști începură a se împrăștia în toate părțile. D. Iacob Negrutzi era înfundat până în gât în politică, de asemenea și d. Ganea.

Singur d. Pogor rămăsese neclintit la postul său și nezdruncinat în ideile și apucăturile sale. *Junimea* aproape nu se ținea decât numai la d. Pogor; acolo am găsit figuri nouă. Așa intrând în seara întâiu mai nău am recunoscut *Junimea*; am găsit pe Conta, Petre Missir, Volenti și o mulțime de alți tineri, și numai mai târziu a început a veni vechi junimiști, *rari nantes in gurgite vasto*. Am găsit pe Creangă având o importanță pe care nu o avusese înainte. Cu câțiva ani înainte era un modest colaborator stând într'un colțișor la *Junimea* și tușind pe înfundate.

Acum se lăfăia într'un fotoliu și întreținea *Junimea* cu glumele, anecdotele și poveștile lui. Eminescu era acelaș, cu zâmbetul lui amar, cu tăcerea lui semnificativă, și cu disprețul suveran pentru oameni și lucruri.

* * *

Dar nu era numai o schimbare de oameni, se făcuse o schimbare și de idei. Nu mai era la *Junimea* acea omogeneitate de gândire și de simțire. *Junimea* nu mai reprezenta o doctrină, ea numai era o școală literară. Toate ideile, toate școlile erau reprezentate și își aveau partizani.

Conta era materialist, el ședea alături cu Eminescu metafisic, cu Vărgolici spiritualist etc.

Se făcuse amestec și în ceea ce privește ideile politice și sociologice. Conta combătuse pe d. Carp în Cameră, iar d. Carp îi răspunse prin

culuoare că discursul aceleia în chestia Evreilor este o movilă de noroiu aruncată în incinta Camerei.

D. Pogor rătăcea ca un spirit în suferință printre curente care se ciocneau unele cu altele.

Eu veneam cu idei politice avansate, cu soluțiuni asupra chestiilor economice și sociale, care erau departe de ideile vechi ale *Junimei* ca cerul de pământ.

Imi schimbasem în mare parte și punctul de vedere de critică literară și artistică. Regulile imuabile ale criticei dominante la *Junimea* mi se păreau înguste și demodate.

În zadar am încercat câte-va săptămâni ca să mă apropiu din nou cu inima și cu sufletul de *Junimea*, de vechea mea *Junime*. Imposibil. Numai simțeam atracție pentru ședințele ei, care mi se păreau demodate și fără interes.

La fiecare pas aveam ciocniri de idei cu vechii membrii, ei bătrânii persistând în tradițiile școlii, eu aducând alt contingent de idei și alt material de discuție. Nu după mult timp am început a face și politică, politică liberală în lipsă de ceva mai bun. Incepuse a fi la ordinea zilei, e drept mai mult în aer, modificarea celor patru colegii electorale, eu m'am pronunțat imediat pentru sufragiul universal sau cel puțin pentru colegiu unic.

Junimea respingea cu indignare aceste soluții, opoziția pe atunci nici nu a vroit să primească măcar ideea revizuirii Constituției, și asupra acestei chestii junimiștii se împărțiră în două: o parte merseră cu vechiul partid conservator, printre care d-nii Pogor, Teodor Rosetti și alții, altă parte în frunte cu d-nii Maiorescu și Iacob Negruzți recunoscură de legală revizuirea Constituției, primiră să intre în Parlament pentru a combate modificarea colegiilor.

Mai cu seamă ideile mele politice răcea relațiile între mine și *Junimea*, și un incident în sine neînsemnat mă făcu ca să încetez de a mai frecventa întrunirile *Junimei*.

Intr'o seară se citi de Eminescu faimoasa satiră din care o parte nu era decât un pamflet contra liberalilor și în special contra lui Costache Rosetti.

Se înțelege că am gustat cu toții partea eroică privitoare la Mircea cel Bătrân și clasicul dialog a lui Mircea cu Sultanul. Când însă Eminescu a început a ceti ignominiile de pamflet politic în contra liberalilor, când am auzit rostindu-se cuvinte ca „hidoasa pocitură“, etc., m'am sculat indignat și am strigat :

— Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie.

Junimea conservatoare luă apărarea lui Eminescu, iar eu în căldura indignărei le-am spus multe adevăruri.

Intre altele mi-aduc aminte că am zis :

— După teoria d-voastră estetică, nu numai politica dar chiar patriotismul nu este un sentiment care să producă emoții estetice. Această teorie ați susținut-o cât timp poeți liberali vă înjurau pe d-voastră conservatori. Când astăzi vine un poet conservator și înjură în mod grosier pe liberali, atunci găsiți că politica e un material admirabil poetic, și injuria un izvor de emoții estetice.

Atunci d. Ganea, care era cel mai nervos dela *Junimea* când era vorba de politică, se sculă și cu un ton cam violent îmi răspunde :

— Se înțelege că nu poți vorbi altminterlea de vreme ce faci politică liberală.

În zadar bietul Pogor se repezi la d. Ganea și-l apostrofă zicându-i ca să se astâmpere și să nu introducă vrajba între membrii *Junimei*. Eu am înțeles că pentru viitor făcând politică mili-

tantă contrară ideilor *Junimei*, nu mai pot frecventa ședințele ei.

Din acea seară n'am mai călcat la *Junimea*.

* * *

Și ca epilog a acestui incident, să mă ierte d. Nicu Ganea dacă voiu încheia cu următoarele :

Nu știu în ce împrejurări s'a întâmplat lucru, știu atât că fermecătorul de oameni Ioan Brătianu, mai târziu l'a convertit și pe d. Ganea la liberalism. D-sa a părăsit pe vechii tovarăși intrând în partidul liberal unde a rămas statornic și devotat și până acuma.

Dela incidentul care l'am avut atunci, noi nu ne-am mai vorbit, nici nu ne am salutat chiar, până acuma vre-o cinci ani când m'am ales din nou deputat la Iași în Camera liberală.

D. Ganea era prefect.

După reușita în alegeri m'am dus la clubul liberal ca să mulțumesc pentru onoarea ce mi se făcuse. Atunci d. Nicu Ganea se îndreptă cu fața surâzândă care îi luminează așa de frumos făgura, și cu mâna întinsă și'mi zise :

— Adică Panule, de ce nu ne vorbim noi de 21 de ani ?

— Sigur nici eu nu știu, îi răspunsei râzând.

Ne-am îmbrățișat, și am rămas sau mai bine am continuat a fi prieteni ca și în timpul când amândoi eram la *Junimea*.

===== F I N E =====

INDEXUL VOLUMULUI AL II-a

AL

AMINTIRILOR DELA „JUNIMEA“ DIN IAȘI

A

- Alexandri (Vasile): 35, 43, 47, 49, 65, 66, 69, 73, 106, 111,
112, 113, 114, 115, 125, 126, 135, 149, 150, 153, 154,
168, 191, 197, 198, 281, 282, 283, 298, 317, 319, 323.
Amianus Marcellinus: 57, 58, 59, 60, 61.
Amira: 244.
Aricescu: 55.
Ariosto: 110.
Aristot: 347.

B

- Bach: 210, 212.
Bălcescu, 4, 60, 61.
Barnuțiu, 138, 191.
Beldiceanu (Niculae): 115, 116, 174.
Benfey: 332.
Bengescu: 124, 153.
Bethoven: 210, 212.
Bianu (Ion): 29, 30.
Bismark: 128.
Bobeică (Costică): 83, 84, 85, 88, 120, 121.
Bodnărescu: 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 111, 124, 145, 190,
191, 197, 198, 219, 230, 238, 243, 245, 246, 247, 249,
250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 267, 269, 270, 271,
272, 273, 274, 280, 281, 284, 312, 313.
Boileau: 43, 111.
Bolintineanu: 55, 66, 69, 153, 154, 191, 193.
Bopp: 17, 332, 353.

- Brătianu I. : 83, 85, 120, 128, 388.
 Buch : 87, 88.
 Buckle : 147, 200, 201.
 Buicliu (Grigore) : 47, 48, 52, 89, 126.
 Burlă V. : 51, 145, 178, 189, 201, 202, 203, 204, 219, 220,
 246, 306, 329, 332, 333, 335, 336, 337, 338, 339, 340,
 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 351, 356,
 357, 380.

C

- Cantemir (Dim.) : 3, 4, 27, 28, 134.
 Canton : 58, 59.
 Caragiale (Luca) : 35, 152, 153.
 Carp P. : 39, 47, 65, 109, 110, 111, 120, 121, 126, 127, 136,
 138, 155, 256, 316, 349, 379, 384, 385.
 Caragiani (Ion), 95, 107, 108, 109, 168, 252.
 Catargiu (Lascar) : 83.
 Cernescu : 12, 13, 15, 193.
 Chateaubriand : 237.
 Chenier (André) : 164.
 Chirculscu : 164.
 Chițu : 85, 86, 339.
 Cibrario : 20.
 Cichendel : 141, 191.
 Cipariu : 138, 191, 331.
 Clain Samuel : 4.
 Clerq : 20.
 Cihac : 201, 331, 356, 357, 360, 361, 364, 367, 369, 371,
 372, 373.
 Clinescu (Constantin) : 167.
 Clisiarcul Dionisie : 4.
 Codrescu : 4, 54.
 Cogălniceanu : 83.
 Commines : 55, 59.
 Comte (Auguste) : 114, 156, 231, 234.
 Conache : 79, 173.
 Conta (V) : 65, 86, 87, 88, 89, 90, 136, 150, 302, 303, 380,
 381, 382, 383, 385.
 Costache (Manolache) : 127.
 Coșbuc : 152, 385.
 Creangă : 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 129,
 145, 203, 385.
 Crețeanu (Gheorghe) : 34, 35.
 Cugler (Matilda) : 77, 168.
 Culianu : 51, 225, 245, 246, 275, 276.
 Curtius : 332, 344, 345, 346, 347.

D

- Danielopol (Gheorghe): 34.
 Densușianu: 186.
 Descartes: 58.
 Diefenbach: 332.
 Ditz: 353, 366.
 Drapper: 147.
 Du-Cange: 20.
 Durer (Albert): 165, 205.

E

- Economu (Ciru): 34, 35, 144.
 Eichhoff: 332.
 Eminescu: 35, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 65, 66, 69, 70, 73,
 97, 98, 99, 100, 137, 141, 147, 148, 150, 151, 154,
 158, 168, 190, 191, 192, 197, 198, 219, 230, 241, 245,
 246, 254, 260, 269, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287,
 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 302,
 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 316, 323,
 378, 379, 383, 385, 387.
 Exarcu (C-tin): 34.

F

- Flechtenmacher: 126.
 Froissart: 55, 59.

G

- Ganea (Nicu): 47, 48, 226, 227, 256, 271, 272, 317, 385,
 387, 388.
 Ghica (Pantazi): 31, 34, 36, 37, 39, 41, 42, 50, 55, 68, 166,
 190, 191, 196, 197, 315, 374.
 Ghica (Ion): 135.
 Ghoethe: 154.
 Grădișteanu (Petrache): 31, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
 46, 47, 49, 50, 159, 163, 165, 166, 192, 315, 374.
 Grigoriu (P. V.): 168.
 Guizot: 147, 220.
 Gustea Dimitrie: 138.

H

- Hășdeu: 2, 3, 4, 5, 6, 8, 14, 25, 26, 27, 31, 32, 34, 36, 39,

50, 51, 52, 56, 148, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164,
 178, 186, 189, 190, 191, 198, 199, 202, 203, 204, 241,
 261, 268, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 324,
 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335,
 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346,
 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358,
 359, 360, 361, 364, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373.

Halévy : 242, 257, 275. •

Herodot : 330.

Holban : 20, 225.

Holbein : 205.

Hugo (Victor) : 151, 154.

Humbold : 155.

J

Joinville (sire de) : 55.

L

Labiche : 121, 122, 362.

Lambrior : 1, 15, 18, 48, 60, 65, 94, 97, 128, 129, 130, 131,
 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 147, 148,
 149, 158, 173, 180, 187, 193, 199, 201, 202, 209, 210,
 219, 223, 226, 229, 236, 238, 252, 271, 338, 339, 373,
 377, 378, 379, 381, 382, 383.

Lamartine : 169, 170, 276.

Laurian (D) : 2, 34, 36, 37, 39, 50, 52, 53, 60, 61, 159, 163,
 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 175, 176, 183,
 184, 186, 189, 190, 331.

Lateş : 138.

Lecca (Haralamb) : 153.

Leduc : 236.

Leimnitz : 58.

Lessing : 114, 115.

Litré : 231, 234, 353, 356.

M

Macedonsky : 55.

Maciejovsky : 20.

Maiorescu : 9, 15, 16, 21, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41,
 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57,
 58, 59, 61, 64, 65, 68, 74, 75, 76, 77, 88, 89, 90, 108,
 109, 110, 136, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 149,
 150, 158, 164, 165, 166, 170, 171, 174, 178, 179, 181,

183, 184, 188, 191, 198, 199, 201, 202, 212, 227, 228,
231, 240, 245, 246, 248, 250, 252, 255, 256, 258, 260,
262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 274,
276, 277, 278, 279, 280, 281, 315, 316, 319, 321, 329,
332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 349, 350,
351, 356, 373, 374, 379, 383, 384, 385, 386.

Maier (Petru): 4, 14, 15, 61.

Malian: 39.

Mariana Moncada: 55.

Măcărescu: 138.

Maupassant (Guy de): 299.

Maxim: 331.

Meilhac: 242, 257, 275.

Melic: 225, 245, 275.

Mendelsohn: 212.

Meyerbeer: 104.

Miclea (Veronica): 168.

Michel Angelo: 206.

Michelet: 219.

Miclosich: 370.

Mihăilescu (Ștefan): 34, 159, 175, 183, 184, 186.

Milo (Petru): 126.

Miron Costin: 3, 55, 57, 58, 59.

Misail: 2, 4.

Miskievicz: 20.

Missir (Petre): 385.

Montaner: 55.

Mozart: 210, 211, 212.

Müller (Max): 353, 354, 355.

Mullilo: 174.

Mureșeanu: 324, 325.

Musset: 154, 164, 169, 170, 171, 172, 173.

N

Nacu: 51, 52.

Nastratin Hogea: 108.

Naum (Anton): 145, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 174, 175, 225, 226, 231, 232, 245, 246, 252, 260,
269, 276.

Neculcea: 3.

Negrutzi (Costache): 126.

Negrutzi (I.): 1, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 63, 65, 88, 89,
93, 94, 116, 117, 118, 124, 125, 126, 136, 142, 150,
163, 164, 165, 166, 177, 178, 181, 188, 189, 191, 192,
211, 217, 218, 219, 224, 227, 228, 229, 237, 241, 245,
246, 256, 260, 262, 266, 271, 272, 279, 311, 315,
316, 318, 341, 357, 377, 378, 379, 384, 385, 386.

Nicu (Constantin): 34
 Niculeanu: 168.

O

Offenbach: 242
 Olangro Morales: 55.
 Olănescu: 34.
 Omer: 110, 209, 275.

P

Paicu (Pavel): 92, 93, 224, 225, 228.
 Papiu Ilarian: 4.
 Pascali: 302, 303.
 Pasedeloup: 210.
 Petrarca: 79, 118.
 Petrino: 168.
 Pictet: 17, 353, 354, 355.
 Pogor V.: 1, 47, 48, 58, 60, 64, 65, 88, 89, 90, 93, 98, 108,
 109, 114, 126, 142, 164, 165, 168, 173, 174, 176, 177,
 178, 181, 182, 187, 188, 189, 199, 200, 202, 203, 204,
 205, 209, 210, 211, 212, 217, 218, 220, 221, 224, 225,
 226, 227, 228, 229, 231, 236, 238, 245, 252, 256,
 271, 279, 341, 342, 347, 376, 378, 379, 385, 386, 387.
 Pompiliu (Miron): 87, 88, 97, 98, 100, 145, 168, 174, 218,
 238, 346.
 Priscus: 61.
 Prodănescu: 197, 243, 313.
 Pumnu: 138.
 Puricescu (Grigore): 143.

Q

Quinet (Edgar): 219.
 Quodot: 20.

R

Rabelais: 69.
 Rădulescu (Eliade): 2, 110.
 Raphael: 71, 206, 207, 208.
 Rembrandt: 206.
 Renan: 233, 296.
 Richer: 286.

Robert (Cyprien) : 20.
 Roiu : 199.
 Rossetti (Theodor) : 32, 65, 120, 386.
 Rossetti (C. A.) : 83, 127, 128, 137, 387.
 Rossetti (Radu) : 152, 153.
 Rothech : 58.
 Rousseau : 230.
 Roy Beaulieu (Paul Ie) : 216.
 Rössler : 12, 13, 18.

S

Sandu Aldea : 312.
 Sarivay : 55.
 Scheletti (Neculae) : 168, 169, 209.
 Scheletti (Gheorghe) : 209.
 Schuchard : 355, 369.
 Schiller : 47, 154.
 Schina (Gheorghe) : 52.
 Schuman : 210, 212.
 Scott (Walter) : 148.
 Scurtul (Ion) : 31, 290.
 Senchievici : 149.
 Șerbănescu : 77, 78, 79, 81, 82, 153, 168.
 Shakespeare : 325, 381.
 Sihleanu : 117.
 Șincai : 4, 14, 15, 26, 27, 60, 61, 191.
 Sion (G.) : 2, 4, 35, 36, 37, 38, 39, 55, 155, 173, 191.
 Slavici : 53, 97, 98, 100, 101, 106, 178.
 Spencer : 114, 382.
 Strajan : 168.
 Sturza (Dimitrie) : 227, 228, 229, 373, 375, 376.
 Sturza (Bezadea-Grigore) : 142.

T

Taine : 206, 207.
 Tasso (Tarquato) : 110.
 Tassu (Vasile) : 52, 60, 94, 180, 218, 252, 379.
 Teoctist : 29.
 Teodorescu (G. D.) : 2, 31, 51, 159, 261, 339, 374.
 Tertulian : 347.
 Thierry : 13, 58, 59.
 Titzian : 206.
 Tocilescu : 2, 14, 31, 51, 52, 56, 159, 161, 164, 166, 190,
 261, 316, 339, 369, 374.

U

Ureche (V.): 2, 3, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 46, 50, 52,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 68, 73, 74, 75, 76,
77, 158, 162, 163, 166, 167, 190, 241, 279, 280, 315,
317, 374.

V

Van-Dyck : 206.

Vârgolici (Ștefan) : 141, 142, 145, 164, 167, 168, 173, 176,
177, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189,
216, 217, 219, 220, 226, 231, 232, 237, 246, 266, 276,
277, 278, 279, 306, 312, 378, 380, 385.

Ventura : 153.

Verdi : 104.

Verne (Jules) : 155, 157, 158.

Verussi : 87, 88, 89, 207, 208, 306, 379.

Vico : 58, 59.

Villani : 55, 59.

Virgil : 281.

Vizanti (Andrei) : 339.

Vlahuță : 152, 154.

Volenti : 385.

Volnay : 230, 233.

Voltaire : 23, 57, 58, 59, 60, 110, 158, 230, 233.

W

Wagner : 104, 210.

Weber : 332.

Willeharduin : 55.

X

Xenopol (Alex. D.) : 23, 44, 51, 146, 147, 149, 150, 158,
178, 190, 216, 217, 225, 246, 257, 258, 305, 338, 375,
376, 377, 380.

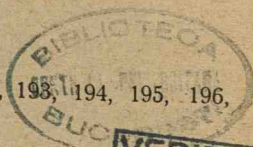
Z

Zamfirescu (Mihail) : 35, 50, 191, 192, 193, 194, 195, 196,
197, 198, 241, 315.

Zurita : 55.

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007